

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

Оробей Віктор Вікторович

УДК 351/352.072.1:36:330.59:37.03

ДИСЕРТАЦІЯ
ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНОЇ
ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Спеціальність 281 – Публічне управління та адміністрування

Галузь знань 28 – Публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ В.В. Оробей

Науковий керівник:

Бульба Володимир Григорович, доктор наук з державного управління, професор

Харків – 2024

АНОТАЦІЯ

Оробей В.В. Публічне управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління». – Харків, 2024.

У дисертаційній роботі вирішено наукове завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретичних засад і розробленні практичних рекомендацій з удосконалення публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій України. Запропоновано концептуальну модель формування стратегії антикризового публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій України, що спрямована на розроблення антикризових механізмів і заходів, які передбачають комплексне вирішення проблем внутрішнього характеру інфраструктурного розвитку, ефективне використання потенціалу сільської громади з метою підвищення якості життя селян, враховуючи прийняті на державному рівні соціальні стандарти. Модель адаптовано до обласного рівня управління. В її основу покладено принцип територіально-просторового управління сільським розвитком та визначено алгоритм розробки і реалізації стратегії антикризового управління розвитком сільської соціальної інфраструктури, що складається з двох етапів – планування та реалізації. Кінцевим результатом стратегії антикризового публічного управління у даній моделі є досягнення стану бажаної структури соціальної інфраструктури українського села, що складається з двох функціональних блоків – соціокультурної інфраструктури та інфраструктури життєзабезпечення сільських територій, у складі яких в окремий блок виділено об'єкти критичної інфраструктури, які мають важливе значення для підтримки життєво важливих соціальних функцій території.

В процесі дослідження вдосконалено методичний підхід до оцінювання

рівня розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, що базується на використанні запропонованого алгоритму, який вказує на послідовність проведення цього процесу, та узагальненої системи статистичних показників забезпеченості селян об'єктами соціальної інфраструктури. Систему показників згруповано у два блоки: загальні (первинні, кількісні); розрахункові (нормовані та зведені). Передбачається, що зібрані показники допоможуть здійснити комплексний аналіз рівня розвитку соціальної інфраструктури сільських територій та визначити диференціацію умов життя селян у регіональному порівнянні сільських територій і у порівнянні показників за типом місцевості (міська, сільська). Отримані результати аналізу дадуть підстави для групування сільських територій за рівнем їх забезпеченості об'єктами соціальної інфраструктури та визначити серед них території з високим, середнім та низьким рівнем забезпеченості. Такий підхід дозволить для кожної з груп розробити першочергові заходи для підвищення ефективності функціонування складових соціальної інфраструктури та для покращення рівня життя сільського населення.

Проведено термінологічно-етимологічний аналіз базових понять теми дослідження. Зокрема, досліджувались такі поняття, як «інфраструктура», «соціальна інфраструктура», «сільські території», «соціальна інфраструктура сільських територій», «публічне управління соціальною інфраструктурою сільських територій». Як результат, запропоновано вдосконалення змістовно-понятійного апарату науки публічного управління та адміністрування через уточнення сутнісного концепту поняття «публічне управління соціальною інфраструктурою сільських територій». Пропонується його розглядати, як цілеспрямовану діяльність органів публічного управління та інститутів громадянського суспільства, що спрямована на обслуговування потреб й інтересів населення, яке проживає у сільській місцевості, створення належних умов для їх розвитку та самореалізації, забезпечення гідного рівня життя людини. Перевагами даного визначення є те, що сільська соціальна інфраструктура розглядається як єдиний об'єкт публічного управління, що об'єднує необхідні для забезпечення гідного рівня життя селян галузі й послуги в єдину цілісну систему.

В роботі вдосконалено підхід до використання методу GAP-аналізу в публічному управлінні сільськими територіями. Доведено, що даний метод дає змогу виявити прогалини у наявних інноваційних підходах (концепції «Безпечна громада», Zero waste; поліцейські станції, сектор електронних послуг та ін.), що використовуються в управлінському процесі в рамках стратегічних пріоритетів розвитку сільської соціальної інфраструктури, на підставі чого розроблено рекомендації щодо їх вдосконалення.

Використання таких наукових методів, як пошуково-бібліографічного, систематизації, узагальнення, наукометричного і змістовного аналізу, дозволило виявити наявні наукові розробки теоретико-методичних основ дослідження публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій, визначити основні тенденції зацікавленості науковців до визначеної проблематики та з'ясувати ступень даної розробки у вітчизняній науковій літературі. На підставі критичного огляду наявних літературних джерел у роботі запропоновано розглядати соціальну інфраструктуру сільських територій у двох її значеннях – у широкому і вузькому. Так, згідно з широким значенням, соціальну інфраструктуру сільських територій можна розглядати як складову самостійної соціальної сфери. В той час, як у вузькому значенні, – як матеріальну базу соціальної сфери, що спрямована на реалізацію завдань цієї сфери. Такий підхід дозволяє чітко розподілити інфраструктурні елементи за їх значенням і функціями, які вони виконують, та виявити життєво необхідний мінімум структурних складових й запропонувати бажану структуру сільської соціальної інфраструктури. Зроблено наголос на тому, що в контексті публічного управління соціальною інфраструктурою сільських територій слід виділяти функції системи соціальної інфраструктури та функції управління нею.

У дисертаційному дослідженні дістали подальшого розвитку здійснення аналізу сучасного стану складових сільської соціальної інфраструктури в Україні. Узагальнення статистичних даних щодо стану сільської соціальної інфраструктури дозволив виділити основні тенденції та проблеми у розвитку її складових – в освіті, культурі, фізичній культурі і спорті, охороні здоров'я,

житлово-комунальному господарстві, соціальному забезпеченні, транспортному обслуговуванні, інфраструктурі зв'язку та управлінні.

З'ясовано, що розвиток українського села за часи незалежності України супроводжується кризовими процесами, серед яких можна назвати зникнення сіл на мапі країни та збільшення кількості дрібних сіл, старіння населення, низькі демографічні показники народжуваності та високі показники смертності, зростання рівня безробіття та низький рівень доходів селян, збільшення потоків міграції молодих людей до великих міст та за кордон з метою пошуку більш високого рівня життя, низький рівень розвитку сільської інфраструктури, у тому числі й соціальної та ін. Також встановлено, що суттєвими викликами для подальшого розвитку сільської соціальної інфраструктури, стали такі події, як: окупація російськими військами частини східної та південної території України, що спричинило внутрішню міграцію та появу нових категорій населення, які потребують додаткового соціального захисту; введення карантинних обмежень в Україні у зв'язку з поширення коронавірусної хвороби COVID-19, що суттєво змінили роботу більшості складових соціальної інфраструктури (освіти, культури, охорони здоров'я, торгівлі, транспортного обслуговування), знизили якість надання послуг; повномасштабна російська агресія проти України, що значно вплинула на обмеження доступу до базових потреб людини, несе загрозу її життю і здоров'ю, спричиняє значні інфраструктурні руйнування соціального значення та спровокувала появу нової масштабної міграційної хвилі українців. У цілому, українські реалії стану сільських територій засвідчують розбалансованість взаємозалежних процесів, коли аграрний сектор, як важливий складник національної економіки, забезпечує економічну безпеку своїх громадян і виступає одним з головних експортерів продовольчої продукції за кордон, в той же час саме цей складник потерпає від неефективної державної аграрної політики, яка призводить до накопичення в ньому проблем та загрожує в цілому існуванню сільських територій.

В роботі узагальнено європейську практику здійснення публічного управління соціальною інфраструктурою сільських територій, що дозволило

окреслити перспективи їх упровадження в Україні з урахуванням її євроінтеграційних прагнень. Визначено, що на рівні європейського регіону функціонують різноманітні фонди, проекти, програми та інші ініціативи, що спрямовані на розвиток сільських територій та покращення життя їх мешканців. Поєднання зусиль ЄС з владними національними структурами його країн-членів, а також представників громадянського суспільства спрямовані на проведення політики щодо збалансованого сільського розвитку та впровадження в практику концепції «розумне село». В основу цієї концепції покладено використання сільською громадою інноваційних рішень і технологій для облаштування життя у своїх громадах. Крім того, в цих країнах підтримується диверсифікація виробництва сільських територій, що дає можливість підвищити рівень зайнятості сільського населення та збільшити спектр послуг.

Перспективним напрямом для України є вивчення досвіду Балканських країн та складання каталогу успішних практик із відновлення соціальної інфраструктури, що зазнала значних масштабів руйнації через збройний конфлікт.

Дістало подальший розвиток обґрунтування необхідності застосування методу SWOT-аналізу в публічному управлінні як передумову антикризового управління розвитком та відновленням сільської соціальної інфраструктури. За допомогою цього методу в роботі було виявлено сильні й слабкі сторони у розвитку кожного структурного елементу сільської соціальної інфраструктури, а також визначено найбільш ймовірні можливості й ризики, які потребують концентрації зусиль місцевої влади для визначення перспективних напрямів щодо подальшого її розвитку як комплексної інфраструктурної системи життєзабезпечення сільських територій.

Ключові слова: публічне управління, органи публічної влади, децентралізація, управлінські компетентності, сільські території (розвиток, сталий розвиток, смарт село), територіальна громада, сільська соціальна інфраструктура (інфраструктурні об'єкти), стратегічне планування розвитку територій, сільське населення, екологічна і соціальна сфери, соціальний захист, людський капітал (соціальні інвестиції, демографічне прогнозування), зайнятість населення

(несільськогосподарські види зайнятості), якість життя населення, післявоєнна відбудова населених пунктів (стратегія, проєкт, принципи, підходи).

ANNOTATION

Orobei V.V. Public management of social infrastructure development in rural areas of Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for the degree of the Doctor of Philosophy in public management and administration on a specialty 281 "Public management and administration". – V. N. Karazin Kharkiv National University, Educational and Scientific Institute "Institute of Public Administration". – Kharkiv, 2024.

In the dissertation work, the scientific task of substantiating the theoretical foundations and developing practical recommendations for improving public administration of the development of social infrastructure in rural areas of Ukraine has been addressed. A conceptual model for forming a strategy of crisis management in public administration of the development of social infrastructure in rural areas of Ukraine has been proposed. This model is aimed at developing crisis management mechanisms and measures that envisage a comprehensive solution to internal infrastructure development problems, efficient utilization of the potential of rural communities to enhance the quality of life of villagers, taking into account the social standards adopted at the state level. The model has been adapted to the regional level of administration. It is based on the principle of territorial-spatial management of rural development and outlines an algorithm for developing and implementing a strategy of crisis management in the development of rural social infrastructure, consisting of two stages – planning and implementation. The ultimate goal of the crisis management strategy in this model is to achieve the desired structure of social infrastructure in Ukrainian villages, consisting of two functional blocks – socio-cultural infrastructure and infrastructure for ensuring the vital functions of rural areas, within which a separate block is allocated for critical infrastructure objects that are essential for supporting the vital social functions of the territory.

During the research process, a methodological approach to assessing the level of development of social infrastructure in rural areas has been improved. This approach is based on the utilization of a proposed algorithm, which outlines the sequence of conducting this process, and a comprehensive system of statistical indicators measuring the provision of rural residents with social infrastructure objects. The system of indicators is grouped into two blocks: general (primary, quantitative) and calculated (normalized and aggregated). It is anticipated that the collected indicators will facilitate a comprehensive analysis of the level of development of social infrastructure in rural areas and determine the differentiation of living conditions for rural residents in regional comparisons of rural areas and comparisons of indicators by type of locality (urban, rural). The obtained results of the analysis will provide grounds for grouping rural areas according to their level of provision with social infrastructure objects and identifying territories with high, medium, and low levels of provision among them. Such an approach will allow for the development of priority measures for improving the efficiency of the functioning of social infrastructure components and enhancing the quality of life for rural populations within each group.

A terminological-etymological analysis of the fundamental concepts of the research topic has been conducted. Specifically, concepts such as "infrastructure," "social infrastructure," "rural areas," "social infrastructure of rural areas," and "public administration of social infrastructure of rural areas" were investigated. As a result, an improvement of the conceptual framework of the science of public administration and administration has been proposed through the clarification of the substantive concept of "public administration of social infrastructure of rural areas." It is suggested to consider it as purposeful activity of public administration bodies and civil society institutions aimed at serving the needs and interests of the population residing in rural areas, creating suitable conditions for their development and self-realization, and ensuring a decent standard of living. The advantages of this definition include viewing rural social infrastructure as a single object of public administration, integrating the necessary branches and services into a coherent system to ensure a decent standard of living for rural inhabitants.

In the study, an approach to the use of GAP analysis in public administration of rural areas has been improved. It has been demonstrated that this method enables the identification of gaps in existing innovative approaches (such as the "Safe Community" concept, Zero Waste; police stations, electronic service sectors, etc.) used in the management process within the strategic priorities of rural social infrastructure development. Based on this, recommendations for their improvement have been developed.

The utilization of scientific methods such as search-bibliographic, systematization, synthesis, scientometric, and content analysis has allowed for the identification of existing theoretical and methodological developments in the study of public administration of the development of social infrastructure in rural areas. It has also helped determine the main trends of interest among scholars regarding the defined issues and ascertain the level of development in domestic scientific literature. Based on a critical review of existing literary sources, the study proposes to consider the social infrastructure of rural areas in two aspects – broad and narrow. In the broad sense, the social infrastructure of rural areas can be regarded as a component of an independent social sphere. Meanwhile, in the narrow sense, it is seen as the material base of the social sphere aimed at fulfilling the tasks of this sphere. Such an approach allows for a clear distinction of infrastructure elements based on their significance and functions they perform, thereby identifying the essential minimum of structural components of rural social infrastructure and proposing a desired structure. Emphasis is placed on delineating the functions of the social infrastructure system and its management functions within the context of public administration of rural social infrastructure.

In the dissertation research, further development of the analysis of the current state of components of rural social infrastructure in Ukraine was carried out. Generalization of statistical data regarding the state of rural social infrastructure allowed for identifying the main trends and problems in the development of its components – in education, culture, physical culture and sports, healthcare, housing and communal services, social security, transportation services, communication infrastructure, and management.

The development of Ukrainian villages during the period of independence of Ukraine has been accompanied by crisis processes, including the disappearance of villages from the country's map and an increase in the number of small villages. Additionally, other challenges include an aging population, low birth rates, high mortality rates, increasing unemployment, low income levels among rural residents, growing migration flows of young people to large cities and abroad in search of a higher standard of living, and low levels of rural infrastructure development, including social infrastructure. Furthermore, significant challenges for the further development of rural social infrastructure have emerged, such as the occupation by Russian forces of parts of eastern and southern Ukrainian territories, which has led to internal migration and the emergence of new population categories requiring additional social protection. Also, the introduction of quarantine restrictions in Ukraine due to the spread of the COVID-19 coronavirus disease has significantly changed the functioning of most components of social infrastructure (education, culture, healthcare, trade, transportation services), reducing the quality of service provision. Additionally, full-scale Russian aggression against Ukraine has had a significant impact, restricting access to basic human needs, posing a threat to life and health, causing significant social infrastructure destruction of and triggering a new wave of mass migration of Ukrainians. Overall, the Ukrainian realities of rural areas indicate a lack of balance in interrelated processes. While the agrarian sector is an important component of the national economy, ensuring the economic security of its citizens and being one of the main exporters of food products abroad, it suffers from inefficient state agrarian policies, leading to the accumulation of problems and threatening the overall existence of rural areas.

The research has synthesized European practices of public administration of rural social infrastructure, allowing to outline perspectives for their implementation in Ukraine considering its European integration aspirations. It was identified that at the level of the European region, various funds, projects, programs, and initiatives are functioning aimed at the development of rural territories and improvement of the lives of their residents. The combination of efforts between the EU and the governing national structures of its member countries, as well as representatives of civil society, is

directed towards implementing policies for balanced rural development and the practical implementation of the concept of "smart villages". This concept is based on the utilization of innovative solutions and technologies by rural communities to improve living conditions within their communities. Additionally, in these countries, there is support for the diversification of rural production, which allows for increasing rural employment levels and broadening the spectrum of services available.

A promising direction for Ukraine is to study the experience of the Balkan countries and compile a catalog of successful practices in rebuilding social infrastructure that has suffered significant destruction due to armed conflict.

The further development of justifying the necessity of applying the SWOT analysis method in public administration serves as a precondition for crisis management in the development and restoration of rural social infrastructure. Through this method, the research identified the strengths and weaknesses in the development of each structural element of rural social infrastructure. Additionally, it determined the most probable opportunities and risks that require the concentration of efforts by local authorities to identify promising directions for further development as a comprehensive infrastructure system for rural areas' livelihoods.

Key words: public administration, public authorities, decentralization, managerial competencies, rural areas (development, sustainable development, smart village), territorial community, rural social infrastructure (infrastructural objects), strategic territorial development planning, rural population, environmental and social spheres, social protection, human capital (social investments, demographic forecasting), employment of the population (non-agricultural employment), quality of life of the population, post-war reconstruction of settlements (strategy, project, principles, approaches).

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у наукових фахових виданнях України

1. Оробей В. В. Правове регулювання публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій в Україні. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2022. Вип. 2 (17). С. 254–260. DOI: <http://doi.org/10.52363/2414-5866-2022-2-29>.

2. Оробей В. В. Аналіз сучасного стану здійснення публічного управління соціально-культурною складовою інфраструктури сільських територій в Україні. *Аспекти публічного управління*. Дніпро : Вид-во «Грані», 2023. Т. 11, № 2. С. 111–119. DOI: <https://doi.org/10.15421/152326>.

3. Оробей В. В. Основні тенденції розвитку соціально-побутової складової сільської інфраструктури України: публічно-управлінський аспект. *Наукові перспективи: журнал*. (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Медицина», Серія «Психологія»). Київ, 2023. № 9 (39). С. 156–167. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-9\(39\)-156-167](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-9(39)-156-167).

4. Оробей В. В. SWOT-аналіз в системі публічного управління розвитком інфраструктури життєзабезпечення сільських територій в Україні. *Наукові інновації та передові технології* (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»): журнал. Київ, 2023. № 12 (26). С. 146–155. DOI: [http://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-12\(26\)-146-155](http://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-12(26)-146-155).

5. Бульба В. Г., Оробей В. В. Європейська практика забезпечення розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2023. Вип. 2 (19). С. 353–365. DOI: <http://doi.org/10.52363/2414-5866-2023-2-40>.

Особистий внесок добувача: здійснено аналіз досвіду країн-членів ЄС стосовно реалізації програм і форм соціальної сфери, розвитку соціальної інфраструктури сільських територій.

6. Bulba V., Orobey V. SWOT analysis of public administration in the

development of social infrastructure in rural areas of Ukraine by sectors. *Public administration and state security aspects*. 2023. Vol. 2. P. 218–228. DOI: <http://doi.org/10.52363/passa-2023.2-22>.

Особистий внесок здобувача: за допомогою методу SWOT-аналізу визначено можливості й загрози в системі публічного управління розвитком сільської соціальної інфраструктури за галузями.

Наукові праці у міжнародних періодичних виданнях

7. Rudenko O., Bulba V., Orobey V., Polyakova O., Kulinich O. Project management as a technology for optimizing resources in terms of reforming socio-economic relations. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2021. Vol. 11, Is. 02. P. 45–51. <http://www.magnanimitas.cz/archive>. (Web of Science).

Особистий внесок здобувача: розглянуто поняття «управління проектами», визначено його зміст і сутність у контексті управління ресурсами.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Оробей В. В. Розбудова соціальної інфраструктури сільських територій в умовах формування спроможних територіальних громад. *Публічне управління XXI століття: погляд у майбутнє* : зб. тез XXI Міжнар. наук. конгресу. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2021. С. 226-228. URL : https://ipa.karazin.ua/wp-content/themes/education/filesforpages/science/zbirnik_kongress_2021.pdf#page=226.

9. Бульба В. Г., Оробей В. В. Освітні чинники впливу на формування лідерського потенціалу сільського населення України. *Лідери XXI століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій* : Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. 28-29 жовтня 2021 р. / За заг. ред. Романовського О. Г. Харків : НТУ «ХПІ», 2021. С. 86-88.

Особистий внесок здобувача: визначення інструментарію формальної і неформальної освіти у процесі розвитку лідерських якостей у мешканців сільської місцевості на підставі аналізу практичного досвіду територіальних громад.

10. Оробей В. В. Висвітлення проблеми публічного управління соціальною

інфраструктурою сільських територій в дисертаційних дослідженнях українських учених. *Публічне управління: український вимір* : зб. наук. праць за матеріалами наук.-практ. конф. до 75-річного ювілею Г. І. Мостового, 22 жовтня 2021 р. м. Харків ; електронне видання. Харків : ННІ «Інститут державного управління» ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. С. 77-81. URL : https://ipa.karazin.ua/wp-content/themes/education/filesforpages/science/zbirnyk_mostovoy_2021.pdf.

11. Оробей В. В. Наукові підходи до класифікації соціальної інфраструктури сільських територій. *Публічне управління: освіта, наука, практика* : збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 18 березня 2022 р. Харків : НУЦЗУ, 2022. С. 96-99.

12. Оробей В. В. Стан соціальної інфраструктури сільських територій: загрози та виклики. *Глобалізація та розвиток інноваційних систем: тенденції, виклики, перспективи* : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., 3-4 листопада 2022 р. / Держ. біотехнологічний ун-т. Харків, 2022. С. 464-466.

13. Бульба В. Г., Оробей В. В. Вимушена міграція українських громадян внаслідок військової атаки на об'єкти соціальної інфраструктури: попередні висновки. *Сучасна парадигма публічне управління* : Збірник тез IV Міжнар. наук.-практ. конф. (10-12 листопада 2022 р.) / За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А. В. Львів : ЛНУ імені Івана Франка. Львів, 2022. С. 927-932.

Особистий внесок здобувача: визначення та характеристика життєво важливих послуг, що надаються населенню, відповідно до секторів і підсекторів, що відносять до критичної інфраструктури території.

14. Оробей В. В. Метод правового регулювання розвитку соціальної інфраструктури сільських територій в Україні. *Місьцеве самоврядування в Україні: теорія та практика* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 07 грудня 2022 р. / за заг. ред. Т. М. Лозинської, О. В. Дорофєєва, Н. Л. Панасенко. Полтава : ПДАУ, 2022. С. 20–23.

15. Оробей В. В. Туризм як ресурс розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. *Теорія і практика розвитку туризму: досвід, проблеми, інновації* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 21 лютого 2023 р.

Харків : НУЦЗУ, 2023. С. 169-172.

16. Оробей В. В. Функції публічного управління соціальною інфраструктурою сільських територій. *Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика* : збірник матеріалів міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Харків, 16 березня 2023 р. / за заг. ред. С. М. Домбровської. Харків : НУЦЗУ, 2023. С. 212-214.

17. Оробей В. В. Особливості надання соціальних послуг сільським мешканцям під час воєнного стану. *Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я* : тези доповідей XXXI міжнар. наук.-практ. конф. MicroCAD-2022, 17-20 травня 2023 р. / за ред. проф. Сокола Є. І. Харків : НТУ «ХП». С. 960.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації

18. Бульба В. Г., Оробей В. В. Наукові підходи до визначення поняття «соціальна інфраструктура сільських територій» та його публічно-управлінський зміст. *«Global Scientific Trends: Economics and Public Administration»*. 2021. Vol. 2/2021. P. 75-92. DOI: <http://doi.org/10.31110/2789-6536/2021-2/006>.

Особистий внесок здобувача: систематизовано та узагальнено наукові погляди учених щодо сутності соціальної інфраструктури сільських територій.

19. Bulba V., Orobey V. Study of methodological approaches to assessing the development of social infrastructure in rural areas. *«Global Scientific Trends: Economics and Public Administration»*. 2023. Vol. 5/2023. P. 5-20. DOI: <http://doi.org/10.31110/2789-6536/2023-5/001>.

Особистий внесок здобувача: систематизовано наукові напрацювання з проблеми дослідження методичних підходів до оцінювання розвитку соціальної інфраструктури сільських територій та зроблено висновки; визначено послідовність проведення оцінювання рівня розвитку сільської соціальної інфраструктури.

ЗМІСТ

ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ.....	28
1.1. Стан наукової розробленості теми дослідження.....	28
1.2. Соціальна інфраструктура сільських територій як об’єкт публічного управління.....	50
1.3. Методичні підходи до оцінювання розвитку соціальної інфраструктури сільських територій.....	65
Висновки до першого розділу.....	80
РОЗДІЛ 2. ВІТЧИЗНЯНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ.....	84
2.1. Правове регулювання публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій України.....	84
2.2. Характеристика основних складових соціальної інфраструктури сільських територій України.....	101
2.3. Європейський досвід забезпечення соціально-інфраструктурного розвитку сільських територій.....	122
Висновки до другого розділу.....	137
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ.....	142
3.1. Концептуальна модель формування стратегії антикризового управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій.....	142
3.2. Метод SWOT-аналізу як передумова формування стратегії антикризового публічного управління розвитком сільської соціальної інфраструктури.....	158

3.3. Інноваційні підходи до організації управлінського процесу розвитком соціальної інфраструктури сільських територій	177
Висновки до третього розділу.....	196
ВИСНОВКИ.....	199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	203
ДОДАТКИ	239

ВСТУП

Актуальність теми. Сталий розвиток країни визначає сталість соціально-економічного розвитку сільських територій та якість життя селян. У цьому процесі ключовим елементом є наявна розгалужена соціальна інфраструктура, що створює рівні можливості для реалізації прав і потреб місцевого населення завдяки ефективній діяльності всіх інфраструктурних складових. Проте сільські території, як і складові соціальної інфраструктури, розвиваються в усіх країнах та в межах однієї країни не однаково, що часто негативно позначається на забезпеченні нормальної життєдіяльності сільського середовища та на добробуті людей.

Така негативна ситуація із сільськими територіями виникла в Україні ще на початковому етапі, коли господарство країни було переведено на принципи ринкової економіки. В умовах лібералізації цін, високого рівня інфляції та дефіциту державного бюджету гостро постало питання виживання об'єктів соціальної інфраструктури, що утримувались за рахунок державного фінансування. Не дивлячись на спроби державної влади України сприяти соціально-економічному розвитку сільських територій з метою підвищення рівня життя селян та подолання нерівності у їх доступі до соціальних і економічних послуг, кризу в соціально-інфраструктурній системі села зупинити не вдається. Порівнюючи соціальну інфраструктуру українського села з аналогічною структурою міста, можна зазначити, що вона має специфічні особливості, а саме: низький рівень розвиненості, оснащеності матеріально-технічної бази, наявності об'єктів життєзабезпечення і дозвілля, забезпечення населення робочим місцем; відсутність диверсифікації видів послуг для населення та замалий їх обсяг; робота переважним чином пов'язана з виробленням сільськогосподарською продукцією; залежність від економічного рівня території тощо. Крім того, об'єкти соціальної інфраструктури, у тому числі приватний житловий фонд, стали під час російсько-української війни важливою ціллю для знищення, що стало викликом як для української влади, так і для влади територіальних громад і самих їх мешканців.

Необхідність розвитку та відновлення соціальної інфраструктури сільських територій, створення рівних соціальних умов для сільського населення, підвищення їх рівня доступності до соціальних благ у сукупності забезпечує актуальність обраної теми дисертації та визначає об'єктивну необхідність проведення комплексного дослідження можливостей і наслідків реформ, що відбуваються сьогодні в Україні в сфері місцевого самоврядування, аграрній та соціальній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та методичним підґрунтям дослідження стали результати наукових праць з актуальних проблем державного управління, теорії і практики публічного управління та адміністрування таких учених, як: В. Бакуменко, Л. Белової, В. Бульба, К. Ващенко, П. Ворона, Л. Гаєвської, А. Дегтяр, І. Дегтярьова, В. Дзюндзюк, Н. Діденко, В. Єлагін, Д. Карамішев, В. Князєв, В. Ковальчук, В. Корженко, Ю. Куц, І. Лопушинського, В. Малиновський, Р. Мельник, П. Надолішній, Н. Нижник, О. Оболенський, Н. Обушна, Г. Одінцова, О. Орлов, П. Петровський, С. Попов, Л. Приходченко, О. Радченко, О. Руденко, В. Сичова, В. Степанов, Ю. Сурмін, Ю. Ульянченко та ін. Наукові уявлення проблеми організації управлінської діяльності з розвитку сільських територій та соціальної інфраструктури села присвячені праці таких учених, як В. Бабаєв, С. Бондар, М. Бублій, Т. Гоголь, О. Гринько, І. Дунаєв, А. Круковський, І. Куліш, Є. Лавренюк, М. Латинін, О. Ляшенко, А. Максименко, Є. Матвіїшин, О. Михайленко, В. Огоньок, С. Приліпко, Л. Рарок, В. Рябоконт, Д. Самойлик, О. Серьогіна-Берестовська, О. Славкова, Н. Статівка, Т. Стройко, В. Чемерис, О. Шуст та ін.

Позитивно оцінюючи наукові здобутки вчених, слід зазначити, що досі відсутнє комплексне дослідження теоретичних і практичних засад публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій України, визначення особливостей управлінського процесу в контексті реформи децентралізації, підвищення ефективності використання потенціалу сільської громади з метою підвищення якості життя селян та подолання наслідків російської агресії, у тому числі спрямовану на руйнацію об'єктів сільської

соціальної інфраструктури.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Результати наукових досліджень автора отримані в межах наукової теми Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Реалізація державної соціальної політики органами місцевого самоврядування в умовах децентралізації» (номер державної реєстрації 0120U105741) – автором обґрунтовано інноваційні підходи до організації управлінського процесу розвитком соціальної інфраструктури сільських населених пунктів.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є обґрунтування теоретичних засад і розроблення практичних рекомендацій з удосконалення публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій України.

Для досягнення мети дослідження було поставлено такі *завдання*:

- виявити, систематизувати та узагальнити наявні наукові розробки теоретико-методичних основ дослідження публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій;
- уточнити змістовно-понятійний апарат за обраним напрямом дослідження;
- систематизувати та узагальнити методичні підходи до оцінювання рівня розвитку соціальної інфраструктури сільських територій;
- охарактеризувати сучасний стан публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій України, виявити здобутки й можливості для забезпечення цього розвитку у майбутньому;
- узагальнити європейську практику в частині забезпечення соціально-інфраструктурного розвитку сільських територій та з'ясувати можливість адаптації в Україні;
- розробити та запропонувати концептуальну модель формування стратегії антикризового публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій України;

— обґрунтувати необхідність застосування методу SWOT-аналізу в публічному управлінні як передумову антикризового управління розвитком та відновленням сільської соціальної інфраструктури;

— розробити рекомендації щодо вдосконалення наявних інноваційних підходів, що використовуються в практиці публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій.

Об'єктом дослідження є публічне управління сільськими територіями.

Предмет дослідження – практичні рекомендації з удосконалення публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій України.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є сукупність способів наукового пізнання та загальнонаукових принципів проведення дослідження, які ґрунтуються на фундаментальних положеннях науки публічного управління та адміністрування, а також споріднених наук.

Дисертаційна робота побудована на системному та діяльнісному підходах, а також сукупності методів, які забезпечують їхню реалізацію, зокрема:

— пошуково-бібліографічний, систематизації, узагальнення, наукометричного і змістовного аналізу – при виявленні наявних наукових розробок теоретико-методичних основ дослідження публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій, визначенні стану і ступеню розробки даної проблематики у вітчизняній науковій літературі та узагальнені системи статистичних показників забезпеченості селян об'єктами соціальної інфраструктури;

— термінологічний і етимологічний аналіз – при уточненні базових понять теми дослідження, зокрема: «інфраструктура», «соціальна інфраструктура», «сільські території», «соціальна інфраструктура сільських територій», «публічне управління соціальною інфраструктурою сільських територій»;

— історичний – при дослідженні становлення нормативної бази з питань організації управління об'єктами соціальної сфери на сільських територіях України;

— структурно-функціональний та системний аналіз – при визначенні бажаної структури соціальної інфраструктури сільських територій, функцій інфраструктури і функцій публічного управління щодо розвитку цієї інфраструктури;

— компаративний аналіз – при узагальненні європейської практики в частині забезпечення соціально-інфраструктурного розвитку сільських територій та з'ясуванні можливості її адаптації в Україні;

— статистичного аналізу та конкретизації – при характеристиках кризових явищ і значних змін у стані сільської соціальної інфраструктури за роки незалежності та погіршення цієї ситуації в умовах російсько-української війни;

— моделювання – при розробленні концептуальної моделі формування стратегії антикризового публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій України;

— метод SWOT-аналізу – при виявленні сильних і слабких сторін, можливостей і ризиків у публічному управлінні розвитком структурних елементів соціальної інфраструктури сільських територій України;

— метод GAP-аналізу – при виявленні прогалів у наявних інноваційних підходах, що використовуються в управлінському процесі в рамках стратегічних пріоритетів розвитку сільської соціальної інфраструктури;

— систематизації, інтерпретації та абстрактно-логічний метод – для узагальнення теоретичних положень, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і формування висновків, рекомендацій та пропозицій.

Інформаційними джерелами дисертації стали: законодавча і нормативна база України, програмні документи органів влади України, офіційні матеріали міністерств, публічні звіти міжнародних організацій, відкриті бази он-лайн даних європейського освітнього простору, монографії та наукові статті українських і зарубіжних авторів, матеріали соціологічних та статистичних досліджень, а також особисті дослідження автора.

Наукова новизна одержаних результатів визначається особистим внеском автора у вирішенні актуального наукового завдання в галузі науки публічного

управління та адміністрування, що полягає в обґрунтуванні теоретичних засад і розробки практичних рекомендацій з удосконалення публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій України.

Найважливішими результатами, що характеризують наукову новизну і розкривають логіку та зміст дисертації, є такі:

уперше:

— розроблено та запропоновано концептуальну модель формування стратегії антикризового публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій України, спрямованої на розроблення антикризових механізмів і заходів, що передбачають комплексне вирішення проблем внутрішнього характеру інфраструктурного розвитку, ефективне використання потенціалу сільської громади з метою підвищення якості життя селян, враховуючи прийняті на державному рівні соціальні стандарти, а кінцевим результатом стратегії виступає бажана структура сільської соціальної інфраструктури, що складається з двох функціональних блоків – соціокультурної інфраструктури та інфраструктури життєзабезпечення сільських територій, у складі яких в окремий блок виділено об'єкти критичної інфраструктури, які мають важливе значення для підтримки життєво важливих соціальних функцій території. Модель адаптовано до обласного рівня, в її основу покладено принцип територіально-просторового управління сільським розвитком та визначено алгоритм розробки і реалізації стратегії антикризового управління розвитком сільської соціальної інфраструктури, що складається з двох етапів – планування та реалізації;

удосконалено:

— методичний підхід до оцінювання рівня розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, а саме щодо використання запропонованих алгоритму, який вказує на послідовність проведення цього процесу, та узагальненої системи статистичних показників забезпеченості селян об'єктами соціальної інфраструктури, у якій показники згруповані у два блоки – загальні (первинні, кількісні) та розрахункові (нормовані та зведені);

— змістовно-понятійний апарат науки публічного управління та адміністрування через уточнення сутнісного концепту поняття «публічне управління соціальною інфраструктурою сільських територій», під яким слід розуміти цілеспрямовану діяльність органів публічного управління та інститутів громадянського суспільства, що спрямована на обслуговування потреб й інтересів населення, яке проживає у сільській місцевості, створення належних умов для їх розвитку та самореалізації, забезпечення гідного рівня життя людини;

— підхід до використання методу GAP-аналізу в публічному управлінні сільськими територіями для виявлення прогалин у наявних інноваційних підходах (концепції «Безпечна громада», Zero waste; поліцейські станції, сектор електронних послуг та ін.), що використовуються в управлінському процесі в рамках стратегічних пріоритетів розвитку сільської соціальної інфраструктури, та розробки рекомендацій щодо їх вдосконалення;

дістали подальшого розвитку:

— виявлення, систематизація та узагальнення наукових праць з теми дослідження, здійснення їх змістовно-наукометричного аналізу, дозволило визначити основні тенденції, стан розробленості та рівень інтересу науковців до визначеної проблематики. На підставі критичного огляду наявних літературних джерел пропонується розглядати соціальну інфраструктуру сільських територій у двох її значеннях: у широкому – як складову самостійної соціальної сфери та у вузькому – як матеріальну базу соціальної сфери, що спрямована на реалізацію завдань цієї сфери. Такий підхід дозволяє чітко розподілити інфраструктурні елементи за їх значенням і функціями, які вони виконують, та виявити життєво необхідний мінімум структурних складових й запропонувати бажану структуру сільської соціальної інфраструктури;

— аналіз сучасного стану складових сільської соціальної інфраструктури в Україні, що дозволив виявити основні тенденції її розвитку, та визначити суттєві виклики, що постали перед країною за останнє десятиріччя та які негативно вплинули на інфраструктурний розвиток: окупація російськими військами частини східної та південної української території, що спричинило внаслідок

внутрішньої міграції появу нових категорій населення, які потребують додаткового соціального захисту; введення карантинних обмежень в Україні у зв'язку з поширення коронавірусної хвороби COVID-19, що суттєво змінили роботу більшості складових соціальної інфраструктури (освіти, культури, охорони здоров'я, торгівлі, транспортного обслуговування), знизила якість надання послуг; повномасштабна російська агресія проти України, що значно вплинула на обмеження доступу до базових потреб людини, несе загрозу її життю і здоров'ю, спричиняє значні інфраструктурні руйнування соціального значення та спровокувала появу нової масштабної міграційної хвилі українців;

— узагальнення європейської практики здійснення публічного управління соціальною інфраструктурою сільських територій, що дозволило окреслити перспективи їх упровадження в Україні з урахуванням її євроінтеграційних прагнень, а саме: використання різноманітних фондів, проєктів, програм та інших ініціатив ЄС, спрямованих на розвиток сільських територій та покращення життя селян; проведення політики щодо збалансованого сільського розвитку та впровадження в практику концепції «розумне село», в основу якої покладено використання сільською громадою інноваційних рішень і технологій для облаштування життя у своїх громадах; створення умов на рівні громад для диверсифікація виробництва сільських територій; вивчення досвіду Балканських країн та складання каталогу успішних практик відновлення соціальної інфраструктури, що зазнала значних масштабів руйнації через збройний конфлікт;

— обґрунтування необхідності застосування методу SWOT-аналізу в публічному управлінні як передумову антикризового управління розвитком та відновленням сільської соціальної інфраструктури. Переваги цього методу полягають не тільки у виявленні сильних і слабких сторін у розвитку кожного структурного елементу сільської соціальної інфраструктури, але і дає можливість визначити найбільш ймовірні можливості й ризики, які потребують концентрації зусиль місцевої влади для визначення перспективних напрямів щодо подальшого її розвитку як комплексної інфраструктурної системи життєзабезпечення сільських територій.

Практичне значення одержаних результатів полягає у визначенні теоретичних положень, формуванні методичних підходів та практичних рекомендацій щодо вдосконалення публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій України та можливості їхнього застосування в діяльності органів публічної влади, що сприятиме сталому розвитку Української держави та її сільських територій.

Підготовлені автором рекомендації використані в роботі Департаменту економіки і міжнародних відносин Харківської військової адміністрації, зокрема в підготовці методичних матеріалів щодо формування стратегії антикризового управління розвитком сільської соціальної інфраструктури в умовах воєнного стану, оголошеного в Україні (довідка № 06.01-13/2783 від 20.12.2023 р.).

Новаторські ідеї щодо застосування GAP-аналізу у публічному управлінні як методу вибору стратегічних напрямів інноваційного розвитку (інноваційних стратегій) сільських територіальних громад знайшли застосування в роботі Дергачівської міської територіальної громади Харківської області (довідка № 3266-02/03-31 від 13.12.2023 р.).

Розроблені рекомендації автора були використані в роботі Громадської організації «Комітет регіонального розвитку» під час проведення тематичних тренінгів, присвячених розгляду методичних підходів до оцінювання рівня розвитку сільської соціальної інфраструктури (довідка № 1/07-12 від 07.12.2023 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею, теоретичні та прикладні результати якої отримано особисто автором. У роботі не використовуються ідеї або розробки, що належать співавторам, з якими опубліковані результати спільних наукових досліджень. Інформацію про особистий внесок здобувача в наукових працях, підготовлених у співавторстві, наведено окремо у переліку публікацій.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї, теоретичні положення та результати дослідження оприлюднені на наукових і науково-практичних комунікативних заходах, зокрема: на міжнародному науковому конгресі «Публічне

управління XXI століття: погляд у майбутнє» (м. Харків, 2021); на міжнародних науково-практичних конференціях (інтернет-конференціях): «Лідери XXI століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій» (м. Харків, 2021), «Публічне управління: освіта, наука, практика» (м. Харків, 2022), «Глобалізація та розвиток інноваційних систем: тенденції, виклики, перспективи» (м. Харків, 2022), «Сучасна парадигма публічне управління» (м. Львів, 2022), «Міське самоврядування в Україні: теорія та практика» (м. Полтава, 2022), «Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика» (м. Харків, 2023), «Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я» (м. Харків, 2023); на науково-практичній конференції «Публічне управління: український вимір» (м. Харків, 2022); на всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Теорія і практика розвитку туризму: досвід, проблеми, інновації» (м. Харків, 2023).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження опубліковано в 19 наукових працях, з них: 6 статей у вітчизняних наукових фахових виданнях; 1 стаття у закордонному виданні; 2 статті в інших наукових виданнях України; 10 тез доповідей у матеріалах конференцій за участю здобувача. Загальний обсяг публікацій автора відповідно до теми дослідження становить 6,78 друк. арк.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст дисертації викладено на 281 сторінці друкованого тексту. Робота містить 8 таблиць, 10 рисунків і 5 додатків на 43 аркушах. Список використаних джерел налічує 327 найменувань (на 36 сторінках), з яких 33 – іноземними мовами.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

1.1. Стан наукової розробленості теми дослідження

Однією з важливих сфер у життєдіяльності суспільства є соціальна сфера, яка забезпечує реалізацію інтересів людини – від суспільних до індивідуальних. Більшість країн світу сьогодні орієнтуються на розвиток соціально орієнтованої національної економіки, що супроводжується встановленням соціальних пріоритетів, норм і цінностей у державі задля підвищення добробуту населення як ключового показника оцінки ефективності реалізації державної соціально-економічної політики. Слід зазначити, що цей показник, у першу чергу, залежить від задоволення суспільних і індивідуальних потреб людини, які реалізуються завдяки наявній розгалуженій соціальній інфраструктурі – об'єктів, що її представляють у населених пунктах різного рівня (міста, райони, села, селища тощо). Соціальна інфраструктура забезпечує комфортне життя населення, відтворює робочу силу на певній території та зазвичай охоплює такі складові, як освіта, культура, охорона здоров'я, побутове обслуговування, житлово-комунальне господарство, транспорт, зв'язок та ін.

Зважаючи на важливість соціальної інфраструктури для розвитку та забезпечення нормальної суспільної життєдіяльності певної території, спробуємо спочатку уточнити зміст таких понять, як «соціальна інфраструктура» та «соціальна інфраструктура сільських територій», а також з'ясуємо рівень наукової розробленості визначеної у роботі проблематики в галузі державного управління (публічного управління та адміністрування).

Насамперед зазначимо, що як каталізатор соціально-економічного розвитку території, чинник формування трудових ресурсів та фактор збереження демографічного потенціалу, соціальна інфраструктура викликає науковий інтерес

з боку значної кількості українських учених у різних наукових галузях: історичної, економічної, юридичної, архітектурної, національної безпеки, державного управління тощо. Теоретичним і практичним аспектам організації управлінської діяльності з розвитку соціальної інфраструктури на сільських територіях присвячені праці таких учених, як С. Бондар, Т. Гоголь, О. Гринько, А. Круковський, І. Куліш, Є. Лавренюк, О. Ляшенко, А. Максименко, О. Михайленко, В. Огоньок, Л. Рарок, В. Рябоконт, Д. Самойлик, О. Серьогіна-Берестовська, О. Славкова, Т. Стройко, В. Чемерис, О. Шуст та ін.

Сутність поняття «соціальна інфраструктура», його функціональний та економічний зміст у своїх наукових роботах досліджують С. Кириченко, І. Кінаш, П. Коблін, Н. Пігуль, О. Салій та ін. Поза увагою авторів залишається проблема виділення особливостей, притаманних сільським територіям, визначення специфічних рис поняття «соціальна інфраструктура сільських територій», його функціонального значення та публічно-управлінського змісту.

Зауважимо, що соціальна інфраструктура є складним поняттям, яке потребує глибокого теоретичного осмислення, оскільки має широкий діапазон функціонального призначення та гуманітарно-орієнтовану складову. В науковій літературі найчастіше це поняття розглядають з економічної точки зору та досліджують соціальну інфраструктуру як чинник формування людського капіталу та каталізатор модернізації соціогуманітарного простору. Інші науковці вважають її не самостійною галуззю, а складовою соціально-економічного розвитку. Тож, спробуємо уточнити зміст та складові соціальної інфраструктури.

Варто відмітити, що в основу поняття «соціальна інфраструктура» покладено поняття «інфраструктура», яке раніше використовувалось у військовій справі та визначалось як комплекс допоміжних споруд, об'єктів (полігони, склади боєприпасів тощо), що забезпечують бойову здатність війська. Пізніше поняття «інфраструктура» стали використовувати в економічній літературі для позначення комплексу обслуговуючих галузей народного господарства. І в першому, і в другому випадку інфраструктура сприймалась, як допоміжне утворення, що створює сприятливі умови для ефективного функціонування основної сфери

діяльності, а також вона задовольняє людські потреби [30].

В ХХ ст. відбувся генезис змістової сутності поняття «інфраструктура», в результаті чого межі цього поняття значно розширились – до складу інфраструктурного комплексу стали відносити інституціональну, виробничу, соціально-побутову, екологічну та персональну складові. За цей час категорія «інфраструктура» стає однією з базисних категорій економіки та позначає певний рух потоків продукції, вантажів, людей, інформації, енергії – все, що є запорукою успішної діяльності економічних підприємств.

Сьогодні поняття «інфраструктура» наводиться в різноманітних словникових виданнях – термінологічних, тлумачних, довідкових, енциклопедичних та інших, у тому числі в галузевих. Однак, при цьому і досі сприймається неоднозначно. Отже, розглянемо змістовне наповнення поняття «інфраструктура», яке надається насамперед у довідникових виданнях. Якщо розглядати цей термін з точки зору академічного трактування, то, наприклад, у тлумачному словнику інфраструктура розглядається, як «сукупність галузей господарства та видів діяльності, що обслуговують як виробничу, так і невиробничу сфери економіки (транспорт, зв'язок, комунальне господарство, загальна і професійна освіта, охорона здоров'я та ін.)» [154]. Аналогічне трактування цього терміну надається в академічному тлумачному словнику української мови [241, с. 686]. Як приклад наводиться речення з першої україномовної газети «Хлібороб», у якому зазначено суттєву роль, яку відіграє інфраструктура села, а саме стверджується, що від її наявності залежить ефективність використання основних виробничих фондів у сільському господарстві. Отже, з академічної точки зору інфраструктура є життєво необхідною комплексною складовою населених пунктів, що забезпечує якість життя населення на даній території.

З економічної точки зору, інфраструктура розглядається як: «комплекс галузей народного господарства (сфера матеріального і нематеріального виробництва), які обслуговують промисловість і сільське господарство» [72]; «комплекс галузей, що обслуговують промисловість і сільське господарство,

будівництво, енергетичне господарство, залізничний транспорт, зв'язок, водопостачання та каналізацію, загальну та професійну освіту, науку, медицину» [73]. Із зазначених визначень можна виділити ключові складові, що характеризують інфраструктуру, – це комплекс галузей матеріального і нематеріального виробництва, що обслуговують економіку певної території. Звідси виокремлюють виробничу (забезпечує ефективну економічну діяльність) та соціальну (забезпечує комфортне життя людей) інфраструктуру.

Під іншим кутом зору розглядають значення інфраструктури в архітектурній галузі, вважаючи, що вона представляє «сукупність галузей, що обслуговують сферу матеріального виробництва (шосейні шляхи, канали, порти, аеродроми, зв'язок, загальна і професійна освіта, охорона здоров'я тощо)» [258]. У цьому визначенні, на відміну від попередніх, вважається, що сукупність галузей, які складають інфраструктуру певної території, обслуговують лише сферу матеріального виробництва.

По різному розкривається зміст поняття «інфраструктура» і у словниках з державного управління, а саме: «комплекс обслуговуючих структурних виробничих і невиробничих елементів, що забезпечують реалізацію, функціонування та розвиток певного суб'єкта господарювання» [57]; «базисна фізична структура суспільства або організації, комплекс виробничих і невиробничих галузей, які забезпечують умови відтворення та надання послуг технічного, технологічного, соціально-економічного, маркетингового, фінансового, юридичного, інформаційно-комунікативного, освітнього та іншого характеру» [74]. В одному випадку інфраструктуру розглядають як комплекс елементів, що забезпечує діяльність одного суб'єкта господарювання, в іншому – і як комплекс галузей, і як базисну структуру суспільства (організації), що призначені для надання послуг різного характеру.

Варто відмітити, що в іноземних словниках інфраструктуру трактують саме як базу, що необхідна для функціонування організації (країни, системи):

— «базова структура організації або системи, що необхідна для її функціонування, особливо вода, енергія та системи спільного користування для

зв'язку і транспорту» (Сучасний американський бізнес-словник [307]);

— «базові системи і послуги, такі як транспорт та джерела живлення, які країна або організація використовує для ефективної роботи» (Кембриджський словник [306]);

— «1) База, базова структура або особливості системи чи організації. 2) Основні об'єкти та системи, що обслуговують країну, місто або район, такі як системи транспорту і зв'язку, електростанції і школи. 3) Військові об'єкти країни» (Британський словник [305]).

Більш у широкому розумінні інфраструктура розглядається в енциклопедичному виданні сучасної України, а саме як «сукупність специфічних форм, методів і процесів, а також різноманітних споруд та комунікацій, що забезпечують загальні умови і нормальне функціонування економічної, соціальної, екологічної та інших галузей життєдіяльності суспільства, його відтворення і розвиток» [230]. Виходячи з цього визначення, інфраструктура є формами, методами, процесами та певними об'єктами. Спільним у всіх вищенаведених визначень є призначення інфраструктури, що полягає у забезпеченні життєдіяльності, відтворення та розвитку суспільства (організації, системи, території).

Отримані результати свідчать про те, що поняття «інфраструктура» є багатоаспектним та багатофункціональним. Його зміст розкривається здебільшого в економічній, архітектурній, військовій, державно-управлінській та інших науках. Аналіз наведеного змістовного наповнення поняття «інфраструктура» в довідковій літературі дозволяє виділити певні підходи під час його трактування: 1) інфраструктура розглядається як сукупність (комплекс) галузей, які обслуговують народне господарство (виробничу, так і невиробничу сфери економіки; сфера матеріального і нематеріального виробництва); 2) трактується як обслуговуюча структура, що забезпечує реалізацію, функціонування та розвиток певного суб'єкта господарювання; 3) визначається як база (основа) матеріального забезпечення та створення умов для ефективної роботи зайнятого у виробництві населення.

Зауважимо, що у довідковій літературі зведені основні відомості, що існують в різних наукових галузях та практичних напрямках. Що стосується думки українських учених, то дослідження змістовного наповнення поняття «інфраструктура», його функціональне значення представлено в наукових працях. Основні наукові результати наведено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Змістовне наповнення поняття «інфраструктура» в наукових працях учених

Автор, джерело	Зміст поняття
1	2
Атаманс О. [11]	Специфічний етап розвитку соціально-економічної системи. Її виникнення і розвиток є результатом структурних змін в економіці, зумовлених поглибленням процесів суспільного поділу праці, диференціацією виробничих процесів, виникненням нових сфер діяльності, нових продуктів, послуг тощо
Брунець Б. [23]	Єдина цілісна система, в основу якої закладено функцію забезпечення виробничої та невиробничої сфер діяльності людини з метою досягнення максимально можливого економічного ефекту з урахуванням моральних і духовних благ населення, охорони здоров'я та забезпечення умов охорони та відтворення навколишнього середовища
Верланов Ю. [38]	У чистому вигляді – дещо, що забезпечує нормальне існування (розвиток, коли маються на увазі динамічні аспекти) виробництва
Розенштейн-Родан П. [321]	Умови навколишнього суспільного середовища, необхідні для того, щоб приватна промисловість була в змозі зробити перший ривок
Рекуненко І. [222]	Сукупність елементів (інститутів, установ, організацій, технологій, норм, систем), що забезпечують, регулюють та створюють умови для нормального, безперебійного, багаторівневого функціонування господарських взаємозв'язків та взаємодії об'єктів та суб'єктів ринкової економіки та руху товарно-грошових потоків
Саблук П. та ін. [273]	Система підприємств, організацій, закладів виробничої та невиробничої сфер, які покликані обслуговувати товаровиробників, створювати умови для своєчасного і безперервного нарощування обсягів пропозиції продукції на ринку

1	2
Садчикова І. [231]	Універсальна, системна категорія економічної науки і об'єктивно пов'язана з розвитком господарських відносин у всіх галузях та сферах національного господарства
Хаджинов І. [274]	Комплекс допоміжних галузей, які обслуговують і забезпечують нормальну діяльність соціально-економічної системи

Джерело: складено автором

Аналіз наведених визначень свідчить про те, що також, як і в довідкових виданнях, у науковців немає єдиного підходу до визначення змісту поняття «інфраструктура». При цьому діапазон підходів до дослідження трактувань поняття є доволі широким. Наприклад, І. Рекуненко виділяє п'ять підходів: виробничий – загальні умови виробництва/праці; галузевий – сукупність базових галузей як необхідної умови функціонування приватного підприємництва і суспільства; інституційний – формування інституційного поля, створення інституту прав власності, контрактних відносин, норм, правил; обслуговуючий – комплекс послуг, створення умов для виробництва продукту; комплексний [222]. У свою чергу, О. Богуславський виокремлює цілу низку підходів: теоретико-економічний, інституційний, хронологічний, еволюційний, генеалогічний, постіндустріальний, структурно-логічний, логіко-інформаційний, інформаційно-мережевий, системний, функціональний, процесний, маркетинговий, територіальний, трансформаційний, комплексний [15]. Разом з тим, найбільш розповсюдженими є інституціональний, ресурсний, галузевий або секторальний, структурно-функціональний та системний підходи.

Узагальнені результати наукових досліджень щодо терміну «інфраструктура» представлено І. Садчикової. Автор систематизує отримані результати та виділяє основні концепції, у яких враховується роль інфраструктури в економіці. Зокрема це такі концепції: накладних витрат (інфраструктура розглядається як основні потужності для функціонування виробництва); інституційна (інфраструктура є системою взаємодіючих агентів сфери обігу, які забезпечують зв'язок між фазами виробництва і споживачами); економічного

зростання (інфраструктура є інструментом сприяння скорочення витрат, швидкого зростання зовнішньої торгівлі, створення та накопичення капіталу, задовольняючи зростаючі потреби населення); маркетингова (інфраструктура представляє сукупність видів діяльності, що сприяє реалізації товарів на ринку та формуванню нового попиту на товари й послуги); розподільна (інфраструктура, як певні види діяльності, викликає рух потоків товарів від виробників до споживачів); логістична (інфраструктура є системою, що обслуговує процеси фізичного переміщення товарів через фінансові та інформаційні потоки) [231]. Однак, слід зазначити, що інфраструктура позначає не тільки сферу економіки, її функціональні межі є доволі широкими та можуть стосуватися як всіх сфер життєдіяльності суспільства, так і конкретної галузі або підприємства (організації, установи, закладу тощо).

В цілому, результати проведеного дослідження різних наукових підходів до визначення сутності інфраструктури дозволяє стверджувати, що зазначені підходи більш відображають її зміст як економічної категорії, скоріше мова йде саме про ринкову інфраструктуру. Науковці розглядають інфраструктуру як сукупність окремих структурних компонентів, складових елементів або факторів, інструментів, що впливають на формування промислово-виробничого комплексу.

В умовах соціально-орієнтованої економіки змінюється акцент на створення належних умов для всебічного та гармонійного розвитку особистості, задоволення її інтересів. У цьому зв'язку розвиток соціальної інфраструктури, яка б могла максимально забезпечити потреби людини та виробництва, є пріоритетним завданням для владних структур. Отже, перейдемо до виявлення змістовного наповнення самого поняття «соціальна інфраструктура» та проаналізуємо визначення, що наведено насамперед у довідникових виданнях (табл. 1.2).

Якщо порівняти наведені у довідникових виданнях трактування понять «інфраструктура» та «соціальна інфраструктура», то можна зазначити, що суттєвої різниці між цими поняттями немає. Соціальна інфраструктура розглядається як комплекс об'єктів (закладів, галузей, елементів), призначення яких полягає у створенні умов для забезпечення життєдіяльності людей. Тож, ані

визначення елементів, ані зміст призначення суттєво не відрізняються від трактування базового поняття «інфраструктура».

Таблиця 1.2

Змістовне наповнення поняття «соціальна інфраструктура» (довідникові видання)

Джерело	Зміст поняття
Економічний словник [73]	Комплекс закладів (включаючи виробничі будівлі, їхнє обладнання), транспортних засобів та ін., призначених для обслуговування галузей економіки (наукові, навчальні, культурні, спортивні та інші організації, житлово-комунальне господарство, організації побутового обслуговування тощо)
Енциклопедичний словник з державного управління [74]	Комплекс матеріальних об'єктів, громадських суб'єктів та нематеріальних чинників, за допомогою яких забезпечується реалізація і захист прав та свобод громадян, виявлення, задоволення й узгодження потреб та інтересів населення
Енциклопедія сучасної України [230]	Комплекс галузей, безпосередньо пов'язаних зі створенням загальних умов для відтворення робочої сили і забезпечення нормальної життєдіяльності людей
Соціологічний словник [91]	Усталена сукупність матеріального-уречевлених елементів, що забезпечують загальні умови для нормального втілення і раціональної організації діяльності людей в усіх сферах суспільного життя; складає комплекс установ, будов (споруди, їх обладнання), транспортних засобів і т. ін., що призначені для обслуговування споживачів; сукупність тих галузей економіки, які орієнтовані на самореалізацію людиною її сутнісних сил і соціальних відносин

Джерело: складено автором

Аналіз наведених у табл. 1.3 наукових поглядів українських учених щодо визначення сутності соціальної інфраструктури свідчить про те, що автори визначають соціальну інфраструктуру як сукупність або комплекс закладів, установ, інститутів, об'єктів, галузей, умов, що впливають на ефективність виробництва в залежності від ролі та функцій, яку вони виконують для задоволення потреб населення. Розглядають соціальну інфраструктуру і як частину, складову структури соціально-економічної системи території, і також, як окрему самостійну систему, що забезпечує життєдіяльність населення. Отже, у

науковців немає єдиної наукової позиції щодо визначення цього поняття. Спільним є лише те, що основні функції соціальної інфраструктури полягають в обслуговуванні та забезпеченні населення й території.

Таблиця 1.3

Змістовне наповнення поняття «соціальна інфраструктура», що надають українські вчені у своїх наукових працях

Автор	Зміст поняття
Кириченко С. [98]	Окрема самостійна система, яка складається з певних підсистем (галузей), що взаємодіють між собою та об'єднанні єдиною спільною метою – забезпеченням життєдіяльності населення та формуванням умов для соціально-економічного розвитку
Кінаш І. [100]	Стійка сукупність матеріальних об'єктів, з якими взаємодіє соціальний суб'єкт з метою одержання послуг, які створюють умови для раціональної організації всіх його основних видів діяльності
Кобилін П. [104]	Частина структури регіональної соціогеосистеми, що спрямована на забезпечення нормальних умов проживання населення, його потреб у послугах (підсистеми освіти, охорони здоров'я, культури, житлово-комунального господарства, транспорту та зв'язку по обслуговуванню населення, торгівлі, ресторанного господарства, побутового обслуговування, фізкультури та спорту), що пов'язані через потоки речовини, енергії та інформації в географічному просторово-часовому континуумі
Пігуль Н. [193]	Необхідна умова покращення рівня та якості життя населення, що позитивно впливає на соціально-економічний розвиток держави. Повна реалізація організаційних форм соціальної інфраструктури позитивно впливає на підвищення рівня ефективності її розвитку
Салій О. [232]	Сукупність матеріальних об'єктів, що забезпечують загальні умови для ефективної діяльності людини в усіх сферах життя

Джерело: складено автором

Слід зазначити, що схожі думки висловлюють щодо трактування сутності соціальної інфраструктури польські вчені. Зокрема, за твердженням Дж. Крошела, до соціальної інфраструктури відносять заклади та інституції, що надають «послуги в сфері освіти і виховання, культури, охорони здоров'я, соціального

забезпечення, фізичної культури та туризму» [309]. У цьому визначенні автор не обмежується лише закладами, які надають послуги, він також наголошує на вагомому ролі інституцій, працівники яких наділені певними повноваженнями щодо розв'язування організаційно-правових та інших питань місцевого населення. Аналогічний підхід демонструють інші польські вчені. Так, група учених на чолі з Р. Бролі зазначають, що заклади, що відносять до соціальної інфраструктури, є лише її матеріальною базою певної території та необхідною умовою для задоволення соціальних потреб окремих людей. Соціальні послуги населення здебільшого отримує через соціальні об'єднання, які й представляють інституції. При цьому науковці наголошують на недоречності відносити до соціальної інфраструктури установи державного управління, судової системи, житлового будівництва, торгівлі та побутових послуг, оскільки вважають, що роль соціальної інфраструктури полягає у задоволенні потреб конкретної людини, насамперед у покращенні якості її життя. На думку авторів, заклади та інституції, які відносять до соціальної інфраструктури, мають надавати послуги в організований спосіб та лише невиробничого характеру (споживчого типу) [302].

Існуюча різноманітність у підходах до визначення сутності соціальної інфраструктури говорить про те, що в процесі задоволення потреб населення задіяна велика кількість різноманітних об'єктів. Зазвичай науковці до об'єктів соціальної інфраструктури відносять об'єкти матеріального й нематеріального виробництва. Зокрема, А. Крупник розширює склад соціальної інфраструктури та, окрім зазначених, відносить додатково ще й громадські суб'єкти. Таким чином, склад соціальної інфраструктури, за словами автора, складається з:

- матеріальних об'єктів – соціально-вітальної, соціально-побутової, соціально-економічної, соціально-освітньої, соціально-культурної, соціально-комунікаційної, соціально-правової інфраструктури;
- громадських суб'єктів – політичні партії, громадські організації, органи самоорганізації населення, професійні і творчі спілки, національно-культурні товариства, релігійні громади та групи інтересів (групи тиску);
- нематеріальних чинників – правові норми та нормативна база

суспільного розвитку, морально-етичні норми, суспільні цінності, ідеали, менталітет, традиції і соціальний капітал [74, с. 303].

Якщо завдяки матеріальних і нематеріальних об'єктів і чинників населення території може реалізувати різноманітні матеріальні та нематеріальні потреби, то органи публічної влади як громадські суб'єкти за допомогою соціальної інфраструктури можуть забезпечити людину орієнтоване демократичне управління суспільним розвитком території.

Що стосується території, то варто відмітити, що науковці виокремлюють соціальну інфраструктуру населених пунктів, регіону, міст, сільських територій тощо. Сьогодні в багатьох країнах, у тому числі й в Україні, головний акцент робиться на розвиток сільських територій. Узагальнення наукових положень щодо визначення змісту соціальної інфраструктура сільських територій, наведених українськими науковцями у своїх працях (див. дод. В), дає підстави для висновку, що дослідники по різному визначають територіально-просторові межі, на якій розташовується соціальна інфраструктура: село, сільська територія, сільське поселення. На нашу думку, автори, які розглядають сільські території, намагаються представити деякий простір, який розташований поза межами міст та займає значно більшу територію, ніж територія села. Ця територія немає конкретних визначених меж, наприклад, кордонів адміністративного району або області, має однакові специфічні ознаки, за якими й можна їх ідентифікувати.

На жаль, у правовому полі України не закріплено поняття «сільські території» (у деяких нормативно-правових актах зустрічається поняття «сільська місцевість»), хоча все частіше на державному рівні звертають увагу на зростаючу значимість цієї територіальної одиниці, наголошують на потребу формування ефективної методики ідентифікації таких територій. Зауважимо, що у світі визначено певні критерії (показники, які дозволяють віднести певну територію до сільської чи міської; рівень територіальних одиниць, які визначають згідно затвердженого стандарту поділу країн для статичних цілей NUTS [302]), які дозволяють ідентифікувати сільські території.

У вітчизняній практиці та науковій діяльності під час визначення сільських

територій здебільшого використовують галузевий (розвиток аграрного сектора економіки країни) та територіальний (комплексний розвиток сільських територій з урахуванням їх специфіки та потенціалу) підходи. У своєму дослідженні ми будемо використовувати саме територіальний підхід, оскільки саме такий підхід визначено в Конституції України [111], а саме у ст. 2 говориться про цілісність і недоторканність території країни в межах кордону; у ст. 9 наголошується на тому, що територіальний устрій країни визначається її законами; розділ IX присвячено висвітленню основних положень стосовно територіального устрою країни; у розділі XI місцеве самоврядування визначається як право територіальної громади (жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селищ і міст) самостійно вирішувати питання місцевого значення тощо.

В енциклопедичному словнику з державного управління сільські території визначаються як «гетерогенні за структурною будовою соціально-просторові утворення, що складаються з населення, поселень, виробничих комплексів, інфраструктури, земель сільськогосподарського та іншого призначення, природного середовища, які виконують виробничо-господарські, природоохоронні, рекреаційно-оздоровчі, соціальні та інші функції з урахуванням їх ресурсного потенціалу і перебувають під управлінським впливом органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, а також суб'єктів господарювання різних форм власності» [74, с. 652]. Вважаємо, що це визначення є достатньо повним та відображає соціально-економічні та політичні тенденції, що характеризують сучасний стан країни, тож у своїй роботі будемо використовувати саме це визначення.

Порівнюючи соціальну інфраструктуру сільських територій з аналогічною структурою міста, можна зазначити, що вона має специфічні особливості, а саме: низький рівень розвиненості, оснащеності матеріально-технічної бази, наявності об'єктів життєзабезпечення і дозвілля, забезпечення населення робочим місцем; відсутність диверсифікації видів послуг для населення та замалий їх обсяг; робота переважним чином пов'язана з виробленням сільськогосподарською продукцією; залежність від економічного рівня території тощо.

В цілому, узагальнюючи наукові погляди вчених щодо сутності соціальної інфраструктури, у тому числі й сільських територій, можна виділити п'ять підходів:

- виробничо-орієнтований – орієнтація на забезпечення розвитку людського капіталу задля підвищення економічного рівня розвитку території;
- функціонально-цільовий – функціонування галузей, об'єктів, закладів спрямовано на задоволення потреб людини та досягнення нею особистих цілей;
- системний – наявність системи – набору складових елементів, що належать сфері обслуговування населення;
- структурний – наявність структури, елементів. Які мають різні функціональні компоненти (економічний, організаційно-управлінський, соціальний, ресурсний, культурний, дозвілевиий, екологічний);
- комплексний – об'єднує всі види діяльності на певній території: управлінську, економічну, господарську, соціальну, культурну, транспортну, побутову, ресурсну та іншу.

Найбільш конструктивним підходом до визначення соціальної інфраструктури сільських територій вважаємо комплексний, оскільки він є багатоаспектним та багатофункціональним, об'єднує в собі всі напрями діяльності, виконує соціальні функції інтегративного характеру: стабілізаційно-адаптивну (узгодження інтересів через правове регулювання конфліктів у суспільстві), соціально-захисну (забезпечення гідного рівня життя громадян та захист соціально незахищених груп населення), соціально-відтворювальну (задоволення потреб людини в різних сферах суспільного життя), соціально-регулятивну (створення механізмів взаємодії держави, органів місцевого самоврядування та громадян, сприяння їх самоорганізації).

Нами проаналізовано значний масив наукових та довідкових джерел, у яких розкривається зміст понятійно-категоріального апарату з теми дослідження. Однак, слід зазначити, що найбільш ґрунтовними науковими дослідженнями є дисертації, у яких представлені важливі наукові результати. Тож, спробуємо з'ясувати рівень наукової розробленості проблематики публічного управління

соціальною інфраструктурою сільських територій, що представлена у дисертаційних дослідженнях українських учених. Почнемо з визначення кількісних параметрів. Насамперед, зазначимо, що за часи незалежності в Україні захищено 33 дисертації, предметом дослідження яких є соціальна (соціально-економічна) інфраструктура (див. дод. Г, табл. Г.1). Серед них 2 докторські дисертації, захищені в 2013 і 2019 рр. та 1 дисертація доктора філософії (2022 р.). Динаміка захищених у спеціалізованих вчених радах України дисертацій за роками представлена на рис. 1.1.

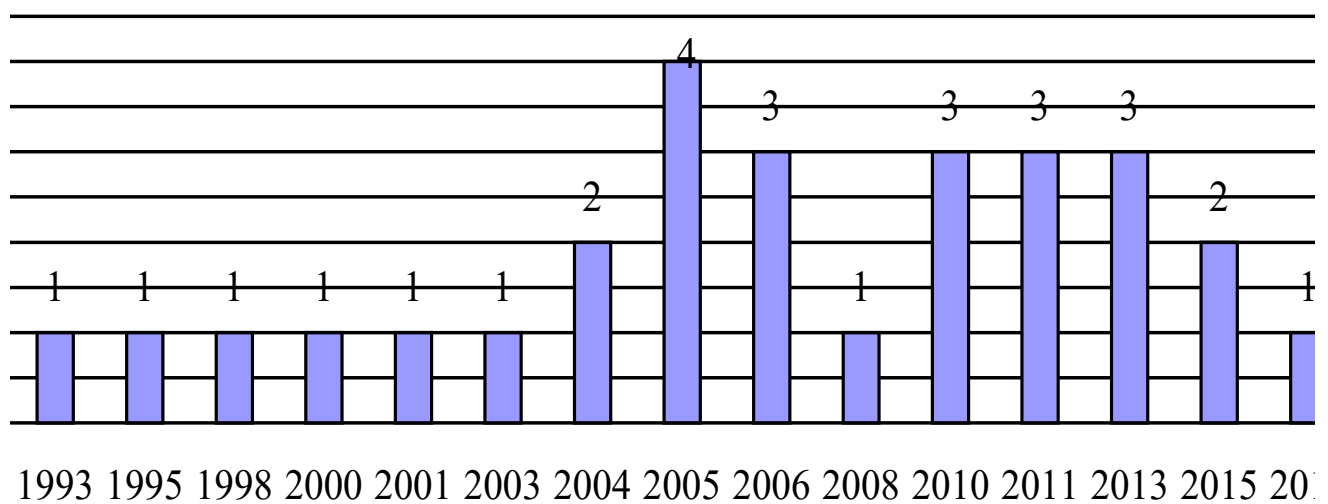

Рис. 1.1. Динаміка захищених у спеціалізованих вчених радах України дисертацій, у яких предметом дослідження є «соціальна (соціально-економічна) інфраструктура», за роками

Джерело: складено автором

Перша захищена дисертація (1993 р.) присвячена дослідженню проблематиці соціальної інфраструктури регіону. Цілком логічним виявляється, що автора цікавило питання трансформації соціальної інфраструктури під час переходу економіки країни на ринкові умови. Аналіз тем представлених дисертаційних досліджень за роками дозволяє стверджувати, що автори знаходяться у постійному пошуку універсальної моделі розвитку соціальної інфраструктури, яка б задовольняла актуальні потреби населення саме у той

період часу, коли захищалась робота. Тож, у дисертаціях висвітлено проблеми певного досліджуваного історичного періоду, його соціально-економічні та політичні особливості й тенденції.

Якщо розглядати кількість представлених дисертацій за галузями науки, то можна стверджувати, що здебільшого соціальну інфраструктуру розглядають з точки зору економіки – 25 дисертацій, з них 2 докторські. Щодо інших галузей науки, то 3 дисертації захищені з державного управління (2 за спеціальністю «Механізми державного управління» та 1 – «Місьцеве самоврядування»); по одній – історичні, юридичні та архітектурні науки, а також з національної безпеки.

Економічні дисертації представлені 12 спеціальностями. Відповідні дані представлені в табл. 1.4.

Таблиця 1.4.

Захищені у спеціалізованих вчених радах України дисертації в галузі економічних наук, предметом дослідження яких є «соціальна (соціально-економічна) інфраструктура»

Шифр спеціальності	Назва спеціальності	Кількість захищених дисертацій
08.00.03	Економіка та управління національним господарством	2
08.00.04	Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)	3
08.00.05	Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка політика	3
08.00.08	Гроші, фінанси і кредит	1
08.01.01	Економічна теорія	2
08.02.03	Організація управління, планування і регулювання економікою	2
08.06.01	Економіка підприємства і організація виробництва	1
08.06.02	Підприємство, менеджмент та маркетинг	1
08.07.02	Економіка сільського господарства і АПК	4
08.09.01	Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика	1
08.10.01	Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка	3
Всього:		25

Джерело: складено автором

Очікуваним є те, що всі 4 дисертації, захищені за спеціальністю 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК», присвячені дослідженню соціальної інфраструктури села (С. Бондар «Розвиток соціальної інфраструктури села в ринкових умовах» [17], Т. Гоголь «Економічні аспекти розвитку соціальної інфраструктури села» [48], А. Круковський «Розвиток соціальної інфраструктури села в умовах аграрних трансформацій» [116], О. Славкова «Особливості розвитку соціальної інфраструктури села в умовах реформування сільськогосподарських підприємств (на матеріалах Сумської області)» [240]).

Також соціальна інфраструктура сільських територій є предметом дослідження таких учених-економістів, як О. Гринько «Стратегічне управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій» [51], Є. Лавренюк «Організаційно-економічні фактори регулювання розвитком соціальної інфраструктури села (на матеріалах Закарпатської області)» [120], О. Ляшенко «Розвиток соціальної інфраструктури та підвищення якості життя на сільських територіях» [136], О. Михайленко «Розвиток соціальної інфраструктури на радіоактивно забруднених сільських територіях» [142], О. Шуст «Принципи та методи просторової організації соціальної інфраструктури села в умовах економічних трансформацій» [289]. У цілому, розгляду економічним аспектам розвитку соціальної інфраструктури сільських територій присвячено 9 дисертаційних робіт, в одній з яких висвітлено також й управлінські аспекти – О. Гринько (стратегічне управління).

Щодо інших галузей, то соціальна інфраструктура села як предмет дослідження розглядається у дисертаціях Д. Самойлик «Організаційно-правове забезпечення розвитку інформаційно-комунікаційної складової соціальної інфраструктури сільської місцевості України» [233] (юридичні науки), В. Огоньок «Архітектурно-планувальна реорганізація та розвиток соціальної інфраструктури сільських поселень в умовах інтенсивних трансформацій» [160] (архітектурні науки), О. Серьогіної-Берестовської «Державне регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури» [235] (державне управління).

Таким чином, за період незалежності в Україні захищено 12 дисертацій,

присвячених проблематиці розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, з них лише у двох (О. Гринько [51], О. Серьогіна-Берестовська [235]) робиться спроба з удосконалення управління цим процесом. Аналіз основних наукових результатів, висновків та положень цих двох дисертаційних досліджень (див. дод. Г, табл. Г.2) дозволяє зробити висновок, що, хоча вони виканні в різних наукових галузях, однак центральне місце в них посідає саме стратегічне управління. Так, основним положенням наукової новизни «вперше» дисертації О. Гринько є формування інформаційно-аналітичної системи вибору моделі стратегічного управління розвитком соціальної інфраструктури тієї адміністративно-територіальної одиниці, що включає сільські території. Передбачається, що ця система має гуртуватися на комплексному підході щодо оцінювання рівня розвитку сільської інфраструктури. Також дослідником удосконалено методологічні підходи щодо дослідження розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, принципи управління та концептуальні засади стратегічного управління цим процесом. У дисертації О. Гринька дістало подальшого розвитку методичні підходи до оцінювання рівня розвитку соціальної інфраструктури; форми, методи та інструменти реалізації соціальних інновацій; напрями вдосконалення механізмів (фінансових, правових, організаційних) управління соціальною інфраструктурою сільських територій.

Щодо основних положень наукової новизни, які визначені в дисертації О. Серьогіної-Берестовської [235], то головним результатом автора є теоретичне обґрунтування концептуального підходу до опрацювання стратегії розвитку сільської соціальної інфраструктури. Цей підхід передбачає застосування низки методів і засобів, серед яких авторка зазначає, насамперед, програмно-цільове та індикативне планування, соціальні стандарти, державно-приватне партнерство. Авторкою удосконалено науковий підхід до реалізації комплексного механізму державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури та прогностні сценарії розвитку цієї інфраструктури в Харківській області. Також у роботі дістало подальшого розвитку понятійний апарат державного управління (уточнено поняття «державне регулювання розвитку сільської соціальної

інфраструктури»)), шляхи вдосконалення економічної складової комплексного механізму державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури та напрями застосування світового досвіду в Україні з визначеної в роботі проблематики.

В цілому, якщо порівнювати ці дві наукові праці, то слід зауважити, що в роботі О. Гринька не наголошується на абсолютно однозначній ролі органів державного управління, яку вони відіграють або мають відігравати у розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, а в роботі О. Серьогіної-Берестовської, навпаки – наголошується на ключовій ролі саме держави та її органів. Вважаємо, що акцент, який ставить у своїй роботі О. Серьогіна-Берестовська, а саме, визначає доцільність застосування таких методів під час вироблення стратегії розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, як програмно-цільове планування та державно-приватне партнерство є актуальним і своєчасним для сучасних українських реалій та відображає прагнення України модернізувати всі сфери життєдіяльності суспільства, включаючи й державне управління.

Аналіз наявної наукової літератури, дозволяє дійти висновку, що питання стану та розвитку соціальної інфраструктури в Україні останнім часом стають предметом комплексного дослідження вітчизняних учених. Зокрема, в колективній монографії «Державне інвестування в соціальний розвиток (інфраструктурний аспект)» [54] основний акцент зроблено на інституалізації соціального інвестування, визначені інструменти цього процесу (соціальний бюджет і програмно-цільовий метод); викладено авторське розуміння стратегії державного інвестування в цілях соціального розвитку; розроблено моделі бюджетного інвестування охорони здоров'я, дошкільної та загальної середньої освіти, культури і мистецтва. В іншій колективній монографії, «Динаміка, структура та проблеми інвестування в соціальну інфраструктуру» [63], проаналізовані тенденції, динаміка та структури бюджетних видатків на ті ж самі складові соціальної інфраструктури (охорону здоров'я, освіту, культуру, мистецтво); обґрунтовується пропозиція щодо цільової планової діяльності у

сфері державного бюджетного інвестування соціальної інфраструктури та ін. У монографії «Соціальна інфраструктура на шляхах реформування місцевого самоврядування» [245] обґрунтовано необхідність проведення системної регіональної політики розвитку соціальної інфраструктури, пропонується ідеологія еволюційного інституціоналізму, в межах якої формуються базові інститути розвитку соціальної інфраструктури на місцевому рівні на основі соціальних пріоритетів і переходу до цільової планово-бюджетної діяльності. Деякі аспекти соціальних проблем, які виникли у країнах із трансформаційною економікою (це стосується й України) в умовах світових глобалізаційних процесів розглянуто в монографії «Соціальна інфраструктура сучасних підприємств і територій» [246].

Торкаються українські науковці дослідженню питань розвитку соціальної інфраструктури країни у таких монографіях, як: «Житлові умови населення: чинники, сучасний стан і політика регулювання» [79], «Людський розвиток в Україні: пріоритети розвитку сільських поселень у контексті децентралізації управління» [135], «Оцінка якості життя в Україні на основі суб'єктивних показників добробуту» [312], «Оцінка ефективності програм соціальної підтримки за даними спеціального опитування населення» [175], «Трансформація сільського розселення в Україні» [263], «Модель рівня життя в умовах соціально-економічної нестабільності [278] тощо.

Щодо дослідження соціальної інфраструктури сільських територій, то слід зазначити, що теоретичні та методологічні проблеми функціонування і розвитку соціальної інфраструктури села висвітлено в монографії «Національна економіка: відтворення соціальної інфраструктури села» [119]. Особливу увагу приділено авторами висвітленню питань функціонування фінансово-господарського механізму розвитку соціальної сфери в сучасній фазі економічного циклу. В іншій монографії, «Розвиток сільських територій» [227], розглянуто особливості забезпечення розвитку сільських територій, обумовлено доцільність формування відповідної соціальної інфраструктури на селі, виявлено її вплив на системний розвиток села.

Незважаючи на спробу авторів здійснити аналіз стану і розвитку соціальної інфраструктури сільських територій України, визначити її особливості, проблеми й перспективи, однак, на жаль, поза увагою учених і досі залишаються питання проведення комплексного дослідження різних аспектів публічного управління соціальною інфраструктурою сільських територій.

Отже, підсумовуючи все вище зазначене, можна зробити наступні висновки:

по-перше, поняття «інфраструктура» є основною складовою поняття «соціальна інфраструктура»; у практичному та науковому обігу ці поняття стали широко використовувати лише в ХХ ст., коли відбулись суттєві зміни у понятійному змісті, насамперед за рахунок збільшення складових елементів, які відносять до інфраструктурного понятійного складу;

по-друге, поняття «інфраструктура» та «соціальна інфраструктура» є складними, багатоаспектними та багатофункціональними, їх зміст здебільшого розкривається в економічній, архітектурній, військовій, юридичній, державно-управлінській та інших науках, однак, і досі у науковому середовищі не вироблено уніфікованого підходу до визначення змісту цих понять;

по-третє, в літературних джерелах можна зустріти різні види інфраструктури – військову, ринкову, соціальну, економічну, аграрну, регіональну, міську, сільську тощо, переважна більшість з них частіше сприймається як економічна категорія, що позначає рівень економічної діяльності, зв'язки та відносини суб'єктів господарства в межах національної економіки;

по-четверте, узагальнення існуючих наукових підходів щодо визначення сутності соціальної інфраструктури, дає можливість виділити той, який ми вважаємо найбільш багатоаспектним і багатофункціональним, мова йде про комплексний підхід, який об'єднує в собі всі напрями діяльності та виконує соціальні функції інтегративного характеру: стабілізаційно-адаптивну, соціально-захисну, соціально-відтворювальну, соціально-регулятивну;

по-п'яте, аналіз наявних наукових досліджень дав можливість виявити, що вчені у своїх роботах під час формування понятійно-категоріальної конструкції

«соціальна інфраструктура» часто об'єднують соціальну й економічну складові та визначають її як «соціально-економічна інфраструктура». Вважаємо, що такий підхід є помилковим і соціальну інфраструктуру потрібно розглядати лише як складову економічних систем, яка покликана створювати максимально комфортні умови для проживання, всебічного розвитку та професійної діяльності людини, підвищувати добробут життя населення та сприяти збереженню здоров'я нації;

по-шосте, немає також загальноприйнятого розуміння як у вітчизняній науковій і практичній діяльності, так і у правовому полі України змісту поняття «сільські території»; виявлено два підходи – галузевий і територіальний, які застосовують під час визначення сільських територій, при цьому в Україні частіше використовують саме територіальний підхід, який зазначено в основних законодавчих актах держави;

по-сьоме, систематизація дисертаційних робіт, захищених у спеціалізованих вчених радах України за часи її незалежності, у назві яких чітко визначено, що об'єктом дослідження є «соціальна (соціально-економічна) інфраструктура», їх наукометричний аналіз дозволили виявити 33 такі дисертації (з них 30 кандидатських, 2 докторські та 1 дисертація доктора філософії), при цьому найбільша їх кількість була захищена в економічній галузі (25 робіт) за 11 спеціальностями; соціальна інфраструктура села як предмет дослідження розглядається у 12 дисертаціях, але з них лише у 2 роботах висвітлено різні аспекти управлінського процесу (О. Гринько, О. Серьогіна-Берестовська);

по-восьме, результати проведеного аналізу та узагальнення основних наукових положень дисертаційних досліджень О. Гринька та О. Серьогіної-Берестовської, свідчать про те, що центральне місце в них посідає стратегічне управління соціальною інфраструктурою сільських територій, авторами запропоновані наукові підходи, напрями, методи, засоби, інструменти щодо його вдосконалення, але в той же час поза увагою дослідників залишається визначення всіх суб'єктів публічного управління, їх ролі, значенні й функцій, які задіяні чи можуть бути задіяні у розвитку соціальної інфраструктури сільських територій;

по-дев'яте, дослідження різних аспектів публічного управління соціальною

інфраструктурою сільських територій ще не стали предметом комплексного наукового дослідження в Україні. У науковій літературі практично відсутні самостійні монографічні роботи, присвячені даній тематиці.

1.2. Соціальна інфраструктура сільських територій як об'єкт публічного управління

Соціальна інфраструктура є однією з важливих складових відносно самостійної сфери життєдіяльності суспільства – соціальної. Соціальна сфера, згідно з енциклопедичним виданням, представляє складну систему, що включає такі складові, як: «систему відтворення, функціонування та розвитку (задоволення) соціальних інтересів, соціальних груп, їх соціальних цінностей (передусім соціальної справедливості), забезпечення їх соціальної безпеки (через політику доходів, систему оплати праці, соціальне страхування, соціальний захист, пенсійне забезпечення, соціальну допомогу тощо); соціальну структуру суспільства і передусім соціальні (соціально-класові, соціально-трудова, сімейно-шлюбні та інші) відносини; установи і підприємства соціальної інфраструктури, спрямовані на надання соціальних послуг (медичних, освітніх, культурних, побутових тощо)» [75, Т. 1, с. 562]. Виходячи з цього визначення можна стверджувати, що роль і значення сучасної соціальної інфраструктури не обмежується лише соціальною сферою. Рівень її розвитку напряму залежить від перетворень в усіх сферах життєдіяльності сучасного суспільства, а також від соціально-економічного рівня розвитку певної адміністративно-територіальної одиниці, населеного пункту.

Слід зауважити, що з позиції державного управління соціальна інфраструктура населеного пункту трактується, як «сукупність об'єктів певних сфер діяльності, функціонування яких спрямовано на задоволення особистих потреб населення, забезпечення його життєдіяльності та гармонійного розвитку» [74, с. 655]. Кожен з об'єктів соціальної інфраструктури має своє функціональне призначення, що слугує базисом для визначення видів цієї інфраструктури. Отже,

спробуємо виявити існуючі наукові підходи до визначення видів та об'єктів соціальної інфраструктури, її функцій та особливостей в управлінні, що притаманні розвитку сільських територій.

Зазначимо, що, як об'єкт публічного управління, соціальна інфраструктура складається з певних об'єктів і суб'єктів, які можуть бути представлені як заклади, установи, підприємства, органи влади, організації та об'єднання громадян тощо. Якщо простежити етапи формування та створення соціальної інфраструктури, то можна засвідчити, що на першому етапі були відсутні конкретні уявлення про її склад, структуру та призначення. Тривалий час соціальну інфраструктуру ототожнювали зі сферою послуг і цей підхід досі домінує в деяких сучасних наукових дослідженнях.

З середини ХХ ст. у зв'язку з розвитком ринкової економіки у багатьох країнах світу посилюється процес розбудови різноманітних об'єктів соціальної інфраструктури (бібліотек, спортивних залів, закладів освіти та охорони здоров'я, наукових установ тощо). На цей процес вплинув насамперед науково-технічний прогрес і розвиток ринкової економіки, яка потребувала якісних, інтелектуально розвинених робітників та якісно нову у технологічному плані матеріально-технічну базу, у тому числі й у соціальній сфері. В сукупності це забезпечило високу ефективність функціонування соціальної інфраструктури.

Пізніше соціальну інфраструктуру виділили в окрему підсистему господарського комплексу та стали розглядати, як економічну категорію, виділяючи макроекономічний (соціальна інфраструктура розглядається як сукупність певних галузей) і мікроекономічний (соціальна інфраструктура розглядається як сукупність об'єктів або елементів) підходи [97, с. 53]. Перший підхід дає можливість відносити до об'єктів соціальної інфраструктури підприємства транспорту, зв'язку, електроенергетики, заклади та установи освіти, науки, культури, охорони здоров'я, служби соціального та побутового обслуговування тощо. Другий полягає у дослідженні внутрішньо-функціональної будови соціальної інфраструктури, її зав'язків та відносин між окремими об'єктами, якими може виступати територіальний комплекс (місто, район,

сільські території, галузь та ін.) та комплекс елементів, необхідних для їх створення, функціонування й розвитку [98, с. 58].

Відповідно до підходу, у якому науковці ототожнюють соціальну інфраструктуру зі сферою послуг, наголошуючи на тому, що в процесі обслуговування населення їм пропонується певні послуги, автори виокремлюють у соціальній інфраструктурі певні блоки (складові). Зокрема, І. Коломієць у складі соціальної інфраструктури виділяє такі її види, як: розподільчу, виробничу, споживчу, суспільну інфраструктуру [109, с. 6]. І. Кінаш, у свою чергу, виділяє шість складових соціальної інфраструктури, а саме: соціально-побутову (інфраструктура побуту, торгівлі та ресторанного господарства, житлово-комунальна); соціально-оздоровчу (інфраструктура збереження навколишнього середовища та охорони громадського порядку, туристсько-рекреаційна, охорони здоров'я та фізичної культури); освітньо-духовну (інфраструктура освіти, науки, культури та духовна); громадсько-політичну (інфраструктура управління та передвиборча); комунікаційну (інформаційна інфраструктура, інфраструктура зв'язку та транспорту, телебачення та радіо); соціально-економічну (інфраструктура соціального забезпечення та фінансово-кредитна) [99, с. 175]. Основними ознаками такого підходу є диференціація суб'єктів соціальної інфраструктури відносно загальних умов, які вони створюють та функцій, які вони виконують для протікання процесу суспільного відтворення.

Вважаємо, що сприймати соціальну інфраструктуру лише як сферу послуг, а саме надання послуг (обслуговування) є не доцільним, оскільки такий підхід не відображає всі процеси і завдання, які виконує дана інфраструктура. Крім того, хотілось би зазначити, що в світі існує велика кількість послуг (нараховується близько 600), які не завжди можна віднести до певної сфери діяльності. З метою їх систематизації на міжнародному рівні пропонуються різні підходи до класифікації. Зокрема, в документах міжурядової організації – Конференції ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD) – усі послуги поділяють на 5 категорій, серед яких окремо виділяють соціальні. Спеціальне агентство ООН – Міжнародний валютний фонд (далі – МВФ) – пропонує класифікувати всі послуги за

11 секторами: транспортні послуги; послуги, пов'язані з поїздками; послуги зв'язку; будівництво; страхування; фінансові послуги; комп'ютерні та інформаційні послуги; роялті і ліцензійні платежі; інші бізнес-послуги; особисті, культурні та рекреаційні послуги; урядові послуги. Всесвітній банк пропонує класифікаційний підхід, у якому до числа послуг включається рух доходу, та виділяє 2 укрупнені групи: факторні послуги – платежі, що виникають у зв'язку з міжнародним рухом факторів виробництва (доходи на інвестиції, ліцензійні платежі, зарплата та ін.); нефакторні послуги (послуги транспорту подорожі, інші нефінансові послуги), тобто послуги, що не пов'язані з факторами виробництва. Інша міжнародна організація, Світова організація торгівлі, пропонує класифікувати послуги за 12 секторами та виділяє 155 підсекторів.

Існуючі підходи до класифікації послуг, що пропонуються на міжнародному рівні, свідчать про те, що, по-перше, послуга більш сприймається як товар (наприклад, платні послуги), однак може бути й певним заходом або вигодою; по-друге, невід'ємною частиною послуги є людина, для задоволення потреб якої процес вироблення послуги, її доставки та споживання відбувається одночасно; по-третє, послуга є процесом (дією), спрямованим на досягнення певного результату, що проявляється в корисному ефекті для споживача. Розподіл послуг на різні види необхідний насамперед для визначення найважливіших їх характеристик.

Кожна країна виробляє та пропонує своїм громадянам державну підтримку у вигляді розробленого пакету послуг, у тому числі й соціальних. Зазначимо, що з точки зору державного управління, соціальні послуги є послугами, «які не мають прямого економічного, фінансового або матеріального виміру та пов'язані безпосередньо із соціальною сферою суспільства» [74, с. 549].

В Україні громадянам пропонуються різні види соціальних послуг. Їх класифікація затверджена в Законі України «Про соціальні послуги» [216]. Послуги поділяють за певними ознаками – за призначенням (цілеспрямованістю), типами та видами. Підходи до класифікації соціальних послуг, що надаються в Україні, наведені на рис. 1.2.

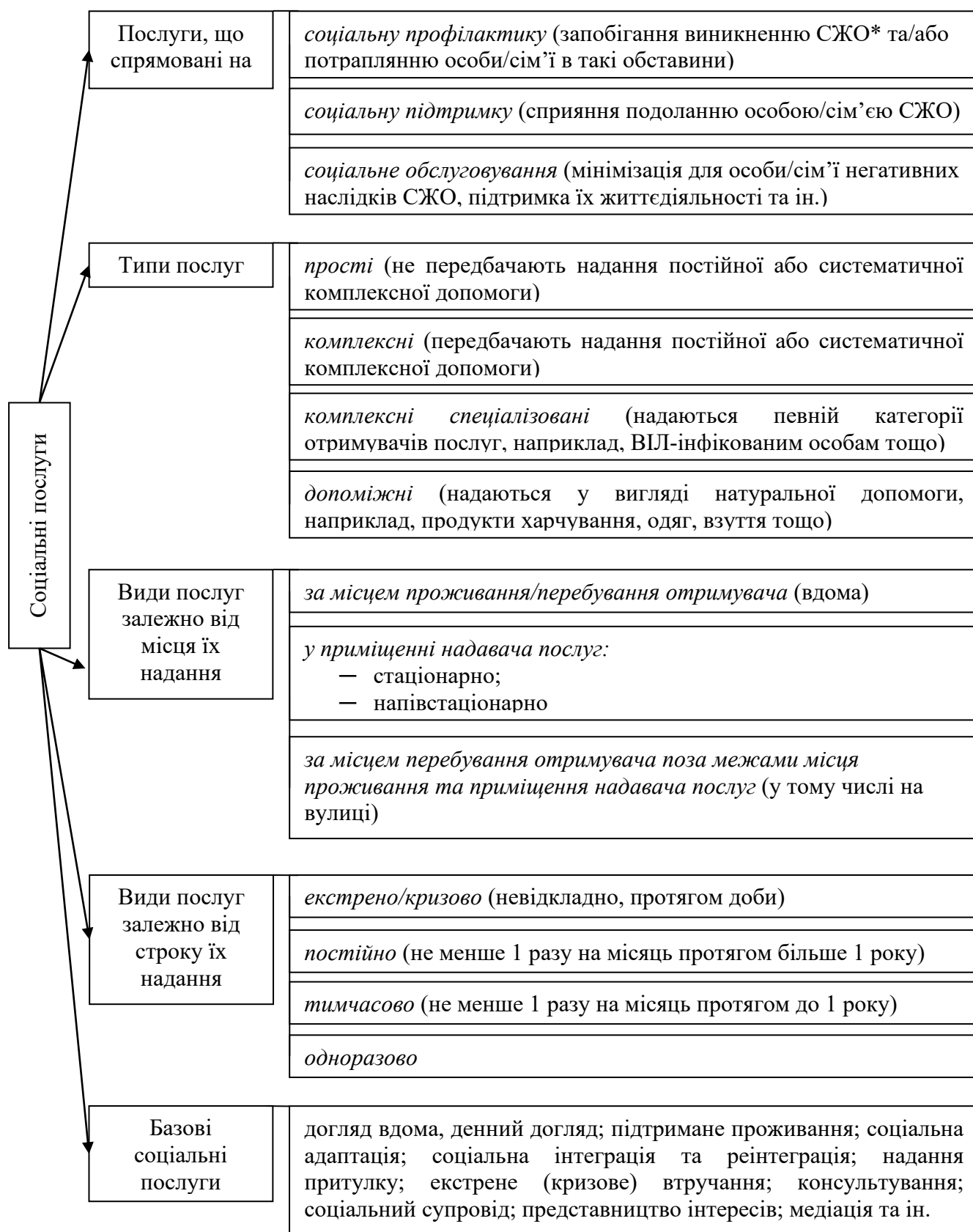

Рис. 1.2. Підходи до класифікації соціальних послуг, які надаються в Україні

* СЖО – складні життєві обставини

Джерело: складено автором на основі [216]

Як видно з рисунку, в Україні законодавчо закріплено 5 підходів до класифікації соціальних послуг. Ці послуги, в першу чергу, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин (далі – СЖО), подолання (мінімізацію) їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у СЖО.

Зауважимо, що соціальні послуги є складовою не тільки соціальної сфери, а також і соціальної інфраструктури. З метою їх вироблення надавачі послуг взаємодіють з представниками різних галузей національного господарства. Однак, слід зауважити, що соціальна інфраструктура по-перше, не обмежується лише наданням послуг визначеним у законодавстві категоріям населення, її головна мета полягає у забезпеченні комфортного життя всьому населенню країни; по-друге, соціальні послуги, як зазначалось вище, не мають прямого економічного, фінансового, матеріального виміру, а послуги, що виробляються й пропонуються суб'єктами соціальної інфраструктури можна придбати за гроші (наприклад, сплатити за навчання у закладі освіти, за медичні послуги, придбати квиток на театральну виставу чи відвідати музей та ін.); по-третє, крім послуг, соціальна інфраструктура також виробляє духовні блага задля задоволення культурних потреб населення та їх інтелектуального розвитку. Тож, вважаємо, що підхід, у якому соціальну інфраструктуру ототожнюють зі сферою послуг, є недосконалим, не відповідає дійсності та звужує її розуміння.

Інший підхід у визначенні видів соціальної інфраструктури – це змістовний, коли її поділяють на Soft і Hard інфраструктуру, тобто «м'яку» і «тверду/жостку». Так, до Hard інфраструктури відносять мережу закладів, установ соціального характеру (споруди, будівлі, стадіони), що створюють умови для забезпечення людського розвитку. До Soft інфраструктури відносять інформаційне забезпечення, кадрове обслуговування, програмно-цільове забезпечення, соціальні програми та проекти соціального характеру, що спрямовані на підтримку належного рівня життя населення [19, с. 29]. Soft інфраструктура є більш гнучкою, ніж Hard. Вона швидко реагує на вирішення нагальних проблем та сприяє накопиченню якісного людського капіталу на певній території.

Найбільш поширеним серед науковців підхід до класифікації соціальної

інфраструктури є функціональний. Однак, слід зазначити, що автори його здебільшого поєднують з іншими класифікаційними підходами. Наприклад, О. Серьогіна-Берестовська використовує функціонально-територіальний підхід та пропонує класифікувати соціальну інфраструктуру стосовно поселень. Авторка виділяє такі складові соціальної інфраструктури сільських територій, як комплекси, серед яких визначає: житлово-комунальний (житловий фонд, обслуговуючі його структури; водопостачання; газові мережі); соціально-культурний (дошкільні установи, загальноосвітні середня школи, фельдшерсько-акушерські пункти, клубно-дозвілеві установи, бібліотеки, стадіони, спортивні зали); торгово-побутовий (підприємства торгівлі, громадського харчування, магазини, комплексні приймальні пункти побутового обслуговування, мобільні засоби торгівлі); енергетичного забезпечення та зв'язку (відділення зв'язку, телефонні та комп'ютерні мережі, радіо- і телекомунікації, енергопостачання); дорожньо-транспортний (автомобільні дороги, що з'єднують адміністративно-територіальні одиниці; пасажирські автобусні лінії); адміністративно-громадський (органи територіального місцевого управління) [235, с. 28]. Аналогічний підхід використовує А. Буряченко, виділяючи основні ланки соціальної інфраструктури у системі управління місцевим розвитком, а саме: соціально-побутову, соціально-оздоровчу, освітньо-духовну, громадсько політичну, комунікаційну та соціально-економічну. Автор зазначає, що «даний поділ сприяє виявленню основних міжгалузевих зав'язків та дає можливість розмежувати суб'єкти за їх функціональним призначенням» [34, с. 79].

С. Кириченко пропонує класифікувати соціальну інфраструктуру в регіонах за функціонально-спеціалізованим підходом та виділяє три її складові: 1) інфраструктуру комунально-побутового обслуговування; 2) інфраструктуру управління, охорони громадського порядку та екології; 3) інфраструктуру соціально-економічного обслуговування. Остання складова, за словами автора, додаткова розподіляється на 4 складові: відтворення та збереження фізичного здоров'я (охорона здоров'я, фізична культура і спорт, соціальне забезпечення, туризм, рекреацій, відпочинок та дозвілля); інтелектуально-культурної діяльності

(освіта, культура, мистецтво, видавнича діяльність та книготоргівля); кредитування й страхування населення (банки, страхові й гарантійні компанії, кредитні та інвестиційні фонди); суспільно-політичну діяльність (наука, діяльність у галузі масової інформації, громадських організацій, товариства, асоціацій, об'єднань) [97, с. 55-56].

В цілому, аналіз наявної наукової літератури дозволяє дійти висновку, що розглядаючи соціальну інфраструктуру як складну систему, що характеризується структурністю, функціональністю та динамічністю, науковці використовують такі підходи, як галузевий, функціональний, фінансово-бюджетний, змістовний, динамічний, діяльнісний, просторово-масштабний (територіальний), суб'єктно-об'єктний, системний тощо. Вчені групують наявні об'єкти соціальної інфраструктури відповідно до наперед визначених ознак. Однак, всі ці підходи не є досконалими та вичерпними. До складу соціальної інфраструктури за різними підходами відносять різні об'єкти, перелік яких є доволі диференційованим. Тож, деякі вчені під час групування складових соціальної інфраструктури використовують комплексний підхід та класифікують її за певними ознаками:

— за сферою діяльності: соціально-побутова, соціально-оздоровча, освітньо-духовна, суспільно-політична, соціально-інформаційна, соціально-екологічна, соціально-фінансова;

— за функціональним призначенням: відтворююча, інтегруюча, диференціююча, управлінська;

— за галузевою структурою: житлово-комунальна, побутова, торговельна, транспортна, туристично-рекреаційна, духовна, освітня, охорони здоров'я, зв'язку та ін.;

— за характером власності об'єкта: державна, приватна, власність адміністративно-територіальних одиниць, змішана;

— за просторовим масштабом: мегарівень (міжнародна), макрорівень (національна), мезорівень (регіональна), мікрорівень (місцева);

— за системою підпорядкування: органам державного управління (центральним, регіональним, місцевим), органам місцевого самоврядування,

громадським організаціям, підприємствам та приватним особам;

- за складом: «жорстка» (споруди, будівлі тощо), «м'яка» (інформаційне забезпечення, кадрове обслуговування, програмно-цільове забезпечення);
- за системою фінансування: бюджетна, частково оплачувана, змішана;
- за ступенем інвестиційних перспектив для бізнесу: інвестиційно привабливі та інвестиційно непривабливі об'єкти;
- за типом послуг: універсальні (медичні, освітні, дозвілеві та ін.), послуги, що надаються пожиттєво (з народження і до смерті людини), інклюзивні (послуги для людей з обмеженими можливостями);
- за видами потреб: постійні, періодичні, епізодичні, потенційні;
- за формами організації: точкові, лінійні;
- по відношенню до відтворювального процесу робочої сили: первинна, вторинна тощо.

Виходячи з результатів, отриманих у ході дослідження понятійної конструкції «соціальна інфраструктура» та підходів до її класифікації, можна стверджувати, що соціальну інфраструктуру слід розглядати у двох її значеннях – вузькому та широкому. Так, у вузькому значенні соціальну інфраструктуру слід розглядати як матеріальну базу соціальної сфери, тобто за функціональним її призначенням (спрямована на реалізацію завдань соціальної сфери). У такому разі до соціальної інфраструктури слід включати такі складові (галузі): освіту (дошкільну, загальну середню, спеціальну, позашкільну, професійну-технічну, фахову передвищу, вищу, систему підвищення кваліфікації), науку, культуру, охорону здоров'я, фізичну культуру і спорт, туризм і рекреацію, побутове обслуговування, житлово-комунальне господарство, соціальне забезпечення, транспортне обслуговування та зв'язок, торгівлю, послуги гостинності, екологічну безпеку та охорону громадського порядку. У широкому розумінні соціальна інфраструктура є частиною економічної інфраструктури країни, у такому разі її слід розглядати як економічну категорію та як складову самостійної соціальної сфери. У цьому контексті завдання соціальної інфраструктури

полягають у забезпеченні задоволення суспільних потреб, а її розвиток сприяє економічному зростанню держави та покращенню суспільного добробуту. Склад соціальної інфраструктури у такому разі є доволі широким та включає, крім зазначених, страхування, фінансові послуги та банківську діяльність, апарат адміністративних установ (управління), охорона праці, зайнятість населення тощо.

У той же час, якщо розглядати соціальну інфраструктуру сільських територій за її економічним призначенням, то доцільним є виділення двох груп:

— ринкової (прибуткової), яка включає такі галузі, як житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, торгівля, громадське харчування, дохідні об'єкти туристсько-рекреаційного комплексу;

— неринкової (бюджетної), до якої можна віднести заклади й установи охорони здоров'я, освіти, науки, культури, спорту, недохідні об'єкти туристсько-рекреаційного комплексу [165, с. 98].

Очевидно, що послуги, що надаються населенню у зазначених галузях, мають бути доступними кожному громадянину. Однак, на їхню доступність на певній території впливає територіальний фактор.

Варто відмітити, що сільська соціальна інфраструктура значно відрізняється від національної, регіональної та міської, насамперед, своїми параметрами – просторовістю (велика територія, що обслуговується) та малочисельністю, а також низьким рівнем прибутків та специфікою сільськогосподарського виробництва. Ці параметри значно впливають на формування й функціональні особливості соціальної інфраструктури. Отже, спробуємо визначити відмінності у розвитку соціальної інфраструктури міста та сільських територій. Результати систематизації та узагальнень цих відмінностей представлено в табл. 1.5.

Як видно з таблиці, соціальна інфраструктура сільських територій є більш спрощеною, по відношенню до міста, оскільки має у сукупності менше об'єктів, які забезпечують нормальне життя населенню; має низький рівень мобільності та застарілу матеріально-технічну базу; управлінським кадрам не вистачає фахових знань, щоб вирішувати цільові завдання соціально-економічного характеру.

Відмінності у розвитку соціальної інфраструктури міста та села

Параметри для порівняння	Характеристика соціальної інфраструктури	
	міста	сільських територій
Структурні елементи	Широкий спектр об'єктів і асортименту послуг	Обмежена кількість об'єктів і вузький асортимент послуг
Суб'єкти формування	Органи державної влади, центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування (виконавчі органи міської ради); соціальні партнери, неприбуткові іноземні фонди, благодійні та громадські організації	Органи державної влади, центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, у тому числі виконавчі органи сільської та селищної ради; соціальні партнери, неприбуткові іноземні фонди, благодійні та громадські організації
Основні стейкхолдери	Громада міста, суб'єкти господарювання, окремі групи населення	Громада сільських територій, суб'єкти господарювання, окремі групи населення
Орієнтація на споживача	Спеціалізований галузевий споживач	Певна соціально-територіальна спільнота
Доступність	Зручна доступність (висока концентрація об'єктів)	Звужена доступність (об'єкти зазвичай знаходяться в районах або великих селах та на великій відстані один від одного)
Якість	Висока та середня	Низька
Матеріально-технічна база	Більш сучасна	Застаріла
Інвестиційний потенціал	Інвестиційно привабливі об'єкти	Інвестиційно непривабливі об'єкти
Регулювання та управління	Підвищення ролі місцевого самоврядування та відповідальності за розвиток міста	Нестача фахових знань та відповідного освітнього рівня управлінського кадрового складу
Швидкість обслуговування	Висока та середня	Низька

Джерело: складено автором

Порівняння міської і сільської соціальної інфраструктури є умовним, оскільки і міста, і сільські території розвиваються не однаково, мають різні соціально-економічні, природно-кліматичні, демографічні особливості. Крім того, всі сільські території мають суттєві відмінності у концентрації складових

соціальної інфраструктури. Наприклад, в одному селі є дитячий садок, школа, заклад культури, спортивний стадіон, магазини, газопровід, система водопостачання, діє регулярний пасажирський транспорт та соціальні служби тощо, а в іншому – є лише магазин. Тож, складно чітко визначити рівень розвитку територій, навіть за визначеними у таблиці параметрами.

Вважаємо, що соціальна інфраструктура сільських територій має бути представлена життєво необхідним мінімумом своїх структурних складових на цій території. На рис. 1.3 представлено бажану структуру сільської соціальної інфраструктури, що складається з двох функціональних блоків – соціокультурної інфраструктури та інфраструктури життєзабезпечення сільських територій. Також пропонуємо в структуру додати об'єкти критичної інфраструктури, які мають важливе значення для підтримки життєво важливих соціальних функцій.

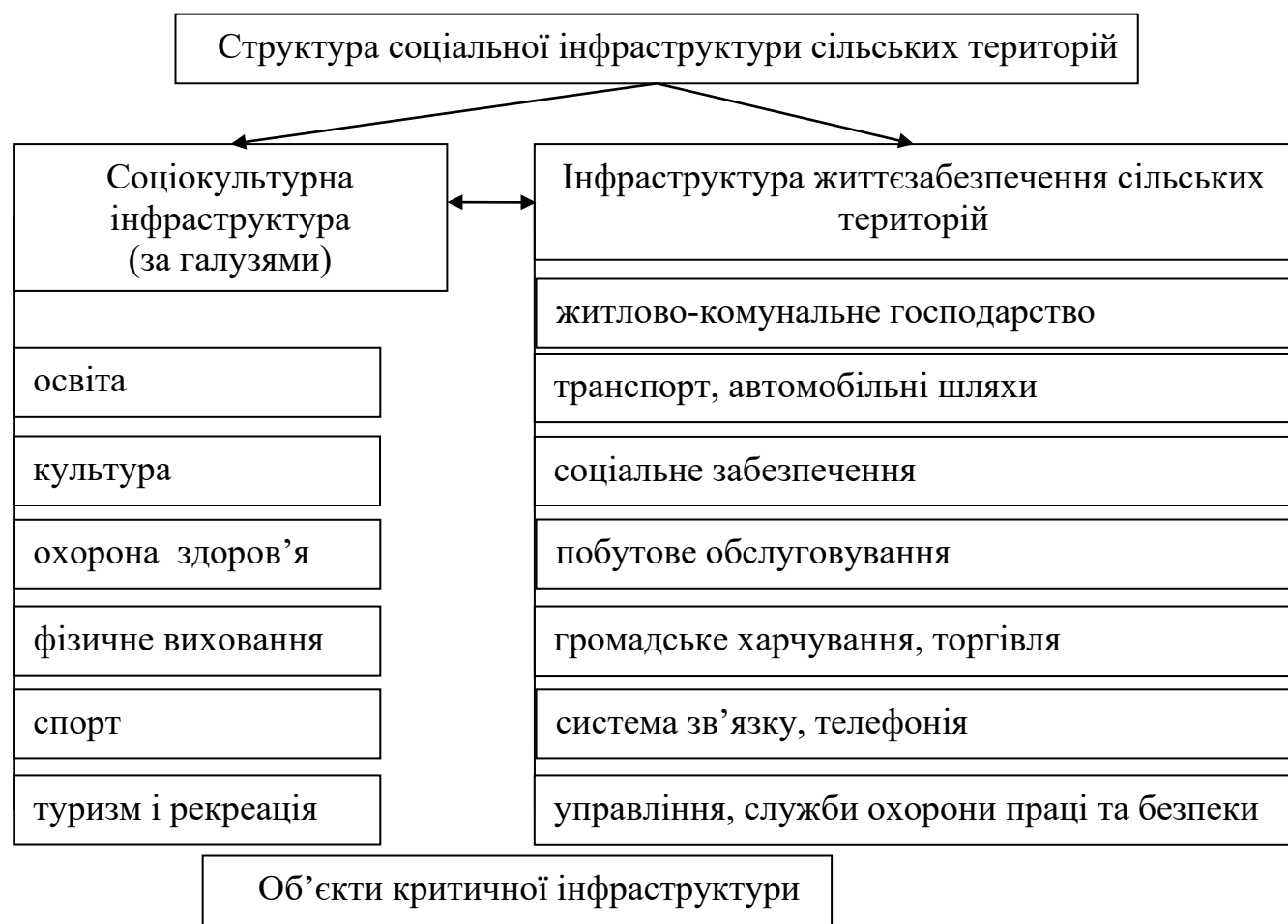

Рис. 1.3. Бажана структура соціальної інфраструктури сільських територій
Джерело: складено автором

Зазвичай, до об'єктів критичної інфраструктури відносять підприємства та установи енергетичної, хімічної та продовольчої галузей, транспорт, банківські та фінансові структури, інформаційні технології та телекомунікації, заклади охорони здоров'я, освіти тощо. Їх пошкодження, руйнування або порушення режиму функціонування в результаті стихійного лиха, злочинної діяльності, бойових дій, тероризму або зловмисної поведінки може негативно вплинути на безпеку і добробут населення.

Перейдемо до розгляду функцій соціальної інфраструктури. Однак, спочатку зазначимо, що функцію розглядають як сталу сукупність однорідних спеціалізованих робіт. На рівні держави функції об'єднані в групи – правовстановлюючі, правозастосовні та функції з надання державних послуг. Оскільки головне призначення соціальної інфраструктури – надавати державні публічні послуги, то дії держави по відношенню до соціальної інфраструктури як виконання певних державних функцій належать до останньої групи.

В публічному управлінні можна виокремити функції публічного управління та функції органу публічної влади. До основних функцій публічного управління відносять планування (прогнозування), організацію, мотивацію і координація. Такі ж головні функції належать органу публічної влади. Зазначимо, що функції органу публічної влади – це конкретні дії з реалізації владних повноважень, спрямовані на досягнення певного результату та спрямовані на керовані об'єкти. Зазвичай ці функції розглядаються як рішення публічного органу влади і виробляються у вигляді конкретного документу. Варто відзначити, що інститутам громадянського суспільства належать переважно функції аналізу та контролю. В цілому можна стверджувати, що функція – це систематична практична діяльність суб'єктів управління, що спрямована на керований об'єкт.

Соціальна інфраструктура представляє собою систему взаємопов'язаних об'єктів інфраструктури, які забезпечують життєдіяльність території. У такому разі ця система також виконує певні функції – функції системи.

Як стверджує Н. Пігуль, функції соціальної інфраструктури визначені і підпорядковані цілям соціально-економічного розвитку суспільства. Автор

виділяє такі функції: «всебічний і повний розвиток людини шляхом задоволення її побутових, духовних і культурних потреб; створення умов для формування прогресивних тенденцій у демографічних процесах; ефективне використання трудових ресурсів; відтворення робочої сили, яка б відповідала потребам і рівню розвитку виробництва; забезпечення оптимальних житлово-комунальних і побутових умов життя населення; охорона здоров'я, покращення та збереження фізичного здоров'я населення; раціональне використання вільного часу людей; формування громадської свідомості та наукового світогляду; управління та охорона громадського порядку; розподіл і обмін матеріальних благ» [193]. Виходячи з наведених функцій, соціальна інфраструктура виконує обслуговуючі функції. У функціях системи соціальної інфраструктури чітко простежується взаємозв'язок її галузей та економічного розвитку території. Також можна стверджувати, що соціальна інфраструктура має гуманітарну спрямованість, оскільки спрямована на розвиток людини і суспільства в усіх проявах та забезпечує захист особистості.

За словами П. Левіна, функції соціальної інфраструктури розвиваються «у руслі гуманітарних стратегій і накопичення досвіду соціальних практик, багаторічної розробки методичних засобів соціальної роботи. Чим розвиненішою буде ринкова цивілізація і культура суспільства, тим інтенсивнішим має стати процес гуманізації людських відносин і досконалішим управління соціальною інфраструктурою» [124]. Вчений зазначає, що потребою часу є перегляд підходів до соціальної підтримки народу на основі гуманізації діяльності всіх структур суспільства – потребує вдосконалення патерналістська функція держави у частині своїх відносин із суспільством та послідовне посилення соціальної відповідальності бізнесу у частині його участі у підвищенні добробуту населення.

Деякі науковці розглядають добробут як соціальну функцію держави. Організаторська роль держави у цьому аспекті полягає в оцінці змін, що відбуваються на світовому і національному рівнях, та розробка ефективних рекомендацій для розвитку галузей соціальної інфраструктури. Підхід до розробки соціальних функцій пропонує В. Бульба. За його словами, соціальна

функція орієнтована на отримання потреб як мета і результат. До соціальних функцій у такому разі автор відносить:

— функцію соціального відтворення населення, яка полягає у формуванні сприятливих умов для соціального відтворення та життєдіяльності людини, задоволення її потреб – у праці, споживанні, сімейних відносинах, охороні здоров'я, освіті та ін. Її підфункціями є: демографічна, охорони здоров'я, культурна, гармонізація сімейних відносин, освітня;

— регуляторну функцію – полягає у стимулюванні державою активної діяльності людини та соціальних груп за допомогою різних важелів задля їх спроможності до самореалізації та самозахисту. Її під функції: соціальної стандартизації, соціальної справедливості, боротьби з бідністю, соціальної реінтеграції, регулювання трудових відносин;

— соціально-захисну функцію – полягає у забезпеченні соціальних прав громадян та соціальний захист соціально незахищених груп населення; забезпечення гідного рівня життя громадян соціально зорієнтованим державним управлінням та відповідною бюджетною політикою. Підфункціями є: соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціального захисту, соціальної допомоги, соціальної безпеки людини;

— стабілізаційно-адаптивну функцію, що полягає у забезпеченні соціальної стабільності в державі шляхом формування та вдосконалення механізмів легітимації органів публічної влади; узгодження інтересів через правове регулювання конфліктів в суспільстві та забезпечення його усталеного розвитку. Її підфункції: соціального прогнозування, гармонізації суспільних відносин, інтеграції та солідаризації, соціального партнерства, легітимізації та узгодження інтересів [26, с. 130].

Вище наведений підхід до розробки соціальних функцій є допустимим до розробки функцій соціальної інфраструктури, оскільки комбінує глобальні процеси з найважливішими умовами функціонування її галузей. Багатогранність та багатосторонність соціальної інфраструктури сільських територій дає можливість уявити сучасні тенденції, характер і рівень її системи. Слід зазначити,

що кожній галузі соціальної інфраструктури належать специфічні функції.

Вищезазначене дозволяє дійти висновку, що функціями публічного управління соціальною інфраструктурою сільських територій є цілеспрямована діяльність органів публічного управління та інститутів громадянського суспільства, спрямованої на обслуговування потреб й інтересів населення, що проживають у сільській місцевості, створення належних умов для їх розвитку та самореалізації, забезпечення гідного рівня життя людини. Багатоманітність і різноплановість функцій публічного управління соціальною інфраструктурою дозволяє класифікувати їх за певними ознаками. Зокрема, можна виділити функції системи соціальної інфраструктури та функції управління нею. В цілому можна стверджувати, що функції є важливим елементом стійкого розвитку сільських територій.

1.3. Методичні підходи до оцінювання розвитку соціальної інфраструктури сільських територій

Найважливішим і невідкладним питанням сучасності є забезпечення сталого розвитку суспільства, концепція якого передбачає встановлення балансу між задоволенням потреб людини та захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі. Цим питанням опікуються світові лідери країн та міжнародні організації, йому присвячено багато міжурядових й урядових програм.

Значною мірою сталий розвиток визначає сталість соціально-економічного розвитку сільських територій та якість життя селян. У цьому процесі ключовим елементом є наявна розгалужена соціальна інфраструктура, що створює рівні можливості для реалізації прав і потреб місцевого населення завдяки ефективній діяльності всіх інфраструктурних складових. Проте сільські території, як і складові соціальної інфраструктури, розвиваються в усіх країнах та в межах однієї країни не однаково, що часто негативно позначається на забезпеченні нормальної життєдіяльності сільського середовища та на добробуті людей.

Слід зауважити, що реальний стан і рівень розвитку соціальної інфраструктури сільських територій визначити дуже важко. Над цим питанням вчені й практики з усього світу працюють вже багато років. Результати їхньої праці висвітлені в міжнародних документах, окремих публікаціях, методичних рекомендаціях тощо. Однак, і досі питання визначення методичних підходів до проведення оцінки розвитку соціальної інфраструктури сільських територій є не вирішеним і дискусійним, що й спонукає до проведення його подальшого дослідження.

Перш ніж розпочати дослідження, зазначимо, що метод, з точки зору державного управління, є шляхом дослідження та представляє собою «сукупність прийомів (операцій) практичного та теоретичного сприйняття й пізнання (засвоєння) явищ природи та суспільного життя, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності (науці, виробництві тощо)» [74, с. 386]. Щодо оцінювання, то його визначають, як систематичний процес порівняння діяльності чи результатів виконання певних завдань, комплексом явних або неявно виражених стандартів з метою внесення необхідних адміністративно-політичних змін. Може бути оцінювання зовнішнє та внутрішнє, кількісне та якісне, формувальним та підсумковим, орієнтованим на цілі, рішення, клієнта, практичне використання та ін. Оцінювання в системі органів публічного управління є аналітичною діяльністю, що спрямоване на збирання, аналіз, тлумачення й передавання інформації про ефективність і результативність політики (програм, проектів), здійснених з метою покращення соціальних умов [75, Т. 2, с. 434]. Залежно від поставленої цілі дослідження, науковці використовують різні методичні підходи до оцінювання стану й розвитку будь-якого об'єкта чи явища. Оцінювання розвитку соціальної інфраструктури села, також як і діяльності органів публічної влади в цьому напрямку, дає можливість визначити ступінь досягнення цілей та водночас є своєрідним методологічним інструментом, застосування якого свідчить про рівень реалізації управлінських рішень.

Узагальнення літературних джерел щодо проведення оцінювання рівня розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, дозволило визначити

послідовність цього процесу, який зазвичай відбувається в декілька етапів:

- 1) теоретико-пошуковий – виявлення (опис) об'єкта, що досліджується;
- 2) методологічний – узгодження основних параметрів, критеріїв оцінювання та їх показників (індикаторів), вибір методів оцінювання;
- 3) статистичний (статистично-соціологічний) – збір і формування масиву даних (показників) за різними складовими соціальної інфраструктури;
- 4) групування – виділення часткових груп показників, що характеризують певні аспекти розвитку соціальної інфраструктури, та проведення їх обчислення;
- 5) розрахунковий – зведення отриманих даних до єдиного індексу;
- 6) ранжування – розподіл досліджуваних сільських територій за рейтингом розвитку соціальної інфраструктури в залежності від отриманих результатів;
- 7) аналітичний – здійснення аналізу отриманих результатів, виявлення сильних і слабких сторін розвитку об'єктів соціальної інфраструктури;
- 8) підсумковий – визначення можливостей для підвищення ефективності (покращення) діяльності соціальної інфраструктури;
- 9) прогнозування (моделювання) – розробка стратегій розвитку на основі сформульованих прогнозів, визначення відповідних заходів, програм, проектів.

Найбільш складними є перший і другий етапи, оскільки тут потрібно спочатку дійти згоди щодо визначення об'єкту дослідження, визначити чинники, що впливають на процес розвитку соціальної інфраструктури сільських територій та сформулювати уніфікований перелік основних параметрів (показників оцінки). Як зазначено вище, соціальна інфраструктура сільських територій представлена сукупністю об'єктів (закладів, установ, підприємств), що згруповані в таких блоках, як соціокультурна інфраструктура (за галузями) та інфраструктура життєзабезпечення територій (див. рис. 1.3). В блоках визначено конкретні об'єкти, які й потребують дослідження.

Щодо показників, то слід зазначити, що під час проведення оцінювання соціальних аспектів, зазвичай, у світі використовують систему соціальних показників. Відповідно до соціологічного словника, соціальні показники – це

«якісні та кількісні характеристики окремих властивостей і станів соціальних об'єктів і процесів, сукупність яких відображає їх суттєві особливості у статиці та динаміці» [248, с. 217]. Якісні показники фіксують наявність або відсутність певної властивості, а кількісні – ступінь її вираженості. До таких показників, зазвичай, відносять дані про економічний, демографічний, соціальний та культурний розвиток суспільства та різних груп населення. Отримують їх у результаті глибокого вивчення та теоретичного осмислення соціальних явищ і процесів. Ці відомості дають уявлення про цілісний стан соціального об'єкту.

Функціонування соціальної інфраструктури сільських територій спрямовано на забезпечення, насамперед, якості життя населення, що визначається як «комплексна інтегральна характеристика становища людини в різних соціальних системах і структурах, показник міри її соціальної свободи, її можливостей для всебічного розвитку» [74, с. 760]. Складовими якості життя є доходи людини, споживання нею матеріальних благ і послуг, умови життя та проведення дозвілля. Щодо оцінки цієї характеристики, то існує об'єктивна (науково обґрунтовані нормативи потреб і інтереси людей) і суб'єктивна (раціональна – оцінка ступеня задоволеності життям; емоційна – баланс позитивних і негативних емоцій, особисті судження і оцінки людини) оцінка.

Отже, якість життя є своєрідним показником благополуччя (добробуту) людини. А добробут, як багатовимірна концепція, потребує й багатовимірної оцінки. Різноманітність об'єктів і чинників, від яких залежить добробут населення, визначає застосування різних методичних підходів до його оцінювання та розробку відповідних інструментів.

На міжнародному рівні світові організації намагаються розробити та запровадити такий інтерактивний інструмент, який би дозволив побачити реальну ситуацію в країнах, що характеризує її добробут. Вимірювання добробуту дозволяє міжнародним організаціям допомагати урядам країн в процесі розробки ефективної державної політики, що спрямована на покращення життя (добробуту) своїх громадян. Зокрема, на міжнародному рівні з 1990 р. введено в обіг (з 1993 р. використовується ООН у звітах) індекс, який дає інтегральну оцінку розвитку

людини, – індекс людського розвитку (далі – ІЛР). Він розраховується щорічно для міждержавного порівняння та поєднує три показники: очікувана тривалість життя, рівень грамотності населення, рівень життя (оцінюється через внутрішній національний дохід на душу населення). Зміст показника засвідчує, що «чим ближче ІЛР до одинці, тим вище можливості для реалізації людського потенціалу завдяки поліпшенню рівня освіти, доходу і тривалості життя» [39].

Україна приєдналась до підготовки щорічних звітів про національний людський розвиток в 1995 р. В 2001 р. на державному рівні було схвалено методику вимірювання людського розвитку регіонів [211], що побудована на ієрархічній схемі, де верхній щабель – це інтегральний індекс людського розвитку, а другий – загальні індикатори розвитку, що включають 9 основних аспектів: демографічний розвиток; розвиток ринку праці; матеріальний добробут населення; умови проживання населення; стан та охорона здоров'я; соціальне середовище; екологічна ситуація; фінансування людського розвитку.

Новий методологічний підхід до розрахунку індексу кращого життя (далі – ІКЖ) застосувала Організація економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР), яка сьогодні об'єднує 37 найбільш економічно розвинених країн світу. Індекс базується на дослідженні 11 аспектів як найважливіших складових добробуту людини: 1) житло (житло без основних зручностей, витрати на житло, кількість кімнат на 1 людину); 2) дохід (чистий скоригований наявний дохід домогосподарств, чистий фінансовий добробут домогосподарств); 3) робота (нестабільність ринку праці, рівень зайнятості, довгостроковий рівень безробіття, особисті заробітки); 4) суспільство (кість мережі підтримки); 5) освіта (рівень освіти, навички студентів, кількість років, витрачених на освіту); 6) навколишнє середовище (забруднення повітря, якість води); 7) громадянська активність (залучення зацікавлених осіб до законотворчої діяльності, явка виборців); 8) здоров'я (очікувана тривалість життя, самооцінка здоров'я); 9) задоволення життям; 10) безпека (відчуття безпеки під час самотійної нічної прогулянки, кількість вбивств); 11) суміщення робочих обов'язків із сімейним життям (працівники, що працюють надто багато годин; час, присвячений дозвіллю та

догляду за собою) [312, с. 27]. Для побудови ІКЖ використовують офіційні джерела даних – національні звіти країн ОЕСР, дані ООН, державних статистичних агентств. Також проводиться опитування населення відповідними інституціями різних рівнів, які досліджують громадську думку.

З метою врегулювання функціонування економічної, екологічної та соціокультурної складових сталого розвитку суспільства на міжнародному та національному рівнях розроблюються стандарти якості. Зокрема, в 1996 р. Міжнародною організацією зі стандартизації були розроблені та затверджені стандарти ISO 14000 (переглянуті в 2015 р.) з метою допомогти компаніям зменшити виробничі відходи та екологічну шкоду [74, с. 672]. Зазначимо, що стандарт, з економічної точки зору, – це «зразок, еталон, модель, які приймаються за вихідні для порівняння з ними інших подібних об'єктів; нормативно-технічний документ, який встановлює одиниці величини, терміни та їхні визначення, вимоги до продукції та виробничих процесів» [73, с. 295]. Діяльність, що спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері називають стандартизацією. Таку діяльність на національному рівні здійснюють державні органи, які встановлюють базові норми та стандарти, а потім у співпраці з науковцями розробляють відповідну методику і порядок їх визначення та встановлюють поправні коефіцієнти.

Державні норми та стандарти є практично вимогами до обов'язкових результатів, яких необхідно досягнути в певній сфері діяльності. В Україні розроблена система державних стандартів для кожної галузі, у тому числі й для тих, які є складовими соціальної інфраструктури сільських територій: освіта, культура, охорони здоров'я, спорт, туризм і рекреація, житлово-комунальне господарство, транспортне обслуговування, соціальне забезпечення тощо. Послуги, що надаються об'єктами соціальної інфраструктури, мають відповідати прийнятим на державному рівні нормам і стандартам. Для перевірки їх відповідності цим стандартам розробляються методичні рекомендації. Наведемо приклад нормативного документу, який у тій чи іншій мірі стосується галузі торгівлі та обслуговування. Так, у 2008 р. наказом Міністерства економіки

України [207] були затверджені методичні рекомендації щодо забезпечення якості та безпеки товарів і послуг підприємства ресторанного господарства. Згідно із документом, методами якості кулінарної продукції є:

— стандартизовані: органолептичний (використовують для визначення якості кулінарної і кондитерської продукції на основі сенсорного аналізу та сприйняття органів чуття – зору, нюху, смаку, дотику); вимірjuвальний або лабораторний (заснований на використанні технічних засобів, вимірjuвань; включає такі методи досліджень, як фізичні, фізико-хімічні, хімічні, мікробіологічні); розрахунковий (використовують для визначення хімічного складу блюд, кулінарної і кондитерської продукції, для розрахунку харчової й енергетичної цінності продукції та збалансованості раціонів харчування); соціологічний (застосовують для визначення відповідності послуг вимогам безпечності життя і здоров'я споживачів, запобігання спричиненню шкоди їх майну внаслідок неякісного виконання послуг); експертний (полягає в отриманні необхідної інформації від висококваліфікованих спеціалістів з питань, що досліджуються за допомогою комплексу логічних і математичних процедур);

— експрес методи – методи аналізу (культивування, мікробіологічні та медико-біологічні дослідження).

Щодо якості послуг, що надаються в рестораних господарствах, то для їх оцінки використовують такі методи, як: об'єктивний (рівень послуг оцінюється за допомогою стендових випробувань, контрольних вимірjuвань та лабораторного аналізу); органолептичний (ґрунтується на сприйманні властивостей послуг за допомогою органів чуття людини); диференційований (передбачає порівняння одиничних показників послуг із відповідними показниками послуг-еталонів (базовими показниками стандартів)); комплексний метод (визначення узагальнюючого (наприклад, інтегрального) показника якості оцінювання послуг). Також використовують експертні (для оцінки естетичних показників якості) та соціологічні (на основі вивчення думки споживачів про якість послуг) методи.

Як видно з документу, для визначення рівня якості продукції та надання послуг використовують різні методи оцінювання, їх вибір, зазвичай, відповідає

поставленим цілям та завданням дослідження.

В цілому слід зазначити, що на міжнародному та національному рівнях розроблена сукупність таких показників, що відображають рівень задоволення матеріальних і духовних потреб людини, стан її здоров'я й тривалість життя. При цьому методи оцінки використовують різноманітні, однак їх можна систематизувати за певними підходами: за ступенем складності та множинності актів процесу – методи диференціальної та комплексної оцінки; відповідно до характеру суб'єкта для прямого розрахунку економічної ефективності – з позицій економічної ефективності для виробника послуг та окремо для споживача послуг; за характером параметрів і методики їх оцінки – розрахункові (математичного моделювання, метрологічні, ймовірносно-статистичні) та експертні (соціологічні, органолептичні) методи. Переваги таких досліджень полягають у можливості ранжувати країни за досягнутим рівнем, визначати країни з високим, середнім та низьким рівнем, спостерігати за динамікою країн у досягненні результатів. Недоліком є те, що узагальнені показники не дають можливості з'ясувати причини змін, а саме зниження рівня розвитку, не дають можливість визначити, який саме складовий елемент дає негативний результат та яким чином цю ситуацію можна виправити. Такий стан справ спонукає науковців до проведення всебічного дослідження даної проблематики.

Останнім часом все частіше визначення рівня розвитку соціальної інфраструктури стає предметом дослідження українських науковців. Лідером у підготовці та виданні комплексних досліджень даної проблематики є вчені Інституту демографії та соціологічних досліджень імені М. В. Птухи. Предметом їх досліджень все частіше виступають динаміка, структура та проблеми інвестування в соціальну інфраструктуру [63], соціальна інфраструктура на шляхах реформування місцевого самоврядування [245], житлові умови [79], оцінка ефективності програм соціальної підтримки [175], рівень [224] та якість життя українців [312], модель рівня життя в умовах соціально-економічної нестабільності [278], якість життя українців та перші наслідки війни [294], пріоритети розвитку сільських поселень у контексті децентралізації управління

[135] та ін.

Також є окремі наукові публікації українських авторів, у яких висвітлені головні результати дослідження методичних підходів визначення рівня розвитку соціальної інфраструктури. Наведемо деякі з них:

— запропоновано авторську методику оцінки – метод комплексного моніторингу розвитку громад українських міст; в роботі висвітлено результати проведеного оцінювання соціального бренду міста та визначено ступінь впливу соціальної інфраструктури на рівень людського розвитку міста (В. Бойченко [18]);

— проведено оцінювання особливостей державного регулювання розвитку соціальної інфраструктури України (використано метод аналізу – проаналізовано основні соціальні макроекономічні показники, стратегічні документи та регіональні програми), виявлено найвищі ризики, що можуть вразити економіку країни та оцінено соціальні наслідки (І. Костюк [114]);

— запропоновано методичний підхід до проведення діагностики стану економічної безпеки підприємств та установ соціальної інфраструктури, що базується на використанні моделі інтегральної оцінки економічної безпеки держави та дозволяє комплексно оцінити зазначений стан, визначити умови розвитку підприємств та установ соціальної інфраструктури для забезпечення національної безпеки держави (І. Краївська [115]);

— обґрунтовано узагальнену структуру показників, що характеризують соціально-економічну ефективність інвестиційного проекту розвитку соціальної інфраструктури організації залізничного транспорту, та розроблено алгоритм комплексної оцінки цього процесу з урахуванням його впливу на соціально-економічний розвиток регіонів України; обґрунтовано доцільність використання даного алгоритму в практичній діяльності аналітичних служб транспортного господарства (В. Третяк [264]);

— отримали подальший розвиток емпіричні оцінки взаємозв'язку показників соціальної динаміки за допомогою багатофакторних індексних моделей та методів визначення інтегральних значень, що дало змогу автору розробити рекомендації з удосконалення державної фінансової політики в частині

модернізації соціальної інфраструктури (М. Трофименко [269]);

— обґрунтовано пропозиції з удосконалення методичного підходу оцінки розвитку соціальної інфраструктури регіонів, що базується на аналізі існуючих підходів, використанні в них часткових показників оцінки соціальної інфраструктури та враховує позитивні й негативні сторони цих підходів (С. Тульчинська, С. Кириченко [270]) тощо.

Варто наголосити, що об'єктами дослідження науковців є соціальна інфраструктура просторового масштабу (території, країни, регіону, міста та ін.) та окремої організації (підприємства, установи, транспорту, галузі тощо). При цьому найбільш популярними методами оцінки є метод аналізу, порівняння, системний, математичний, статистичний та комплексний.

Що стосується дослідження методологічних основ оцінки рівня розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, то слід відмітити, що серед українських учених ця проблематика не є популярною. Можна відмітити лише окремі такі роботи та визначити головні їх результати:

— запропоновано методику для аналізу соціальної інфраструктури сільської місцевості, що базується на системі показників, що представлена двома групами: група первинних показників (показники забезпеченості сільського населення лікарями, середнім медичним персоналом, лікарняними ліжками, число дошкільних та денних загальноосвітніх закладів, благоустрою житлового фонду, рівень телефонізації, обсяг і структура платних послуг тощо); група зведених показників (показники забезпеченості населення об'єктами охорони здоров'я, інженерної інфраструктури та площею житла, закладами освіти, нормованих індикаторів) (А. Антонов [9]);

— дано оцінку сучасного стану та особливостей соціальної інфраструктури сільських територій Чернівецької області, визначено основні тенденції зміни показників окремих її сфер у динаміці, окреслено проблеми інфраструктурного забезпечення сіл (Л. Воркун, Л. Демкович [40]);

— сформульована методика оцінки рівня розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, що базується на основі системного аналізу, а

саме методу аналізу ієрархій, та забезпечується за рахунок визначення рівня послуг, що надаються, та рівня доступності сільських громад до об'єктів соціальної інфраструктури (О. Гринько [52]);

— на підставі проведеного дослідження стандартів рівня життя сільського населення визначено їх взаємозв'язок із функціонуванням соціальної інфраструктури аграрної сфери (М. Ігнатенко [89]);

— за допомогою експертного опитування та аналізу статистичних даних досліджено якісний стан об'єктів соціальної інфраструктури сільських територій Харківської області, виявлено характерні риси стану соціальної інфраструктури села та проблеми в соціальній сфері (О. Серьогіна-Берестовська [235]);

— для характеристики розвитку соціальної інфраструктури сільських територій можуть використовуватись абсолютні, відносні, сумарні та питомі показники (розрахунок на 1 сільського мешканця або на територіальну одиницю) за чотирма блоками показників: факторні, ресурсні, експлуатаційно-витратні та результативні (Н. Шпік, О. Микула [287]) тощо.

Розуміючи, що загальноприйнята національна система показників та методологія, якими користуються Державна служба статистики України та обласні управління статистики, не достатньо характеризують сучасний стан соціальної інфраструктури сільських територій та не дає можливості визначити реальні проблеми, українські дослідники у своїх роботах намагаються вдосконалити існуючий алгоритм і методику оцінки, а також визначити таку систему показників, за допомогою якої можна характеризувати не тільки кількісні, а також якісні властивості досліджуваного об'єкта.

В цілому слід зазначити, що система показників, що підлягає статистичному обліку та аналізу, визначається конкретними стратегічними, програмними та іншими документами, що забезпечують розвиток території, галузі, окремої соціальної групи тощо. Ця система представлена певними групами показників. Можна виділити обов'язкові (загальні, базові) показники, які є найвагомішими та допомагають скласти уявлення про певні зміни, що потребують регулювання з боку органів публічної влади, та додаткові (спеціальні, вибіркові), які

доповнюють уявлення про стан, можливості, загрози й ризики. В Україні статистичні дані збираються органами державної статистики на всіх рівнях за галузевим принципом процесно-орієнтованим методом збору, обробки й поширення статистичної інформації та складають основний масив показників. Однак, ці показники здебільшого дають інформацію про кількісні властивості досліджуваного об'єкту та не завжди є відкритими та доступними для громадськості.

Що стосується якісних характеристик, то спочатку такі статистичні спостереження проводились лише спеціалізованими громадськими організаціями та науковими інституціями. Пізніше, до статистичних спостережень підключились і органи публічного управління. Зокрема, з 2010 р. Державною службою статистики України готуються звіти з якості та розміщуються на її офіційному веб-порталі [54]. Звіти орієнтовані на широке коло споживачів статистичної інформації. Їх мета полягає в інформуванні користувачів стосовно основних критеріїв та індикаторів якості певних процесів. Компонентами якості державного статистичного спостереження виступають: відповідність (ступінь, з яким результати спостережень задовольняють поточні та потенційні потреби користувачів); точність (ступінь наближеності розрахунку до дійсних значень); своєчасність (період часу між подією або явищем, що описують статистичні дані, та публікацією цих даних); пунктуальність (період часу між фактичною датою публікації даних та плановою датою, визначеною в офіційному календарі публікацій); доступність (простота та легкість в отриманні статистичних даних); зрозумілість (простота та легкість в розумінні користувачем статистичних даних); послідовність (використання однакових метаданих та гармонізованих методів); зіставленість (можливість зробити порівняння даних у часі або за регіонами, або за іншими сферами діяльності).

Очевидно, що розвиток соціальної інфраструктури сільських територій пов'язаний з розвитком самих територій, їх економічної складової, створенням матеріально-технічної бази інфраструктурних складових та проведення їх модернізації, а також із удосконаленням управлінського процесу, спрямованого

на досягнення цілей і завдань соціальної інфраструктури та реалізацію соціальних програм і проектів. Аналіз стану, рівня розвитку та забезпеченості селян об'єктами соціальної інфраструктури здійснюються за допомогою сукупності показників. Однак, однією з проблем оцінювання рівня розвитку соціальної інфраструктури сільських територій є неоднорідність отриманої інформації, у якій не враховуються природно-географічні відмінності, різниця в економічному розвитку регіонів, тобто ті фактори, що впливають на формування й розвиток складових соціальної інфраструктури.

На підставі проведеного дослідження статистичних документів та наукових праць, у яких наведені методичні підходи до оцінювання рівня розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, нами систематизовані найбільш вживані статистичні показники (див. дод. Д, табл. Д.1). Вони представлені за галузевим підходом та характеризують кількісні якості об'єктів соціальної інфраструктури, що дозволяє оцінити рівень забезпеченості селян об'єктами соціальної інфраструктури.

Для визначення рівня задоволеності сільського населення рівнем свого життя за суб'єктивною оцінкою доцільно використати метод соціального спостереження, наприклад шляхом експертного анкетування. У такому разі до якісних показників, наприклад, в освіті можна віднести: якість організації навчального процесу; якість надання основних та додаткових (платних і безоплатних) освітніх послуг; якість виховної роботи та ін. Рівень якості медичних послуг можуть визнатися рівнем здоров'я селян; якістю надання медичних послуг; доступністю до медичних закладів і установ; наявністю медичних працівників у селі; доступністю до аптечної мережі тощо. Якість обслуговування у сфері житлово-комунального господарства можуть забезпечити такі показники, як рівень житлових умов, якість питної води, наявність холодної та гарячої води у житлових будинках, наявність централізованого опалення та газопостачання тощо.

Вважаємо, що суб'єктивна оцінка сільських жителів має розглядатися не тільки як рівнозначна з об'єктивними показниками, але і та, що доповнює ці

показники. Сукупність об'єктивних і суб'єктивних показників надають можливість побачити повну картину забезпеченості селян об'єктами соціальної інфраструктури та рівень їх задоволеності рівнем свого життя. Також ці показники вказують на проблеми, які потребують вирішення в першу чергу шляхом цілеспрямованій діяльності органів публічного управління.

Виходячи з вище наведеного, можна провести систематизацію всіх статистичних показників та запропонувати узагальнену систему статистичних показників забезпеченості селян об'єктами соціальної інфраструктури. Дана система наведена на рис. 1.4.

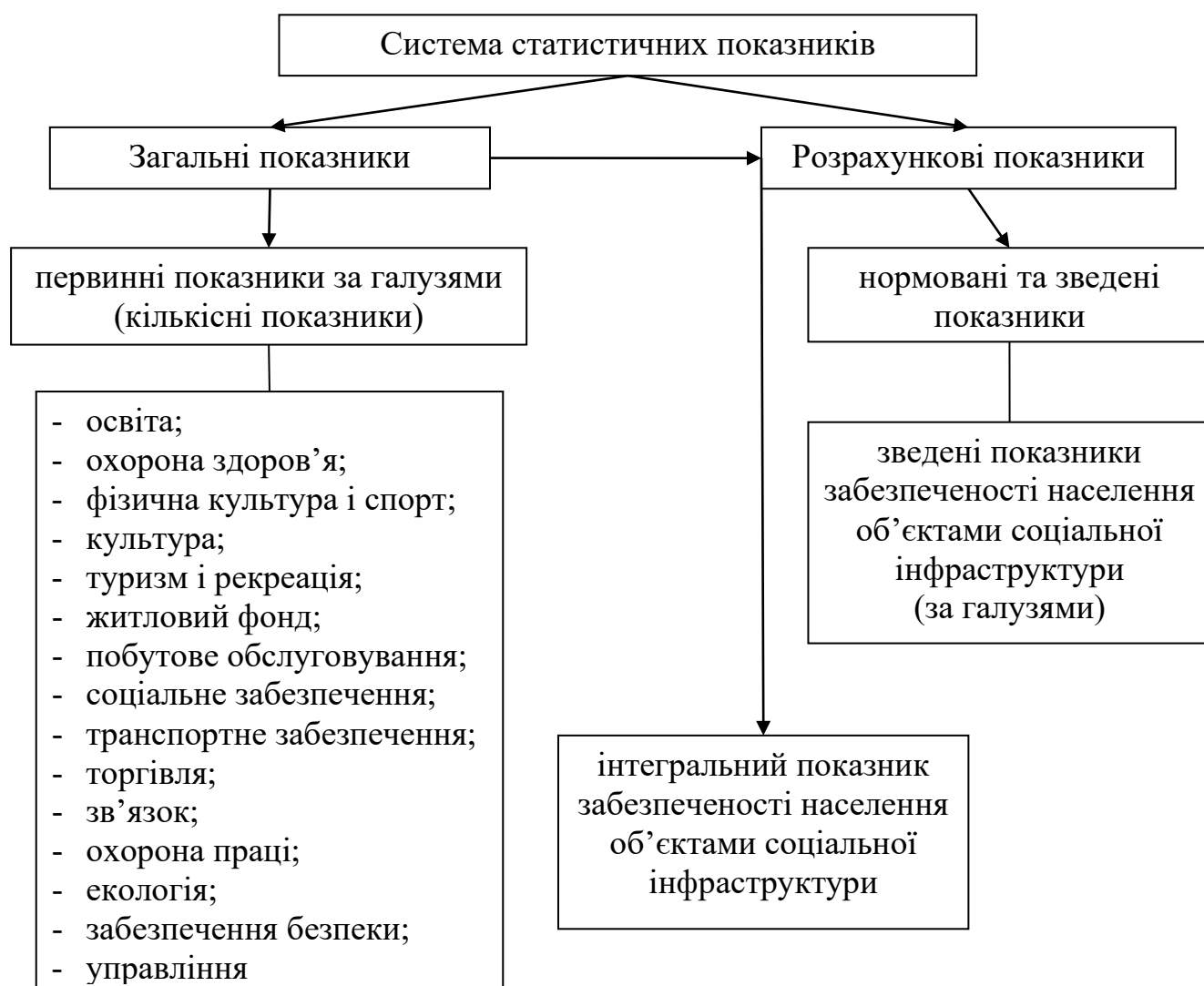

Рис. 1.4. Узагальнена система статистичних показників забезпеченості селян об'єктами соціальної інфраструктури

Джерело: складено автором

У розробленій нами узагальненій системі статистичні показники згруповані у два блоки – загальні та розрахункові показники. Передбачається, що під час визначення рівня забезпеченості сільського населення об'єктами соціальної інфраструктури необхідно проаналізувати первинні показники, розрахувати нормативні, зведені та інтегральні показники. Такий підхід допоможе здійснити комплексний аналіз рівня розвитку соціальної інфраструктури сільських територій та допоможе визначити диференціацію умов життя селян у регіональному порівнянні сільських територій та у порівнянні показників за типом місцевості (міська, сільська). Крім того, це допоможе згрупувати сільські території за рівнем їх забезпеченості об'єктами соціальної інфраструктури та визначити серед них території з високим, середнім та низьким рівнем забезпеченості. Для кожної з груп можна розробити першочергові заходи для підвищення ефективності функціонування складових соціальної інфраструктури та для покращення рівня життя населення.

Підсумовуючи слід зазначити, що методичні підходи, що використовуються під час проведення оцінки розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, мають бути спрямовані ні на збільшення кількості окремих статистичних показників, а на досягнення більш повного задоволення соціальних потреб та якості життя селян. Управлінська діяльність в свою чергу має бути спрямована на збереження й примноження інфраструктурних об'єктів та розширення пакету соціальних послуг, що ними пропонуються.

Аналіз наявної наукової та спеціальної літератури з визначеної проблематики дає підстави для таких висновків:

по-перше, на міжнародному рівні розробляються та впроваджуються різні методологічні підходи для оцінки рівня добробуту (якості, комфортності життя) населення, а результати, зазвичай, представляють як один узагальнюючий (інтегральний) показник, що дійсно спрощує процес ранжування країн, однак, дає лише узагальнену інформацію про динамічні зрушення;

по-друге, на міжнародному та національному рівнях розроблені та затверджені стандарти якості, в тому числі й послуг, що надаються в системі

соціальної інфраструктури; вони створюють можливості для встановлення рівня відповідності задоволеності споживачів наданими послугами;

по-третє, сукупність показників, які пропонуються на державному рівні в Україні, не достатньо характеризують стан соціальної інфраструктури сільських територій, не відображають її якість та не визначають межі й результати управлінського впливу на розвиток її складових;

по-четверте, науковці у своїх дослідженнях намагаються розробити та запропонувати методику, засновану на новій системі показників, яка, зазвичай, доповнює вже існуючі системи, що викликає потребу в зборі великого масиву даних та призводить до зворотного ефекту – важко пояснити отримані результати;

по-п'яте, методичні підходи до оцінювання рівня розвитку соціальної інфраструктури сільських територій мають бути спрямовані на досягнення високого рівня задоволеності, комфортності та якості життя селян

по-шосте, у науковому просторі та в практичній діяльності України відсутні критерії оцінки розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, що не дає можливості оцінити її реальний стан, виявити недоліки у її розвитку та спрямувати управлінські рішення на вирішення конкретних проблем і задач;

по-сьоме, у відкритих статистичних даних України відомості про розвиток сільських територій подані лише частково (зустрічаються лише окремі дані про розвиток сільської місцевості). У статистиці межі сільських територій не відокремлюють від адміністративно-територіальних одиниць, визначених на державному рівні. Існує проблема юридичної невизначеності поняття «сільська територія». Відсутність загальноприйнятої типізації сільських територій стримує диференціацію показників, що характеризують різні сфери життєдіяльності цих територій та їх особливості.

Висновки до першого розділу

В роботі узагальнено підходи до визначення змісту понять «інфраструктура», «соціальна інфраструктура» та «соціальна інфраструктура

сільських територій». Порівняння трактувань, що наведені в довідникових і наукових літературних джерелах, дозволило дійти висновку, що в науково-практичному просторі не існує уніфікованого підходу. Поняття є складними, багатоаспектними та багатофункціональними, їх зміст переважно розкривається в економічній, архітектурній, військовій, юридичній, державно-управлінській та інших науках. Діапазон наукових підходів є доволі широким та здебільшого відображає зміст даних понять як економічних категорій, що впливають на формування виробничого комплексу та на добробут населення. Як економічні категорії дані поняття стали широко використовуватись у ХХ ст. Нині ще відбувається пошук оптимальної змістовної конструкції цих понять.

На підставі узагальнення наукових підходів до визначення змісту понятійного апарату теми дослідження та враховуючи сучасні тенденції розвитку суспільства пропонується авторський підхід до трактування публічного управління соціальною інфраструктурою сільських територій. Зокрема, пропонуємо його розглядати як цілеспрямовану діяльність органів публічного управління та інститутів громадянського суспільства, що спрямована на обслуговування потреб й інтересів населення, яке проживає у сільській місцевості, створення належних умов для їх розвитку та самореалізації, забезпечення гідного рівня життя людини.

Виявлено та систематизовано дисертаційні роботи, захищені в спеціалізованих вчених радах України, у назві яких чітко визначено, що об'єктом дослідження є «соціальна інфраструктура». Виявлено 33 дисертації, 25 з яких захищені в економічній галузі за 11 спеціальностями. У 12 дисертаціях розглядаються різні аспекти розвитку соціальної інфраструктури села, з них у 2 роботах (автори О. Гринько і О. Серьогіна-Берестовська) центральне місце посідають наукові підходи, напрями, методи, засоби, інструменти стратегічного управління соціальною інфраструктурою сільських територій. Поза увагою дослідників залишається визначення всіх суб'єктів публічного управління, їх ролі, значенні й функцій, які задіяні чи можуть бути задіяні у розвитку соціальної інфраструктури сільських територій.

Виявлено та проаналізовано 12 українських монографій, у яких прямо чи опосередковано розглядаються питання стану та розвитку соціальної інфраструктури, з них у 2 виданнях розглядається дана проблематика в контексті розвитку сільських територій. В цілому можна стверджувати, що в науковій літературі практично відсутнє комплексне наукове дослідження визначеної в роботі проблематики. Проте дослідників все більше приваблюють зміни, реальні результати, перспективи та наслідки реформ, що впроваджуються сьогодні в Україні, у тому числі в сфері державного і місцевого управління, соціальній та аграрній сферах.

З'ясовано, що визначаючи види соціальної інфраструктури, вчені використовують різні підходи: галузевий, функціональний (функціонально-територіальний, функціонально-спеціалізований), змістовний, фінансово-бюджетний, діяльнісний, динамічний та ін. До складу соціальної інфраструктури за різними підходами відносять різні об'єкти, перелік яких є доволі диференційованим. Деякі вчені використовують комплексний підхід та класифікують соціальну інфраструктуру за певними ознаками – за сферою діяльності, функціональним призначенням, галузевою структурою, характером власності об'єкта, просторовим масштабом, системою підпорядкування, системою фінансування тощо.

Встановлено, що соціальну інфраструктуру слід розглядати у двох її значеннях – вузькому (як матеріальну базу соціальної сфери, що спрямована на реалізацію завдань соціальної сфери) та широкому (як економічну категорію та як складову самостійної соціальної сфери). Такий підхід дозволяє чітко розподілити структурні елементи соціальної інфраструктури за їх значенням і функціями, які вони виконують; виявити життєво необхідний мінімум структурних складових соціальної інфраструктури для сільських територій та запропонувати їй бажану структуру.

Визначено, що функції є важливим елементом стійкого розвитку сільських територій. Їх багатоманітність і різноплановість в управлінні розвитком соціальною інфраструктурою села дозволяє класифікувати їх за певними

ознаками. Вважаємо, що в контексті публічного управління соціальної інфраструктурою сільських територій слід виділяти функції системи соціальної інфраструктури та функції управління нею.

В розділі представлено алгоритм проведення оцінювання рівня розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, який вказує на послідовність (етапи) проведення цього процесу. Систематизовано методичні підходи до оцінювання рівня розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. Розроблено та представлено узагальнену систему статистичних показників забезпеченості селян об'єктами соціальної інфраструктури, у якій показники згруповані у два блоки – загальні та розрахункові показники.

РОЗДІЛ 2

ВІТЧИЗНЯНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

2.1. Правове регулювання публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій України

Сільські території складають основу аграрного сектору національної економіки, у якому сільське господарство є його базовою складовою та характеризується вирощуванням сільськогосподарських культур і розведенням тварин. Щорічно часта сільського господарства у ВВП складає від 7 до 16 %. Зокрема, за даними Державного комітету статистики України в 2021 р. ця частка склала 10,9 %, а в 2022 р. – 8,2 % [54]. За статичними даними сільськогосподарські угіддя складають 68,5 % зомельної площі України. На 1 січня 2020 р. сільське населення склало 30,7 % від усього населення країни та 58,2 % населення у віці від 16 до 59 років. Кількість зайнятого населення у сільському, лісовому та рибному господарстві склало 17,1 %, серед них 8,0 % найманих працівників. Існують певні відмінності у регіональному вимірі серед зайнятих у сільському, лісовому та рибному господарстві. Зокрема, можна виділити 4 групи регіонів:

— від 150 до 200 тис. зайнятого населення в сільському, лісовому та рибному господарстві – у Вінницькій (200,5), Львівській (176,0), Харківській (155,5), Івано-Франківській (154,3) областях;

— від 100 до 150 тис. осіб – в Одеській (148,9), Хмельницькій (134,7), Миколаївській (133,9), Черкаській (132,9), Закарпатській (127,1), Херсонській (126,2), Тернопільській (124,1), Запорізькій (118,2), Полтавській (117,2), Сумській (105,5), Чернівецькій (103,6), Дніпропетровській (102,5) областях;

— від 50 до 100 тис. осіб – у Чернігівській (99,6), Кіровоградській (98,7), Рівненській (78,4), Волинській (70,3), Житомирській (67,6), Донецькій (60,6)

областях;

— до 50 тис. осіб – у Київській (43,7) і Луганській (36,5) областях [236].

Отже, основу сільського господарства України складають земельні й трудові ресурси. У 16 областях країни у сільському, лісовому та рибному господарстві зайнято від 100 до 200 тис. осіб, що складає 79,4 % від усього зайнятого населення в цій сфері. Однак, чисельність сільського населення країни щороку зменшується в середньому майже на 150 тис. осіб. Головними причинами цього процесу є зростання смертності, зменшення народжуваності, зростання міграційного потоку, урбанізація. Ці деструктивні процеси багато в чому залежать від наявності та ефективності діяльності соціальної інфраструктури. Її розгалуженість є показником рівня соціально-економічного розвитку сільських територій і рівня добробуту сільського населення та потребує відповідного правового регулювання.

Зауважимо, що правовим регулюванням забезпечуються різні види суспільної діяльності, у тому числі сфера публічного управління. В науці правове регулювання публічного управління розглядають як встановлення, зміну або скасування правових норм з метою здійснення нормативно-організаційного впливу на суспільні відносини у сфері публічного управління; поведінку і діяльність людей, яка пов'язана із забезпеченням і реалізацією управлінських впливів на їх впорядкування відповідно до потреб суспільства [220, с. 127]. Сам процес правового регулювання полягає у формуванні та застосуванні правових норм з метою захисту в першу чергу інтересів держави, створення умов для її ефективного розвитку. За допомогою методу правового регулювання «державна через свої органи впливає на суспільні відносини, дозволяючи їх учасникам чинити дії правового характеру, надаючи їм відповідні права і накладаючи на них певні обов'язки, а також дає можливість вибору варіантів поведінки у межах, встановлених нормами» [56, с. 113]. З юридичної точки зору, метод правового регулювання притаманний лише державі в особі її органів; стосується лише юридичних норм; його дієвість забезпечується державним примусом [141]. Таким чином, за допомогою правового регулювання суспільні відносини приводяться у відповідність до встановлених юридичних норм, вимог і дозволів, обов'язковість

яких підтримується суспільством і забезпечується можливостями застосування владної сили держави.

Для забезпечення ефективного здійснення публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій розроблюються нормативно-правові акти, створюється відповідне правове поле. Однак, у процесі розвитку суспільства завжди існують об'єктивні або суб'єктивні проблеми, що стримують розвиток сільської соціальної інфраструктури, тож виникає потреба у здійсненні аналізу чинної системи нормативно-правових актів на предмет їх відповідності вирішенню існуючих проблем та у разі потреби розробка пропозицій щодо вдосконалення цієї системи. Отже, спробуємо визначити, яким чином здійснюється правове регулювання публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій в Україні.

Спочатку зазначимо, що теоретичні та методологічні проблеми функціонування і розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, що розвивається в умовах ринкової економіки, достатньо висвітлені в роботах українських дослідників. Однак, учені більше уваги приділяють дослідженню сутності, класифікації, стану та особливостей розвитку сільської соціальної інфраструктури. Не знайшли належного відображення в науковій літературі питання правового регулювання публічного управління розвитком соціальної інфраструктури українського села. Тож, спробуємо висвітлити хронологію прийняття ключових нормативно-правових актів, що спрямовані на забезпечення розвитку соціальної інфраструктури сільських територій в Україні, здійснимо аналіз основних положень цих актів, співставимо з практикою публічного управління, спрямованою на розвиток соціальної інфраструктури сільських територій, та виявимо здобутки й можливості для забезпечення цього розвитку у майбутньому.

Зауважимо, що 90-х рр. ХХ ст. соціальний розвиток сільського типу місцевості не вважався пріоритетним питанням. Лише з початком розбудови ринкових відносин в Україні стали створювати правове поле для відтворення належних умов життя селян. Зокрема, в 1990 р. у Законі України «Про

пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» було вперше на державному рівні визначено пріоритетність соціального розвитку села, в тому числі значущість і незамінність вироблюваної продукції сільського господарства для людини і суспільства, потреба відродження селянства як господаря землі, носія моралі та національної культури. Ця пріоритетність забезпечувалась державою шляхом «створення необхідної ресурсної бази для всебічного задоволення виробничих потреб і розвитку соціальної інфраструктури» [214]. Також в законі був окремий розділ, присвячений соціальній захищеності селян і сільськогосподарських підприємств. У статтях піднімалися питання переваг села порівняно з містом в соціально-культурному та побутовому забезпеченні; збереження і розвиток сільської поселенської мережі; запровадження системи пільг; забезпечення селян товарами масового споживання, автотранспортом, будівельними матеріалами, паливом; поліпшення демографічної ситуації. Таким чином, на державному рівні вперше заговорили про необхідність формування належної сільської соціальної інфраструктури. Зазначалось, що цей процес має здійснюватися відповідно до державних програм, а будівництво об'єктів соціальної інфраструктури (заклади освіти, охорони здоров'я, культури і спорту, служби побуту, водопроводи, каналізаційні системи та споруди, мережі газо- і водопостачання, благоустрій територій тощо) має здійснюватися не тільки за рахунок державного, а й місцевого бюджету.

В подальшому були розроблені відповідні нормативно-правові акти, спрямовані на реалізацію основних положень згаданого законодавчого акту. Також стала очевидною необхідність розробки програм державного рівня, які б були спрямовані на вирішення завдань, насамперед, продовольчої безпеки, мобілізації експортного потенціалу агропромислового комплексу, і також на створення сучасних умов життя на селі. Так, у 1994 р. парламент схвалив Концепцію Національної програми відродження села на 1995-2005 роки. В документі було зазначено, що село переживає важкі часи у період формування ринкових відносин, чорноземи перестали бути джерелом достатку й багатства

народу, селяни не мають умов для нормального життя: лише 1,6 % сільських квартир мають центральне опалення, 17 % сіл – водопровід, 14 % – сільовий газ; 1,8 тис. сіл (6 %) не мають під'їзних доріг з твердим покриттям; демографічна ситуація на селі постійно погіршується (зменшується частина молоді, а частина пенсійного віку населення навпаки зростає) [210]. Виходячи з визначених проблем, було визначено мету, яка полягала у виведенні українського села на світовий рівень розвитку, здійснення земельної реформи та формування повноцінного життєвого середовища села. На виконання цієї мети парламент зобов'язав уряд розробити відповідну програму. В подальшому в Україні розроблялися і певною мірою реалізовувалися різноманітні програми розвитку села, що були пов'язані зі зміною життєвого сільського середовища.

В 1996 р. на конституційному рівні було закріплено адміністративно-територіальний устрій країни та визначено його систему, до складу якої було віднесено такі сільські території, як селища і села (ст. 133); право жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища через місцеве самоврядування самостійно вирішувати питання місцевого значення; місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою безпосередньо та через його органи – сільські, селищні ради та їх виконавчі органи (ст. 140); права та інші питання місцевого самоврядування (ст. 141-145) [111]. Таким чином, на державному рівні закріплено територіальний підхід до поділу країни на адміністративні одиниці, проголошувалась деяка їх самостійність у вирішенні питань розвитку своєї території.

Аналіз основних положень Конституції України та інших законодавчих актів свідчить про те, що таку понятійну конструкцію, як сільські території, в них не використовують. Більш можна зустріти такі поняття, як «сільська місцевість», «село», «селище». Причому в статистичних документах для порівняння даних також виділяють окремо сільську місцевість. Зрозуміло, що село і селище є складовими сільських територій та є окремими типами населених пунктів. Різниця між поняттями «сільські території» та «сільська місцевість» є незначною. Здебільшого ці поняття ототожнюють. При цьому сільська місцевість

сприймається як неурбанізована територія або місцевість, що знаходиться за межами міст. А сільські території розглядають як багатофункціональні соціально-просторові утворення, які історично сформовані у визначених межах системної сукупності сільських населених пунктів. Як у першому, так і у другому варіанті припускається, що на цих територіях проживає сільське населення, більшість з якого здійснює сільськогосподарську діяльність. Отже, можна стверджувати, що для вирішення питань сільських територій, у тому числі, пов'язаних із розвитком соціальної інфраструктури, та щоб уникнути непорозуміння у трактуванні понять, потрібно на законодавчому рівні закріпити понятійну конструкцію «сільські території».

Зауважимо, що значна частина об'єктів соціальної інфраструктури на початку 1990-х рр. належали різним формам колективного господарства, організованим радянською владою. Територіальна громада села не мала можливості налагодити забезпечення соціального обслуговування своїх мешканців. Тож, український уряд запровадив поетапну передачу об'єктів соціальної сфери, житлового фонду у комунальну власність (постанова Кабінету Міністрів України «Про поетапну передачу у комунальну власність об'єктів соціальної сфери, житлового фонду господарських, переробних та обслуговуючих підприємств, установ, організацій агропромислового комплексу, заснованих на колективній та інших формах недержавної власності», 1996 р.). Передача мала відбутися у 4 етапи з 1997 по 2001 рр. До 2000 р. у комунальну власність сільських громад було передано половину об'єктів соціальної сфери. Однак, процес їх фінансування був доволі складним, оскільки коштів громади не вистачало.

Пізніше, у 2004 р. був прийнятий Закон України «Про внесення зміни до статті 3 Закону України «Про податок на додану вартість» (щодо передачі об'єктів соціальної інфраструктури)», згідно з яким закріплювалась передача об'єктів соціальної інфраструктури. Вони передавались на безоплатній основі у державну чи комунальну власність територіальних громад сіл і селищ або у спільну власність об'єктів усіх форм власності, які перебували на балансі одного

платника податку і передавались на баланс іншого платника податку [202].

На вдосконалення системи економічних відносин з метою відтворення умов життя сільського населення був спрямований Указ Президента України «Про Основні засади розвитку соціальної сфери» (2000 р.). Було зроблено акцент на занепаді села, що відбувся внаслідок дискримінаційних заходів щодо селянства в попередні десятиліття, економічної кризи 90-х років. Занепад села характеризувався значним перевищенням смертності над народжуваністю, скороченням чисельності сільського населення, руйнацією соціальної інфраструктури села, зростанням безробіття, відтоком найбільш активної частини селян у місто тощо. Одним із завдань забезпечення соціального розвитку села, належного життєвого рівня сільського населення визначалось забезпечення стабільного функціонування, розвитку і підвищення якості соціальної інфраструктури. Зазначалось, що її фінансування має забезпечуватись спільними зусиллями держави, суб'єктів господарювання та населення (через податкову систему, позабюджетні фонди, прямі вклади та ін.). Участь населення у розвитку сільської соціальної інфраструктури стимулюється шляхом надання кредитів для будівництва власного житла, утворення кооперативів з будівництва та утримання вуличних інженерних комунікацій, культурно-освітніх закладів, благоустрою будинків, садиб, вулиць тощо. Координувати діяльність усіх суб'єктів мають місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

В 2002 р., підводячи підсумки соціально-економічних перетворень першого десятиліття незалежності країни, у посланні Президента України до парламенту «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки» були зазначені кардинальні зміни, що відбулись на селі, зокрема:

- селяни безоплатно одержали у власність сільськогосподарські угіддя;
- частину земель передано в приватну власність селянам для ведення фермерських, особистих підсобних і присадибних господарств;
- практично вся аграрна продукція виробляється на державній основі;
- сформовано основний каркас ринкової інфраструктури, а також основні

важелі й інструменти державного макроекономічного регулювання тощо [77].

Однак, запроваджена модель ринкової трансформації на селі, що полягала в зміні системи економічних відносин, не мала необхідної соціальної спрямованості, реформи здійснювались ціною соціальних утрат. Тож, не було забезпечено становлення принципово нової, адаптованої до ринкової економіки соціальної інфраструктури. Внаслідок відбулося глибоке матеріальне розшарування селян, зростання рівня бідності населення, що супроводжувалось соціальною і політичною нестабільністю.

На вирішення зазначених проблем урядом було схвалено урядову постанову «Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2002-2006 роки» [215]. Серед основних напрямів інвестиційної діяльності держави визначалось:

- будівництво об'єктів соціального призначення, комунальної та виробничої інфраструктури, газо- та водопроводів;
- фінансування проектів енергозбереження, запобігання екологічним катастрофам, підтримка інноваційних проектів у пріоритетних напрямках розвитку технологій.

З метою врегулювання проблемних питань у сфері взаємного доступу до світових ринків забезпечувалась інтеграція національної інфраструктури (транспортної, інформаційно-телекомунікаційної, енергетичної) у європейські. Звичайно, що ця постанова лише слугувала поштовхом для розробки й прийняття низки документів, спрямованих на забезпечення розвитку соціальної інфраструктури та створення належних умов для можливості здійснення ефективного управління цим процесом з боку органів місцевого самоврядування. Зокрема, здійснювалась реалізація таких програм, як:

- Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року;
- Державна цільова програма сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року;
- Програми соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад;

— Концепція Державної цільової економічної програми впровадження в агропромислового комплексі новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції на період до 2016 року;

— Концепція реформування і розвитку аграрної освіти та науки та ін.

Головні завдання цих програм в частині поліпшення умов життя селян полягали в залученні інвесторів, тобто у використанні економічних важелів. Встановлювались правила визначення обсягів, умов виділення й використання державних коштів, які спрямовані на вирішення програмних завдань. Крім того, розширювався спектр соціальних послуг, забезпечувався розвиток системи соціального інвестування, створювались умови для активізації використання ресурсів комерційних організацій для розвитку соціальної інфраструктури. Таким чином, відбувалось сприяння розвитку соціальної інфраструктури села, забезпечувалось відтворення робочої сили, впроваджувалось ефективне державне регулювання економічних відносин на селі. Однак, розроблені документи не охоплювали весь спектр проблемних питань соціально-економічного розвитку українського села. Деякі питання регулювались іншими нормативно-правовими актами, що встановлювали порядок формування і використання бюджетів усіх рівнів, затверджували економічні і соціальні нормативи, регламентували роботу установ і закладів соціальної сфери, діяльність підприємств та організацій щодо поліпшення умов життя і праці своїх працівників [119, с. 33-34].

Як стверджують А. Авчухова і О. Кочемировська щодо Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р., за роки її виконання не були профінансовані зовсім чи недофінансовані намічені заходи. Зокрема, не проведено паспортизацію сільських населених пунктів; не компенсовано агропромисловим підприємствам витрати на будівництво об'єктів сільської соціальної інфраструктури; не забезпечено житлом працівників бюджетних установ у галузі освіти, культури, охорони здоров'я та організацій агропромислового комплексу; не покращено матеріально-технічне оснащення навчально-спортивних баз та спортивних споруд державного значення; не відбулось стимулювання розвитку депресивних територій. Частково було

профінансовано будівництво (реконструкція) доріг з твердим покриттям, що вели до населених пунктів; забезпечення населених пунктів централізованим водопостачанням та газопровідною мережею; підвіз учнів до шкіл (за програмою «Шкільний автобус») та комп'ютеризація закладів освіти; модернізація матеріально-технічної бази та забезпечення висококваліфікованими кадрами лікарських амбулаторій і фельдшерсько-акушерських пунктів [290].

Отже, на практиці відчувався недостатній рівень соціально-економічного розвитку сільських територій. Він спричиняв появу нових проблем та вів до неможливості усунення тих, на вирішення яких були спрямовані прийняті нормативно-правові акти. Тож, виникла необхідність визначення нових орієнтирів, стратегічних цілей і завдань, пошук більш дієвих механізмів, заходів, рішень, які б створили додаткові можливості для зміни ситуації, що виникла у розвитку сільських територій.

Після 2014 р. питання розвитку сільських територій стало предметом дискусій і обговорень на державному рівні. Зокрема, в 2015 р. було схвалено Концепцію розвитку сільських територій, в якій наводились проблеми, причини їх виникнення та обґрунтовувалась необхідність їх розв'язання. Так, серед причин погіршення соціально-економічного стану сільських територій називались:

- відсутність цілісної послідовної державної політики щодо розвитку сільських територій;
- недостатність обсягів державної фінансової підтримки існуючих програм;
- низький рівень забезпечення сільського населення соціально-економічними послугами;
- нерівномірність забезпечення центрами первинної медичної допомоги та низький рівень якості й доступності;
- низький рівень диверсифікації економіки села, що призводить до міграції молоді, високого рівня безробіття та доходів населення, руйнування соціальної та інженерної інфраструктури тощо [219].

В документі було визначено три варіанти розв'язання проблеми:

- 1) продовження комерціалізації сільськогосподарського виробництва;
- 2) збільшення обсягів державної політики розвитку сільського господарства та соціальної інфраструктури;
- 3) створення умов для забезпечення комплексного розвитку сільських територій в інтересах суспільства (формування конкурентоспроможного багатогалузевого і багатокладного сільського господарства).

Звідси можна зробити висновок, що першочерговим для української влади є реформування аграрного виробництва, реструктуризації майнових і земельних відносин, розробки правового поля для розвитку ринкової економіки, проте поза увагою залишаються питання розвитку сільської соціальної інфраструктури.

В 2019 р. питання щодо проведення модернізації інфраструктури країни та соціально важливих об'єктів стало на порядку денному, зокрема йдеться про проект «Велике будівництво» – державної програми, що стартувала 1 березня 2020 р. За перші два роки проекту було побудовано та відремонтовано:

- 6,3 тис. км доріг державного та 7,6 тис. км доріг місцевого значення;
- 516 мостів та шляхопроводів державного та місцевого значення;
- 182 школи (понад 9,5 тис. нових місць для учнів та понад 51 тис. учнів пішли до оновлених закладів у 2021 р.) та 47 садочків (понад 10 тис. дітей відвідують оновлені заклади);
- 101 спортивний об'єкт (понад 8 млн осіб отримали доступ до спортивної інфраструктури);
- 33 лікарні, 203 приймальних відділень та 237 сільських амбулаторій [36].

Крім того, в 2021 р. в Україні стартувала програма «Велика реставрація», що розрахована на три роки (2021-2023) та спрямована на відновлення пам'яток культурної спадщини України, їх перетворення на туристичні магніти та покращення умов для виховання майбутньої української мистецької еліти. Відтак, з 2020 р. першочерговим питанням для української державної і місцевої влади стало питання відбудови та оновлення об'єктів соціальної інфраструктури. І лише за два роки було досягнуто значних результатів.

В 2021 р. урядом було затверджено Національну економічну стратегію на

період до 2030 року, в якій визначались стратегічні цілі, орієнтири, принципи і цінності, в тому числі спрямовані на покращення соціальної інфраструктури. Зокрема, були визначені такі завдання:

- підвищення ефективності управління суб'єктами господарювання, що залишилися в державній та комунальній власності (у тому числі соціально важливих);
- забезпечення раціонального та соціально орієнтованого розподілу надходжень від користування природними ресурсами та доходів державних підприємств серед населення за економічним паспортом українця;
- стимулювання програм корпоративної соціальної відповідальності на базах закладів вищої освіти через пільгові режими;
- подолання цифрового розвитку між містом і селом шляхом підключення об'єктів соціальної інфраструктури до фінансового швидкісного Інтернету тощо [208].

Щодо останнього завдання, то в документі передбачено, що до 2030 р. 99 % закладів соціальної інфраструктури та органів місцевого самоврядування мають бути підключені до фіксованого широкомасштабного доступу зі швидкістю не менше, як 1 Гбіт/с. Це повністю відповідає основам розвитку і становлення в Україні інформаційного суспільства.

Зупинимось ще на одному урядовому документі – Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, що визначає генеральний вектор сталого розвитку регіонів. В документі зазначається, що новим підходом до формування державної регіональної політики є перехід до територіально спрямованої політики розвитку на основі стимулювання використання власного потенціалу територій. Також відмічається, що інфраструктура України включає 170 тис. км автомобільних доріг, 22 тис. км залізничних шляхів, 13 морських і 16 річкових портів, що забезпечує дуже добру логістику для перевезення вантажу й пасажирів. За деякими показниками у світових рейтингах Україна покращила свої позиції, зокрема, за критеріями: рівень товарів – 57 місце, ринок праці – 69, інституціональний розвиток – 104, освіта – 44, за інфраструктурою – 57 серед

141 досліджуваної держави [206]. В той же час, в Стратегії зазначено, що інфраструктура не відповідає сучасним потребам людини та економіки, не досконала система національної стійкості та захисту об'єктів критичної інфраструктури. Як з'ясувалось на практиці, внаслідок російської агресії саме об'єкти критичної інфраструктури виявились найбільш незахищеними, їх часткова чи повна руйнація призводять не тільки до зниження рівня добробуту населення, а й практично до гуманітарної кризи. За перший тиждень війни були захоплені українські села в семи регіонах країни. Російськими військами зруйновано житлові та соціальні об'єкти населених пунктів. Українці, рятуючись від російської агресії, виїхали до інших, переважно західних територій країни та за кордон. Війна стала викликом як для української влади, так і для мешканців територіальних громад, а об'єкти соціальної інфраструктури стали для ворога важливою ціллю для знищення.

Слід відмітити, що реагуючи на виклики сьогодення, а саме забезпечення нормальних, наскільки це можливо, умов життя під час повномасштабної російсько-української війни, на державному рівні було прийнято низку нормативно-правових актів, серед яких можна відмітити:

— «Про затвердження Методики визначення плати за доступ до елементів інфраструктури кабельної каналізації електрозв'язку» (постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку від 13.07.2022 р. № 109);

— «Про виділення коштів з резервного фонду державного бюджету для відновлення об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів соціальної сфери у Херсонській області» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2022 р. № 1029-р) та ін.

В результаті прийняття цих документів, територіальні громади практично вперше, починаючи з 2020 р., отримали доступ до потужних державних інвестицій, що спрямовані на соціально-економічний розвиток територій, розбудову інфраструктури територій тощо. Такий підхід вимагає від посадових

осіб органів місцевого самоврядування нових знань, умінь і навичок в ефективному залученні ресурсів у сфері довгострокового планування й проектування розвитку територій.

Що стосується правового забезпечення функціонування й розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, то слід зазначити, що за роки незалежності в Україні було створено нормативно-правову базу, що охоплює такі галузі, як освіта, культура, фізична культура і спорт, охорона здоров'я, туризм і рекреація, житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, соціальний та транспортне забезпечення, торгівля, зв'язок, екологія. Загальні господарчі, соціальні, екологічні та інші питання в цих галузях регулюються спеціалізованими кодексами законів: Кодекс законів про працю України (1971 р.), Кодекс України про надра (1994 р.), Лісовий кодекс України (1994 р.), Водний кодекс України (1995 р.), Цивільний кодекс України (2003 р.), Господарський кодекс України (2003 р.), Податковий кодекс України (2011 р.), Кодекс цивільного захисту України (2013 р.). Спеціальні закони забезпечують діяльність закладів, установ і підприємств, що у сукупності складають соціальну інфраструктуру села.

Нами систематизовано спеціальні закони України, що регулюють суспільні відносини у галузях соціальної інфраструктури сільських територій (див. дод. Д, табл. Д.2). Їх аналіз дозволяє дійти такого висновку:

по-перше, діяльність соціальної інфраструктури забезпечується системою законодавчих актів, що складається зі 146 законів;

по-друге, кожний складовий компонент соціальної інфраструктури функціонує як самостійна галузь (представлено 12 галузей), забезпечуючи доступ сільських мешканців до соціальних (соціально-культурних) послуг;

по-третє, в окремих випадках розмежувати приналежність закону до конкретної галузі важко, оскільки його дія розповсюджується на декілька галузей (наприклад, Закон України «Про захист прав споживачів» регулює суспільні відносини в усіх галузях, які пов'язані з наданням платних послуг, у тому числі й в освіті та охороні здоров'я);

по-четверте, регулювання відносин у деяких галузях, наприклад, у галузі соціального забезпечення, що спрямована на підтримку різних соціальних груп, насамперед, незахищених верств населення (пенсіонерів, інвалідів, ветеранів війни й праці, чорнобильців, малозабезпечені та багатодітні сім'ї, дітей-сиріт та напівсиріт та ін.), здійснюється цілою низкою законів та іншими нормативно-правовими актами, що ускладнює організацію й ефективну реалізацію надання соціальних послуг, оскільки вимагає від соціальних працівників в першу чергу юридичних знань;

по-п'яте, зміст законодавчих актів спрямований на вирішення організаційних, адміністративних, економічних, соціальних, побутових та інших питань, але здебільшого йде мова про доступність, а не про якість надання послуг;

по-шосте, хронологічні рамки прийняття законодавчих актів є доволі великими – 30 років, але, в той же час, можна говорити про застарілість законодавчої бази, її не відповідність реальному часу (50,2 % актів прийнято у період з 1991 по 2000 рр.);

по-сьоме, в нових спеціальних законах проголошуються принципово нові можливості для розвитку окремих об'єктів соціальної інфраструктури, однак, сама соціальна інфраструктура не розглядається як цілісна багатофункціональна система сільськогосподарського комплексу.

В цілому, результати проведеного аналізу основних положень законодавчих актів та хронологія їх прийняття свідчать про те, що на державному рівні робились спроби поступово вирішити питання щодо забезпечення сільського населення послугами, що надаються об'єктами соціальної інфраструктури, однак, перехід від радянської (колективне господарство) до європейської (управління на місцевому рівні здійснюють обрані населенням представницькі органи й посадові особи місцевого самоврядування) моделі є дуже важким, потребує значних зусиль, перш за все фінансових та управлінських.

Щодо управлінської складової, то слід відмітити, що з 2014 р. в Україні відбувається процес впровадження реформ в усі сфери життєдіяльності суспільства, внаслідок чого зазнає суттєвих змін територіальна організація влади

та місцеве самоврядування. Зокрема, впродовж 2015-2020 рр. було утворено об'єднані територіальні громади, у тому числі на непідконтрольній Україні території в межах Донецької і Луганської областей, загальною площею понад 553,8 тис. км². До них увійшло 27 833 населених пунктів, у яких проживає понад 38,1 млн. осіб [58]. 25 жовтня 2020 р. в більшій частині територіальних громад відбулись перші вибори місцевих голів та депутатів місцевих рад.

Наголосимо, що діяльність органів місцевого самоврядування регламентована насамперед Конституцією України [111] та спеціальними законами – «Про місцеве самоврядування в Україні» [213] та «Про місцеві державні адміністрації» [212]. Цими законами визначено організаційно-правову основу місцевого самоврядування, повноваження місцевих рад, голови та їх виконавчих органів. Зокрема, до їх повноважень входить підготовка та затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку сіл, селищ та інших цільових програм; забезпечення складання балансів фінансових, трудових ресурсів, грошових доходів і видатків, необхідних для управління соціально-економіко-культурним розвитком; утворення цільових фондів соціальної допомоги та ін.

Сьогодні територіальні громади сільських територій мають у своїй власності рухоме та нерухоме майно, кошти місцевого бюджету та інші кошти, земельні та інші природні ресурси, господарські підприємства, інші установи, організації (у тому числі фінансові, банківські, страхові), фонди (зокрема, пенсійний), житловий фонд та нежитлові приміщення, інші об'єкти соціальної інфраструктури. Проголошена на державному рівні фінансова децентралізація місцевого самоврядування дає змогу зміцнити місцеві бюджети на підставі формування стабільних джерел доходів й збільшення власних ресурсів та видатків розвитку, перш за все на інфраструктурні потреби. Проте існує загроза виникнення нових фінансових розривів через невідповідність потреб та реальних фінансових можливостей територіальних громад.

Підсумовуючи все вище зазначене, слід сказати, що правове регулювання публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій

в Україні спрямоване на врегулювання суспільних відносин у відповідність до встановлених юридичних норм, вимог і дозволів. Ефективність здійснення публічного управління у визначеній сфері забезпечується формуванням відповідної нормативно-правової бази.

Всі правові документи, що нами виявлені в сфері публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій, можна поділити на три групи в залежності від функціонального спрямування ключових суб'єктів і об'єктів, задіяних у цьому процесі, зокрема:

- до 1 групи можна віднести правові акти в сфері публічного управління;
- до 2 групи – правові документи, що спрямовані на розвиток сільських територій, у тому числі аграрно-промислового комплексу;
- до 3 групи – правові акти, що спрямовані на розвиток складових компонентів (галузей) сільської соціальної інфраструктури.

Результати проведеного аналізу основних положень законодавчих та нормативно-правових актів, їх співставлення з практикою публічного управління, а також впровадження в Україні низки реформ, серед яких пріоритетними для уряду країни є земельна, державного управління, децентралізація, медична, освітня та інші, дозволяє зробити висновок, що сьогодні створюються можливості розвитку багатокладності не тільки виробничій, а і соціальній сфері села. Керівництво сільських територій та сільськогосподарських підприємств отримали доступ до фінансових ресурсів і можуть їх використовувати для забезпечення стійкого розвитку соціальної інфраструктури села.

Реалії сьогодення, ведення активних бойових дій проти країни-агресора, свідчать про необхідність передачі ще більших повноважень місцевим органам влади, які вимушені в першу чергу підтримувати роботу критичної інфраструктури, від функціонування якої залежить життя населення й функціональна стабільність усього регіону (громади).

2.2. Характеристика основних складових соціальної інфраструктури сільських територій України

Стан соціальної інфраструктури сільських територій в Україні залежить від рівня розвитку аграрного виробництва, суттєвих економічних і соціальних перетворень, організації ефективного та відповідального управління. Водночас рівень економічного розвитку села залежить від рівня розвитку соціальної інфраструктури, головним завданням якої є підвищення рівня добробуту й життя громадян та відтворення робочої сили на селі. Наголосимо, що соціальну інфраструктуру сільських територій ми розглядаємо, як комплекс галузей, об'єктів і споруд, що функціонують на певній сільській території з метою забезпечення життєдіяльності людей на цій території.

Слід зазначити, що починаючи з 80-х років минулого століття українське село зазнало значних змін – відбувся поступовий занепад, який супроводжувався такими кризовими процесами, як «вмирання» (зникнення сіл на мапі країни) та збільшення кількості дрібних сіл, старіння населення, зростання рівня безробіття, низький рівень доходів селян, низькі демографічні показники народжуваності, низький рівень розвитку інфраструктури (виробничої, транспортної, соціальної). За останні 30 років чисельність сільського населення України скоротилась на 4,6 млн. Хоча при цьому частка сільського населення є практично незмінною і складає третину від усього населення країни. Так, у 1989 р. загальна кількість населення країни складала 41,707 тис., з них сільського населення – 33,1 %; станом на 1 січня 2022 р. загальна кількість населення України – 41,167 тис., з них сільського населення – 30,3 % [280]. За останні 10 років загальна кількість сільського населення в Україні скоротилась майже на 2 млн. осіб. Області з найбільшим скороченням сільського населення (щорічно скорочується від 8 до 12 і більше тисяч осіб) – це Вінницька, Дніпропетровська, Полтавська, Хмельницька і Черкаська. Таке скорочення відбувається внаслідок складної демографічної ситуації, а саме внаслідок високої смертності та низької народжуваності (до 70 %), а також міграцій.

Як зазначено вище, розвиток сільської соціальної інфраструктури та розвиток сільського господарства є взаємопов'язаними та взаємозалежними процесами. Чим більш диференційованим є комплекс соціальних послуг, що пропонується об'єктами соціальної інфраструктури, тим більша ефективність сільськогосподарського виробництва, та навпаки, чим краще матеріальне виробництво сільського господарства, має високі показники та значні прибутки, тим більше є можливостей для фінансування розвитку соціальної інфраструктури.

Щодо розвитку сільського господарства, то слід зазначити, що найважливішою функцією Української держави є забезпечення економічної, зокрема продовольчої безпеки, яка визначається як стан захищеності населення країни від недостатнього харчування. Україна є одним із ключових постачальників продовольчих продуктів у різні країни світу. Вона входить в десятку лідерів країн по виробленню зернових культур, зокрема пшениці. Однак, при цьому аграрна політика країни не є ефективною, здебільшого носить фрагментарний характер, хоча заснована на системних засадах. Невдалі спроби реформувати цей сектор економіки, адаптувати його до сучасних ринкових умов призвели до накопичення комплексу проблем, які загрожують, у тому числі й існуванню сільських територій, які складають основу аграрного сектору. Серед виробничо-інфраструктурних проблем називають такі: «нерозвиненість інформаційної та консультаційної підтримки підприємництва на селі; застаріла матеріальна технічна база АПК та низький рівень інноваційного розвитку пріоритетних галузей сільського господарства; недоступність фінансової (кредитної) підтримки на селі; нерозвиненість транспортно-логістичної мережі, мереж зв'язку та відсутність підключення до мережі Інтернет» [227, с. 49].

Крім внутрішніх проблем, існують ще й зовнішні – дев'ятий рік Україна потерпає від російської агресії. Проте, навіть у таких умовах країна продовжує забезпечувати продовольчою продукцією свій народ та інші країни. Ситуація в аграрній сфері України значно погіршилась 24 лютого 2022 р. у зв'язку з початком повномасштабної російської агресії, внаслідок чого український аграрний сектор зазнав значних утрат і руйнувань. Так, за даними Центру досліджень

продовольства та землекористування Київської школи економіки, станом на 15 вересня 2022 р. сільське господарство України понесло понад 6,6 млрд дол. США збитків від війни, що становить 23 % від всієї вартості активів у сільському господарстві країни. Зокрема, повністю або частково пошкоджено у відсотковому значенні наявних до 24 лютого: 11 % сільськогосподарської техніки, 16 % складських приміщень, 6 % тваринництва, 5 % багаторічних культур, 1 % факторів виробництва (пального, добрива, засобів захисту рослин), 28 % виробленої продукції [149]. Зазнали значних втрат від війни 2653 суб'єктів господарювання. Близько 1 млн га території потребує обстеження на наявність вибухонебезпечних предметів [199, с. 10]. Звичайно, що це лише проміжні підсумки. Війна триває й порахувати остаточно масштаб збитків для сільського господарства можна лише після її закінчення. Однак, вже зараз очікується падіння ВВП України приблизно на 3 %, що може ускладнити фінансування ключових об'єктів соціальної сфери.

Чільне місце посідає серед актуальних проблем розвитку сільських територій соціальна сфера. В Україні ця сфера також, як і в багатьох країнах світу, знаходиться на бюджетному фінансуванні. В зв'язку з дефіцитом фінансових і матеріальних ресурсів, відсутністю ефективних механізмів і заходів соціального захисту українського населення та підтримки соціальної інфраструктури і важливих галузей соціальних послуг, ця сфера переживає глибоку кризу, що суттєво позначається на стані невід'ємної складової соціальної сфери – соціальній інфраструктурі. Зокрема, за роки незалежності прийшли в непридатність багато сільських клубів, клубних установ, будинків культури, які раніше вважалися осередками культури, просвіти, дозвілля та урочистостей, які й досі залишаються єдиним місцем для творчого розвитку селян. Потребують капітального ремонту заклади освіти та охорони здоров'я тощо.

Спробуємо більш детально проаналізувати зміни, що відбуваються в окремих складових соціальної інфраструктури сільських територій України та визначимо основні тенденції їх розвитку. Однак, спочатку зазначимо, що за останні 10 років перед Україною постало декілька суттєвих викликів, спричинених такими подіями, як: 2014 р. – окупація російськими військами

частини території України (Автономної Республіки Крим, частини Донецької і Луганської областей), що спричинило значну внутрішню міграцію населення на підконтрольні Україні території та появу нових категорій населення (внутрішньо переміщені особи, учасники антитерористичної операції (їхні діти)), які потребували соціального захисту; 2020 р. – поширення епідемії світового рівня, викликаной коронавірусною хворобою COVID-19, у зв'язку з чим в Україні було встановлено карантинні обмеження, що суттєво змінили роботу більшості складових соціальної інфраструктури; 2022 р. – повномасштабна російська агресія проти України, що значно вплинула на обмеження доступу до базових потреб людини, несе загрозу її життю і здоров'ю, спричиняє значні інфраструктурні руйнування соціального значення та спровокувала появу нової масштабної міграційної хвилі українців у межах України і за кордон. За відомостями Офісу генерального прокурора України, на 9 липня 2023 р. унаслідок російсько-української війни загинуло 494 дитини та понад 1051 отримали поранення різного ступеня тяжкості. Найбільше дітей постраждало в Донецькій (472), Харківській (297), Київській (129), Херсонській (115) та інших областях [271]. Крім того, станом на 31 липня 2023 р. росіяни депортували з України 19546 дітей. Українській владі вдалось повернути родинам лише 386 дітей [66]. На жаль, це не остаточні дані.

Розуміємо, що порівняння статистичних даних сьогодення з даними до 2014 р. є не показовими, не зовсім коректними, оскільки об'єкти соціальної інфраструктури нині функціонують в нових реаліях – в умовах війни та піддаються постійним руйнуванням та пошкодженням. Однак, потрібно розуміти масштаб втрат і руйнувань, який отримає країна після закінчення війни. Потрібно вже сьогодні визначити основні тенденції функціонування сільської соціальної інфраструктури з метою прогнозування можливостей та варіантів подальшого її розвитку.

Варто відмітити, що аналізуючи розвиток сільської соціальної інфраструктури, А. Авчукової та О. Кочемировської ще в 2013 р. наголошували на тому, що стан соціальної сфери та життєдіяльності українського села є близьким

до критичного, що підтвердили такими даними:

— несприятлива демографічна ситуація та невпинне зменшення чисельності сільського населення і сільських населених пунктів (за 2002-2012 рр. скорочення сільського населення становило 163 тис. осіб на рік, а кількість сільських населених пунктів у 2000-2012 рр. зменшилась на 289 одиниць), що є наслідком постійного відпливу економічно активних верств населення із-за слабкого розвитку сільських територій;

— високий рівень безробіття (на кінець 2012 р., за даними Державної служби зайнятості України, навантаження на 1 вільне робоче місце в сільському господарстві складало 55 осіб);

— найнижча серед галузей економіки оплата праці (середньомісячна зарплата штатного працівника в сільському господарстві в 2013 р. на 1 тис. грн була менше, ніж в цілому по економіці країни; середньомісячні грошові доходи сільських домогосподарств складають 77 % доходів міських домогосподарств);

— висока міграція сільського населення, спричинена низькою вартістю робочої сили;

— недостатній рівень забезпеченості медичними закладами та медичним обслуговуванням (дефіцит медичних закладів, кваліфікованого медичного персоналу, низька оснащеність закладів, нестача якісних доріг та автомобілів медичної допомоги);

— низька забезпеченість мережею сільських освітніх закладів (у 2011 р. рівень охоплення сільських дітей закладами дошкільної освіти становив 36 %; не всі заклади загальної середньої освіти мають центральне опалення або власну котельню, водогін, їдальню або буфет з гарячим харчуванням, фізкультурну залу, підсобне господарство та ін.; нестача кваліфікованих вчителів; в 2011 р. близько 60 % сільських шкіл були підключені до мережі Інтернет; низький рівень забезпеченості сільських дітей закладами позашкільної освіти тощо);

— житлові умови сільського населення є суперечливими: з одного боку, рівень забезпеченості житлом в розрахунку на 1 особу селяни мають більше, ніж в містах (35,8 % проти 26,8 %), з іншого – частка домогосподарств із житловою

площею є меншою за санітарну норму (13,65 м² на 1 особу) у сільській місцевості (38,6 %), проти її частки у великих містах (47,5 %). Крім того, якість сільського житлового фонду є незадовільною: старі будівлі, низький рівень комфортності (відсутні водопровід, каналізація, центральне або індивідуальне опалення, ванна або душ тощо);

— низький рівень розвиненості дорожньо-транспортної інфраструктури (у 2012 р. у 109 населених пунктах були відсутні дороги з твердим покриттям; 97,5 % від загальної кількості населених пунктів були забезпечені регулярним транспортним сполученням, але їх якість і порядок обслуговування не є задовільними, транспорт у більшості вичерпав свій ресурс);

— низька забезпеченість об'єктами культурного призначення (за часи незалежності скоротилась кількість сільських закладів культури, заходів культурно-мистецького спрямування, бібліотек (з 1997 р. перейшли на утримання місцевих бюджетів, що призвело до їх повної чи часткової децентралізації; спричинило погіршення матеріально-технічної бази); через непопулярність професій галузі культури, замалу зарплату та відсутність системи сприяння залученню відповідних кадрів до села є проблеми з кадрами для сільських закладів культури) – призводить до неможливості задовольнити власні культурні потреби та провести повноцінне дозвілля, що, в свою чергу, призводить до зростання рівня соціально негативних явищ (найбільш розповсюджене – пияцтво) та не сприяє розвитку сільських громад [290].

Спробуємо визначити, чи змінилась ситуація у соціальній сфері українського села сьогодні. Розглянемо більш детально спочатку таку складову соціальної інфраструктури, як освіта, яка є основою всебічного розвитку особистості, її соціалізації та економічного добробуту, запорукою розвитку аграрно-промислового господарства та сільських територій. Зазначимо, що освіта в сільській місцевості представлена закладами переважним чином дошкільної (далі – ЗДО) та загальної середньої (далі – ЗЗСО) освіти.

За даними Державної служби статистики України, кількість ЗДО в сільській місцевості за останнє десятиріччя змінювалась таким чином: у 2010 р. кількість

зкладів була 8,5 тис. одиниць, у 2020 р. – 9,2 тис., в 2022 р. – 8,2 тис. Чисельність дітей у ЗДО також змінювалась: у 2010 р. перебувало 247 тис. осіб, у 2020 р. – 266 тис. осіб, у 2022 р. – 223 тис. осіб [54]. Отже, спостерігається поступово зменшення чисельності закладів і дошкільнят у них. У цілому за 12 останніх років чисельність дітей, які відвідують ЗДО зменшилась на 24 тисячі. У 2022 р. найбільше дітей відвідували ЗДО у Київській, Закарпатській, Львівській та Одеській областях, а найменше – у Миколаївській, Харківській, Кіровоградській, Сумській, Чернігівській, Запорізькій та Донецькій областях (рис. 2.1). Зауважимо, що дані по Херсонській і Луганській областях відсутні, оскільки території знаходяться під окупацією російських військ.

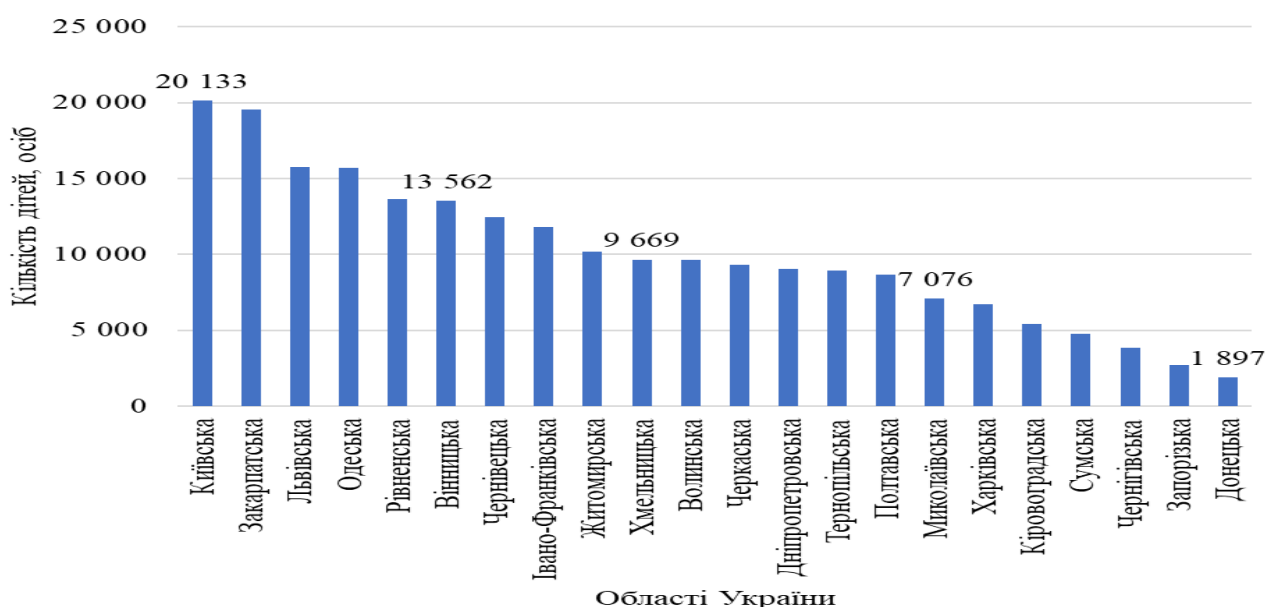

Рис. 2.1. Чисельність дітей у ЗДО за регіонами на кінець 2022 р., сільська місцевість [54]

Такі дані за регіонами є цілком логічними, оскільки внаслідок повномасштабного російського вторгнення сім'ї з дітьми втікали з північних, східних та південних областей до західних і центральних. Однак, у цілому по країні ЗДО в сільській місцевості завантажені в межах норми – 70 дітей у розрахунку на 100 місць. Охоплено закладами за останні 12 років в середньому

понад 39 % дітей дошкільного віку. В той же час, спостерігається поступове збільшення частки дітей від 3 до 6 років, які відвідують ЗДО у сільській місцевості. Так, у 2010 р. відвідувало 38,8 %, а в 2021 р. – 46,1 %. Водночас розвивається мережа ЗДО, у яких надають послуги з інклюзивної освіти (практично вдвічі зросла кількість груп з інклюзивним навчанням).

Щодо загальної середньої освіти, то слід зазначити, що кількість ЗЗСО в сільській місцевості стрімко зменшується з кожним роком. Зокрема, в 2022 р. їх кількість зменшилась на 4 тис. у порівнянні з 2015 р. (в 2015 р. була 11,7 тис. од.), також, як і чисельність учнів у них – у 2022 р. зменшилась на 63,2 тис. у порівнянні з 2015 р. (1197,2 тис. осіб). При цьому кількість педагогічного персоналу зменшується не суттєво, про що свідчить практично незмінний показник щодо кількості учнів у розрахунку на одного вчителі, що складає 7.

На жаль, ні у кожному сільському населеному пункті функціонує ЗЗСО, тож місцева влада організовує підвезення дітей до пунктів навчання. Відповідні дані за 2022-2023 н. р. у регіональному вимірі представлено на рис. 2.2.

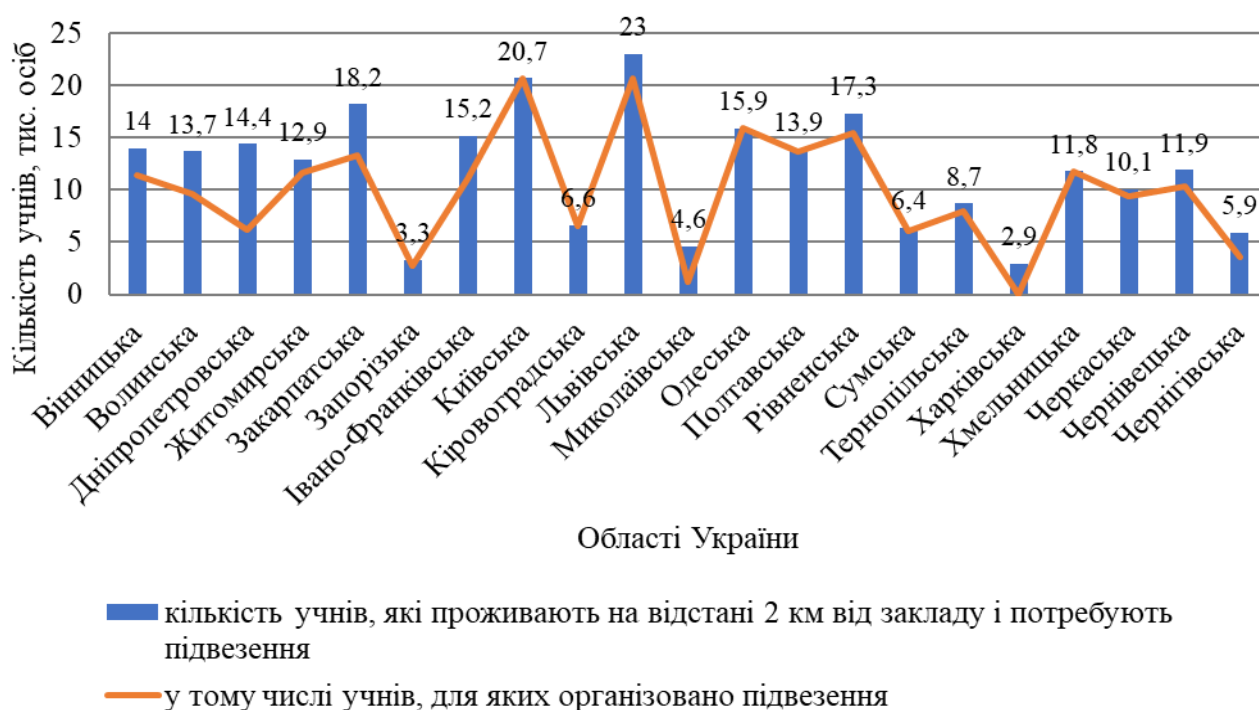

Рис. 2.2. Організація підвезення дітей до ЗЗСО на початок 2022-2023 навчального року за регіонами [54]

З рисунку видно, що найбільша кількість дітей (більше 15 тис. осіб), які потребують підвезення до ЗЗСО у Львівській, Київській, Закарпатській, Рівненській, Одеській, Івано-Франківській областях. Найменша (до 5 тис. осіб) – у Харківській, Запорізькій і Миколаївській областях. При цьому найкраще організовано підвезення учнів до закладів у Київській (100 %), Одеській (100 %), Хмельницькій (100 %), Полтавській (99 %), Кіровоградській (98 %), Сумській (95 %), Черкаській (93 %), Тернопільській (92 %), Житомирській (91 %) і Львівській (90 %) областях. Найгірша ситуація у Дніпропетровській (43 %), Миколаївській (26 %) і зовсім складна ситуація у Харківській (1 %) областях. Зазначимо, що ситуація ускладнена у зазначених областях у зв'язку із постійними обстрілами, які вчиняють російські війська. До того ж, наприклад, у Харківській області прикордонні сільські території, що цілодобово потерпають від обстрілів, практично втратили (зруйновані повністю або частково) споруди закладів освіти, які стали першочерговими цілями для ворога.

Наголосимо, що спочатку повномасштабної російської агресії, в Україні, враховуючи отриманий попередній досвід, було запроваджено дистанційне навчання. Однак, слід відмітити, що досвід, який отримали українці внаслідок переведення дітей на дистанційне навчання із-за оголошеної пандемії впродовж 2020 – початку 2022 рр. лише загострив соціальні проблеми: неготовність більшості батьків до підтримки форм дистанційного та домашнього навчання; високі економічні втрати у продуктивності праці, зумовлені поєднанням догляду за дітьми та дистанційною роботою; стресові прояви серед учасників освітнього процесу та батьків; проблеми догляду та виховання дітей з неблагополучних сімей; зростання імовірності ризиків вживання психотропних засобів та асоціальної поведінки підлітків; підвищення показників відтоку дітей та молоді зі шкіл тощо [161]. Крім того, дистанційне навчання передбачає наявність стабільної та якісної роботи мережі Інтернет, необхідних технічних засобів у педагогічних працівників і здобувачів освіти, а також всі учасники освітнього процесу повинні володіти достатнім рівнем знань з цифрової грамотності [196].

Отже, в умовах цифровізації суспільства, війни та дистанційного формату

навчання й роботи одним з актуальних питань є доступ селян до мережі Інтернет. На жаль, у порівнянні з містами, сільські населені пункти мають у цьому питанні значні складнощі, зокрема: 61 % сільських населених пунктів (приблизно понад 4 млн. осіб) не охоплені оптичними мережами жодного оператора, отже не мають якісного фіксованого Інтернету; понад 1,5 млн. селян, хоча й мають у своїх селах оптичного провайдера, однак вартість підключення до Інтернету в 1,5 рази перевищує середню ринкову вартість цієї послуги; 92 % сільських бібліотек також не підключені до Інтернету; 62,4 % учасників освітнього процесу шкіл не мають необхідної техніки вдома (8,8 % взагалі не мають комп'ютер), а 46,9 % вказують на низьку швидкість Інтернет-зв'язку [161, с. 31]. Відтак, відбувається цифровий розрив між селом і містом, зокрема в отриманні соціальних послуг за допомогою цифрових технологій. Всі вище означені обставини свідчать про низький рівень розвитку освітньо-культурної інфраструктури та інфраструктури зв'язку, що водночас загострює соціальну нерівність серед сільського населення.

Ще однією проблемою для сучасної України є доступ до освіти осіб з тимчасово окупованих територій (далі – ТОТ) причому як з 2014 р., так й до і після 24 лютого 2022 р. Урядом країни було запроваджено необхідні заходи для жителів ТОТ, які надавали можливість для бажаючих здобувати освіту в українських закладах, зокрема, вступати до українських вишів. Так, упродовж 2016-2022 рр. до закладів вищої освіти (далі – ЗВО) вступило 17 326 осіб.

Варто зазначити, що представниками громадської організації «Донбасс SOS» проведено дослідження, у ході якого були виявлені проблеми, пов'язані з доступом до освіти для людей з ТОТ і територій, на яких ведуться активні бойові дії. Систематизація виявлених проблем та рекомендацій щодо їх усунення наведена у дод. Д, табл. Д.3. Були виявлені проблеми стосовно:

- забезпечення доступу до дошкільної та загальної середньої освіти;
- підтвердження здобуття загальної середньої освіти;
- реалізації системи вступу до професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти;
- забезпечення доступу до інформації щодо можливостей та процедури

вступу з ТОТ;

— переведення на бюджет студентів, які перемістилися з ТОТ до України, до 24 лютого 2022 р.;

— підтвердження освітніх кваліфікацій, результатів навчання та періодів навчання в системі вищої освіти, здобутих на ТОТ [4].

Головні рекомендації здебільшого стосувались організації проведення інформаційно-роз'яснювальної кампанії щодо можливостей порядку та особливостей здобуття освіти в українських закладах, висвітлення актуальної інформації про вступну кампанію до закладів освіти професійного спрямування, розробки механізмів для підтвердження результатів навчання та вдосконалення нормативно-правового регулювання доступу освіти для жителів ТОТ, деокупованих територій та територій, на яких проводяться активні бойові дії.

Іншою суттєвою складовою соціальної інфраструктури сільських територій є такі культура, фізична культура і спорт. Зауважимо, що в сільських територіях спостерігається низький рівень реалізації потреб населення у культурному дозвіллі та відпочинку, що підтверджується низькими витратами домогосподарств на культурну сферу – від 0,33 % до 1,63 % загальних сукупних витрат (показник варіюється в залежності від розміру населеного пункту). За статистичними даними в сільській місцевості України в 2011 р. працювало понад 30 тис. культурно-мистецьких закладів, з них близько 16 тис. клубів, понад 14 тис. бібліотек, 287 шкіл естетичного виховання та 70 музеїв. З 1990 р. по 2011 р. кількість культурно-мистецьких закладів зменшилась на 4,6 тис. одиниць [200]. Тенденція щодо скорочення кількості закладів культури продовжується, на жаль, і досі.

Вагому роль у дозвіллі, вихованні та індивідуальному творчому розвитку відіграють заклади культури, у тому числі клубні заклади. Загальна їх кількість, за даними Державної служби статистики України станом на кінець 2017 р., та рівень забезпеченості ними селян наведено на рис. 2.3.

Аналіз представлених на рисунку даних свідчить про те, що лідерами за рівнем концентрації в регіоні сільських клубних закладів є Львівська, Хмельницька та Вінницька області, у яких нараховується понад тисячу закладів. Найменше

клубних закладів розташовано у Чернівецькій та Запорізькій областях (до 400 одиниць). Зазначимо, що хоча у Чернігівській області середній показник кількості закладів – 702 одиниці, але найбільша кількість клубних закладів припадає на 100 тис. осіб – 196,3. Цілком логічним виявляється той факт, що в Закарпатській області діє невелика кількість клубних закладів (430) з найменшим показником їх кількості у розрахунку на 100 тис. осіб – 54,2 [82]. При цьому майже половина приміщень цих закладів у цілому по Україні потребує капітального ремонту та близько 5,5 % знаходяться в аварійному стані.

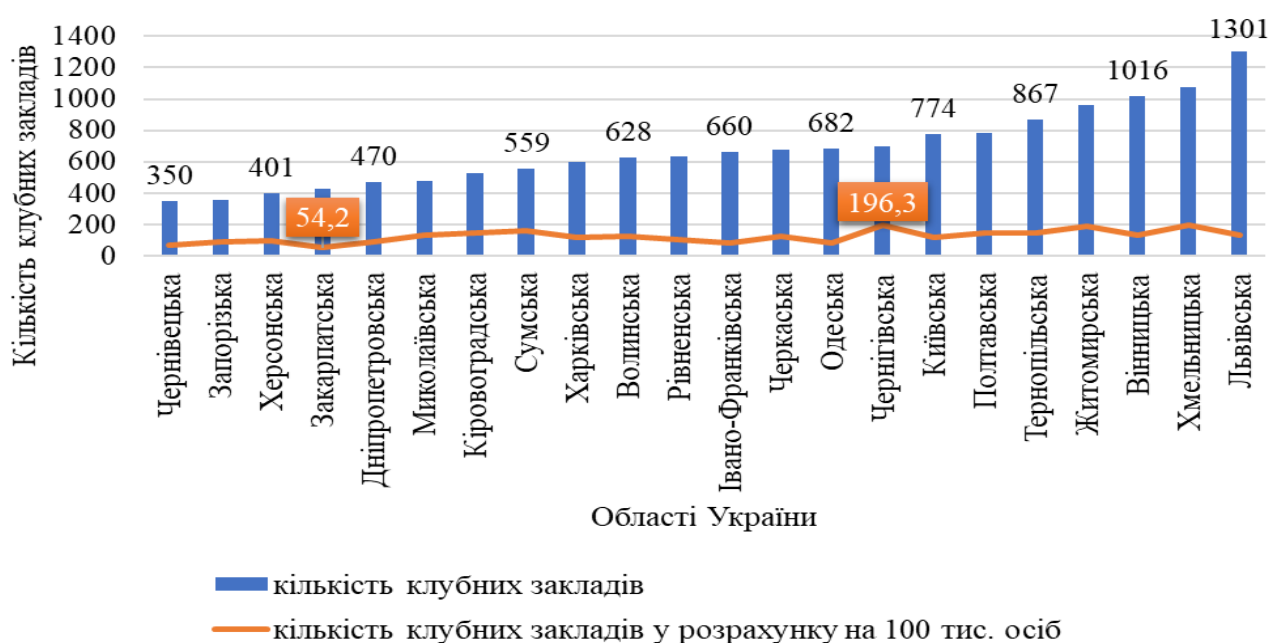

Рис. 2.3. Кількість клубних закладів та рівень забезпеченості ними за регіонами на кінець 2017 р. [82]

Ми підтримуємо думку дослідників, які стверджують, що культура, організація дозвілля та відпочинку є тими галузями, де приватний капітал є ефективнішим [200]. Дійсно, ці галузі потребують змін організаційно-правових форм господарювання з метою їх утримання та розвитку. Однак, спочатку потрібно підвищити якість життя селян, зокрема якість дорожньо-транспортної інфраструктури, від якої залежить доступність до закладів культури та спорту.

Осередком культурного життя селян вважаються сільські бібліотеки. Їх

кількість на кінець 2017 р. та рівень забезпеченості ними сільського населення за регіонами представлено на рис. 2.4.

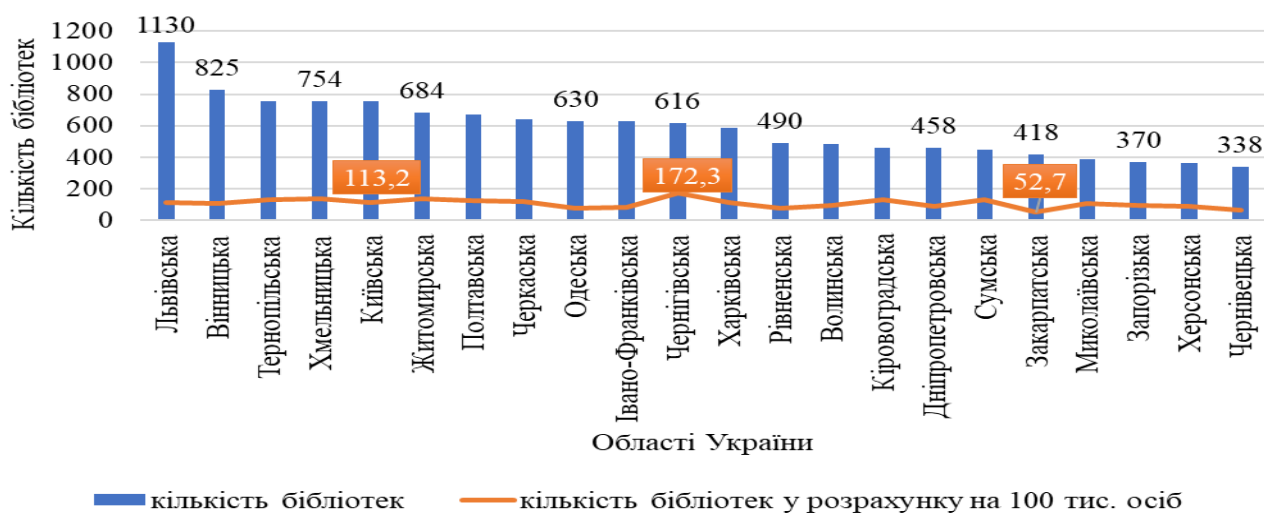

Рис. 2.4. Кількість бібліотек та рівень забезпеченості ними за регіонами на кінець 2017 р. [82]

З рисунку видно, що лідером за кількістю сільських бібліотек є Львівська область. Від 825 до 753 бібліотек розташовано у Вінницькій, Тернопільській, Хмельницькій та Київській областях. Найменша кількість – Чернівецькій області. Однак, слід зазначити, що кількість ніяким чином не позначається на якості надання послуг. Наприклад, найбільший бібліотечний фонд розміщений у бібліотеках Вінницької (8 794,3 тис. примірників) та Одеської (7 475,2 тис. примірників) областей. Понад 5 млн. примірників налічується в бібліотечному фонді Івано-Франківській, Київській, Львівській, Полтавській, Рівненській, Харківській, Хмельницькій та Чернігівській областей. Найменший – у Луганській області (на кінець 2017 р. – 1 707,9 тис. примірників). При цьому найвищий рівень забезпеченості бібліотеками у розрахунку на 100 тис. осіб є в Чернігівській (172,3), Хмельницькій (136,7), Житомирській (135,6), Сумській (132,0), Кіровоградській (130,5) та Тернопільській (130,1) областях. Найменший – у Закарпатській (52,1), Чернігівській (655,5), Одеській (79,9) та Рівненській (80,4) областях [82]. У середньому за рік було видано читачам 19 книжок та журналів у розрахунку на

одного читача. Щодо стану приміщень бібліотек, то можна відмітити, що в середньому по Україні потребують капітального ремонту близько 15 % бібліотек та близько 0,7 % знаходяться в аварійному стані.

Сільські музеї в Україні є найбільш незахищеною категорією культурної сфери. За своїм спрямуванням вони, зазвичай, є краєзнавчими й історико-краєзнавчими та висвітлюють історичні події, життя і побут населеного пункту, краю, у якому й розташовані. Головними проблемами сільських музеїв є те, що про їх існування й діяльність не завжди відомо, навіть у своєму регіоні чи у власній країні, не кажучи вже про іноземців, які подорожують по Україні, поповнюючи державний бюджет валютою. Саме таких надходжень дуже не вистачає сільським музеям для підтримки їх діяльності та розвитку. Слід зазначити, що станом на кінець 2017 р. із загальної кількості 574 музеїв України у сільській місцевості функціонує лише 85 (всі вони відчинені для відвідування протягом року), із 118 філій музеїв – 15 розташовані у сільській місцевості та з 795 музейних відділів (секторів) лише 22 діють у сільській місцевості. Будівлі сільських музеїв займають понад 45 тис. м², у яких налічується 526,5 тис. предметів основного музейного фонду. У сільських музеях проводять науково-дослідні та експозиційні роботи, у тому числі виставкову діяльність. Зокрема, 87,1 % сільських музеїв організовували виставки та 56,5 % проводили виставки поза музеєм [82].

Хотілось би відмітити, що для українських селян щорічно організовуються театральні вистави, однак, їх кількість постійно зменшується. Зокрема, якщо у 2002 р. було проведено 2 668 концертів і 2 039 театральних вистав у сільській місцевості України, то в 2010 р. – 1 851 та 1 607 відповідно. В 1990 р. сільські жителі за рік відвідали 200 млн. кіносеансів, а в 2011 р. лише 370 тис., що свідчить про скорочення в 540 разів [200]. За статистичними даними, на кінець 2017 р. було організовано 1273 театральні вистави, з них найбільше вистав було проведено в сільській місцевості Чернігівської (168), Миколаївської (159), Кіровоградської (155), Закарпатської (122) та Чернівецької (104) областях, а найменше, по одній виставі, – в Сумській та Харківській областях. Зовсім не проводилися театральні вистави на Одещині та Полтавщині. Крім того, для сільських жителів було

проведено 1838 концертів та в цілому обслуговано тематичними концертами 396,2 тис. селян [82].

Щодо творчого розвитку, то мережу мистецьких шкіл системи Міністерства культури України на початок 2017-2018 навчального року складало 254 заклади (165 дитячих музичних шкіл, 1 дитяча художня школа, 88 дитячих шкіл мистецтв), у яких навчалось 33 312 учнів та працює 3472 вчителів. У середньому на одного вчителя мистецької школи припадає 10 учнів. Найбільше функціонує мистецьких шкіл у сільській місцевості Закарпатської (33), Київської (14), Миколаївської (10) областей та відповідно навчається в них учнів – понад 4 тис. осіб у Закарпатській та Київській області та понад 1 тис. осіб – у Миколаївській. Стосовно стану приміщень цих шкіл, то слід відмітити, що 44,1 % мають орендоване приміщення, 55,9 % – мають власне приміщення, однак при цьому 52,8 % від усіх мистецьких шкіл потребують капітального ремонту.

Отже, основними тенденціями розвитку культурної складової сільської соціальної інфраструктури є скорочення кількості працюючих закладів, установ та відвідувачів; погіршення матеріально-технічної бази; значний відсоток будівель потребує ремонту; значна частина будівель не опалюється у зимовий період; фонди культурних установ поповнюються дуже слабо, не говорячи про осучаснення бібліотек (наприклад, створення інформаційних інтернет-центрів). Також слід наголосити, що заробітна плата у сільських працівників культури є мізерною, що зовсім не мотивує селян до такої роботи. Молодь не завжди має можливість задовольнити власні культурні потреби із-за того, що або заклади культури знаходяться у значній відстані від місця проживання, або їх стан чи послуги, які вони надають, є не якісними. Не можливість провести повноцінне дозвілля зазвичай спричиняє зростання рівня соціально негативних явищ серед підлітків і молодих людей – пияцтва, вживання наркотичних чи психоактивних речовин, асоціальної поведінки та ін.

Як зазначено вище, чисельність жителів українських сіл щорічно зменшується, насамперед, унаслідок природного скорочення. Негативно на демографічні процеси впливає рівень розвитку такої складової соціальної

інфраструктури, як охорона здоров'я. Низький рівень забезпеченості сільських територій лікарнями, поліклініками та медичними працівниками (в маленьких селах дуже часто медичні працівники взагалі відсутні), не якісний стан доріг, який не дозволяє медикам швидко реагувати на виклики, а також запущений внаслідок проведення реформи децентралізації та медичної реформи процес ліквідації медичних закладів у районних центрах призводить до значної втрати насамперед працездатного сільського населення (смертність, травми (інвалідність), хвороби). Крім того, чисельність працездатного населення зменшується в наслідок спаду виробництва, відсутності поряд закладів професійної освіти, активізації процесу урбанізації. Останнім часом велика частка сільського населення, особливо молоді люди вирушають за межі своєї території у пошуках навчання та роботи.

На жаль, ситуація в сільській місцевості з наданням медичних послуг протягом останніх 30 років залишається проблемною, незважаючи на спроби держави реформувати систему охорони здоров'я. Зокрема, ще в 2011-2012 рр. зазначалось, що кожне друге село потерпає від незабезпеченості послугами швидкої медичної допомоги та відсутності поблизу житла медичної установи; із-за відсутності джерел фінансування знижується якість надання медичних послуг селянам, погіршується доступ до кваліфікованої вторинної медичної допомоги; відчувається дефіцит медичних закладів (за 10 років утричі зменшилась кількість лікарняних закладів, майже втричі – ліжок у них, більше, ніж утричі – дільничних лікарень, вшестеро – диспансерів, у 1,5 рази – фельдшерсько-акушерських пунктів, у 17 разів – кількість спеціалізованих лікарень тощо) і кваліфікованого медичного персоналу; низька оснащеність закладів та нестача (відсутність) якісних доріг, які ведуть до сільського населеного пункту [200; 290]. Все це призвело до падіння довіри сільського населення до системи охорони здоров'я.

За 17 років мережа лікарських закладів у сільській місцевості скоротилась на 955 одиниць та на кінець 2017 р. склала 52 одиниці. Кількість ліжок у них скоротилась на 87 %. При цьому захворюваність сільських мешканців лише зростає. Зокрема, в 2017 р. у 39 813 селян уперше в житті було встановлено діагноз злякисного новоутворення, що складає 29 % від усіх хворих українців; у 8 037 осіб

було встановлено діагноз активного туберкульозу, що складає 36,5 % від жителів країни. Високими є показники й переривання вагітності (у 2017 р. аборти зробили 27 377 сільських мешканок), хоча в порівнянні з минулими роками цей показник дещо знизився, наприклад, у 2017 р. у порівнянні з 2008 р. він знизився вдвічі [83].

Не втішними є дані про кількість потерпілих від нещасних випадків, отриманих на виробництві – у сільському, лісовому та рибному господарстві. Так, у 2022 р. було травмовано на виробництві 211 людей, 50 загинилих, із них 9 у стані сп'яніння; 37 потерпілих під час групових нещасних випадків, із них 12 зі смертельним наслідком [54]. Зазначимо, що оплата праці в аграрному секторі залишається стабільно однією з найнижчих в економічній галузі.

Стосовно сучасної ситуації – роботи медиків в умовах війни, то за словами очільника Міністерства охорони здоров'я України В. Ляшка, жодна хірургічна чи травматологічна бригада не залишила заклади охорони здоров'я, з дозволу військових адміністрацій 1,5 тис. медичних працівників переїхали зі східних в центральні або на західні території країни, де надають медичну допомогу в закладах, у яких тимчасово працевлаштовані; жоден медичний заклад не потерпає від того, що медичного працівника було мобілізовано. Станом на 27 квітня 2022 р. відомо про 9 вбитих медичних працівників та 37 тяжко поранених, 39 медичних закладів зруйновано повністю (немає можливості надавати медичні послуги), 369 закладів мають різні ступені руйнування [293]. На жаль, нічого не сказано про ситуацію під час війни, що склалась у сільській місцевості.

Незадовільними є житлові умови селян, які суттєво відрізняються від житлових умов міського населення. Станом на 1 січня 2021 р. загальна площа житлових приміщень у сільській місцевості складає 389,9 млн м², житлова площа – 253,2 м²; кількість квартир у житлових будинках та нежитлових будівлях нараховує 6,1 млн. загальною площею 388,5 млн. м², з них житлова площа – 252,3 млн м². Найбільше житлової площі житлових приміщень (від 15 млн. м²) розташовано у Вінницькій, Київській і Львівській областях, найменше (до 5 млн м²) – у Донецькій і Луганській областях. Кількість незаселених комунальних квартир у сільській місцевості складає 2 545 одиниць (з них 748 у

новобудових) та 704 у нежитлових будівлях. Лише 33 % квартир у сільських житлових будинків і нежитлових будівель мають водопровід, 20 % – гаряче водопостачання, 29 % – каналізацію, 1,8 % – центральне опалення, 83 % – природний та скраплений газ [54]. В цілому забезпеченість сільських населених пунктів водою та газом за 14 років представлено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Забезпеченість сільських населених пунктів водою та газом, 2001-2014 рр.

Населені пункти, що мають	Селища міського типу, за роками			Сільські населені пункти, за рокам		
	2001	2010	2014	2001	2010	2014
Водопровід	790	771	570	6616	6298	4709
Газофіковані тільки природним та природним і зрідженим газом	473	617	562	7838	13965	14733
Газофіковані тільки зрідженим газом	389	203	155	19063	12836	9981

Джерело: складено автором на основі [54]

Як видно з таблиці, з кожним роком ситуація із забезпеченістю сільських населених пунктів водою та газом лише погіршується. Практично половина сільських мешканців носять воду цеберками та ходять в туалет, збудований на вулиці. Часто люди самостійно за власні гроші проводять воду у свої будинки, шукають альтернативні варіанти обігріву приватного житла та системи газопостачання. Щодо електропостачання, то ще з радянських часів в усі сільські населені пункти було проведено лінії електропередач, тож вважається, що вони забезпечені електроенергією на 100 %. Тому державні статистичні органи ці дані не збирають. Хоча саме сьогодні виникає така необхідність, оскільки багато українських сільських населених пунктів, які потрапляють під обстріли з боку російських військ, залишилися без електропостачання, води та газу. Також не враховують державні статистичні органи кількість ванн та електроплит у сільських житлових будинках, а це ті показники, які відображають комфортність життя селян. Зазначимо, що, як правило, в українських селах ванни відсутні.

Щодо такої послуги, як вивезення сміття, то це одна з болючих проблем сільської місцевості. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 1070 від 10 грудня 2008 р. «Правила надання з вивезення побутових відходів», такі послуги надаються на підставі укладеного договору між споживачем та виконавцем. У сільській місцевості (для житлових приватних будинків) виконавець визначається органом місцевого самоврядування. Послуги надаються з урахуванням розміру території та інших, передбачених законодавством, умов. Зазвичай, цим займаються керівники сільських, селищних громад (рад). На жаль, у статистиці відсутні ці дані. Однак, слід наголосити, що невиконання цієї послуги серйозно шкодить екологічній безпеці сільських територій. Отже, розвиток житлово-комунального господарства та благоустрою в українських селах є не менш значимою складовою соціальної інфраструктури, ніж у містах. Рівень її розвитку значно позначається на добробуті сільського населення.

Основу соціального захисту селян складають наявні соціальні інфраструктурні об'єкти, що розміщені у сільській місцевості. Основне завдання галузі соціального забезпечення полягає у наданні соціальних послуг у першу чергу вразливим категоріям населення: пенсіонерам, перемішеним особам, інвалідам, ветеранам праці та війни, учасникам бойових дій, малозабезпеченим і багатодітним сім'ям та ін. Соціальне обслуговування населення здійснюється за такими напрямками, як надання соціально-медичних послуг (інформаційне консультування, здійснення профілактичних та лікувально-оздоровчих заходів, психологічні послуги та ін.), послуг соціально-побутової адаптації (підтримка соціальної незалежності, навчання трудовим навичкам, педагогічні послуги, бесіди, зустрічі, лекції, психологічна корекція тощо), організація надання адресної натуральної та грошової допомоги, соціально-медична реабілітація осіб, які цього потребують.

За даними Державної служби статистики України, у сільській місцевості спостерігається тенденція щодо скорочення чисельності пенсіонерів, які одержують пенсію в органах Пенсійного фонду України. Зокрема, в 2021 р. пенсію одержували 4 237,2 тис. осіб, що на 1 211,3 тис. осіб менше, ніж

отримували у 2001 р. Лідерами серед регіонів з найбільшою кількістю пенсіонерів, які одержують пенсію в органах Пенсійного фонду України, є Львівська (279,7 тис. осіб), Київська (255,5 тис. осіб), Вінницька (250,5 тис. осіб), Харківська (236,0 тис. осіб), Одеська (209,0 тис. осіб) та Івано-Франківська (205,5 тис. осіб) області. Середній розмір призначених місячних пенсій пенсіонерам у 2021 р. склав 2 915,24 грн. У 2020 р. було вперше визнано 43 148 осіб з інвалідністю (на 19,5 тис. осіб менше, ніж у 2000 р.), з них 85,4 % інвалідність отримали від загального захворювання, 9,5 % – інваліди з дитинства, 3,6 % – з числа військовослужбовців та 1,5 % – від нещасного випадку на виробництві та профзахворювання. За соціальною допомогою в 2018 р. звернулись 409,8 тис. малозабезпечених сімей, із них 380,1 тис. сімей було призначено допомогу, середній розмір якої склав 3 934,27 грн. Протягом 2020 р. адресну натуральну допомогу отримало 235,4 тис. осіб на суму 169 207,5 тис. грн. та 23,8 тис. осіб отримали адресну грошову допомогу на суму 238 945,7 тис. грн. 148 870 непрацездатним громадянам із мінімальними доходами було призначено цільову грошову допомогу, середній розмір місячної допомоги склав 44,17 грн. Також було надано соціальні послуги 647,2 тис. громадянам, які перебували на обліку у зв'язку зі складними життєвими обставинами [54].

Також слід зазначити, що станом на кінець 2020 р. у сільській місцевості налічується 586 дитячих будинків сімейного типу та 1 618 прийомних сімей, у яких виховується 4 033 та 3 174 дитини відповідно. 62,3 % до загальної кількості сільських дітей перебували у притулках за окремими ознаками, з них 52,3 % мають неповну сім'ю, інші – діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування. Причинами потрапляння у притулок були: 57,2 % – вилучення дитини з сім'ї, 23,3 % – самовільно залишили сім'ї, 5,1 % – знайдені на вулиці, 4,9 % – самостійне звернення, 4,6 % – переведення з інших притулків та ін. У центрах соціально-психологічної реабілітації у 2020 р. перебувало 2 757 дітей, більшість з них (71,9 %) потрапили до центрів внаслідок складних життєвих обставин. Ці та вище наведені дані (щодо розвитку інфраструктури культури) свідчать про зростання криміногенної ситуації в сільській місцевості серед підлітків й молоді.

Щодо стану розвиненості дорожньо-транспортної інфраструктури, то слід зазначити її низький рівень у сільській місцевості: занедбані або взагалі відсутні автобусні станції та кінцеві зупинки руху пасажирського транспорту; технічно несправний, застарілий (переобладнаний з вантажних автобусів) автобусний пасажирський транспорт (розбивається на маршрутах із-за неякісного дорожнього покриття або його відсутності); матеріальний та моральний знос приміщень і залів очікування транспорту; нерозвиненість на вокзалах торговельно-сервісної інфраструктури та систем оповіщення пасажирів; практично відсутність автоматизованої системи продажу та бронювання квитків на пасажирський транспорт; відсутність автотранспортних зупинок та приміщень для відпочинку на віддалених маршрутах; відсутність освітлення, технологічного зв'язку, дорожніх знаків руху у межах під'їзних шляхів до сіл; невеликі обсяги вантажних і пасажирських перевезень; відсутність дорожнього ремонту (понад 30 років) та ліквідації ямковості на автошляхах місцевого значення, особливо тих, що ведуть до віддалених сільських населених пунктів; безконтрольність та нерегульованість інституційно-правового забезпечення функціонування автостанцій, процедури їх відкриття та закриття; формування взаємовідносин між суб'єктами дорожньо-транспортного руху, їх соціальної відповідальності; не організовано взаємодію органів управління на всіх рівнях з організації та контролю пасажирських перевезень тощо.

З 2015 р. в Україні створені умови для розвитку спроможних громад, які змінюють організаційні та ресурсні підходи в управлінні територією з метою забезпечення її ефективного соціально-економічного розвитку. Як було зазначено, наявна сільська соціальна інфраструктура не відповідає сучасним потребам людини, крім того, внаслідок російської військової агресії на територію України інфраструктура значно постраждала, тому зусилля громад спрямовується на формування нової або модернізація наявної інфраструктури, а також розробляються нові управлінські підходи до її утримання й розвитку.

В ході проведення реформи децентралізації, коли органи місцевого самоврядування отримали право на певну автономію, відбувається формування

нової системи адміністративно-територіального устрою базового рівня – утворюються територіальні громади. Більшість з них – 71,2 % – це громади, утворені на сільських територіях (селищні, сільські). До комунальної власності громад перейшло 99,9 % об'єктів спільної власності громад району. 238 територіальних громад уклали 118 угод міжмуніципального співробітництва (житлово-комунальне господарство та благоустрій, освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення та ін.). У 70 % громад відкриті й функціонують центри надання адміністративних послуг. Практично 80 % від всіх клубних установ складають сільські клуби [145]. Про їх утримання, ремонт та переобладнання тепер мають піклуватися новоутворені територіальні громади, які поки що не мають ефективних механізмів для вирішення цього питання. До того ж, проблема стає більш загрозливою, оскільки громади не мають права самостійно, без погодження з Міністерством культури України, виключати клубні установи з базової мережі закладів культури. А, отже, змушені їх утримувати за власний кошт, навіть, якщо вони не функціонують. Така ж ситуація, на жаль, і з іншими установами та закладами соціальної інфраструктури.

Підсумовуючи вище зазначене, слід наголосити, що сільська соціальна інфраструктура є одним із вагомих внутрішніх чинників якості життя сільського населення, його соціальної захищеності. Однак, її сучасний стан і розвиток є незадовільним і лише загострює низку невирішених питань на селі. Крім того, із-за російського вторгнення в Україну коло загроз і викликів у соціальній сфері розширилось, а пріоритетом тепер є збереження наявної сільської інфраструктури.

2.3. Європейський досвід забезпечення соціально-інфраструктурного розвитку сільських територій

У різних країнах світу сільське господарство залишається однією з основних сфер діяльності сільських територій, а соціальна сфера виступає стабілізуючим чинником соціально-економічних відносин цих територій, оскільки охоплює весь спектр питань соціального простору сільських мешканців – від умов праці до їх

побуту, здоров'я та інтересів.

Однією з ключових проблем розвитку сільських територій у світі є зменшення чисельності сільського населення, високий рівень постаріння та низький рівень працездатного контингенту в загальному складі країни. Це пов'язано, насамперед, з природним та механічним рухом населення, який проявляється у високому рівні смертності населення та рівні міграції, що зумовлена потребою пошуку роботи, бажанням отримати гарну освіту, політичними утисками людей у своїй країні, релігійними та іншими гуманітарними причинами. Зауважимо, що частка сільського населення у світі постійно зменшується та на сьогодні є невеликою. Порівняно з 1991 р. у 2022 р. вона зменшилась на 13 % та склала 43 % від усього населення Землі. Найбільше селян – більше 80 % у таких країнах, як Папуа-Нова Гвінея, Бурунді, Ліхштейн, Нігер, Самоа, Руанда, Малаві, Шрі-Ланка та Сент-Люсія, а зовсім немає у таких країнах та територіях, як Бермудські Острови, Гібралтар, Гонконг, Монако, Макао (Китай), Науру, Сінт-Мартен, Кувейт, Кайманові Острова та Сінгапур [323]. Такий нерівномірний розподіл на сільське й міське населення у світі сформувався внаслідок кліматичних та природно-економічних факторів. Також значну роль у цьому процесі відіграють традиції ведення господарства.

Розглянемо ситуацію із розвитком сільських територій, що склалася у країнах ЄС. Досвід деяких з цих країн є корисним для України, оскільки вони проходили шлях, який Українська держава проходить сьогодні. Нагадаємо, що європейський курс розвитку Україна обрала ще в 1997 р., у червні 2022 р. набула статусу країни-кандидата до ЄС. Цей статус передбачає надання широких можливостей для України, у тому числі фінансові заходи й програми, які раніше були недоступні. Крім того, є досвід Балканських країн (Боснії і Герцеговини, Північної Македонії, Словенії, Хорватії, Сербії, Чорногорії, Косово), які після збройних конфліктів, що відбувались у період з 1991 по 2001 рр. (увійшли в історію як югославські війни), щодо залучення світового співтовариства до фінансування програм післявоєнної відбудови, гармонізації розвитку країни з курсом європейської інтеграції, тобто шлях, який Україні ще прийдеться

проходити в тому числі після закінчення російсько-української війни.

Наголосимо, що членами ЄС є 27 європейських країн. Для порівняння головних показників розвитку сільських територій візьмемо ті країни ЄС, загальна чисельність населення яких є дещо подібною до чисельності населення України, а також Балканські країни (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Чисельність населення деяких країн ЄС та частка сільських мешканців у них у порівнянні з Україною, 2023 р.

Країни	Чисельність населення, млн осіб	Частка сільського населення, у %
Іспанія	47,5	20
Польща	41,0	45
Сербія	7,1	31
Хорватія	4,0	41
Боснія і Герцеговина	3,2	46
Північна Македонія	2,1	40
Словенія	2,1	45
Чорногорія	0,6	31
Україна	36,7	28

Джерело: складено автором на основі [300]

Подібними до України за чисельністю населення, за статистичними даними ООН, є Польща та Іспанія. За даними Світового банку, частка сільського населення у країнах ЄС у 2022 р. склала 26,5 %, з них у Польщі – 40 %, в Іспанії – 19 % [323]. Для порівняння, в Україні частка сільського населення в цьому ж році склала понад 30 %, що є дещо схожим за показниками з Польщею.

В Іспанії та Польщі спостерігається тенденція до збільшення частки сільського населення в 2023 р. у порівнянні з 2022 р. Проте в Україні цей показник знизився на 2 позиції й у 2023 р. склав 28 %. Що все рівно є подібним до показників Польщі, а також схожими з показниками Балканських країн, у яких у середньому цей показник склав 39 %. Також подібними з Польщею є показники України щодо частки зайнятих у сільському господарстві – близько 15 % населення. В інших європейських країнах цей показник не перевищує 5 %.

Найбільше це пов'язано із механізацією і автоматизацією сільського виробництва – застосуванням машин, механізмів, автоматичних і автоматизованих пристроїв і систем, які з одного боку, повно чи частково звільняють працівника від виконання ним важкої сільськогосподарської роботи, покращують умови праці, а з іншого – підвищують продуктивність праці, сприяють збільшенню випуску сільськогосподарської продукції та підвищенню її якості.

Якщо порівнювати рівень механізації сільського господарства України з іншими європейськими країнами, то слід зазначити, що він суттєво відрізняється і є значно нижчим. Найвищий рівень механізації має Польща – більше 1 200 тракторів на 100 км² ріллі. Цей показник у 1,75 рази є вищим, ніж за середній країн-учасників ЄС. Крім того, цей показник у 12 разів більший, ніж в Україні.

Сьогодні Польща займає лідерські позиції серед країн ЄС за такими показниками, як рівень механізації, частка зайнятих у сільському господарстві, ефективність використання угідь, застосування мінеральних добрив та ін. Головними учасниками ринку сільськогосподарської продукції у Польщі є фермерські господарства. Зазвичай, це малі та середні господарства із площею від 1 до 20 га. Незважаючи на доволі високий рівень механізації сільського господарства, польські фермери залучають значну кількість сторонніх сезонних працівників, які виконують найбільш трудомістку роботу. Крім того, фермери успішно поєднують свою основну діяльність в агробізнесі – рослинництво та тваринництво, із різними видами прибуткової діяльності, такими як агротуризм, аквакультура, переробка сільськогосподарської продукції, різні види сільськогосподарських підрядних робіт, а також беруть участь у наданні соціальних, освітніх і медичних послуг. Такий підхід дозволяє польським фермерам зменшити залежність своїх господарств від впливу традиційного кліматичного фактору та від економічної кон'юнктури аграрного ринку [94]. Успіх Польщі в агробізнесі говорить про те, що країна обрала вдалу модель реформування аграрного сектору, яка дає можливість не тільки забезпечити сільськогосподарськими продуктами власне населення, але й забезпечити їх зайнятість в агробізнесі.

Узагальнення досвіду країн світу щодо забезпечення розвитку сільських територій здійснено в наукових працях такими українськими ученими, як Л. Газуда [42; 227], В. Герцег [42], М. Гилка [45], Н. Готько [227], О. Дудзяк [88], І. Залуцький [237], Т. Заяць [263], В. Іванишин [88], Е. Кірєєва [102], К. Кравець [150], Д. Костюченко [102], М. Лалакулич [227], М. Лесів [125], О. Недбалюк [148], О. Нечай [150], Х. Патицька [237], І. Сторонянська [237], К. Шаптала [281] та ін. Учені досліджують успішний досвід різних країн світу в агробізнесі, переважним чином європейських, з метою виявлення можливостей його використання в Україні. У працях зазначено, що пріоритетними напрямками політики ЄС є формування конкурентного, багатофункціонального аграрного сектора європейської економіки, а також стимулювання додаткових джерел доходу сільського населення, за допомогою яких формується та розвивається сільська соціальна інфраструктура. Найбільше уваги приділено вивченню програм різного рівня зі стимулювання сільськогосподарської галузі в цілому, фермерського господарства та соціальної сфери сільських територій зокрема.

В контексті нашого дослідження доцільним виявляється розгляд успішної практики європейських країн стосовно реалізації програм і форм соціальної сфери, розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, досвіду функціонування місцевого самоврядування задля покращення умов життя сільського населення.

Спочатку зазначимо, що ЄС виробили спільні цінності, засновані на повазі людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини. Цінності визначені в основних документах та договорах ЄС. Також ЄС спільно вирішує важливі проблеми, з якими стикаються країни-члени союзу та їх громадяни. Зокрема, глобальною проблемою світового масштабу в 2019 р. стала пандемія коронавірусу, яка призвела до значної кількості людських смертей, введення карантинних обмежень в усі сфери людської діяльності та економічному спаду. Першочерговим завданням ЄС тоді було врятувати життя людей. У 2021 р. ЄС дозволив використання 5 вакцин проти коронавірусної хвороби (до кінця року було повністю вакциновано 80 % дорослого населення ЄС) та ввів

відповідальність країн ЄС за вакцинацію своїх громадян і за ведення власної політики щодо охорони здоров'я. Громадяни ЄС отримували сертифікати про вакцинацію, що дозволило їм пересікати кордони з метою працевлаштування та подорожування. Другим важливим завданням для ЄС після пандемії було забезпечення здорового економічного відновлення Європи. На підтримку суб'єктів економіки в ЄС було виділено 2 018 млрд. євро (у поточних цінах), які мають бути використані протягом 2021-2027 рр. Першочерговість віддається проектам й ініціативам, спрямованим на забезпечення екологічної безпеки, цифровізацію економіки, зменшення ризиків безробіття в надзвичайних ситуаціях. Зазначимо деякі соціально спрямовані заходи ЄС:

- Європейський кліматичний пакт – частина Європейського Зеленого курсу – включає стратегії розвитку сталої, чистої, безпечної та здорової Європи (складові: збереження та відновлення біорізноманіття; чиста, безпечна і доступна енергія; енергоефективне будівництво та реконструкція; перехід до циркулярної економіки; нульове забруднення довкілля; сталий та «розумний» транспорт; справедлива, здорова та екологічна система продовольства тощо);

- Європейський соціальний фонд – допомагає людям отримати роботу або підвищити свою освітньо-професійну кваліфікацію (Програма молодіжних гарантій (допомагає молодим людям до 30 років вийти на ринок праці); Програма «Твоя перша EURES робота» (допомагає молодим людям знайти роботу в будь-якій країні ЄС); Програма Волонтери EU Aid (пропонує молоді від 18 років можливість брати участь у гуманітарних проектах у всьому світі) та ін.);

- Європейський план боротьби з раком – новий підхід до профілактики, лікування та догляду за хворими; фінансування новаторських досліджень;

- Європейська обсерваторія електронних ЗМІ – підтримує роботу незалежних перевіряльників фактів, є європейським центром боротьби з дезінформацією, сприяє журналістському професіоналізму та свободі преси;

- Європейська цифрова платформа Europeana – надає доступ до 58 млн експонатів із колекцій понад 4 тис. установ культури;

- Програма Erasmus – можливість здобувати освіту або проходити курс

навчання в будь-якій країні ЄС;

— Європейська картка медичного страхування – гарантує можливість отримати медичне обслуговування, якщо людина захворіла під час подорожі по країнам ЄС тощо [296].

Звичайно, що перелічені лише окремі соціально спрямовані заходи, за допомогою яких ЄС намагається пом'якшити соціальний розвиток європейських країн та покращити умови життя населення Європи. Крім того, ці заходи спрямовані на вирішення загальних проблем населення, не виділяючи сільську місцевість. Проте зауважимо, що в усьому світі спостерігається диференціація розвитку соціальної інфраструктури міст і сільських територій. Зазвичай рівень життя сільських мешканців багато у чому поступається рівню життя міста та є значно нижчим.

Для того, щоб забезпечити прийнятні стандарти життя за рахунок збільшення доходів сільських мешканців країн ЄС, зайнятих у сільському господарстві, було розроблено на рівні ЄС Спільну сільськогосподарську політику. Важливими завданнями цієї політики є збереження сільських ландшафтів і розвиток місцевості, зростання якості життя та диверсифікація сільської економіки. В цілому, за 7 років (з 2014 по 2020 рр.) загальний бюджет цієї політики склав 386,9 млрд. євро [317]. Основними напрямками підтримки були прями й маркетингові витрати та сільський розвиток (близько 95 % від усієї суми). Також фінансувались такі напрями, як наукові дослідження й інновації, безпечність продуктів харчування, формування антикризових продовольчих резервів, адаптація до глобалізації тощо.

Як стверджують Е. Кіреєва і Д. Костюченко, існує три моделі розвитку сільських територій на національному і регіональному рівнях ЄС:

— галузева – сільський розвиток ідентифікується із загальною модернізацією сільського господарства та опирається на його розвиток (сільські території розглядаються як сукупність ресурсів для сільського господарства та резервуар для розвитку виробництва; у цій моделі не враховуються територіальні особливості);

— перерозподільча – сільські території розглядаються здебільшого як слаборозвинуті (значно відстають від розвитку міських районів), що потребують більшої уваги та підтримки з боку держави, у тому числі шляхом прямих компенсацій; акцент робиться на необхідності диверсифікації виробництва сільських територій, зокрема розвиток сільського туризму, організації переробки сільськогосподарської продукції у своїх господарствах;

— територіальна – сільський розвиток відбувається шляхом використання всіх наявних ресурсів цієї території – людських, природних, ландшафтних та інших, також за допомогою об'єднання зусиль між усіма компонентами й галузями на місцевому рівні [102].

Обрана країною-членом ЄС модель розвитку сільських територій не впливає на прийняття програм їх розвитку, в основу яких покладено принцип задоволення потреб територій. На регіональному європейському просторі кожного року діє більше 100 програм розвитку, причому одна країна може мати дві й більше регіональних програм, що свідчить про важливість розвитку саме цих територій на рівні ЄС.

Варто відмітити, що до вироблення та реалізації політики сільського розвитку країн ЄС залучаються різні громадські ініціативи. Зокрема, у вересні 2022 р. відбувся 5-й форум Сільського Європарламенту – орган, створений представниками різних середовищ з сільських територій, які об'єднались з метою донести свої думки щодо розвитку сільських територій до керівних органів ЄС. На цьому заході виступив по суті з програмною промовою єврокомісар, який відповідає за реалізацію сільської політики та розвиток сільських територій в Європарламенті. Пріоритетними напрямками та завданнями політики сільського розвитку у країнах ЄС було визначено:

— створення та підтримка комфортного для людини і конкурентоспроможного сільського простору за допомогою відповідних інструментів і фондів ЄС та стимулювання країн-членів ЄС до ведення відповідної національної політики на своїх територіях;

— широке залучення до вироблення та реалізації політики сільського

розвитку різних громадських ініціатив, у тому числі ініціативи Сільського Європарламенту. Інструментом у цьому питанні служить прийнятий неформальний Сільський пакт. Основні напрями цього документу: посилення ваги голосу сільських мешканців; створення можливостей у сільських територіях для розвитку освіти на підставі об'єднання зусиль різних бенефіціарів, задіяних у цьому процесі; визначення через підтримку громадських ініціатив можливостей для фінансування потреб цих територій у своєму розвитку; залучення до розвитку сільських територій широкого кола сільських мешканців, у тому числі молоді і жінок тощо;

— створення «розумного села», у якому сільська громада орієнтується на використанні інноваційних рішень і технологій для покращення якості життя своїх мешканців та посилення власної стійкості до зовнішніх викликів [262].

Таким чином, в ЄС відбувається поєднання зусиль європейської спільноти на рівні керівних органів ЄС, владних національних структур країн-членів ЄС та громадянських представництв у проведенні політики щодо збалансованого розвитку сільських територій. В цій політиці сільськогосподарське виробництво виступає лише інструментом забезпечення стійкого розвитку сільських територій, тобто віднині ці території перестають бути монополією аграрного виробництва, тепер сільські території слугують стартовим майданчиком для розвитку інноваційного виробництва, у якому задіяно незначну кількість працівників – місцевих мешканців. Саме сільські мешканці, за концепцією «розумне село», мають брати відповідальність за розвиток своєї території. Допомагати в цьому їм мають цифрові платформи і розумні інструменти, зокрема, спрощуючи процес залучення сільських мешканців до прийняття управлінських рішень з розвитку своїх територій та їх облаштування. Крім того, відбувається вдосконалення доступу сільських жителів до соціальних послуг, підвищується ефективність логістики продовольчих поставок, розвиваються відновлювальні джерела енергії.

Розглянемо досвід Польщі в рамках підтримки «розумного села» як країни, досвід якої є корисним для України, оскільки є багато у чому схожим. Ініціатором впровадження цієї концепції виступила польська влада, яка поширювала

інформацію щодо даної концепції, чим і привернула увагу сільських громад. З метою заохочування до організації «розумного села» в сільських громадах польська влада пропонує їм підтримку на підготовчому етапі, а саме одноразові виплати. В 2019 р. у Польщі був організований конкурс «розумних сіл», у якому взяли участь більше 50 сіл. У список переможців увійшли 10 сіл. Пропозиції сільських громад охоплювали широкий спектр пріоритетів і тем – від якості освіти та захисту навколишнього середовища й клімату до розумної енергетики й сільського господарства та вироблення екологічних продуктів харчування. На думку одного із переможців конкурсу – сільської голови села Пясечна-Гурка (гмін Моравиця Келецького повіту Свентокшиського воєводства) А. Яморска-Курек, «розумне село» – це не демонстрація передових технологічних рішень для сільських проблем, а скоріше місце, де місцеві жителі за підтримки й допомоги місцевих лідерів збираються разом, щоб знайти важливі колективні рішення, адаптовані до їх проблем [325].

Слід зазначити, що під час планування підтримки проекту «розумне село» країни-члени ЄС мають взяти такі кроки: по-перше, визначити потреби сільських громад, які можна задовольнити за допомогою «розумного села»; по-друге, створити карту існуючої структури підтримки політики з метою виявлення можливостей і прогалін; по-третє, розробити цільовий пакет заходів, який дозволить сільським громадам перейти від початкової ідеї змін до їх стійкого розширення [324].

Щодо першого кроку. У Польщі були визначені актуальні проблеми та потреби сільських громад, які пропонувалось вирішити за допомогою створення «розумного села» (табл. 2.3). Як видно з таблиці, всі зазначені проблеми й потреби польських сільських громад є дещо схожими з українськими – і в демографічному, і в соціально-економічному, і в кліматичному плані.

Другий крок вимагає від сільських громад проведення ретельного аналізу існуючих інструментів підтримки політики, щоб визначити ті з них, які вже працюють і дають гарні результати, а також розробки цілеспрямованих заходів, які додають цінність тому, що вже існує. На цьому етапі головне завдання для

місцевої громади полягає в уникненні дублювання існуючих структур і стратегій.

Таблиця 2.3

Актуальні проблеми та потреби сільських громад Польщі

Проблеми	Потреби
<ul style="list-style-type: none"> — депопуляція у периферійних районах та на сході країни (хоча у порівнянні з іншими країнами ЄС у Польщі спостерігається зростання чисельності населення на сільських територіях); — рівень бідності сільських мешканців знижується, хоча й залишається достатньо високим (на рівні 20 %); — доступ до освіти в сільській місцевості є нижчим, ніж у містах; закриваються дрібні школи, які є наріжним камінням життєздатності громади; — у сільській місцевості доступ до інтернет-послуг і цифрових технологій / навичок є нижчим, ніж у містах; — посуха, нерівномірний розподіл опадів. Вагому роль у вирішенні питання нестачі води може відігравати ефективний менеджмент – поєднання зусиль місцевої влади і громадських ініціатив 	<ul style="list-style-type: none"> — поліпшення умов життя і праці сільських жителів; — розвиток підприємництва на сільських територіях, створення нових робочих місць; — включення людей із малозабезпечених груп або груп, які є ізольованими у сільській місцевості; — стимулювати розвиток економіки та інновацій у сільських населених пунктів, використовуючи соціально-економічний, культурний і природний ландшафтний потенціал та цифрові інструменти; — розвивати біоекономіку, засновану на використанні поновлюваної біологічної сировини; — обмежити забруднення повітря та поліпшити його якість

Джерело: складено автором на основі [325]

Пріоритет надається розвитку неаграрної складової сільської економіки, тобто тій, що не пов'язана із сільськогосподарським виробництвом. Основними механізмами підтримки розвитку цієї складової в ЄС є програми:

- Leader – реалізується шляхом об'єднань у місцеві ініціативні групи (локальні групи дії – Local action group (LAG)) представників місцевих громад, органів самоврядування, організацій громадянського суспільства, зацікавлених приватних осіб. Локальним групам надаються повноваження й фінансові ресурси для стимулювання розвитку сільських територій і місцевої економіки. Фінансування здійснюється за такими блоками: підготовчі заходи (тренінги для потенційних учасників LAG, пілотні проекти з розробки стратегій місцевого

розвитку); імплементація заходів (гранти на фінансування конкретних проектів, спрямованих на розвиток сільської економіки і територій); міжрегіональне співробітництво (технічна підтримка між локальними групами дії та країнами-членами ЄС); адміністративні та представницькі витрати LAG, що спрямовані на просування стратегій місцевого розвитку;

— Measure – підтримка розвитку підприємництва та диверсифікації діяльності фермерських господарств. Функціональним органом управління є місцеві об'єднання підприємців (Local enterprise partnership (LEP)), до складу яких входять представники місцевих органів самоврядування і професійних об'єднань виробників, які мають відбирати проекти для отримання грантів у рамках даної програми. Кожна LEP розробляє регіональну стратегію розвитку підприємництва, у якій мають бути відображені пріоритетні напрями фінансування проектів, які мають бути оприлюднені з метою доступу до них потенційних бенефіціарів [95].

У випадку з Польщею враховуються специфічні характеристики впровадження «розумного села». Тут діє розгалужена мережа LAG, що охоплює сільські території (за винятком населених пунктів з більш, ніж 20 тис. мешканців), яка здатна підтримати низку заходів, зокрема, посилення соціального капіталу та підвищення рівня знань місцевої спільноти; прийняття інноваційних рішень у сфері навколишнього середовища та зміни клімату; організація ефективного підприємництва; співпраця щодо організації коротких ланцюгів постачання; інвестиції в розвиток громадської й культурної інфраструктури та спадщину. Крім того, Польща виділяє значні фінансові ресурси на оновлення села. Передбачено інвестиції в об'єкти культурного призначення, розвиток громадянського простору і традиційних будівель [325].

Щодо третього кроку – розробки цільового пакету заходів, то пріоритетними є пропозиції з вирішення кліматичних і екологічних питань (створення інфраструктури, яка позитивно впливає на навколишнє середовище й клімат); забезпечення доступу до широкого каталогу послуг із використанням цифрових інструментів; збільшення потужності виробництва енергії та відновлювальних джерел, включаючи біомасу; боротьба з депопуляцією та

вирішення проблеми старіння населення тощо. До процесу впровадження цих заходів залучається як мінімум дві організації, одна з яких має бути бенефіціаром.

Детальний аналіз досвіду Польщі з розвитку сільських територій свідчить про те, що країна обрала територіальну модель розвитку, у якій враховуються місцеві особливості й відмінності. Концепція «розумне село» дає пріоритети у впровадженні смарт-технологій у життя сільських мешканців Польщі у таких основних напрямках, як: надання послуг, у тому числі державних, за допомогою електронної системи в таких галузях, як охорона здоров'я, освіта (у тому числі можливість отримання освіти у дистанційному форматі), соціальна допомога, забезпечення безпеки (відеоспостереження), замовлення транспортних послуг тощо; здійснення управління (електронне врядування, управління відходами, моніторинг навколишнього середовища та ін.); ведення господарства (підприємництво): онлайн торгівля виробленою продукцією, організація сільського туризму на основі інтелектуальних рішень, обмін досвідом та / або спеціалізованим обладнанням тощо [113].

У Польщі відбувається диверсифікація виробництва сільських територій, зокрема шляхом розвитку сільського туризму. Слід зазначити, що сільські мешканці, які отримують гроші за надані послуги в рамках сільського туризму, не сплачують податки на додану вартість, на них не поширюється дія закону про підприємницьку діяльність. Проте їх зобов'язують реєструвати відпочивальників у спеціальному журналі. Цей крок є необхідним, оскільки він дозволяє у рамках цивільної відповідальності вирішити конфлікт у разі неналежного виконання домовленостей між сторонами (умов договору), у тому числі шляхом відшкодування вартості заподіяних збитків. Зазначимо, що хоча й сільський туризм у Польщі не відноситься до підприємницької діяльності, але є певна градація нічліжних приміщень, що здаються туристам, – кімната у житловому будинку, що належить до сільського господарства, та кімната у житловому будинку, що належить сільській родині. Кількість кімнат, що здаються туристам у житловому будинку, не має перевищувати п'яти. За надання цих послуг господарі житлових будинків відповідно до польського законодавства звільняються від

оподаткування, але ні у випадку, коли кімнати здаються не туристам, а сезонним працівникам [47].

Щодо розвитку сільських територій в Іспанії, то тут слід визнати, що Іспанія й Франція є лідерами за обсягами розвитку індустрії сільського зеленого туризму. Власники іспанських агроосель є суб'єктами агротуристичного підприємства. Вони об'єднані в асоціації, які здійснюють категоризацію нічліжних закладів залежно від рівня наданих послуг та контролюють відповідність осель установленим асоціацією вимогам. Агрооселі у сільській місцевості поділяються на класи – сільський готель (HR – hotel rural) та сільський будинок (CR – casa rural). Сільські готелі Іспанії відкрито на островах (Карибських, Балеарських) та у переобладнаних монастирях і історичних замках. У той же час особливостями організації сільського туризму у Франції є широка диверсифікація послуг, що пропонуються туристам у приморських і винних агросадибах, агрокотеджах, замках, рибальських будинках, кінних фермах, гірськолижних шале тощо.

Сільський туризм є одним із дієвих інструментів у розвитку сільських територій для Балканських країн, які пройшли шлях відбудови після збройного конфлікту наприкінці ХХ ст. Тоді країни ратифікували Європейську Хартію місцевого самоврядування та почали підготовку до вступу до ЄС, що стало поштовхом до децентралізації влади та проведення адміністративної реформи. Після чого функції державного управління в деяких сферах, зокрема соціального забезпечення, освіти, охорони здоров'я були передавані на рівень громад.

Відновлення територій після збройного конфлікту у Балканських країнах відбувалось за допомогою міжнародного співтовариства, яке спрямовувало свої зусилля на забезпечення соціально-економічної стабільності, у першу чергу, на більш постраждалих від конфлікту територіях, надаючи перевагу питанням економічної спроможності місцевих територій, розмінуванню деокупованих територій, відновленню інфраструктурних об'єктів, насамперед об'єктів критичної інфраструктури – мереж електропостачання, та водопостачання, місцевих доріг, а також реконструкції житлових будинків, закладів освіти та медицини. Відновлення територій ґрунтувалось на посиленні процесу розвитку

громад, відповідальності місцевої влади за залучення інвестицій, розумного використання наявного потенціалу та інновацій. Фундаментом у цьому процесі виступили новостворені агенції локального економічного розвитку, які відповідали за розробку стратегій розвитку територій, що фокусувались на соціальні гарантії, насамперед, на створення нових робочих місць.

Слід зазначити, що важливу роль у відновленні територій Балканських країн відіграли стратегічні документи фінансової допомоги від ЄС, зокрема проекти соціального й економічного відновлення та програми відновлення. Пріоритетними напрямками проектів були: демократична стабілізація (розвиток громадянського суспільства територій, повернення біженців і вимушених переселенців до своїх територій); соціально-економічний розвиток (покращення інвестиційного клімату, врегулювання торгівлі, сприяння соціальній згуртованості територій); навколишнє середовище, природні ресурси (вдосконалення природоохоронного законодавства, фінансова й консультативна допомога від ЄС) тощо. Ключовим аспектом для політики відновлення на місцевому рівні стало побудова й примноження соціального капіталу. Для реалізації спільних підпроектів надавались стимули місцевим адміністраціям, етнічним групам населення, суб'єктам середнього й малого бізнесу, представникам сільськогосподарських кооперативів. Субпроекти соціальної інтеграції спрямовувались на покращення доступу місцевих мешканців до соціальних послуг, що надаються в закладах освіти, молодіжних організаціях, культурних центрах та центрах для людей похилого віку, бібліотеках, установах соцзабезпечення тощо. Громадам, певним групам та організаціям для вирішення цих питань надавались гранти. Субпроекти економічного відродження спрямовувались на підтримку розвитку фермерських господарств та інших прибуткових видів економічної діяльності. Інфраструктурні субпроекти спрямовувались на покращення умов життя місцевих жителів шляхом відновлення об'єктів критичної та соціальної інфраструктури [81].

Отже, досвід країн-членів ЄС свідчить про те, що розвиток сільських територій в них підтримується з боку ЄС та його структурних підрозділів, а також

урядами держав. На рівні ЄС вироблено та впроваджуються соціально-орієнтовані проекти й ініціативи, що спрямовані на важливі проблеми як світового масштабу, так і національного (місцевого) рівня. Головна мета цих заходів полягає в пом'якшенні соціального розвитку сільських територій та покращення умов життя їх мешканців. На національному рівні розвиток сільських територій ґрунтується на взаємодії місцевої влади та територіальних громад.

Як показує практика, європейські країни у соціально-інфраструктурному розвитку сільських територій та поєднанні зусиль влади й громадських ініціатив на локальному рівні, мають різні успіхи. Вважаємо, що для післявоєнного відновлення, у тому числі й сільських територій в Україні, необхідно скласти каталог успішних практик, орієнтуючись у першу чергу на Балканські країни, які мали значні інфраструктурні руйнації через збройний конфлікт та пройшли шлях відновлення, а також досвід Польщі, яка має дещо подібні показники й умови з українським розвитком.

Висновки до другого розділу

В розділі в хронологічному порядку висвітлено ключові нормативно-правові акти, що спрямовані на забезпечення правового регулювання публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій в Україні. Зазначено, що на законодавчому рівні в 1990 р. вперше було визначено пріоритетність соціального розвитку села. Тоді ж заговорили про необхідність формування належної соціальної інфраструктури села. В подальшому були розроблені відповідні нормативно-правові документи, спрямовані на виконання поставлених завдань щодо розвитку соціальної інфраструктури. Аналіз основних положень нормативно-правових документів, їх співставлення з практикою публічного управління, а також впровадження в Україні низки реформ, серед яких пріоритетними для уряду країни є земельна, державного управління, децентралізація, медична, освітня та інші, дозволяє зробити висновок, що сьогодні створюються можливості розвитку багатокладності не тільки

виробничій, а і соціальній сфері села. Сьогодні керівництво сільських територій та сільськогосподарських підприємств отримали доступ до фінансових ресурсів і можуть їх використовувати для забезпечення стійкого розвитку соціальної інфраструктури села, а в умовах війни можуть підтримувати та/або відновлювати об'єкти критичної інфраструктури.

З'ясовано, що українське село переживає занепад, який супроводжується кризовими процесами, такими як: зникнення сіл на мапі країни та збільшення кількості дрібних сіл; старіння населення; зростання рівня безробіття; низький рівень доходів селян; низькі демографічні показники народжуваності та високі показники смертності; низький рівень розвитку сільської інфраструктури, у тому числі й соціальної; збільшення потоків міграції молодих людей до великих міст та за кордон з метою працевлаштування, здобуття професійної освіти та кращого, комфортного життя. Незважаючи на спроби українського уряду реформувати аграрний сектор та соціальну сферу, зупинити занепад сільських територій, на жаль, не вдається.

Українські реалії розвитку сільських територій засвідчують розбалансованість взаємозалежних процесів: з одного боку, аграрний сектор є важливою складовою національної економіки, який забезпечує економічну безпеку своїх громадян та виступає одним з головних експортерів продовольчої продукції за кордон; з іншого – неефективна аграрна політика держави призводить до накопичення проблем в цьому секторі економіки, що в цілому загрожує існуванню сільських територія як системоутворюючого фактору розвитку аграрного сектору.

Дослідження дозволило визначити суттєві виклики, що постали перед Українською державою за останнє десятиріччя. Вони спричинені такими подіями: окупація російськими військами частини східної та південної української території, що спричинило значну внутрішню міграцію населення на підконтрольні Україні території та появу нових категорій населення, які потребують додаткового соціального захисту; введення карантинних обмежень в Україні у зв'язку з поширення коронавірусної хвороби COVID-19, що суттєво змінили

роботу більшості складових соціальної інфраструктури (освіти, культури, охорони здоров'я, торгівлі, транспортного обслуговування); повномасштабна російська агресія проти України, що значно вплинула на обмеження доступу до базових потреб людини, несе загрозу її життю і здоров'ю, спричиняє значні інфраструктурні руйнування соціального значення та спровокувала появу нової масштабної міграційної хвилі українців у межах України і за кордон.

Узагальнення статистичних даних щодо стану сільської соціальної інфраструктури дозволяє виділити основні тенденції та проблеми у розвитку її складових:

- в освіті – спостерігається скорочення освітніх закладів та чисельності дітей в них при незмінному практично показнику задіяних у них педагогів; нестача вчителів-предметників; застарілість матеріально-технічної бази та будівель закладів освіти; віддаленість освітніх закладів від місця проживання дітей (потреба у підвезенні дітей до місця навчання); повна чи часткова руйнація закладів освіти прифронтових та окупованих сільських населених пунктів, втрата контингенту дошкільнят, учнів та студентів (примусове вивезення українських дітей до території російської держави; вимушена міграція заради збереження власного життя та життя й здоров'я своїх дітей, у тому числі виїзд українців за кордон), зростання чисельності загиблих і скалічених дітей унаслідок російсько-української війни; поступовий розвиток інклюзивної освіти, збільшення кількості груп з інклюзивним навчанням; загострення соціальних проблем із-за переходу освітнього процесу на дистанційний режим навчання (фінансові, матеріальні та психологічні труднощі, не достатній рівень цифрової грамотності у учасників освітнього процесу, зростання рівня злочинності серед молоді); не досконалий механізм доступу до освіти осіб з тимчасово окупованих територій до українських закладів освіти, потреба у вдосконаленні відповідних нормативно-правових актів;
- в культурі, фізичній культурі і спорті – спостерігається низький рівень реалізації культурно-дозвілевих потреб і відпочинку; скорочення кількості закладів культури, мистецьких і спортивних шкіл, музеїв, бібліотек та відвідувачів у них; більша частка приміщень закладів культури та спорту потребують

капітального та поточного ремонтів, осучаснення обладнання, централізованої системи опалення; впровадження мотиваційних заходів для працівників галузі культури, фізичної культури і спорту; потреба в зміні організаційно-правових форм господарювання, веденні ефективної маркетингової політики щодо просування послуг закладів культури та музейних установ на внутрішній та зовнішній ринок;

— в охороні здоров'я – низький рівень забезпеченості селян медичними закладами, кваліфікованими медичними працівниками та автомобілями швидкої допомоги; зростання рівня захворюваності серед селян, висока смертність із-за невчасного надання медичних послуг; низький рівень оснащеності медичних закладів сучасним обладнанням;

— в житлово-комунальному господарстві – суттєва різниця житлових умов міського і сільського населення, що проявляється у низькому рівні забезпеченості сільських населених пунктів водою, газом та теплом; руйнування чи пошкодження ліній електропередач, трубопроводів унаслідок російської агресії; низький рівень організації послуги вивозу сміття та благоустрою сільських територій;

— в соціальному забезпеченні – високий рівень охоплення сільського населення різних категорій соціальними послугами; розташування служб соціального захисту на великій відстані від місця проживання людини, необхідність організації під'їзду селян до них; високий рівень влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у дитячі будинки сімейного типу та в прийомні сімці, але при цьому спостерігається зростання криміногенної ситуації серед підлітків і молоді;

— в транспортному забезпеченні – спостерігається низький рівень дорожньо-транспортної інфраструктури у сільській місцевості; необхідність інституційно-правового врегулювання процедури відкриття та закриття автостанцій; формування взаємовідносин між суб'єктами дорожньо-транспортного руху, їх соціальної відповідальності; не організовано взаємодію органів управління на всіх рівнях з організації та контролю пасажирських перевезень тощо;

— в інфраструктурі зв'язку – спостерігається значний цифровий розрив між селом і містом, що заважає отримати соціальні послуги за допомогою цифрових технологій; велика частка сільських населених пунктів не охоплена оптичними мережами операторів зв'язку; відсутній чи нестабільний фіксований Інтернет, низька його швидкість; висока вартість послуги підключення до Інтернету; низький відсоток селян мають комп'ютерну техніку вдома тощо;

— в управлінні – потреба в розробці ефективних механізмів публічного управління, які б дозволили владі територіальних громад вирішувати питання з об'єктами соціальної інфраструктури, що знаходяться на території громади; зняття з балансу міністерств об'єктів соціальної інфраструктури та передача їх утримання на баланс громади.

Проаналізовано європейський досвід щодо забезпечення соціально-інфраструктурного розвитку сільських територій. Визначено, що на рівні європейського регіону функціонують різноманітні фонди, проекти, програми та інші ініціативи, спрямовані на розвиток сільських територій та покращення життя селян. Зусилля ЄС у поєднанні з владними національними структурами країн-членів ЄС та представників громадянського суспільства спрямовані на проведення політики щодо збалансованого сільського розвитку та впровадження в практику концепції «розумне село», в основу якої покладено використання сільською громадою інноваційних рішень і технологій для облаштування життя у своїх громадах. З'ясовано, що Іспанія й Польща мають подібні з Україною показники щодо загальної чисельності населення та часткою сільського населення в них. За такими показниками, як рівень механізації, частка зайнятих у сільському господарстві мешканців, ефективність використання угідь та мінеральних добрив, Польща займає лідерські позиції серед країн ЄС. Вітається та підтримується диверсифікація виробництва сільських територій. У цьому контексті найбільш популярним у багатьох країнах є розвиток сільського туризму. Також цікавим і корисним для України є досвід Балканських країн щодо відновлення своїх територій, у тому числі й сільських, після тривалого збройного конфлікту.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

3.1. Концептуальна модель формування стратегії антикризового управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій

Результати проведеного дослідження дають підстави для твердження, що соціальна інфраструктура сільських територій України переживає глибоку системну кризу, що проявляється в скороченні мережі закладів соціальної сфери, неможливості у повній мірі задовольнити інтереси і потреби населення, погіршенні демографічних показників (у тому числі із-за погіршення медичного обслуговування), відсутності необхідних зручностей у побуті сільських мешканців, стійкому невиконанні завдань соціально-економічного розвитку території та ін. Все це призводить до відчутного зниження якості життя сільського населення, стає більш відчутним розрив між рівнем життя села і міста. До того ж, рівень системного дискомфорту у соціальній сфері сільських територій зростає внаслідок російсько-української війни, що наразі триває в Україні, що лише поглиблює кризову ситуацію українського села. Особливо це відчувають люди, які проживають на окупованих, деокупованих, прифронтових, прикордонних з країною-агресором територіях. Саме на цих територіях відбувається гостра дестабілізація всіх сфер життєдіяльності суспільства. Виходячи з вище зазначеного можна впевнено стверджувати, що кризовий стан сільської соціальної інфраструктури без перебільшення загрожує майбутньому існуванню й розвитку українського села в цілому у країні, а найбільше на територіях з особливим статусом, що перелічені вище. Вважаємо, що для збереження українського села саме у зазначених умовах потребою часу є впровадження стратегії антикризового управління, спрямованої на збереження, відновлення та розвиток сільської соціальної інфраструктури, яка має забезпечити достатньо комфортний рівень життя селян.

Зауважимо, що сутність кризи (кризового стану) по-різному трактують у довідникових видання та науковій літературі. Криза може виникнути у будь-якій сфері, підприємстві, організації, може бути природним чи техногенним явищем, мати різні часові рамки тощо. У будь-якому разі, кризу сприймають як негативне явище, що виникає під впливом зовнішніх чи внутрішніх факторів і призводить до загострення становища, у більшості негативних змін, руйнування, знищення, загибелі, загострення ситуації тощо. Вона може мати різний характер глибока чи легка, затяжна чи короткотермінова, загальна чи локальна, явна чи прихована. В залежності від того, де відбувається криза чи у якій сфері, визначають різні види криз: природна, суспільна, ідейна, політична, урядова, економічна, фінансова, соціальна, демографічна, екологічна, організаційна, технологічна, психологічна, душевна, творча, криза особистості, колективу, підприємства, організації та ін. Виходячи з вище зазначеного можна стверджувати, що криза є доволі складним і різноманітним явищем, її природу й типологію не завжди можна визначити однозначно. Для виходу з кризи приймається рішення щодо обрання моделі антикризового управління та розробляється стратегія і тактика виходу з цього стану. Ключову роль в цьому процесі, у першу чергу, відіграють на рівні держави – органи державної влади, у тому числі ті, що безпосередньо регулюють господарські відносини шляхом прийняття відповідних правових актів у певній сфері діяльності, на рівні регіону (місцевому рівні) – органи державної регіональної влади та органи місцевого самоврядування, які є крупними комунальними власниками та активними учасниками господарських відносин.

Відповідно до енциклопедичного словника, антикризове управління є процесом «застосування комплексу взаємопов'язаних заходів, спрямованих на соціально-економічне оздоровлення фінансово-господарської діяльності індивідуального підприємця, підприємства, галузі, регіону, національної економіки» [234]. Його застосовують як для виходу з кризового стану, так і для попередження чи запобігання кризовим явищам у майбутньому. Тому, залежно від стадій розвитку кризи розрізняють превентивне (недопущення виникнення кризи) та стабілізаційне (усунення несприятливих явищ з метою сталого розвитку

об'єкта управління на довгострокову перспективу) антикризове управління. Останній вид антикризового управління реалізується тоді, коли об'єкт управління має показники нижчі нормативних, його функціонування не відповідає цільовим орієнтирам суб'єктів управління (у тому числі органам публічної влади), не задовольняють запити споживачів послуг, що надаються об'єктом управління. У нашому випадку таким об'єктом управління є сільська соціальна інфраструктура. Її стан, як доведено вище, знаходиться у кризовій ситуації, що потребує від органів публічної влади та інших владних інституцій перегляду цільових орієнтирів управління, які і визначають специфіку стратегічного антикризового управління, головним завданням якого є подолання занепаду, стабілізації соціально-економічних процесів на сільських територіях та створення умов для сталого розвитку сільської інфраструктури в соціальній сфері. Відповідно до цілей запроваджуються різні механізми стратегічного антикризового управління: методи прогнозування та оцінки ризиків, розпізнавання передкризового стану, діагностика розвитку кризи та ін.

Варто зазначити, що в науці публічного управління та адміністрування стратегічне публічне управління розглядається як «діяльність органів публічної влади, що полягає у свідомому виборі пріоритетних у певній історичний період суспільних цінностей, цілей, інтересів та потреб, реалізація яких здійснюється за участі членів суспільства на основі ефективних стратегій в умовах прийнятої вартості отримання суспільної вигоди» [220, с. 170]. Виходячи з цього визначення та орієнтуючись на проблематику нашого дослідження, для збереження, відновлення й розвитку соціальної інфраструктури сільських територій в Україні необхідно провести перегляд пріоритетних суспільних цілей з метою реалізації інтересів і потреб сільського населення під час російсько-української війни та після її закінчення, тобто розробити стратегію розвитку на середню та довготривалу перспективу. Проте, слід зазначити, що сьогодні розвиток сільських територій України є не однаковим, деякі сільські населені пункти мають суттєві відмінності як у функціонуванні соціальної інфраструктури в цілому, так і у причинах, що спричинили значне погіршення стану інфраструктурних об'єктів і

процесу надання соціальних послуг. Тож, головними принципами антикризового управління та вибору стратегії й тактики мають бути принцип єдності цілей управління на різних рівнях управління (держави, регіону, району, територіальної громади) та принцип адекватності – прийняття рішень щодо виходу з кризи або недопущення кризової ситуації мають бути адекватними реальній ситуації, що склалась у конкретній сільській місцевості.

Зазначимо, що стратегія розвитку, з точки зору державного управління, є результатом «стратегічного планування, що базується на аналізі зовнішнього і внутрішнього середовища організації та визначає опорні концептуальні положення стосовно бажаного і можливого майбутнього..., а також систему програмно-цільових засобів (проектів, програм) досягнення стратегічних настанов» [74, с. 680]. В той же час, антикризове управління є одним із видів діяльності органів державного управління та органів місцевого самоврядування різних рівнів, що спрямовується на подолання кризової ситуації, збереження стійкого розвитку території (галузі, підприємства), розробки антикризових стратегій, проектів, програм розвитку, системи заходів задля пом'якшення негативних наслідків кризи. В антикризовому управлінні вирішальну роль відіграє обрана стратегія управління, що має бути спрямована на пошук шляхів виходу з кризи, усунення причин, що призвели до кризового стану. Стратегія антикризового управління передбачає розробку й прийняття конкретного документу – стратегії (стратегічної програми). Її вироблення потребує проведення великої аналітичної і проектної роботи, а досягнення бажаного ефекту залежить від відповідальності, готовності до змін, прийняття та розуміння необхідності цих змін суб'єктами, які будуть втілювати в життя розроблені в стратегії антикризові заходи. У нашому випадку стратегія має бути не тільки антикризовою але має бути спрямована на розвиток сільської соціальної інфраструктури, тобто об'єкт управління має пройти шлях від вихідного стану на бажаний, що є якісно кращим.

Організація формування, затвердження та реалізації стратегії антикризового управління має здійснюватися у певній послідовності. Алгоритм цього процесу представлено на рис. 3.1.

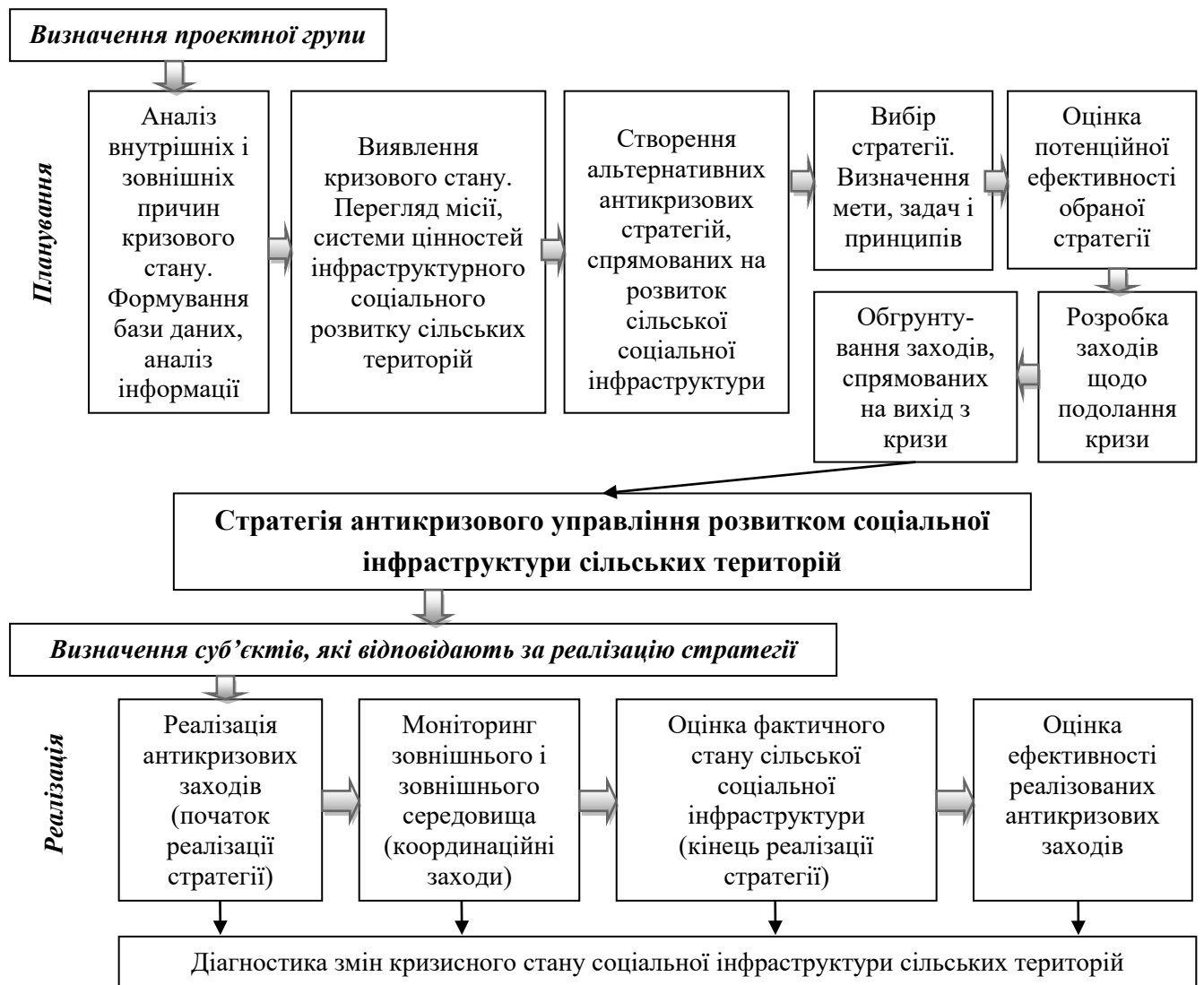

Рис. 3.1. Алгоритм розробки і реалізації стратегії антикризового управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій

Для розробки стратегічного документу насамперед потрібно сформулювати та затвердити склад проектної (робочої) групи. Оскільки, стратегічний документ має бути спрямований на розвиток соціальної інфраструктури певного населеного пункту, що знаходиться у сільській місцевості, то до цієї групи мають входити представники органів публічної влади, що представляють владні інституції у даному населеному пункті, суб'єкти (носії) функцій соціальної інфраструктури (постачальники соціальних послуг), представники від сільської громади (споживачі послуг), представники від громадських організацій та інших зацікавлених осіб. Також для проведення аналітичної роботи до проектної групи

доцільно запросити науковців та працівників статистичних організацій (органів статистики).

Розробка та реалізація стратегії зазвичай проходить у два етапи – планування і реалізації. На етапі планування здійснюється діагностування виникнення кризи, а саме збирається та аналізується інформація про внутрішнє і зовнішнє середовище функціонування і стану соціальної інфраструктури конкретного сільського населеного пункту, визначаються параметри, оцінка стадії та глибини кризи, ідентифікуються ризики та фактори, що зумовили кризовий стан та ті, що ще можуть зумовити кризу об'єкту управління у майбутньому розвитку. Слід зауважити, що функціонування сільської соціальної інфраструктури характеризується непередбачуваністю і невизначеністю змін насамперед у зовнішньому середовищі. Це обумовлено, у першу чергу, кризовими явищами, що відбуваються у військово-політичній та економічній сферах України, починаючи з 2014 р. – з початку російської агресії на територію нашої країни, що призвело до втрати частини території (у тому числі сільської), вимушеної міграції українських громадян на більш безпечні території країни, втрати житла, постійної роботи, засобів для існування тощо. Також необхідно провести діагностику соціальної інфраструктури конкретного села, визначити сильні й слабкі її сторони та визначити можливості й загрози у її розвитку (для цього доцільно використати метод SWOT-аналізу). Виявивши зовнішні та внутрішні причини кризового стану сільської соціальної інфраструктури, а також з'ясувавши її переваги, можна переглянути місію й систему цінностей інфраструктурного соціального розвитку сільських територій.

Зазвичай, представники органів публічної влади є ініціаторами розробки й впровадження стратегічного документу, в основу якого вкладається візія – бачення майбутнього розвитку населеного пункту, формування бажаної моделі сільської соціальної інфраструктури. Загальною візією для будь-яких сільських територій України є створення людиноцентристської моделі соціальної інфраструктури, яка здатна забезпечити комфортне проживання сільської родини та конкретної людини, що заснована на розвитку людського (освітнього, культурного, фізичного,

духовного, трудового) потенціалу та адаптована до використання новітніх технологічних досягнень у сфері підприємництва, цифровізації, комп'ютеризації, електронних сервісів і послуг. У такому разі, місія антикризового управління розвитком сільської соціальної інфраструктури полягає в створенні таких умов проживання для сільських мешканців певного населеного пункту, щоб його жителі могли вести активний, повноцінний, здоровий спосіб життя, щоб селяни не відчували різниці у якості життя та рівні комфорту із представниками маленьких і великих міст. Тож, метою стратегії антикризового управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій є розроблення антикризових механізмів і заходів, що передбачають комплексне вирішення проблем внутрішнього характеру інфраструктурного розвитку, ефективне використання потенціалу сільської громади з метою підвищення якості життя селян, враховуючи прийняті на державному рівні соціальні стандарти. В основу цієї мети має бути покладено принцип територіально-просторового управління сільським розвитком, про який йшлося у першому розділі роботи. Вважаємо, що саме такий підхід дозволить сільським громадам використовувати весь наявний ресурс (природний, економічний, людський) території, підвищить їх інвестиційну привабливість (втілення підприємницьких ініціатив, формування багатоукладної економіки села), дасть можливість розширити джерела доходів селян за рахунок збільшення кількості зайнятого населення, зокрема у несільськогосподарських видах діяльності. Все це призведе до прискорення подальшого розвитку сільських громад.

На другому етапі формування стратегії антикризового управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій – етап реалізації – необхідно визначити відповідальних суб'єктів (осіб, групу осіб), які будуть впроваджувати розроблені антикризові заходи у життя територіальної громади. На етапі реалізації стратегії антикризового управління впроваджуються внутрішні механізми (інституційний, економічний, кадровий) стабілізації та здійснюються антикризові заходи. Одним із важливих етапів є оцінка фактичного стану сільської соціальної інфраструктури наприкінці реалізації стратегії та оцінка ефективності реалізації

антикризових заходів, тобто оцінка якості виконання управлінських рішень та облік досягнутих результатів.

Не менш важливим є системне й регулярне здійснення антикризового моніторингу стану сільської соціальної інфраструктури. У цьому контексті ключовими об'єктами концентрації уваги з боку органів публічної влади на сільських територіях мають бути основні показники розвитку соціально-інфраструктурної мережі закладів і послуг, індикатори задоволення потреб сільської громади, рівень виконання інноваційних проектів і ступень досягнення цілей обраної стратегії антикризового управління.

Варто зазначити, що оскільки вихід з кризового стану, у якій сьогодні перебуває сільська соціальна інфраструктура, пов'язаний з виявленням та усуненням причин, що спричинили цю кризу, тож в антикризовому управлінні вирішальну роль відіграє саме обраний варіант стратегії – структурного документу, у якому визначено принципи, механізми, функції, методи, технології управління, стратегічні цілі та пріоритети соціально-інфраструктурного розвитку сільських територій України.

Концептуальну модель формування стратегії антикризового управління розвитком сільської соціальної інфраструктури наведено на рис. 3.2.

Зауважимо, що підставами для розробки стратегії є наявні стратегічні документи державного, регіонального і галузевого рівнів. Зокрема, в основу стратегії антикризового управління сільською соціальною інфраструктурою мають бути покладені: державні стратегії довгострокового розвитку країни і регіонів, концепція розвитку сільських територій, стратегія розвитку цифрової трансформації соціальної сфери та галузеві стратегії розвитку (освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, туризму і рекреації, житлово-комунального господарства, торгівлі, побутового обслуговування, соціального забезпечення (соціального захисту), транспорту та зв'язку, управління та забезпечення безпеки). Далі потрібно здійснити аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища та поточного стану об'єкту управління з метою визначення проблем, які зумовили прийняття даної стратегії.

Рис. 3.2. Концептуальна модель формування стратегії антикризового управління розвитком сільської соціальної інфраструктури

Доцільним виявляється визначення наявного потенціалу території, а саме його ресурсного (наявні ресурси, що використовуються та і, що не використовуються громадою, а також нові стратегічні ресурси), суб'єктного (управлінського, організаційного, кадрового, маркетингового) та об'єктного (фінансового, трудового, торгового, транспортного, туристичного, інноваційного) потенціалу. Іншими словами, визначити конкретні можливості, які доцільно використати під час розробки і реалізації стратегічного управління. Дані можливості можна систематизувати за основними складовими розвитку соціальної інфраструктури села, розглядаючи її як комплексну систему, яка складається з двох блоків: галузевий блок і блок життєзабезпечення території. У цьому контексті основними складовими є:

— економічна – зміна в ході проведення реформи децентралізації порядку фінансування та збільшення надходжень до бюджету сільського населеного пункту дозволять територіальній громаді впроваджувати стратегічні програми розвитку, що спрямовані насамперед на розвиток несільськогосподарських видів діяльності (диверсифікація економічної діяльності), а також модернізувати традиційну сільську економіку, розширюючи сферу застосування інтелектуальної кваліфікованої праці селян;

— соціальна – створення комплексної соціально-інфраструктурної системи, що забезпечить комфортні умови життя селян та підвищить якість надання соціальних послуг, що, в свою чергу, може покращити демографічну ситуацію українського села та уповільнить темпи освітньої та трудової міграції місцевого населення (доцільним є розроблення мотиваційних стимулів для молодих спеціалістів та в цілому для підтримки молодих сімей з метою їх зацікавленості та прагненні залишитися у даному населеному пункті на постійне місце проживання);

— екологічна – враховуючи вплив аграрного господарства та соціально-економічної діяльності, що здійснюються на сільських територіях, на довкілля, в умовах дотримання концепції сталого розвитку необхідно спрямовувати зусилля громади на відтворення природних ресурсів та підвищити відповідальність членів

громади, суб'єктів господарювання за екологічні правопорушення.

Важливим під час розроблення стратегії антикризового управління враховувати загальні та специфічні принципи, тобто правила, норми управлінської діяльності, що зазначають основні вимоги до системи і організації управління. До загальних, які також називають універсальними, можна віднести ті, що стосуються будь-якої сільської території: економічна ефективність, соціальна відповідальність, розмежування функцій управління, системність, орієнтація на споживача соціальних послуг. Специфічні принципи визначають закономірності й правила управлінської діяльності, що спрямована на розвиток соціальної інфраструктури певного сільського населеного пункту. Такими принципами є планування та розробка програм специфічного характеру, моніторинг зовнішнього і внутрішнього середовища, безперервність, цілеспрямованість, пріоритетність, комплексність, оперативність, достовірність вихідної інформації і прогнозів, кінцева орієнтація на діяльність (результативність). Наприклад, принцип планування та розробки програм специфічного характеру в антикризовому управлінні передбачає оперативне реагування на зміни, що відбулись у зовнішньому і внутрішньому середовищі, при цьому розробляти конкретні управлінські інструменти необхідно за умови найменших фінансово-матеріальних витрат. Принцип системності позначає необхідність у проведенні постійного діагностування основних факторів, що впливають на формування й розвиток всіх компонентів соціальної інфраструктури, що у сукупності забезпечує стійкий розвиток сільської території та комфортність життя її мешканців. В основу принципу цілеспрямованості покладено фактично оздоровлення об'єкту управління – сільської соціальної інфраструктури. Принцип результативності орієнтує управлінську діяльність, навіть в умовах кризи, на досягнення поставлених цілей через запровадження комплексу антикризових заходів. Однак, для їх розробки необхідно спочатку пройти діагностичний етап формування стратегії – уточнити візію та місію, обґрунтувати нову або переглянути стару систему цінностей (ціннісних орієнтацій), обрати конкретну стратегію. Наступним кроком буде формування

самої стратегії розвитку, визначення стратегічних цілей, завдань та пріоритетів, на підставі чого розробляється поетапний антикризовий план. Відбувається моделювання та оцінювання можливостей реалізації обраної стратегії.

Вважаємо, що стратегічними цілями і завданнями виходу з кризового стану сільської соціальної інфраструктури можуть бути такі:

- 1) ціль 1 – диверсифікація економічних видів діяльності:
 - просування проектів смарт-спеціалізацій (розвиток переробних виробництв, залучення селян до формування і реалізації стратегій, проектів, планів розвитку власного населеного пункту у частині смарт-спеціалізації);
 - створення виробництва замкнутого циклу (стимулювання міні-підприємств з перероблення відходів усіх видів економічної і побутової діяльності сільських мешканців, перехід на альтернативні види палива на умовах подальшого постачання їхньої продукції компаніям, що розташовані на території громади);
 - розвиток інфраструктури для екологічної переробки побутових відходів, надання для цього нульових кредитів з боку держави;
 - створення сервісної служби (філіалів, відділень, мобільних груп) у сільських населених пунктах для швидкого оформлення всіх необхідних документів для реєстрації бізнесу;
 - розбудова ефективної мережі надання транспортних пасажирських і вантажних послуг селянам;
 - розвиток туристсько-рекреаційного потенціалу території та нових видів туризму в контексті концепції сталого розвитку;
 - створення та підтримки діяльності вже існуючих центрів надання адміністративних послуг;
 - забезпечення доступності сільського населення до банківського обслуговування (збереження наявної банківської інфраструктури або сприяння відкриттю банківських відділень, установка платіжних терміналів та забезпечення їх обслуговування на території сільського населеного пункту);
 - запровадження програм для стимулювання молоді до їх

повернення у сільську місцевість (розвиток системи соціальних послуг, мережі закладів соціального спрямування, організація спортивного і культурного дозвілля);

- розвиток гнучких форм зайнятості населення у сільських територіях, сприяння диверсифікації цих форм;

- **ціль 2 – збереження людського потенціалу:**

- створення необхідних умов для самореалізації працездатного населення у своєму населеному пункті (формування системи освіти для дорослих, узгодження з місцевими підприємцями і підприємствами обсягів підготовки фахівців, розвиток у сільській місцевості аграрної професійної освіти, курсів для надання побутових послуг населенню, заохочення до соціальної відповідальності бізнесу тощо);

- вирівнювання освітніх можливостей сільських мешканців до можливостей жителів міст (створення мережі закладів безперервної освіти, оснащення закладів освіти ІТ-технологіями, залучення до співпраці в управлінні освітою представників територіальних громад);

- підвищення доступності до якісного медичного обслуговування та спрощеного доступу до придбання необхідних медичних препаратів;

- пропагування здорового способу життя серед місцевих жителів;

- забезпечення отримання жителями сіл якісних і безпечних соціальних послуг;

- **ціль 3 – оптимізація діяльності сільських громад:**

- залучення до громадських слухань широкого кола сільських мешканців, у тому числі шляхом створення органів самоорганізації населення;

- вести роз'яснювально-просвітницьку роботу серед громадян щодо можливостей включення їх в процес управління громадою;

- залучення місцевих жителів до створення «розумного села» в своїй громаді;

- вивчення та впровадження кращих практик серед управлінської еліти громади;

- поширення практики використання технології бюджетів участі для оптимізації витрачання коштів місцевих бюджетів;
- сприяння участі представників органів публічної влади у регіональних інвестиційних форумах для презентації потенційним інвесторам ініціатив територіальних громад і місцевого бізнесу, залучення додаткових коштів у рамках міжнародної допомоги тощо.

Реалізація стратегії антикризового управління потребує розробки спеціального інструментарію: механізмів, методів, технологій, заходів тощо. Зокрема, механізмами антикризового управління є:

- правовий – комплекс юридичних засобів, необхідних і достатніх для поставленої мети (юридична технологія); здійснюється за допомогою встановлення або скасування правових норм, має нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини у сфері публічного управління;

- економічний – залежить від зовнішніх і внутрішніх факторів ринково-територіального середовища, що останнім часом потерпає від постійних змін; це фактично сукупність фінансово-економічних методів управління, за допомогою яких забезпечується реалізація соціальних функцій (інструментами і стимулами є: фінансові ресурси державного, регіональних і місцевих бюджетів; інвестиційна привабливість території та інвестиційний клімат; попит на послуги соціальної сфери; економічне стимулювання; економічна відповідальність; резервування фінансових і матеріальних коштів; кредитування та ін.);

- організаційний – це встановлена система взаємоузгоджених дій і процесів, що забезпечують стабільний розвиток сільської соціальної інфраструктури (встановлення правил гри, стандартів, норм, функцій, взаємозв'язків між суб'єктами внутрішньої і зовнішньої підсистеми управління);

- мотиваційний – забезпечує процес мотивування працівників, суб'єктів економіки, соціальної сфери до діяльності, спрямованої на досягнення цілей функціонування об'єктів соціальної інфраструктури та особистих цілей сільських мешканців;

- інноваційний – забезпечує впровадження інновацій в соціально-

економічну сферу з метою якісних змін сільської соціальної інфраструктури та отримання від її діяльності економічного, соціального, науково-технічного та екологічного ефекту, що пов'язано з необхідною умовою виживання в умовах кризового стану та розвитку у довгостроковій перспективі;

— екологічний – розроблення та впровадження дій і заходів, спрямованих на забезпечення екологічних потреб сільських мешканців та громадян країни в цілому, підтримку екологічної безпеки сільських територій та раціональне природокористування і відтворення природних ресурсів.

В рамках реалізації стратегії антикризового управління розвитком сільської соціальної інфраструктури використовують різні функції, методи і технології публічного управління. Зокрема, функції публічного управління розкривають зміст здійснення практичної діяльності суб'єктів управління – органів публічної влади. Через функції управління суб'єкти місцевого самоврядування реалізують виконання поставлених завдань для забезпечення нормального функціонування й розвитку соціальної інфраструктури, забезпечуючи тим самим життєдіяльність всієї громади. Зауважимо, що соціальна інфраструктура також виконує у суспільстві певні функції, а саме: соціальну, забезпечуючу, відтворюючу, організаційно-управлінську, стимулюючу, регулюючу, контрольну, фіскальну, репутаційну тощо.

Методи публічного управління представляють систему способів, за допомогою яких органи публічного управління вирішують поставлені перед ними завдання і досягають намічених цілей. Оскільки масштаб сільської соціальної інфраструктури є доволі великим та має багатofункціональність її елементів, тож кількість методів публічного управління є також доволі великою. За їх спрямованістю можна виділити політичні, економічні, соціальні, гуманітарні, технічні, технологічні та екологічні методи.

Технології публічного управління в умовах подолання кризи представляють цілеспрямовану послідовність дій чи робочих операцій органів публічної влади, які за допомогою відповідних методів і засобів управлінського впливу на сільську соціальну інфраструктуру забезпечує захист інтересів споживачів соціальних

послуг – жителів певної сільської громади.

З метою досягнення бажаного результату необхідно розробити бажану систему індикаторів оцінки реалізації стратегії і провести моніторинг її ефективності. Проте, слід відмітити, що процес формування й реалізації стратегії антикризового управління є безперервним, оскільки зміни у зовнішньому середовищі, від яких залежать і зміни у самій соціальній інфраструктурі, відбуваються постійно, їх передбачити не завжди вдається, особливо в умовах ведення військових дій, тож робота по реалізації стратегії має бути поетапною і потребує постійного моніторингу соціально-інфраструктурного стану.

Хотілось би зауважити, що хоча стратегія антикризового управління зазвичай формується вищим керівництвом, її реалізація передбачає активну участь усіх суб'єктів управління і носіїв функцій соціальної інфраструктури (постачальників та споживачів послуг, фінансово-кредитних та інвестиційних установ, некомерційних об'єднань та міжнародних фінансових організацій). Сама ж стратегія антикризового управління має відповідати певним вимогам: мати випереджальний характер розвитку (діяти на перспективу); бути обґрунтованою (базуватися на результатах ретельно проведених дослідженнях і фактичних даних); мають бути залучені до її розробки висококваліфіковані фахівці, бажано ті, хто вже має досвід з розробки такого роду документів); має представляти цілісність при забезпеченні певної гнучкості цілей окремих елементів системи.

Отже, нами запропонована концептуальна модель формування стратегії антикризового управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій України, в основу якої покладено принцип територіально-просторового управління сільським розвитком, а кінцевим результатом реалізації даної стратегії виступає бажана модель сільської соціальної інфраструктури, яка одночасно є і об'єктом публічного управління. Крім того, нами запропоновано алгоритм розробки і реалізації стратегії антикризового управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій, що складається з двох етапів – планування і реалізації.

3.2. Метод SWOT-аналізу як передумова формування стратегії антикризового публічного управління розвитком сільської соціальної інфраструктури

В науці публічного управління та у практичній діяльності все частіше використовують такий метод, як SWOT-аналіз. Цей метод, починаючи з 60-х рр. минулого століття, застосовують у процесі стратегічного планування для формування довгострокових цілей і стратегій на підставі зіставлення наявних ресурсів та оцінці можливостей й перспектив розвитку досліджуваного об'єкту управління. Метод SWOT-аналізу перевірений часом та широко застосовується сьогодні, практично в усіх сферах життєдіяльності суспільства, у тому числі під час розроблення антикризових програм.

Варто зазначити, що SWOT-аналіз, згідно з визначенням, що надається у тлумачного словнику, є системою «інтегрального аналізу, основним змістом якого є дослідження сильних і слабких сторін підприємства в площині окремих внутрішніх чинників, а також позитивного чи негативного впливу окремих зовнішніх чинників, які зумовлюють розвиток підприємства [241]. Метод SWOT «дозволяє встановити зв'язки між силою і слабкістю організації та зовнішніми загрозами і можливостями» [67]. Для встановлення таких зав'язків складається матриця SWOT, у якій S (сила) – сильні сторони, W (слабкість) – слабкі сторони, O – можливості, T – загрози. Зазвичай, сильні й слабкі сторони відображають внутрішній стан організації, а можливості й загрози – зовнішнє середовище. Фактично цей метод представляє собою групу факторів, що впливають на певний об'єкт управління зовні й всередині, та їх аналіз з позиції визначення позитивного й негативного впливу на його діяльність.

На підставі розглянутого вище матеріалу щодо стану публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій в Україні та враховуючи сучасні обставини, коли країна знаходиться в активній фазі російсько-української війни та має повну або часткову руйнацію об'єктів соціальної інфраструктури, у тому числі сільської, спробуємо представити

матрицю SWOT. Зазначимо, що у нашому випадку об'єктом SWOT виступає сільська соціальна інфраструктура та управлінський вплив, що спрямований на її відновлення та розвиток. Вважаємо, що цей метод дозволить поглянути на становище соціальної інфраструктури сільських територій в реальному часі та виступить інструментом в управлінні ризиками та прийнятті управлінських рішень на майбутню перспективу.

Спочатку зазначимо, що результати SWOT-аналізу сформовані на основі інформації-опису основних тенденцій і проблем розвитку сільської соціальної інфраструктури, що представлена відповідно до її функціональних блоків як бажаної структури (див. рис. 1.3). Інформацію отримано від проведення дослідження офіційних документів – програм розвитку, стратегій, статистичних звітів державного, регіонального та місцевого рівнів; аналізу офіційних даних органів статистичного управління різних рівнів та інших документів. Результати аналізу представляють:

- сильні сторони – узагальнений опис про стан наявних об'єктів соціальної інфраструктури, формування уявлення про рівень їх забезпеченості висококваліфікованими кадрами, функціонування програм розвитку тощо;

- слабкі сторони – узагальнений опис тих тенденцій і проблем, які заважають розвитку об'єктів соціальної інфраструктури;

- можливості – зовнішні аспекти, які можна було б використати представниками сільської громади з метою підтримки стану, відновлення та розвитку об'єктів соціальної інфраструктури;

- загрози – будь-які процеси чи явища, зовнішні обмеження, які перешкоджають розвитку об'єктів соціальної інфраструктури на сільських територіях.

Почнемо висвітлення результатів дослідження з об'єктів критичної інфраструктури, які частково представлені в матриці SWOT-аналізу. Відмітимо, що у мирному житті розвиток соціальної інфраструктури тісно пов'язаний із вирішенням соціальних і економічних завдань. Однак сьогодні, в умовах воєнного стану, проголошеного в Україні внаслідок воєнної агресії з боку російської

держави, повноцінне функціонування об'єктів соціальної інфраструктури пов'язано, окрім зазначених, із вирішенням військово-політичних і безпекових завдань. Внаслідок активних бойових дій на території країни українці вимушене виїжджати до інших більш безпечних районів країни або за кордон. Сьогодні, навіть ті райони, які вже звільнені від військ російського агресора, є здебільшого депресивними, оскільки зруйнована або пошкоджена виробнича, транспортна та соціальна інфраструктура, зокрема повністю зруйнована або пошкоджена значна частина житлових будинків приватного сектора на значній частині території країни. Також під ракетний обстріл і бомбардування попадають об'єкти критичної інфраструктури, які мають забезпечувати нормальну життєдіяльність людини на певній території. Останнім часом саме ці об'єкти стають головною мішенню ворога, який прагне спричинити на території України гуманітарну катастрофу.

Важливість функціонування об'єктів критичної інфраструктури, першочерговість захисту саме цих об'єктів визнають всі світові країни. Деякі країни зазначають це у своїх стратегічних документах. Зокрема, у стратегічному документі Німеччини зазначено, що критична інфраструктура є «настільки життєво важливими для суспільного та економічного існування нації, що їх вихід з ладу або погіршення могли б призвести до стійких недопоставок послуг, товарів, до утворення значних прогалин у системах державної безпеки, або до інших драматичних наслідків» [315]. Для забезпечення захисту цих об'єктів кожна держава розробляє заходи, що спрямовані на досягнення безпекової готовності, які вживають відповідні підприємства та урядові органи.

Слід зазначити, що до критичної інфраструктури сільських територій в Україні можна віднести об'єкти, які надають життєво важливі послуги сільському населенню. В цілому, відповідно до затвердженого переліку секторів (підсекторів) критичної інфраструктури в Україні відносять певний набір основних послуг, зокрема:

— у паливно-енергетичному секторі такі підсектори: електроенергетика – виробництво та розподіл електричної енергії, управління системами передачі та енергопостачання; газова промисловість – видобуток, передача (транзит) та

розподіл газу, експлуатація газотранспортної системи; ядерна енергетика – виробництво електричної енергії на атомних станціях, їх експлуатація;

– в інформаційний секторі: інформаційні технології – надання хмарних послуг, у тому числі зберігання та обробки даних у центрах обробки даних та/або хмарних сховищах, здійснення хмарних обчислень; забезпечення функціонування систем електронного урядування; надання електронних довірчих послуг; розповсюдження ефірного цифрового наземного мовлення з використанням радіочастотного спектра в трьох та більше областях країни тощо; електронні комунікації – забезпечення функціонування точок обміну Інтернет-трафіком (IXP); адміністрування адресного простору українського сегмента Інтернету, у тому числі надання послуг з підтримки та адміністрування систем доменних імен (DNS) в Інтернеті; адміністрування та ведення реєстрів доменних імен верхнього рівня в Інтернеті, у тому числі домену.UA;

– у системі життєзабезпечення: комунальні послуги – постачання теплової енергії, гарячої води, централізоване водовідведення, поводження з побутовими відходами; у харчовій промисловості та агропромисловому комплексі – виробництво та переробка сільськогосподарської та/або харчової продукції; експлуатація великих зрошувальних систем, каналів та ін.; в охороні здоров'я – надання екстреної медичної допомоги, послуг стаціонарного та амбулаторного лікування та інших медичних послуг, контроль за інфекційними захворюваннями та/або епідеміями тощо;

– у транспорті й пошті: авіаційний транспорт – управління повітряним рухом, авіап перевезення, забезпечення роботи аеропортів та ін.; автомобільний та міський транспорт – автобусні, міські перевезення, технічне обслуговування транспортної інфраструктури, служби контролю трафіку, функціонування інтелектуальних транспортних систем; залізничний транспорт – пасажирські і вантажні залізничні перевезення, забезпечення роботи вокзалів та вузлових станцій тощо; морський та річковий транспорт – контроль і управління судноплавством, операції на внутрішньому, морському або прибережному пасажирському та вантажному транспорті та ін.; поштовий зв'язок – надання

послуг поштового зв'язку;

— у цивільному захисті населення та територій – система екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112, аварійне і екстрене оповіщення населення, ліквідація і аварійне відновлення, організація і координація порятунку жителів і майна;

— у фінансовому секторі – планування, виконання та моніторинг виконання бюджетів, розрахунково-касове обслуговування розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, здійснення контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків, зборів, платежів тощо [59].

Всі перелічені послуги є життєво важливими для людини і суспільства, допущення збоїв, порушення, переривання в їх наданні призводять до виникнення негативних наслідків для національної безпеки. Одним із таких наслідків, наприклад, є вимушена міграція.

За поточний період війни в Україні можна виділити два потоки вимушеної міграції. Перший – 24 лютого – початок російсько-української війни, коли українці, рятуючись від активних бойових дій, виїжджали зі своїх домівок на більш безпечні території. Це був наймасовіший етап. За перший місяць війни виїхало понад 10 млн людей, з них близько 4 млн. виїхало за кордон. Другий розпочався після наймасованіших атак на енергетичну систему України – 10 жовтня (випущено 84 ворожих ракети) та 15 листопада 2022 р. (випущено 96 ракет). Так, 10 жовтня 2022 р. десятки російських ракет влучили в об'єкти енергетичної інфраструктури в 11 областях України і місті Києві, внаслідок чого було порушено електропостачання по всій країні. У восьми регіонах виникли проблеми з водопостачанням. Державна і місцева влада разом з відповідними відомствами й службами розпочала оперативне відновлення пошкоджених об'єктів. Впродовж двох діб енергетичну систему країни було відновлено. Однак, атаки на енергетичну інфраструктуру України з боку російської федерації не припиняються і сьогодні українська влада заявляє, що рівень пошкодження української енергосистеми досяг близько 40 %. Постраждали гідроелектростанції, теплові електростанції та електроцентралі. Тож, внаслідок таких атак і зникнення електроенергії у домівках,

а у деяких містечках тривалий час діяв жорсткий графік віялових відключень електроенергії (досягав до 12 годин з розривами на добу), тоді й почався новий етап вимушеної міграції. Він не був масовим і відбувався дуже повільно, але люди, особливо які мають маленьких дітей, інваліди, люди похилого віку, виїжджали з місця постійного або тимчасового проживання / перебування до тих місць, де є електро- та теплопостачання.

Розуміючи, що удари по енергетичній інфраструктурі можуть вплинути на рішення українців щодо переміщення, аналітичний центр міжнародної компанії з працевлаштування Gremi Personal провів опитування населення з метою здійснення моніторингу зміни настроїв громадян. Опитування проводилось серед жителів Вінницької, Дніпропетровської, Житомирської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Львівської, Харківської областей – регіони, які найбільш постраждали від обстрілів критичної інфраструктури. В анкетуванні взяли участь 1250 жінок віком від 18 до 65 років. Результати опитування показали, що більшість жінок (67 %), незважаючи на обставини, залишаться в межах України. 20 % планують переїзд за кордон лише в тому випадку, якщо проблеми з опаленням, світлом і водою будуть довготривалими. Лише 13 % вже зараз планують переїзд [292]. Причому слід відмітити, що українці, які на даний час знаходяться за кордоном, шукають лише сезонну роботу саме тому, що планували весною повернутися до дому. І дійсно, щодня близько 20 тис. українців перетинають кордон Польщі і повертаються до дому. Це свідчить про те, що міграційний процес, спричинений війною, на деякий час призупинився, він не став масовим. Однак, міграційні потоки, спричинені пошуком гідного заробітку, продовжуються. Українці зацікавлені трудовою міграцією в країни ЄС, США, Канаду і Великобританію. Сьогодні українцям практично нічого не заважає здійснити свою мрію й інтегруватися в іншу країну, але відтік людського капіталу буде занадто відчутним для економіки України після війни.

Отже, з початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну було пошкоджено такі об'єкти критичної інфраструктури, як гідротехнічні споруди, об'єкти електроенергетики, морські порти, заклади охорони здоров'я та

освіти тощо. Як наслідок, українці не можуть отримувати вчасно якісні послуги, що пов'язанні з обкатами критичної інфраструктури, а також пошкодження режиму безперебійного функціонування цих об'єктів лякають громадян України, особливо вразливі верстви населення, які змушені шукати більш небезпечні місця як в своїй країні, так і за кордоном.

Щодо розвитку сільських територій в частині збереження соціальної інфраструктури під час російсько-української війни та прогнозування її розвитку після закінчення війни, то слід зазначити, що аналіз офіційних документів (паспортів сільських старостатів, офіційних статистичних даних головного управління статистики, програмах соціально-економічного розвитку громад та ін.) дозволяє визначити подібні (притаманні всім сільським територіям) переваги, що позначають сильні сторони:

- значна площа громади та відносно достатня чисельність населення відповідно до цієї площі;

- наявність значних природних ресурсів, зокрема водних (річки, озера, ставки, болота, водойми, водосховища), лісових (різні види лісів, захисні лісонасадження, чагарники, сади, виноградники), земельних (орні землі, сіножаті, пасовища, перелоги, піски, яри, луки тощо), мінерально-сировинних, рекреаційних;

- сприятливі кліматичні умови, зокрема для розвитку туризму;

- низьке екологічне навантаження, наявність великих природоохоронних територій;

- наявна кваліфікована робоча сила за найнижчою по країні вартістю;

- наявність підприємців, які швидко адаптуються в нових економічних умовах та ін.

Щодо слабких сторін, то слід відмітити такі:

- відсутність цілісної послідовної державної політики щодо комплексного підходу до розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, в основу якої мають бути покладені потреби сільських населених пунктів і селян;

- недостатній обсяг фінансової підтримки з боку держави програм

розвитку сільських територій в частині розвитку соціальної інфраструктури;

— низький рівень забезпечення селян соціальними послугами, практично відсутні на селі чи пропонується замалий спектр побутових послуг;

— низький рівень диверсифікації економіки сільських територій (спричиняє високий рівень безробіття, відтік молоді з села, низькі доходи населення та ін.);

— відсутність можливості прогнозування розвитку сільської соціальної інфраструктури в умовах воєнного стану тощо.

Конкретні результати SWOT-аналізу публічного управління розвитком та відновленням соціальної інфраструктури сільських територій в Україні, відповідно до таких функціональних блоків, як соціальна інфраструктура за галузями та інфраструктура життєзабезпечення сільських територій, наведено в дод. Д, табл. Д.4.

Стосовно першої галузі функціонального блоку – соціальна інфраструктура за галузями – освіти, то слід зазначити, що саме ця галузь зазнає постійних трансформацій, що ініціюються з боку держави. Зауважимо, що наявність закладів освіти у селі слугує деяким запобіжником існування цього села. Проте, через відсутність державної субвенції на утримання закладів освіти різного рівня у сільських населених пунктах за останні 10 років було закрито значну кількість сільських закладів освіти, оскільки вони є малокомплектними, а на їх утримання грошей у територіальній громаді не вистачає.

Проведений вище аналіз стану і розвитку сільської освіти дозволяє визначити сильні її сторони, а саме: наявність інфраструктури дошкільної і загальної середньої освіти (не у всіх населених пунктах, у деяких зруйновані повністю або частково внаслідок російсько-української війни, особливо на прикордонних з російською державою територією); наявність педагогічних кадрів (деякі вчителі викладають предмети ні своєї спеціалізації); функціонування груп у закладах освіти з інклюзивним навчання; функціонування опорних шкіл; робота з талановитою молоддю; організація підвезення дітей до закладів освіти; запровадження заходів на державному рівні для тих жителів з тимчасово

окупованих територій, які бажають здобувати освіту в українських закладах.

Слабкими сторонами в сільській освіті є такі: зменшення чисельності дітей у сільській місцевості внаслідок демографічної кризи; низька забезпеченість мережею сільських закладів освіти (в окремих сільських населених пунктах відсутні заклади дошкільної освіти, а в інших – заклади загальної середньої освіти); відсутність у більшості громад на їх території закладів професійно-технічної освіти (наявні лише в окремих сільських населених пунктах); прикордонні з російською державою сільські території є небезпечними для навчання (постійно обстрілюються) та практично втратили споруди закладів освіти (значна кількість закладів освіти немає укриттів або вони є непридатними для використання); низький рівень охоплення дітей сільськими закладами дошкільної освіти; низька наповнюваність дітьми закладів загальної середньої освіти; низький рівень підготовки випускників закладів загальної середньої освіти; вимушена внутрішня та зовнішня міграція педагогічного складу, нестача кваліфікованих педпрацівників; не всі заклади освіти мають центральне опалення або власну котельню, водогін, їдальню (буфет) з гарячим харчуванням, фізкультурну залу тощо; не всі заклади освіти підключені до мережі Інтернет (неможливість проводити освітній процес дистанційно); низький рівень забезпеченості дітей закладами позашкільної освіти; діти витрачають багато часу в дорозі, щоб дістатися до закладу освіти у разі його відсутності в своєму населеному пункті; відсутність інтеграції бізнесу та професійної освіти; проблемним питанням є доступ до освіти осіб з тимчасово окупованих територій.

Для покращення ситуації із сільською освітою можуть виступати такі можливості: оптимізація закладів освіти з метою економії коштів громади для реалізації більш важливих проектів; співпраця закладів освіти з громадою, місцевими підприємствами, владою з метою залучення коштів на розвиток матеріально-технічної бази закладів; проведення освітнього процесу в різних форматах: очному, дистанційному, змішаному в залежності від безпекової ситуації та наявних умов у закладах освіти; проведення інформаційно-роз'яснювальної кампанії для жителів з тимчасово окупованої території щодо можливостей

порядку та особливостей здобуття освіти в українських закладах; висвітлення актуальної інформації про вступну кампанію до закладів освіти професійного спрямування.

Загрозами у розвитку сільської освіти можуть бути такі явища й процеси, як: зростання еміграції – неповернення молоді в населений пункт, відтік молодих кадрів кваліфікованих спеціалістів; відтік випускників українських закладів загальної середньої освіти до закордонних університетів; байдужість до матеріально-технічних проблем закладів освіти сільської громади; зростання кількості правопорушень, наркоманії, алкоголізму серед молоді тощо.

В сфері культури, фізичній культурі та спорту сильними сторонами розвитку сільської соціальної інфраструктури можна назвати: наявність закладів культури й спорту (не у всіх населених пунктах, у деяких застарілі, зруйновані повністю або частково); функціонування мистецьких і спортивних шкіл; наявність професійних кадрів; проведення виставкової діяльності музеями, спортивних змагань серед учнівської молоді; організація і проведення концертів, театральних вистав, демонстрація кінострічок; наявність творчих колективів, що популяризують громаду в Україні; підтримка розвитку спорту, наявність спортивних команд з ігрових видів спорту.

В той же час слабкими сторонами розвитку культури, фізичної культури і спорту у селі є: низький рівень реалізації потреб селян у культурному дозвіллі та відпочинку; низька забезпеченість мережею сільських закладів культури; не всі заклади культури мають центральне опалення або власну котельню; незадовільна матеріально-технічна база закладів культури й спорту (більшість потребують капітального ремонту); непопулярність професій галузі культури й спорту, замала зарплата, відсутність системи сприяння відповідних кадрів до села; практично всі сільські бібліотеки не підключені до мережі Інтернет, не мають необхідної техніки; недостатня кількість (відсутність) спортивних майданчиків, спортивних закладів загального користування; недостатня кількість (відсутність) клубів, центрів розвитку підлітків / молоді; незначні можливості для змістовного дозвілля і розвитку сільських мешканців.

Використовуючи наявний творчий і спортивний потенціал сільських мешканців, громада може покращити ситуацію в сфері культури і спорту шляхом організації і проведення різноманітних фестивалів на території громади; розвитку молодіжних творчих центрів; створення локацій із сценою; створення сучасних інтерактивних музеїв; запровадження нових форм і сучасних технологій в роботі бібліотек; спорудження та обладнання ігрових майданчиків, спортивних залів тощо. Проте, загрозами для цієї сфери можуть бути: політична нестабільність; недостатній рівень знань у просуванні сильних сторін у діджитал-напрямах; відтік кваліфікованих кадрів до міста.

Однією з важливих галузей у першому функціональному блоці соціальної інфраструктури сільських територій є галузь охорони здоров'я. Її сильні сторони можна визначити лише по декільком позиціям: наявність амбулаторій та фельдшерсько-акушерських пунктів (не у всіх населених пунктах); потенціал для розширення надання медичних послуг; позитивні відгуки від пацієнтів та знання медиками потреб пацієнтів. Проте щодо слабких сторін, то цей список є занадто великим і стосується такого: природне скорочення населення, невчасне надання медичних послуг селянам, високий рівень захворюваності й травмованості; відсутність системи профілактики та ранньої діагностики захворювань у населення; недоступність до якісних послуг медичного обслуговування, відсутність лікарень і поліклініки на території громади; низький рівень забезпеченості медичними кадрами (активний перетік кваліфікованих фахівців до міст, низька укомплектованість лікарями, більшість з яких передпенсійного та пенсійного віку); низька оснащеність медичних закладів; вплив пацієнтів до обласного центру через кращу якість там медичних послуг; відсутність служби невідкладної допомоги поблизу населеного пункту; наявність неформальних платежів від пацієнтів; низький рівень забезпеченості (відсутність) сільських територій аптеками; нестача автомобілів медичної допомоги; за період військового стану зафіксовано різний ступень руйнування медичних закладів; від'їзд медичних працівників до більш безпечних регіонів країни; відсутність центрів здоров'я в частині населених пунктів та ін.

Значні проблеми, які є у галузі охорони здоров'я на сільських територіях, мають широкі можливості щодо покращення наявної ситуації, зокрема за допомогою: організації мобільних медичних бригад (регулярні виїзди) до тих населених пунктів, що знаходяться на далекій відстані від стаціонарного медичного закладу; розвитку страхової медицини; поширення моди на здоровий спосіб життя; розроблення програми залучення медичних фахівців до сільських територій; розвитку телемедицини; підтримки медичних закладів у натуральній формі від мешканців громади (благодійність); розвитку альтернативних медичних послуг / лікування; оснащення сільських територій пересувними стоматологічними кабінетами; розширення мережі аптек і аптечних кіосків, збільшення асортименту медичних препаратів тощо. В той же час існує низка загроз у розвитку сільської медицини. Це і погіршення демографічної ситуації, зменшення чисельності населення, високі темпи його старіння; зростання рівня захворюваності населення; незбалансованість медичної реформи; скорочення лікарського складу; зростання конкуренції серед сільських (районних) медичних закладів за пацієнтів та медперсонал; посилення вимог до медичних закладів від державних органів влади та відповідно припинення фінансування; зниження доходів пацієнтів та ін. Також потрібно вказати на те, що медичні заклади в Україні є фактично мішенню для російських військ і піддаються постійним атакам, в результаті чого відбувається повне або часткове руйнування цих закладів. Тож, на державному рівні потрібно передбачити можливість на відбудову / відновлення або будівництво нових, більш сучасних медичних закладів для сільських мешканців та бажано на доступній відстані від декількох населених пунктів.

Останньою, але вважаємо, що найбільш перспективною для розвитку сільських територій в Україні, виходячи з європейського досвіду, є галузь туризму, рекреації та екологія. Тут потрібно відмітити, що Україна має значні переваги, а саме: сприятливі кліматичні умови та багатий природний ландшафт; відсутність екологічно забруднюючих виробництв та промислових об'єктів поряд, переважно чисте й безпечне довкілля; гарні краєвиди, багаті флора і фауна; наявність

рекреаційних та природно-заповідних територій і об'єктів; наявність музеїв, історичних, архітектурних пам'яток та об'єктів культурної спадщини; невелика ціна проживання і харчування; гостинність населення; збережені сільські традиції. Тож, і можливостей для розвитку цих галузей і розвитку сільських територій є достатньо: створення та розвиток рекреаційно-туристичної зони, розширення мережі закладів дозвілля; розвиток агротуризму, сільського зеленого туризму, екотуризму, зростання їх популярності серед громадян України та за кордоном; розробка та впровадження туристичних маршрутів темного туризму на деокупованих територіях; відновлення та розвиток автентичних промислів (ковальство, різблярство, вишивання, плетіння, виготовлення виробів зі шкіри та вовни тощо); створення бренду території та системи промоцій для підвищення конкурентоспроможності громад; зростання попиту на послуги туризму в сільській місцевості на зовнішньому і внутрішньому ринках; збільшення зайнятості сільських мешканців за рахунок розвитку туризму; підвищення екоосвідомості селян та залучення їх до заходів екологічного спрямування (відновлення лісосмуг, створення зелених зон, сортування сміття, розробка та реалізація екопроектів).

Звичайно, що в галузі туризму, рекреації та екології на сільських територіях, як і в цілому в Україні, існує багато проблем, зокрема: неналежне утримання та недостатнє фінансування більшості об'єктів історико-архітектурної, культурної спадщини; нерозвиненість туристичної інфраструктури; не сформованість туристичних пропозицій на рівні громад; незначна кількість діючих об'єктів туристичної і рекреаційної сфери на сільських територіях; недостатній рівень інноваційного розвитку туристичних продуктів; високий рівень засміченості території через низьку екологічну культуру мешканців; низька якість нічліжної бази; практично відсутня інформація про туристичну цінність території громади; незнання селянами іноземних мов; відсутність системи резервування / бронювання місць; низький рівень знакування туристичних атракцій та маршрутів тощо. Також є певні загрози – це такі, як: введення категоризації нічліжної бази може спричинити зменшення якості послуг; відсутність координації між

організаціями, що займаються промоцією сільського туризму, заважає впровадженню єдиних стратегічних цілей розвитку туризму на сільських територіях; високий рівень безробіття на селі створює основу для збільшення злочинності, що відлякує потенційних туристів; політична і економічна нестабільність, відсутність правового поля для розвитку сільського туризму заважають організації відпочинку на селі; надмірне використання добрив та засобів захисту рослин, що негативно впливає на стан довкілля та життя населення; забруднення території громади (пластиком, спалюванням сміття тощо). Проте, незважаючи на зазначені слабкі сторони та загрози, вважаємо туризм і рекреацію все ж таки перспективним напрямом для розвитку сільських територій в Україні. Навіть в умовах війни можна на деокупованих територіях у разі гарантування безпеки туристам розвивати темний туризм. Такий досвід вже мають Балканські країни, тож можна його адаптувати й до української практики.

Другим функціональним блоком соціальної інфраструктури є інфраструктура життєзабезпечення сільських територій. Так, стосовно сильних сторін житлово-комунального господарства, то ними є наявність: вільних земельних ділянок для забудови, житлових недобудов, вуличного електроосвітлення на основних вулицях населених пунктів, комунального підприємства для надання комунальних послуг по водопостачанню, благоустрою та вивезенню твердих побутових відходів; водних очисних споруд та паспортизованих сміттєзвалищ на території громади (у невеликій їх кількості).

Звичайно, що із-за того, що протягом всієї незалежності країни не відбувалось реформування житлово-комунального господарства на сільських територіях, фактично не проводилось модернізації головних його об'єктів, які забезпечують нормальне життя селян, то сьогодні слабкими сторонами розвитку цього господарства є ціла низка процесів і явищ, серед яких можна відмітити такі: незадовільна якість сільського житлового фонду (старі будівлі, низький рівень комфортності (відсутність водопроводу, каналізації, центрального або індивідуального опалення, природного та скрапленого газу, ванни або душу та ін.)); відсутність економічних стимулів будівництва нового житла; незадовільний

технічний стан об'єктів комунальної інфраструктури, зокрема стану житлового фонду, інженерних комунікацій та комунікацій соціального благоустрою, що потребують капітального ремонту; низька якість питної води; низький рівень води у приватних колодязях, необхідність долучення дворів до централізованого водопостачання; відсутність сортувальної лінії та заводу з переробки твердих побутових відходів; значна кількість стихійних звалищ. Також слід зазначити, що в результаті активних бойових дій у деяких сільських територіях зруйновані повністю або пошкоджені лінії електропередач, водопостачання, газопостачання.

Для розвитку й підтримки сільського житлово-комунального господарства необхідні: державна підтримка реконструкції цього господарства, а також енергозбереження і водопостачання; розвиток альтернативної енергетики та виробництва альтернативних видів палива (пелети, сонця, вітру, води, енергії біомаси); розвиток підприємств комунальної власності; наявність приміщень комунальної власності для продажу або здачі в оренду; створення нових робочих місць для населення у комунальних підприємствах громади. Однак, спираючись на досвід попередніх років, можна позначити можливі загрози у житлово-комунальній сфері, а саме: зменшення ресурсів питної води за рахунок погіршення стану поверхневих вод та їх якості, а також зниження рівня ґрунтових вод, що призведе до проблеми водопостачання на селі та посилить міграційні процеси й депопуляцію сіл; наростання техногенних ризиків (ризиків відключень електроенергії) внаслідок зношеності основних фондів житлово-комунального господарства; залежність сільських територій від імпортованих енергоносіїв призводить до розбалансованості енергосистеми; встановлення високих тарифів на комунальні послуги при низькій ресурсоефективності економіки впливає на зростання неплатежів населення за отримані послуги; відсутність місцевих ресурсів для кардинального вирішення проблеми сміття.

Важливою складовою в інфраструктурі життєзабезпечення сільських територій відіграє транспорт та автомобільні шляхи. Сильними сторонами тут можна назвати лише відносно добрий стан автомобільного шляху регіонального значення; наявність пасажирського автобусного транспорту; близькість деяких

населених пунктів до залізничних станцій. Щодо слабких сторін, що позначають проблеми, то їх в цій сфері ціла низка: віддаленість населених пунктів один від одного та від центру громади; незадовільний технічний стан доріг міжсільського сполучення, відсутність твердого покриття; недостатньо розвинута дорожня інфраструктура (тротуари, вуличне освітлення); відсутність налагодженого міжсільського регулярного транспортного сполучення; технічно несправний, застарілий автобусний пасажирський транспорт; віддаленість автозаправок з якісним паливом; невідповідність розкладу руху транспортному попиту; занедбаність чи відсутність автобусних станцій, кінцевих зупинок пасажирського транспорту; нерозвиненість на вокзалах торговельно-сервісної інфраструктури та системи сповіщення пасажирів; практично відсутні автоматизовані системи продажу та бронювання квитків на пасажирський транспорт; відсутність автотранспортних зупинок та приміщень для відпочинку на віддалених маршрутах; відсутність освітлення, технологічного зв'язку, дорожніх знаків руху у межах під'їзних шляхів до сіл; невеликі обсяги вантажних і пасажирських перевезень; відсутність дорожнього ремонту (понад 30 років) та ліквідації ямковості на автошляхах місцевого значення, особливо тих, що ведуть до віддалених сільських населених пунктів; безконтрольність та неврегульованість інституційно-правового забезпечення функціонування автостанцій, процедури їх відкриття та закриття; формування взаємовідносин між суб'єктами дорожньо-транспортного руху, їх соціальної відповідальності; не організовано взаємодію органів управління на всіх рівнях з організації та контролю пасажирських перевезень тощо.

Вирішити позначені проблеми щодо транспорту та автомобільних шляхів можна за допомогою державної підтримки реконструкції доріг; розвитку комунального пасажирського транспорту; інтеграції транспортно-логістичної інфраструктури на регіональному рівні; впровадження європейських екостандартів щодо транспортних засобів; збільшення пасажиропотоку та розширення спектру додаткових транспортних послуг. Загрозами щодо розвитку цієї складової соціальної інфраструктури на селі є: високий рівень монополізму

транспортної сфери України; неспроможність сільської влади самостійно вирішити питання щодо реконструкції автодоріг та забезпечення сільських мешканців якісним транспортом для вантажного й пасажирського перевезення; обмеження фінансування збитковості пасажирського сполучення за рахунок прибутковості перевезень вантажу; ризики аварій внаслідок зношення основних фондів.

Ще однією важливою складовою в інфраструктурі життєзабезпечення сільських територій в умовах інформаційного суспільства є система зв'язку і телефонія. Сильними сторонами тут є наявність у селі поштових відділень «Укрпошти» та сучасних комунікаційних систем і мереж (мобільний зв'язок, інтернет). Слабкі сторони: відсутність відділень «Нової пошти» на території громади та швидкісного інтернету в окремих населених пунктах; висока вартість підключення до мережі інтернет для селян; не всі селяни мають необхідну комп'ютерну техніку вдома та мобільні телефони, не у всіх вони підключені до інтернету.

Можливостями для вирішення наявних проблем в системі зв'язку і телефонії є впровадження покриття 3G і 4G в сільських районах; тенденція збільшення кількості смартфонів, комп'ютерів у власності селян; розвиток нових послуг мобільного зв'язку та підтримка державою розвитку сфери інформаційних технологій. У той же час загрозою виступає інтенсивна конкуренція на ринку мобільного зв'язку в Україні.

Щодо покращення життя селян та підтримка вразливих верств населення, то в цьому аспекті важливим є сфера соціального захисту – соціальне забезпечення. Головну роль в цій сфері, звичайно, відіграє держава, яка розробляє заходи щодо забезпечення соціального захисту населення. Сильними сторонами у соціальному забезпеченні селян є: наявність комунальної установи з надання соціальних послуг вразливим категоріям населення (у незначній кількості населених пунктів); наявність соціальних робітників / працівників; наявність укладених угод про соціальне партнерство (спонсорство); функціонування центрів соціально реабілітації різних груп населення; наявність мережі соціальних закладів для

дітей-сиріт, напівсиріт та ін.; організація міжнародної гуманітарної допомоги селян на деокупованій території; зусилля громад спрямовується на формування нової або модернізацію наявної інфраструктури. Слабкими сторонами можна вважати: недостатній спектр соціальних послуг; наявна інфраструктура не відповідає сучасним потребам людини; внаслідок російської військової агресії інфраструктура значно постраждала.

Для покращення соціального забезпечення населення в сільських територіях необхідно: забезпечити соціальну інтеграцію внутрішньо переміщених осіб до суспільного життя громади; провести модернізацію матеріально-технічної бази установ та закладів сфери соціального захисту населення; продовжити розвиток сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, здійснювати заходи щодо запобігання дитячій бездоглядності; піклуватись про збереження мережі інтернатних установ для людей похилого віку й інвалідів, зміцнювати їх матеріально-технічну базу; запобігати та протидіяти домашньому насильству або насильству за ознакою статі; підвищувати якість обслуговування селян соціальними службами, забезпечувати їх транспортними засобами та необхідними приміщеннями. Загрожувати розвитку складової соціального забезпечення на селі може перекладання на місцеве самоврядування державних фінансових зобов'язань щодо забезпечення соціальних стандартів та високий рівень потреб населення в наданні соціальної допомоги.

Щодо побутового обслуговування сільського населення, організації громадського харчування та торгівлі, то сильними сторонами цих складових є наявність: закладів побутового обслуговування (представлені у деяких населених пунктах); інфраструктури громадського харчування (їдальні, кафе, бари); роздрібною торгівлю продуктами харчування, алкогольними напоями, тютюновими виробами, промисловими товарами. Слабкими сторонами є: недостатній рівень розвитку сфери побутових послуг; недостатність фінансової підтримки розвитку закладів (фізичних осіб), що надають побутові послуги; невеликий спектр побутових послуг; недостатній рівень розвитку закладів громадського харчування (відсутність їх у значній кількості населених пунктів); невеликий асортимент

товарів.

Можливостями покращення ситуації в сфері побутового обслуговування, громадського харчування й торгівлі є вдосконалення правового регулювання діяльності суб'єктів господарської діяльності, які надають побутові послуги; створення умов для скорочення тіньового сектору у сфері побутового обслуговування; задоволення потреб населення в якісних побутових послугах, розширення спектру послуг; організація виїзного побутового обслуговування сільського населення; підтримка малого підприємництва у сфері побутового обслуговування; виробництво та продаж сувенірної туристичної продукції; зростання попиту на екологічно чисту сільськогосподарську продукцію; забезпечення розвитку інфраструктури роздрібно торгівлі; розширення асортименту товарів та збільшення обсягів продажу; створення системи замовлень на закупівлю сільськогосподарської продукції в особистих селянських господарствах. Щодо загроз, то це: погіршення загальної економічної ситуації в країні; негативні зміни у національному законодавстві, зокрема податковому; нестабільність національної валюти, інфляція; трудова міграція населення.

І останньою складовою, яка є однією з найвпливовіших та від якої безпосередньо залежить розвиток всієї соціальної інфраструктури на селі, є управління. Слід зазначити, що в результаті реформи децентралізації, що впроваджується державою, до комунальної власності громад перейшли практично всі об'єкти соціальної інфраструктури. Крім того, на території сільських населених пунктів організовано та забезпечено функціонування центрів надання адміністративних послуг (не працюють лише у 30 % громад), налагоджений діалог влади з представниками бізнесу, громадськістю з метою вирішення проблемних питань громади. Отже, це є сильними сторонами управління. Щодо слабких сторін, то це: дотаційність місцевих бюджетів, висока залежність від державного бюджету; низький рівень маркетингової активності територій; відсутність системи управління відходами; недостатнє застосування підходу прийняття управлінських рішень на основі даних; незначний досвід громад залучення позабюджетних (грантових) коштів; низький рівень активності селян в управлінні громадою;

відсутність громадських і молодіжних організацій.

Покращення управління сільськими територіями може забезпечити: збереження та збільшення державної допомоги бюджетної підтримки розвитку сільських територій; залучення коштів міжнародної допомоги для створення (відновлення) об'єктів соціальної інфраструктури; функціонування мобільних центрів надання адміністративних послуг; спрощення застосування та поширення доступності електронного врядування. Загрожувати цьому процесі можуть: делегування повноважень органами державної влади громадам без забезпечення відповідних фінансових ресурсів на їх виконання; недостатній рівень знань щодо сучасних методів менеджменту у представників місцевої влади та працівників підприємств; труднощі в передачі повноважень і ресурсів від району до громади; зростання недовіри жителів громади до представників сільської влади.

Підсумовуючи все вище зазначене слід відмітити, що SWOT-аналіз дає змогу виявити не тільки сильні й слабкі сторони, які є у сільській соціальній інфраструктурі та які потребують найбільшої уваги й зусиль з боку місцевої громади. Цей метод дає можливість визначити найбільш ймовірні можливості й ризики, які потребують концентрації зусиль місцевої влади, а також намітити перспективи напрями щодо подальшого розвитку сільської соціальної інфраструктури.

3.3. Інноваційні підходи до організації управлінського процесу розвитком соціальної інфраструктури сільських територій

Інновації в сучасному суспільстві стають все більш популярними, оскільки пов'язані зі стрімким розвитком науково-технічного прогресу, появою нової техніки й технологій, що швидко змінюються, та значно спрощують життя людей. Їх розглядають як «результат розроблення та впровадження нової або вдосконаленої технології в галузях економіки, управлінській, комерційній, маркетинговій діяльності або соціальній сфері, який під час застосування дає можливість здобути комплексний ефект (економічний, соціальний, екологічний,

науково-технічний тощо)» [191]. Інновація з точки зору науки державного управління є загальносоціологічною категорією, результатом і спонукальним мотивом прогресу суспільства у всій його багатомірності [74, с. 281]. З точки зору публічного управління, це «новостворенні (застосовані) та (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [220, с. 60]. Вважається, що інновації пов'язані із вирішенням глобальних проблем, загальними процесами, що відбуваються в суспільстві, інтеграцією знань і форм соціального буття. Отже, в управлінні інновації є нововведеннями, новими ідеями, які запроваджуються та поширюються в управлінській практиці. Вони завжди орієнтовані на зміни та розвиток, не припускають стан рівноваги у довгостроковому періоді. Інноваційному управлінні притаманний нестандартний погляд на ситуацію, застосування креативних методів і підходів у використанні наявних і можливих фінансових, трудових та інших ресурсів. Відтак, інноваційні підходи до організації управління завжди є відходом від традиційних, найбільш застосованих підходів. Такі підходи змінюють саму сутність управлінського процесу.

Вважаємо, що одним із інноваційних підходів у публічному управлінні є використання методу GAP-аналіз. Цей метод вже успішно використовують в управлінській і маркетинговій практиці. Відповідно до фінансово-економічного словника, метод GAP-аналізу представляє собою «метод вибору стратегічних напрямів інноваційного розвитку (інноваційних стратегій) підприємства, який на підставі дослідження фактичних і потенційних прибутків від виробництва та реалізації різних видів продукції дає змогу виявити прогалини ринку (англ. – gap), які можна заповнити новою продукцією, тобто визначити недовикористання можливостей ринку для отримання максимального прибутку» [272]. Зазвичай, цей метод здійснюють за основними елементами – прогалинами у конкуренції, збуті, використанні та номенклатурі.

За допомогою методу GAP на основі аналізу первинної інформації

(інформаційних матеріалів, що збираються вперше для прийняття рішення щодо вирішення визначеної проблеми) вивчається стратегічне розходження між бажаним і реальним станом галузі (підприємства, підрозділу), порівнюється діяльність суб'єкта (об'єкта, підрозділу) управління / господарювання щодо досягнення поставленої мети, визначаються прогалини (розриви) в цьому процесі, які можна заповнити новими підходами. Метод GAP також, як і метод SWOT-аналіз, дозволяє виявити сильні, слабкі сторони та можливості і загрози досліджуваного об'єкта. У випадку, коли розрив прогалин виявляється незначний, то в управлінні застосовують стратегію стабільності. Однак, коли виявляється, що розрив прогалин є глибоким, широким, то доцільно або застосувати стратегію розширення, або взагалі стратегію відмови – у разі, якщо прогалини пояснюються поганими показниками в минулому. Вважається, що аналіз розривів може бути стратегічним або оперативним. Перший фокусується на управлінні та плануванні загалом, а другий – на повсякденній роботі команди чи відділу. Оскільки обидва методи засновані на реальних ситуаціях, то і немає необхідності робити припущення. У такому випадку аналіз стратегічного розриву розглядає стратегію компанії / підприємства / галузі та тісно пов'язаний з порівняльним аналізом (порівняння себе з конкурентами або кращими практиками) [326].

Отже, спробуємо за допомогою методу GAP-аналізу визначити прогалини в наявних інноваційних підходах, що використовуються у публічному управлінні розвитком сільських територій, та, відповідно до стратегічних пріоритетів розвитку сільської соціальної інфраструктури, запропонуємо рекомендації щодо їх вдосконалення (див. дод. Д, табл. Д.5).

Виходячи із визначених у п. 3.1 роботи стратегічних цілей виходу з кризового стану сільської соціальної інфраструктури (диверсифікація економічних видів діяльності, збереження людського потенціалу, оптимізація діяльності сільських громад) та враховуючи воєнний стан, у якому знаходиться країна, а також післявоєнний період, який буде супроводжуватись процесом відбудови економіки країни, вважаємо, що важливими стратегічними пріоритетами антикризового управління розвитком сільської соціальної

інфраструктури та сільських територій в цілому мають бути – розвиток безпечного середовища в територіальній громаді та підвищення рівня диверсифікації економічної зайнятості мешканців сільських територій. В рамках першого стратегічного пріоритету головними новаціями у публічному управлінні, на нашу думку, є впровадження в життя населення, що мешкають на сільських територіях, концепції «Безпечна громада», створення поліцейських станцій, надання електронних послуг, впровадження концепції Zero waste або «нуль відходів», захист навколишнього середовища.

Щодо концепції «Безпечна громада», то її головна ідея полягає в забезпеченні безпеки кожної громади, а безпечна громада забезпечує безпеку всієї країни. Створення безпекового середовища громади – це комплекс заходів, спрямованих на забезпечення правопорядку, безпеки дорожнього руху, громадського здоров'я, інфраструктури, публічних послуг, ведення бізнесу, праці, екологічної безпеки та ін. Жителі сільських територій мають відчувати себе в безпеці. Забезпечити таке безпечне середовище можна лише у постійній взаємодії, спільній праці місцевих органів влади з представниками поліції та з безпосередньою участю мешканців певного населеного пункту.

Активність впровадження ідей концепції «Безпечна громада» в Україні припадає на осінь 2022 р. Не зважаючи на те, що цей проєкт дуже молодий, вже сьогодні можна побачити певні прогалини у практичній діяльності:

- нечіткий розподіл повноважень у сфері безпеки між державою та громадами, застарілі механізми взаємодії суб'єктів забезпечення безпеки громади;
- відсутність стандартів і методик оцінювання рівня безпеки громад.

Вважаємо, що ці питання можна вирішити у правовому полі, розмежувавши повноваження держави і територіальної громади у відповідних сферах життєдіяльності громади та розробивши концептуальні засади, стандарти та критерії функціонування безпекового середовища в громад, впровадити критерії оцінювання рівня безпеки громади, які б охоплювали всі види й рівні безпечного середовища.

Процес створення поліцейських станцій у територіальних громадах в

Україні розпочався в рамках проведення реформи Національної поліції – проєкт «Поліцейський офіцер громади». Це новий формат роботи дільничних офіцерів поліції, метою якого є забезпечення всіх територіальних громад окремим офіцером, який здійснюватиме поліцейську діяльність в інтересах громади, в якій і проживає. Відповідно до умов проєкту, фінансування офіцера поліції здійснюється державою і громадою, звідси й звітує офіцер перед керівництвом Національної поліції України та перед територіальною громадою. До основних обов'язків офіцера поліції входять: орієнтована на потреби громади поліцейська діяльність, метою якої є попередження поширених на території ТГ правопорушень; реалізація спільно із громадою проєктів з підвищення публічної безпеки (профілактика злочинів серед неповнолітніх, протидія домашньому насильству, популяризація здорового способу життя, допомога уразливим категоріям населення тощо); здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення, прийняття рішень про застосування адміністративних стягнень; проведення перевірки за зверненнями громадян та вжиття необхідних заходів» [194]. В цілому, офіцер поліції орієнтується на потреби населення громади та має забезпечувати порядок на території своєї громади. Поліцейського офіцера громади обирають на підставі поданої анкети до Національної поліції України, відбору, що проходить в два етапи (тестування та інтерв'ю), та проходження кандидатом спеціального підготовчого курсу. Підготовлений кандидат призначається на офіцерську посаду, йому надається повне екіпірування, планшет, заробітна плата та соціальні гарантії. За підтримки громади офіцер отримує облаштоване службове приміщення (поліцейську станцію) з робочим місцем, службовий автомобіль та паливно-мастильні матеріали. Поліцейський офіцер має обслуговувати громаду, чисельність населення якої у сільській місцевості не перевищує 6 тис. осіб.

Перша поліцейська станція в Україні була створена в березні 2016 р. на Тернопільщині. Там працювало 6 досвідчених працівників поліції, які оперативна реагували на всі звернення місцевих мешканців. Станом на вересень 2021 р. надання поліцейських послуг забезпечували понад 680 поліцейських станцій у

21 регіоні країни (понад 380 громад). Процес відкриття цих станцій продовжується і досі та дає добрі результати. Як показує практика, прогалиною в цьому проєкті є те, що у базовому законі – Законі України «Про Національну поліцію» відсутні положення про поліцейського офіцера громади та не враховано сучасний стан країни (воєнний та післявоєнний стан) у його функціональних обов'язках. Тож, вважаємо, що потребою часу є визначення зазначених питань у правовому полі (див. дод. Д, табл. Д.5).

Слід зазначити, що в умовах війни однією з гострих проблем для виживання людей на сільських територіях, особливо тих, що розташовані поблизу активних бойових дій, є реагування на безпекові виклики, зокрема, загроза від ворожих диверсійно-розвідувальних груп, забезпечення цивільної безпеки мешканців громади, захист та/або підтримка вразливих груп населення тощо. Вважаємо, що в контексті вдосконалення інноваційного підходу «Створення поліцейських станцій» важливим є розробка цільових програм, зокрема таких як: «Забезпечення безпеки громади», «Профілактика злочинності та забезпечення громадської безпеки та правопорядку», «Правова освіта населення» тощо. В будь-якому випадку, поява на вулицях населеного пункту поліцейського офіцера у форменому одязі, можливість вільно спілкуватись з ним підвищує у місцевих мешканців відчуття безпеки та формує довіру до поліції в цілому.

Для підвищення рівня співпраці поліції з владою сільських територій доцільним виявляється організація груп «Сусідської варти» – програма, яка вже демонструє гарні результати щодо взаємодії поліцейського офіцера з місцевою владою громад та самими її мешканцями. В рамках цієї програми дієвим є створення групи в одному з месенджерів для інформування правоохоронців, рятувальників, місцевої влади про проблеми, виявлені мешканцями села, задля забезпечення безпеки громади та усунення проблем. Крім того, потребою часу є запровадження на сільських територіях плану «Чужий в селі», відповідно до якого жителі зобов'язані інформувати поліцейського офіцера про сторонніх осіб, протиправні дії, конфліктні ситуації серед мешканців, появу в селі автотранспорту, який не належить мешканцям села, та іншу інформацію, яка

може бути корисною для працівника поліції. Такі заходи спрямовані на підвищення рівня співпраці поліції з владою та мешканцями сільських територій.

Як показує досвід, в громадах під час вирішення конфліктів слабо використовують такий інструмент соціальної технології, як діалог – спеціально підготовлений груповий процес, який, зазвичай, проводить ведучий-фасилітатор з метою покращення розуміння між учасниками діалогу та спрямований на прийняття спільного управлінського рішення. Для підвищення активності участі сільського населення в діалозі з поліцією та місцевою владою вважаємо необхідним організувати відповідне навчання мешканців та розробити методіку проведення діалогових заходів, спрямованих на порозуміння і врахування потреб різних соціальних груп населення в громаді. Крім того, доцільним є організація під час діалогової зустрічі проведення публічного звітування поліцейського офіцера за результатами виконання його функціональних обов'язків. Одним із показників діяльності поліцейського офіцера громади має бути кількість та якість реалізованих спільних з громадою проєктів.

Стосовно такого виду безпеки, як безпека публічних послуг. Держава через відповідні органи надає громадянам і бізнесу цілу низку різних послуг (персональні документи, послуги для сім'ї, транспортні, соціальні, реєстраційні та інші послуги). В умовах швидкого розвитку інформаційних технологій найбільш популярними серед населення стають електронні послуги – послуги, що постачаються через мережу Інтернет, автоматизовано без втручання людини. Єдиною вимогою для отримання електронних послуг є наявність необхідного комп'ютерного забезпечення чи гаджета, встановлення на цих пристроях спеціального застосунку / додатку, а також наявність швидкісного Інтернету. Переведення публічних послуг в електронний формат підвищує ефективність і прозорість їх надання, економить час як надавачів, так і отримувачів цих послуг.

Починаючи з 2019 р., під час оголошеної пандемії Україна, як і більшість країн світу, вимушена була перевести освітні, медичні та культурні послуги в дистанційний формат. Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну лише загостило потребу в переведенні цих послуг в електронні, звичайно, що не

в усіх регіонах країни і досі населення отримують зазначені послуги в он-лайн режимі, лише ті, які вважаються небезпечними.

Значна кількість адміністративних послуг надається працівниками центрів надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП), у тому числі й на сільських територіях. Це справді полегшує життя громадянам, які отримують послуги достатньо швидко і якісно. Однак, ЦНАП не на всіх територіях має можливість працювати безпечно. Тому пріоритетом виступають саме електронні послуги.

Слід зазначити, що в організації надання електронних послуг сільським мешканцям є певні прогалини, насамперед, це недосконала практика правозастосування та правовий нігілізм сільських мешканців, місцевих органів влади та бізнесу; низький рівень доступності деяких категорій населення до електронних послуг внаслідок відсутності необхідних цифрових гаджетів; низький рівень цифрової грамотності селян. Більшість проблем, як показує практика, виникає у осіб похилого віку та осіб з обмеженими можливостями, тобто тих осіб, які не можуть собі дозволити дороговартісний для них цифровий пристрій (смартфон, планшет тощо), для якого держава розробила застосунок «Дія», у якому можна оформити «Е-допомогу». Ця проблема особливо загострилась під час війни, коли внаслідок активних бойових дій українські громадяни втрачають житло, залишаються без документів, вимушені переїжджати до більш небезпечних населених пунктів, регіонів. Саме зазначені категорії населення не можуть скористатись додатковими електронними послугами, що розроблені українським урядом для громадян в умовах війни. До того ж, практично всі комунальні служби перевели платіжні розрахунки за надання послуг в електронний формат, що, звичайно, є доволі зручно, однак, знову є практично не доступними для зазначених категорій населення.

Враховуючи вище зазначене, рекомендуємо удосконалити наявні законодавчі акти, що регулюють сферу надання електронних послуг, в частині використання механізмів державно-приватного партнерства з метою додаткового фінансування розвитку електронних адміністративних послуг, в тому числі на рівні територіальних громад. З метою подолання правового нігілізму серед

мешканців сільських територій, представників місцевої влади й бізнесу доцільним є запровадження правової програми на рівні громади із залученням фахівців-юристів. Крім того, для підвищення рівня доступності літніх осіб і осіб з обмеженими можливостями до електронних послуг необхідно в кожному сільському населеному пункті виділити приміщення, закупити декілька сучасних цифрових пристроїв, на яких вивести відповідні застосунки, та найняти на роботу консультанта (за кошти громади, сільської ради, бізнес-структур та ін.), який би допомагав сільським мешканцям отримати електронні послуги та здійснювати комунальні платежі. Також необхідно організувати навчання мешканців громади цифровій грамотності, наприклад, шляхом створення у приміщенні закладу освіти / клубного закладу «Університету третього віку» та залучити до цього процесу вчителя інформатики або студентську молодь, яка здобуває відповідну освіту.

Одним із інноваційних підходів у публічному управлінні розвитком сільських територій є впровадження концепції Zero waste («нуль відходів»). Ця концепція є новою для українського суспільства, зокрема для сільських мешканців. Найголовнішою прогалиною в цьому питанні є відсутність знань або наявні поверхневі знання у мешканців сільських територій про дану концепцію. Тож, вимогою часу є організація і проведення просвітницької роботи серед місцевого населення з метою зацікавлення та залучення їх до зменшення кількості сміття, скорочення споживання, відмови від непотрібного, компостувати органічні відходи, дбайливо ставитися до природи тощо. Концепція передбачає зміни на двох рівнях – індивідуальному і суспільному. Зокрема, індивідуальні зміни відбуваються шляхом формування змін поведінки людини, у першу чергу, у веденні домашнього господарства, побуті у стилі «нуль відходів». Найпростішим способом познайомити сільських мешканців із правилами концепції Zero waste – це проведення навчальних тренінгів з населенням, на яких, наприклад, разом порахувати, скільки може заощадити одна родина, якщо відмовиться від постійного придбання питної води у пластиковій тарі, а користуватися лише однією багаторазовою тарою для придбання питної води. Тобто, придбаючи питну воду, людина сплачує лише за неї, ані за тару. Можна порахувати економію

за місяць та у довгостроковій перспективі, наприклад, за рік. Далі можна пояснити місцевим мешканцям, які ще є вигоди та можливості для впровадження правил концепції Zero waste у господарстві та щоденному побуті, зокрема, заміна хімічних засобів для миття й прибирання, засобів особистої гігієни на натуральні, використання багаторазових речей/предметів замість одноразових та ін.

Що стосується суспільного рівня, то тут йдеться про сформовану хибну думку суспільства про невичерпність ресурсів. Наприклад, велика кількість товарів, які пропонує виробник і заклади торгівлі, є неякісними чи вироблені з неякісного матеріалу, тож, покупець вимушений викидати неякісний предмет, який швидко псується чи ламається, та купувати новий товар, який, зазвичай, є таким самим неякісним. Таким чином, людина, намагаючись зекономити, купує постійно дешеві товари, що є практично одноразовими. Потрібно пояснювати, що потрібно правильно економити й обирати якісні і потрібні товари та відходити від одноразовості в економічно-торгівельній культурі.

Також слід зазначити, що концепція Zero waste спричиняє зміни й у виробничій інфраструктурі, зокрема, в діяльності промислових підприємств, що розташовані у недалекій близькості чи безпосередньо на території громади. Відповідальний виробник має піклуватись про навколишнє середовище та мешканців населеного пункту (пунктів), що розташовані поряд з підприємством. Це стосується вибору виробниками якісних матеріалів і складників, покращення дизайну продукції з урахуванням можливості повторного використання, ремонту чи переробки, наприклад, пакування товару. Важливою складовою також у цьому питанні є створення чи фінансування мережі переробних станцій для правильної утилізації залишкових відходів. Такий підхід, окрім піклування про довкілля, також дає можливість запропонувати територіальній громаді підвищити рівень зайнятості сільського населення шляхом створення нових робочих місць.

Отже, концепція Zero waste є однією зі складових та інноваційним підходом в глобальній проблемі людства – захисті навколишнього середовища. Сьогодні розроблено та впроваджуються нові підходи й технології для вирішення цієї проблеми. Не виключенням є і сільські населені пункти, які мають певні

прогалини у вирішенні проблеми захисту навколишнього середовища. Найбільш актуальними є: проблема із забезпеченням енергетичної незалежності населеного пункту; брак доступу сільського населення до інформації про ризики від діяльності промислових об'єктів, розташованих у недалекій близькості чи безпосередньо на території громади; забруднення території; незаконна вирубка дерев та будівництва, нераціональне використання водних ресурсів тощо. Для вирішення цих питань нами розроблено та запропоновано низку рекомендацій, серед яких головними вважаємо:

- створення екологічних технопарків як ефективний шлях впровадження інноваційних технологій у сфері енергозбереження (залучення науковців, представників бізнесу і органів публічної влади; встановлення податкових пільг; надання цільових субсидій різних рівнів та ін.; екотехнопарки є перспективним напрямком розвитку альтернативної енергетики та покращенням екології в певному населеному пункті / територіальній громаді);

- створення регіональних кластерів з управління відходами (пропозиції щодо участі місцевих громадських та неурядових організацій, асоціацій і представників приватного сектору у грантових проєктах, спрямованих на створення системи таких кластерів у малих і середніх громадах країни);

- підтримка повторного використання та переробки вторинної сировини (будівництво переробних промислових підприємств);

- організація вивозу сміття з населеного пункту (налагодження системи централізованого збору відходів (проведення роз'яснювальної /просвітницької роботи серед населення); запровадження системи роздільного збору сміття; отримання населеного пункту / громади економічної вигоди за сортування відходів; ввести навчальні предмети в закладах загальної середньої освіти, наприклад, предмет «екопросвіта» з метою пояснення правил, можливостей, формування далекоглядності у молодого покоління в питаннях організації збору та вивозу сміття у сільських населених пунктах, ознайомлення їх з успішними практиками та досвідом інших громад);

- організація і проведення екологічних заходів з метою очищення

території у населеному пункту та за його межами, підвищення екосвідомості сільських жителів (залучення мешканців населеного пункту до заходів, спрямованих на очищення навколишнього середовища, в тому числі водних ресурсів, озеленення території з метою покращення екологічного стану та довкілля; проведення екологічного моніторингу стану території територіальної громади; проведення одноденних екологічних екскурсій і подорожей; формування екологічної культури сільського населення та ін.);

— збереження ландшафтного і біотичного різноманіття; популяризація належного ставлення до наявних об'єктів і територій природних ресурсів, у тому числі задля розвитку туризму на власній території; розробка локальних екомереж; підтримка сприятливого гідрологічного режиму водних ресурсів та їх санітарного стану тощо.

Ще одним із стратегічних напрямів публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій в Україні є підвищення рівня диверсифікації економічної зайнятості мешканців сільських територій. Важливими інноваційними підходами в цьому напрямку є концепція самрт-спеціалізацій, діяльність соціально-побутових сервісних служб, розвиток туризму і рекреації, транспортна логістика.

Щодо першого підходу, то основною прогалиною є низький рівень впровадження проєктів смарт-спеціалізацій, які сприяють економічному зростанню через розкриття потенціалу території. Успішність цієї концепції залежить від спільної взаємодії представників влади, бізнесу, науково-технічних установ і громадськості. Місцева влада має стимулювати підприємців співпрацювати з науковими установами для розкриття нових напрямів / секторів спеціалізації певної територіальної громади. Результатом є розробка кластерної стратегії, яка об'єднує декілька груп стейхолдерів (бізнес, науку, владу, громадськість) з метою визначення пріоритетів на основі проведеного аналізу та розробки плану дій за конкретною галуззю. Для сільської території найбільш перспективною є галузь харчової промисловості, саме тут можна організовувати воркшопи як форми професійного навчання, організації робочих майстерень для

отримання практичних навичок, обмін досвідом роботи та ідеями.

В інноваційному підході «діяльність соціально-побутових сервісних служб» головними прогалинами є відсутність оптимальної мережі суб'єктів, які надають сервісні служби в сільських населених пунктах. Для покращення даної ситуації вважаємо доцільним створення у сільських населених пунктах відповідних сервісних служб або їх філіалів, відділень, мобільних груп для швидкого оформлення всіх необхідних документів для реєстрації бізнесу; сприяння відкриттю або збереження існуючої банківської інфраструктури (відділень, платіжних терміналів); організація виїзного побутового обслуговування сільського населення / підтримка малого підприємництва у сфері побутового обслуговування; розширення / створення мережі торгівлі та закладів громадського харчування; розвиток нових послуг мобільного зв'язку тощо. В умовах російсько-української війни одним із болючих, однак, в той же час і необхідним питань є відкриття у доступній відстані до населеного пункту або в самому населеному пункту ритуальної служби, яка б не тільки займалась підготовкою і організацією поховання померлої людини, але й допомагала родині в оформленні необхідних для цього документів.

Інноваційним підходом у підвищенні рівня диверсифікації економічної зайнятості мешканців сільських територій є розвиток туризму і організація відпочинку. Варто зазначити, що стрімкий розвиток туризму в світі є вагомим чинником як для поповнення державної казни, так для створення додаткових робочих місць у різних секторах економіки та сприяє підвищенню підприємницької ініціативи населення. Як окремий сектор економіки, туризм не вимагає великих фінансових вкладень, особливо в сільській місцевості, яка має достатні рекреаційні ресурси (об'єкти природного і антропогенного походження, що використовують для відпочинку і лікування людей, пам'ятки історії і культури) та відповідну інфраструктуру (капітальний житловий фонд, транспорт і транспортне сполучення, різні види зв'язків, соціально-побутові заклади тощо). Звичайно, що кожна сільська місцевість має свої специфічні особливості розвитку території (історичні, географічні, культурно-етнографічні, соціально-економічні,

політичні та ін.), які й формують її переваги й недоліки. Однак, безперечною перевагою всіх сільських територій від міських є їх екологічність, що дозволяє розвивати такі види туризму, як сільський, екологічний (зелений), агротуризм. Часто ці види туризму вживають як синоніми, однак, як стверджують С. Пасека і В. Демко, поняття «сільський туризм» за змістовим наповненням значно ширше за «агротуризм» і «екологічний туризм», які є лише його організаційними формами. Водночас, агротуризм має дещо спільне з екотуризмом (відповідає критеріям екологічності, сприяє охороні природи, збереженню природних пам'яток), але має іншу мету, а саме – пропонує перебування в аграрному підприємстві, агрооселі, вивчення сільського життя або відпочинок на природі у сільській місцевості. В той час, як метою екотуризму є організація активних подорожей з метою вивчення природи [190].

Туризм, організований на сільських територіях, відносять до несільськогосподарської зайнятості населення, а отже, є важливим джерелом зайнятості людей на селі, які не задіяні в сільському господарстві. Крім того, туризм у селі є можливістю підвищення доходів його мешканців. Для туристів – це не тільки можливість відпочити від шуму урбанізованого міста на природі у сільському будиночку або альтернативному закладі розміщенні, а і можливість для сільської території розвивати місцеву інфраструктуру, яка б забезпечувала розвиток туризму, зокрема, добре транспортне сполучення між селами й містами, організовані місця для відпочинку та дозвілля, функціонування різноманітних закладів гостинності (готелів, кафе, їдалень, ресторанів та ін.), надання інформаційних, адміністративних та банківських послуг тощо.

Існує безліч прикладів позитивного досвіду розвитку туризму в сільській місцевості у різних країнах світу, у яких цей вид діяльності для місцевих мешканців став основним джерелом доходу, наприклад:

— в Італії (визнана лідером в Європі по розвитку сільського туризму) агротуризм є основною формою підприємницької діяльності (агротуризм тісно переплітається з курортним, дегустаційним, гастрономічним). З 90-х рр. ХХ ст. в результаті пільгового режиму оподаткування для підприємців села в країні

з'явилась розгалужена мережа престижних котеджів і пансіонів для відпочинку не нижче трьохзіркового рівня з необхідною інфраструктурою – від джакузі і басейнів до тенісних кортів і кінних манежів;

— в Іспанії для 60 % селянських господарств основним джерелом доходу є агротуризм, який став інтенсивно розвиватися внаслідок діє національної програми з розвитку сільського туризму;

— гірський рельєф Швейцарії сприяє розвитку сільського туризму, а також позитивно впливає на розвиток суміжних галузей економіки, таких як торгівля і сільське господарство;

— в Австрії зелений туризм включає заняття зі збору трав, приготування молочних продуктів, активний гірський туризм та ековідпочинок. В країні нараховується 15 тис. зареєстрованих агротуристичних підприємств сумарною місткістю 170 тис. ліжко-місць;

— у Фінляндії відпочинок організовується на берегах заповідних озер та річок тощо [112; 144].

Європейський досвід з розвитку туризму на сільських територіях свідчить про вирішення урядами країн глобальних проблем:

— вирішення питання зайнятості сільського населення у несільськогосподарському секторі економіки;

— просування екологічної концепції сталого розвитку в туризмі та екологічного менеджменту;

— впровадження моделі соціального партнерства для узгодження інтересів органів місцевого самоврядування, підприємств сільського господарства та організацій і установ соціальної інфраструктури з метою просування та реалізації туристичного продукту;

— популяризація сільського стилю життя;

— розвиток сучасної виробничої та інформаційної інфраструктури сільських територій, яка обслуговує не тільки туристів, а і забезпечує відповідність соціальним стандартам і показникам якості життя для сільських мешканців.

Що стосується України, то слід зазначити, що сільський туризм є новим доволі молодим видом діяльності для країни, яка має багаті природні ресурси, родючі землі й працелюбне населення. На жаль, і досі в країні рівень доходів сільського населення залишається одним з найнижчих серед робітників інших галузей національної економіки. Складні умови життя селян спричинили безнадійність і недовіру до місцевої влади серед більшості сільських мешканців. Вважаємо, що туризм як новий вид діяльності має стати для селян бізнесом, можливістю, як справедливо стверджують М. Ступень і Н. Хомич, покращити громадську інфраструктуру, а саме «транспортне забезпечення, постачання електроенергії і водопостачання, а також покращення надання таких державних послуг, як освіта, охорона здоров'я і медична допомога» [255]. За словами науковців, політика розвитку сільських територій в Україні має краще враховувати місцеві потреби і стимулювати місцеві ініціативи завдяки децентралізації структур, відповідальних за прийняття рішень на селі, повноваження яких стають більш широкими у зв'язку із проведенням реформи децентралізації, в результаті якої відбулося утворенням об'єднаних територіальних громад.

В цілому можна стверджувати, що в Україні є всі необхідні ресурси (природні, географічні, історико-культурні, трудові) для розвитку різних видів туризму на сільських територіях. Організація туризму в селі дає можливість вирішити питання зайнятості сільського населення та зменшити рівень безробіття на українському ринку праці; скоротити міграційні процеси робочої сили, особливо молодих людей, з села до міста, в інші регіони та країни; забезпечення стабільних і вагомих прибутків селян; розвивати соціальну та інформаційну інфраструктуру, яка б відповідала сучасним вимогам та стандартам; підвищити рівень благоустрою осель, вулиць, сільських та міжсільських доріг тощо. Хотілось би наголосити, що саме сучасна інфраструктура може стати тим важелем, який вплине на рішення працездатного населення залишитися в селі, а туризм у цьому випадку стає ресурсом розвитку сільської соціальної інфраструктури.

Щодо прогалин у галузі туризму і рекреації, то це, насамперед, відсутність законодавчої бази для розвитку нових видів туризму. Так, є проєкт закону «Про сільський та сільський зелений туризм», який ніяк не можуть прийняти. Однак, саме він закладає основу для розвитку саме таких видів туризму, як агротуризм, екотуризм, сільський зелений туризм. Звичайно, що сьогодні в умовах війни ці види туризму можна розвивати лише у тих регіонах, які мають таку можливість та є більш-менш небезпечними (переважним чином, західні і центральні області).

Зауважимо, що повномасштабний наступ російських військ на територію України, в результаті якого на початку активної фази було окуповано прикордонні з країною-агресором території, а потім відбулась деокупація частини цієї території і весь світ дізнався про страшні злочини, які робили російські військові на захоплених територіях із місцевими мешканцями. Це спричинило появи нового виду туризму, який можна розвивати на деокупованих територіях та який може принести значні прибутки до місцевого бюджету. Мова йде про темний військовий туризм. Основою для його розвитку має бути також прийняття закону «Про темний військовий туризм», який буде слугувати поштовхом для українських туроператорів в активізації діяльності щодо розробки та впровадження нових туристичних маршрутів і турів у рамках цього виду туризму на деокупованих територіях, які є небезпечними для внутрішніх і іноземних туристів. Слід зазначити, що темний військовий туризм, звичайно, на сьогоднішній день є перспективним напрямом, однак, саме він після звільнення всієї території України від російських загарбників надасть можливість відновити соціальну інфраструктуру сільських територій, підтримає сільських мешканців, а в масштабі країни надасть можливість створити архів війни (місця захоронення вбитих та закатованих цивільних і військових українців, свідчення очевидців про злочини російських військових, зруйновані будівлі, заклади освіти, культури, підприємства, інфраструктурні об'єкти тощо) для збереження інформації про російсько-українську війну. Задokumentовані свідчення у подальшому можуть бути дієвим механізмом у боротьбі з дезінформацією, яку поширює країна-агресор, та ляжуть в основу конкретних судових справ для покарання винуватців.

Крім того, розвиток туристичної галузі в сільській місцевості може позитивно вплинути на посилення спроможності фермерських господарств та місцевих підприємців з метою підвищення власної ефективності й продуктивності та можливості збуту власної продукції туристам. До того ж місцева влада та / або заклади харчування, заклади розміщення можуть створити систему замовлень на закупівлю сільськогосподарської продукції в особистих селянських господарствах задля організації харчування туристів. У рамках дозвілево-пізнавальної діяльності диверсифікацією економічної зайнятості мешканців сільських територій може виступати організація виробництва та продажу сувенірної продукції, організація творчих майстерень для туристів (гончарство, різблярство, вишивання, плетіння, виготовлення виробів зі шкіри та вовни, ковальство тощо).

З метою підвищення рівня транспортної розв'язки між населеними пунктами, яка потрібна, як для самих мешканців сільських територій, так і для туристів, необхідно, в першу чергу, на державному, регіональному та місцевому рівнях підтримати реконструкцію або будівництво доріг між населеними пунктами, розвиток комунального пасажирського транспорту, інтеграцію транспортно-логістичної інфраструктури на регіональному рівні та збільшення пасажиропотоку за рахунок розширення спектру додаткових транспортних послуг (можна, наприклад, залучити місцевих жителів, які мають відповідний транспорт і дозвілєві документи на перевезення пасажирів чи товарів).

Підсумовуючи все вище зазначене можна стверджувати, GAP-аналіз є ефективним методом у виявленні інноваційних підходів, що використовуються у публічному управлінні сільськими територіями. Він дозволив, відповідно до стратегічних напрямів щодо розвитку соціальної інфраструктури, визначити прогалини та розробити рекомендації щодо вдосконалення наявних інноваційних підходів. З'ясовано, що потребою часу є головними два стратегічних напрями – розвиток безпечного середовища в територіальній громаді та підвищення рівня диверсифікації економічної зайнятості мешканців сільських територій.

Зрозуміло, що війна суттєво вплинула на розвиток сільських територій в Україні. Нині всі сільські території у різних регіонах країни мають різний рівень

безпеки. Тож, їх, на нашу думку, можна поділити на чотири групи:

- перша – сільські території, на яких не проводяться військові дії;
- друга – сільські території, які частково постраждали від військових дій;
- третя – сільські території, ступінь пошкоджень від війни у яких є найвищим (заміновані території, повністю зруйновані населені пункти, знищене населення);
- четверта – окуповані російськими військами території.

Представлений поділ сільських територій країни дає підстави для впровадження відповідних стратегій антикризового публічного управління розвитком сільської соціальної інфраструктури, які мають бути спрямовані на вирішення нагальних проблем даної території.

Щодо вирішення питання підвищення рівня диверсифікації економічної зайнятості мешканців сільських територій, то слід зазначити, що в Україні в сфері зайнятості населення простежуються як позитивні, так і негативні тенденції. Державне та регіональне регулювання ринку праці було в основному спрямоване на реалізацію заходів, пов'язаних із проведенням активної форми регулювання ринку праці, що реалізується за допомогою набору економічних інструментів та виконують кілька функцій: професійної активізації безробітних; зменшення структурного дисбалансу на ринку праці; впливу на обсяги зайнятості та безробіття; верифікації готовності безробітних до праці. Запропоновані в роботі рекомендації дозволяють розширити можливості зайнятості для сільського населення шляхом створення нових робочих місць в різних економічних галузях.

Наприкінці хотілось би зауважити, що в роботі переосмислено класичний підхід до використання методу GAP-аналізу, розглянуто можливості його використання у публічному управлінні сільськими територіями та оцінювання інноваційних підходів, відповідно до стратегічних напрямів щодо розвитку соціальної інфраструктури. Розроблено та запропоновано рекомендації щодо вдосконалення наявних інноваційних підходів шляхом більш глибокого експертного аналізу кожного з цих підходів.

Висновки до третього розділу

За результатами проведеного дослідження з'ясовано, що сільські території в Україні в своїй більшості переживають глибоку системну кризу, що призводить до відчутного зниження якості життя селян та значного розриву між рівнем життя села і міста. Негативним чинником, через що поглиблюється кризовий стан сучасного українського села є російсько-українська війна, що наразі триває в Україні. Особливо це відчувають жителі тих територій, на яких проводяться активні військові дії, – відбувається руйнація критичної інфраструктури, житлового фонду, соціальних об'єктів, що призводить до дестабілізації всіх сфер життєдіяльності суспільства. Такий кризовий стан загрожує не тільки подальшому розвитку сільських територій, а взагалі існуванню українського села у майбутньому. Тож, потребою часу є впровадження антикризового управління, спрямованого на збереження, відновлення та розвиток сільської соціальної інфраструктури, яка має забезпечити достатньо комфортний рівень життя селян.

Встановлено, що в антикризовому управлінні вирішальну роль відіграє обрана стратегія управління, що має бути спрямована на пошук шляхів виходу з кризи, усунення причин, що призвели до кризового стану. У цьому зв'язку, в розділі розроблено та запропоновано концептуальну модель формування стратегії антикризового управління. Зазначено, що стратегія, як документ антикризового управління, має бути не тільки антикризовою, але має також бути спрямована на розвиток сільської соціальної інфраструктури, тобто об'єкт управління має пройти шлях від вихідного стану до бажаного, що є якісно кращим.

Для вироблення стратегічного документу визначено певний алгоритм, що складається з двох етапів – планування та реалізації. На першому етапі здійснюється діагностування виникнення кризи, а саме збирається та аналізується інформація про внутрішнє і зовнішнє середовище функціонування і стану соціальної інфраструктури конкретного сільського населеного пункту, визначаються параметри, оцінка стадії та глибини кризи, ідентифікуються ризики та фактори, що зумовили кризовий стан та ті, що ще можуть зумовити кризу

об'єкту управління у майбутньому розвитку. На другому етапі формування стратегії визначаються відповідальні суб'єкти (особи, групи осіб), які будуть впроваджувати розроблені антикризові заходи у життя територіальної громади.

В основу концептуальної моделі формування стратегії антикризового публічного управління розвитком сільської соціальної інфраструктури покладено принцип територіально-просторового управління сільським розвитком. Підставами для складання стратегії є наявні стратегічні документи державного, регіонального і галузевого рівнів. Доцільним виявляється визначення наявного потенціалу території, її ресурсного, суб'єктного і об'єктного потенціалу. Також важливим є врахування загальних та специфічних принципів управлінської діяльності, що зазначають основні вимоги до системи і організації управління, в тому числі уточнення візії та місії, обґрунтування нової або перегляду старої системи цінностей та обрання конкретної стратегії. Стратегічними цілями і завданнями виходу з кризового стану сільської соціальної інфраструктури можуть бути: диверсифікація економічних видів діяльності; збереження людського потенціалу; оптимізація діяльності сільських громад. Реалізація стратегії потребує розробки і спеціального інструментарію: механізмів, методів, технологій, заходів тощо. Сама ж стратегія має відповідати певним вимогам: мати випереджальний характер розвитку (діяти на перспективу); бути обґрунтованою (базуватися на результатах ретельно проведених дослідженнях і фактичних даних); мають бути залучені до її розробки висококваліфіковані фахівці, бажано ті, хто вже має досвід з розробки такого роду документів); має представляти цілісність при забезпеченні певної гнучкості цілей окремих елементів системи.

В роботі обґрунтовано необхідність застосування методу SWOT-аналізу як дієвого інструменту публічного управління та необхідного чинника для формування програми антикризового управління сільською соціальною інфраструктурою. Результати аналізу представляють: сильні сторони – узагальнений опис про стан наявних об'єктів соціальної інфраструктури за галузями, формування уявлення про рівень їх забезпеченості висококваліфікованими кадрами, функціонування програм розвитку тощо; слабкі

сторони – узагальнений опис тих тенденцій і проблем, які заважають розвитку об'єктів соціальної інфраструктури за галузями; можливості – зовнішні аспекти, які можна було б використати представниками сільської громади з метою підтримки стану, відновлення та розвитку об'єктів соціальної інфраструктури за галузями; загрози – будь-які процеси чи явища, зовнішні обмеження, які перешкоджають розвитку об'єктів соціальної інфраструктури за галузями на сільських територіях.

За допомогою SWOT-аналізу було виявлено не тільки сильні й слабкі сторони, які притаманні розвитку сільської соціальної інфраструктури за галузями та які потребують найбільшої уваги й зусиль з боку місцевої влади територіальних громад. Цей метод дозволив визначити найбільш ймовірні можливості й ризики, які потребують концентрації зусиль місцевої влади, а також намітити перспективні напрями щодо подальшого розвитку головних складових соціальної інфраструктури за галузями на сільських територіях.

В розділі запропоновано підхід до використання методу GAP-аналізу в публічному управлінні сільськими територіями для виявлення прогалин у наявних інноваційних підходах, що використовуються в управлінському процесі в рамках стратегічних пріоритетів розвитку сільської соціальної інфраструктури. Визначено, що інноваційними підходами управлінського процесу в рамках такого стратегічного пріоритету, як «Розвиток безпечного середовища» є впровадження концепцій «Безпечна громада» та Zero waste, створення поліцейських станцій, вдосконалення можливостей в отриманні сільськими мешканцями електронних послуг тощо. В рамках стратегічного пріоритету «Підвищення рівня диверсифікації економічної зайнятості мешканців сільських територій» одним із дієвих інноваційних підходів є розвиток різних видів туристичної діяльності (наприклад, сільського і сільського зеленого туризму в безпечних регіонах країни, що знаходяться у достатній віддаленості від активних бойових дій; темного військового туризму на звільнених від російських військ територіях, однак, за умови забезпечення безпеки населення). Розроблені та запропоновані рекомендації щодо вдосконалення зазначених інноваційних підходів.

ВИСНОВКИ

Отримані результати дослідження у сукупності вирішують актуальне наукове завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад і розробленні практичних рекомендацій з удосконалення публічного управління соціальною інфраструктурою сільських територій України.

За результатами проведеного дослідження сформульовано такі основні висновки:

1. В роботі виявлено, систематизовано та узагальнено наявні наукові розробки теоретико-методичних основ дослідження публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій. Здійснення їх змістовно-наукометричного аналізу дозволило визначити основні тенденції, стан розробленості та рівень інтересу науковців до визначеної проблематики. З'ясовано, що в науковому просторі недостатньо уваги приділено зазначеній проблематиці з боку українських учених, більш того, практично відсутнє її комплексне дослідження. Встановлено, що відсутність єдиного підходу до визначення видів сільської соціальної інфраструктури унеможливорює чіткість у визначенні її складових та об'єктів, перелік яких є доволі диференційованим.

Узагальнення наявних літературних джерел дозволило з'ясувати змістовну сутність та функціональне призначення соціальної інфраструктури сільських територій, яку пропонується розглядати у двох її значеннях – у широкому та вузькому. У першому випадку сільську соціальну інфраструктуру можна розглядати як складову самостійної соціальної сфери, а у другому – як матеріальну базу соціальної сфери, що спрямована на реалізацію завдань цієї сфери. Це дозволить на практиці чітко розподілити інфраструктурні елементи за їх значенням і функціями, які вони виконують, та виявити життєво необхідний мінімум структурних складових й запропонувати бажану структуру сільської соціальної інфраструктури.

2. Здійснено уточнення змістовно-понятійного апарату науки публічного управління та адміністрування через уточнення сутнісного концепту поняття

«публічне управління соціальною інфраструктурою сільських територій». Пропонується трактувати це поняття як цілеспрямовану діяльність органів публічного управління та інститутів громадянського суспільства, що спрямована на обслуговування потреб й інтересів населення, яке проживає у сільській місцевості, створення належних умов для їх розвитку та самореалізації, забезпечення гідного рівня життя людини.

3. Систематизація та узагальнення наявних підходів до оцінювання рівня розвитку соціальної інфраструктури сільських територій дозволила обґрунтувати доцільність використання методичного підходу, заснованого на використанні запропонованого алгоритму та узагальненій системі статистичних показників забезпеченості селян об'єктами соціальної інфраструктури. Доведено, що під час визначення рівня забезпеченості селян об'єктами соціальної інфраструктури необхідно проаналізувати первинні показники, розрахувати нормативні, зведені та інтегральні показники. Це допоможе здійснити комплексний аналіз рівня соціально-інфраструктурного розвитку, визначити диференціацію умов життя сільських мешканців та згрупувати сільські території за рівнем їх забезпеченості об'єктами соціальної інфраструктури. У подальшому для кожної з груп сільських територій доцільно розробити першочергові заходи для підвищення ефективності функціонування складових соціальної інфраструктури та для покращення рівня життя сільського населення.

4. В роботі проаналізовано та охарактеризовано сучасний стан публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій України. Отримані результати аналізу сучасного стану складових сільської соціальної інфраструктури в Україні дозволили виявити основні тенденції її розвитку, та визначити суттєві виклики, що постали перед країною за останнє десятиріччя та які негативно вплинули на інфраструктурний розвиток. Зокрема, суттєвими викликами для сучасної України стали окупація російськими військами частини східної та південної української території, що спричинило доволі великий потік внутрішніх мігрантів та появу нових категорій населення, які потребують додаткового соціального захисту; введення карантинних обмежень у зв'язку з

поширення коронавірусної хвороби COVID-19, що суттєво вплинули та змінили роботу більшості складових соціальної інфраструктури, а також суттєво знизили якість надання послуг; повномасштабна російська агресія проти України, що значно вплинула на обмеження доступу до базових потреб людини, несе загрозу її життю і здоров'ю, спричиняє значні інфраструктурні руйнування соціального значення та спровокувала появу нової масштабної міграційної хвилі українців.

5. На основі узагальнення європейської практики здійснення публічного управління соціальною інфраструктурою сільських територій напрацьовані рекомендації для їх упровадження в Україні. Так, враховуючи євроінтеграційні прагнення України, доцільним для подальшого розвитку сільських територій є використання різноманітних фондів, проектів, програм та інших ініціатив ЄС, спрямованих на розвиток територій та покращення життя селян. Уже сьогодні країні необхідно проводити політику щодо збалансованого сільського розвитку та впроваджувати у практику концепцію «розумне село», в основу якої покладено використання сільською громадою інноваційних рішень і технологій для облаштування життя у своїх громадах. Також перспективним для України є створення умов на рівні громад для диверсифікація виробництва сільських територій. Відстоюючи свою незалежність у війні з російським агресором, Українська держава зазнала значних інфраструктурних руйнувань, в тому числі й в соціальній сфері, тож доцільним є вивчення досвіду Балканських країн та складання каталогу успішних практик з відновлення соціальної інфраструктури, що зазнала значних масштабів руйнації через збройний конфлікт.

6. В роботі розроблено та запропоновано концептуальну модель формування стратегії антикризового публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій України. Дана модель спрямована на розроблення антикризових механізмів і заходів, що передбачають комплексне вирішення проблем внутрішнього характеру інфраструктурного розвитку, ефективне використання потенціалу сільської громади з метою підвищення якості життя селян, враховуючи прийняті на державному рівні соціальні стандарти. Вважається, що кінцевим результатом стратегії має виступати бажана структура

сільської соціальної інфраструктури, що складається з двох функціональних блоків – соціокультурної інфраструктури та інфраструктури життєзабезпечення сільських територій. Запропоновану модель адаптовано до обласного рівня управління, в її основу покладено принцип територіально-просторового управління сільським розвитком та визначено алгоритм розробки і реалізації стратегії антикризового публічного управління.

7. Обґрунтовано необхідність застосування методу SWOT-аналізу в публічному управлінні як передумову антикризового управління розвитком та відновленням сільської соціальної інфраструктури. Вважаємо, що цей метод дозволяє поглянути на становище соціальної інфраструктури сільських територій в реальному часі та виступає інструментом в управлінні ризиками та прийнятті управлінських рішень на майбутню перспективу. Тож, переваги SWOT-аналізу полягають насамперед у визначенні найбільш ймовірні можливостей і ризиків, що потребують концентрації зусиль місцевої влади для визначення перспективних напрямів щодо подальшого розвитку соціальної інфраструктури сільських територій як комплексної інфраструктурної системи життєзабезпечення цих територій.

8. Запропоновано підхід до використання методу GAP-аналізу в публічному управлінні сільськими територіями для виявлення прогалин у наявних інноваційних підходах (концепції «Безпечна громада», Zero waste; поліцейські станції, сектор електронних послуг та ін.), що використовуються в управлінському процесі в рамках стратегічних пріоритетів розвитку сільської соціальної інфраструктури. Розроблено рекомендації щодо вдосконалення зазначених інноваційних підходів.

Дане дослідження не розв'язує всіх питань теми дисертації. З урахуванням її складності й багатогранності перспективними напрямками її подальшого дослідження мають стати вдосконалення механізмів публічного управління соціальною інфраструктурою сільських територій, розробка технологій, засобів і методів взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства у вирішенні актуальних питань українського села.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративно-територіальний устрій Харківської області : офіційний веб-портал Верховної Ради України ; Регіони. URL : <https://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/zmistxar.html>.
2. Ажаман І. А. Розвиток соціальної інфраструктури сучасного села. *Економічний аналіз*. 2013. Т. 14. № 1. С. 17-24.
3. Алфьорова І. Є. Механізми державного управління розвитком соціально-економічної інфраструктури регіону : автореф. дис. канд. держ. упр. 25.00.02 «Механізми державного управління». Донецьк, 2008. 21 с.
4. Аналіз доступу до освіти осіб з територій, які є тимчасово окупованими. *Донбас SOS*. 12.07.2023. URL : <https://www.donbasssos.org/analiz-dostup-do-osvityi-z-tot/>.
5. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України». Київ : НІСД, 2020. 58 с. URL : <https://niss.gov.ua/publikacii/poslannya-prezidenta-ukraini/analitichna-dopovid-do-schorichnogo-poslannya-prezidenta-4>.
6. Аналітична та статистична інформація / Харківський обласний центр зайнятості. URL : <https://kha.dcz.gov.ua/analitics/69>.
7. Андрусів У. Я. Соціальна інфраструктура України: сучасні тренди та перспективи розвитку. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 40. С. 25-29. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ifrctr_2020_40_6.
8. Андрущенко А. М. Соціальна інфраструктура села та розвиток сільськогосподарського виробництва. *Агросвіт*. 2014. № 9. С. 33-36. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2014_9_8.
9. Антонов А. В. Методологічні основи оцінки рівня соціальної інфраструктури сільських територій. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 4. С. 104-108.
10. Арбузова Т. В. Міжнародний досвід державної підтримки інфраструктури сільської місцевості. *Міське самоврядування в Україні: теорія*

та практика : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., 11 грудня 2019 р. / за заг. ред. Т. М. Лозинської, О. В. Дорофєєва. Полтава : ПДАА, 2019. С. 103-107.

11. Атаманс О. П. Теоретичне обґрунтування і практика застосування в економічних дослідженнях терміну «інфраструктура». *Європейський вектор економічного розвитку*. Дніпропетровськ, 2012. № 1 (12). С. 10-15.

12. Бабаєв В. Ю., Бабаєва І. О. Публічне управління зайнятістю населення сільських територій в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. *Актуальні проблеми державного управління*. №2 (61), 2022. С. 157-179.

13. Бенівська Л. Соціальна інфраструктура територіальних громад: інтереси стейкхолдерів. *Галицький економічний вісник*. Тернопіль : ТНТУ, 2021. Том 69. № 2. С. 14-23.

14. Бибик Д. Д. Школа соціального лідерства як інтерактивна форма роботи з майбутніми соціальними працівниками в умовах ВНЗ. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка: збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 24 (2 том). С. 180-18.

15. Богуславський О. В. Основні підходи до визначення елементів ринкової інфраструктури у сучасній економіці та особливості їх застосування. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2016. Вип. 1. С. 69-76.

16. Богуш Л. Г. Соціальна інфраструктура об'єднаних громад України: підходи до розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 9 (183). С. 172-183. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2016_9_23.

17. Боднар О. А. Розвиток соціальної інфраструктури в сільській місцевості Миколаївської області. *Економічні науки. Серія : Облік і фінанси*. 2012. Вип. 9 (1). С. 86-91.

18. Бойченко В. С. Соціальна інфраструктура в системі забезпечення людського розвитку. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2018. № 1. С. 420-424. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2018_1_46.

19. Бойченко В. С. Соціальна інфраструктура в системі забезпечення

людського розвитку міста : дис. ... к. е. наук : 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика». Вінниця, 2021. 255 с.

20. Бойченко В. С. Соціальна інфраструктура міста: сутність, складові елементи, функції та принципи реалізації. *Вісник Прикарпатського університету. Економіка*. 2017. Вип. XII. С. 177-182.

21. Бойченко В. Стратегічні напрями розвитку соціальної інфраструктури сучасного міста. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2020. Вип. 25. С. 49-55.

22. Бондар С. І. Розвиток соціальної інфраструктури села в ринкових умовах: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.0.7.02 «Економіка сільського господарства і АПК». Харків, 2005. 19 с.

23. Брунець Б. Р. Сутність означення поняття інфраструктура. *Науковий вісник НЛТУ України: збірник наук.-техніч. пр.* 2012. Вип. 22.5. С. 377.

24. Бублій М. П. Закордонний досвід державного управління розвитком соціальної інфраструктури міст і поселень. Державне будівництво. Харків : ХарРІ НАДУ «Магістр», 2019. № 1/2019. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2019_1_10.

25. Бульба В. Г. Соціальні функції держави : монографія. Харків : Вид-во Асоціації докторів наук державного управління, 2011. 264 с.

26. Бульба В. Г. Соціальні функції держави в умовах глобалізаційних трендів сучасності: державно-управлінський аспект : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01. Харків, 2012. 399 с.

27. Бульба В. Г. Територіальна громада як об'єкт і суб'єкт державної соціальної політики. *Публічне управління: теорія та практика*. Харків : Асоціація докторів наук з державного управління. 2013. Вип. 4. С. 118-125.

28. Бульба В. Г., Оробей В. В. Вимушена міграція українських громадян внаслідок військової атаки на об'єкти соціальної інфраструктури: попередні висновки. *Сучасна парадигма публічне управління* : Збірник тез IV Міжнар. наук.-практ. конф. (10-12 листопада 2022 р.) / За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А. В. Львів : лну імені Івана Франка. Львів, 2022. С. 927-932.

29. Бульба В. Г., Оробей В. В. Європейська практика забезпечення розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2023. Вип. 2 (19). С. 353–365.

30. Бульба В. Г., Оробей В. В. Наукові підходи до визначення поняття «соціальна інфраструктура сільських територій» та його публічно-управлінський зміст. «Global Scientific Trends: Economics and Public Administration». 2021. Vol. 2/2021. С. 75-92.

31. Бульба В. Г., Оробей В. В. Освітні чинники впливу на формування лідерського потенціалу сільського населення України. *Лідери XXI століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій*: Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. 28-29 жовтня 2021 р. / За заг. ред. Романовського О.Г. Харків: НТУ «ХПІ», 2021. С. 86-88.

32. Бурда Н. Тенденції розвитку соціальної інфраструктури села. *Економічний аналіз*. Тернопіль, 2010. Вип. 7. С. 28-30.

33. Буряченко А., Гераймович Л. Світовий досвід фінансування розвитку інфраструктури міст. *Міжнародна економічна політика*. 2014. № 1 (30). С. 105-128.

34. Буряченко А. Соціальна інфраструктура у системі управління місцевим розвитком. *Ринок цінних паперів України*. 2014. № 7. С. 77-88.

35. Бутко М. П., Ревко А. М. Соціальна інфраструктура як каталізатор модернізації соціогуманітарного простору регіонів України. *Регіональна економіка*. 2017. № 4. С. 28-36. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2017_4_6.

36. Велике будівництво. Програма Президента України. URL : <https://bigbud.kmu.gov.ua/#about> (дата звернення: 28.10.2022).

37. Величко О. В. Бюджетний механізм забезпечення розвитком соціальної інфраструктури. *Економічний вісник Донбасу*. 2013. № 2 (32). С. 79-86.

38. Верланов Ю. Ю. Інфраструктура: поняття, погляди на самоорганізацію. *Наукові праці*. Миколаїв : Вид-во МФ НаУКМА, 1998. Вип. 1. Т. 1. Економіка. URL : <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/economy/1998/1-1-1.pdf>.

39. Віскова М. В., Котвіцька А. А. Індекс людського розвитку. *Фармацевтична енциклопедія*. URL : <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/8454/indeks-lyudskogo-rozvitku>.

40. Воркун Л. І., Демкович Л. К. Оцінка стану соціальної інфраструктури сільських територій Чернівецької області. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип. 6 (104). С. 201-211.

41. В Україні офіційно зареєстровано майже 5 млн переселенців. *Профспілка працівників освіти і науки України*. URL : <https://pon.org.ua/novyny/10070-v-ukraini-oficiino-zareiestrovano-maizhe-5-mln-pereselenciv.html> (дата звернення: 23.04.2023).

42. Газуда Л. М., Герцег В. А. Міжнародний досвід забезпечення розвитку сільських територій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 17, частина 1. С. 47-50.

43. Галузь науки «Державне управління» в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку : нац. наук. доп. / редкол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін [та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, К. О. Ващенка, Ю. П. Сурміна (кер. проекту), О. М. Руденко (координатор проекту). Київ : НАДУ, 2012. 184 с.

44. Гарькавий І. Б. Діяльність органів місцевого самоврядування у сфері розвитку виробничої та соціальної інфраструктури в містах : автореф. канд. держ. упр. : 25.00.04 «Міське самоврядування». Київ, 2010. 23 с.

45. Гилка М. Д. Розвиток сільських територій України у контексті євроінтеграційних процесів. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 4. С. 124-129. URL : <http://global-national.in.ua/archive/4-2015/27.pdf>.

46. Гнибіденко І. Ф. Ринок праці та соціальна інфраструктура на селі: можливі перспективи розвитку. *Демографія та соціальна економіка*. 2009. № 2. С. 79-89.

47. Гоблик В. В. Європейський досвід державного регулювання сільського зеленого туризму. *Актуальні проблеми економіки та фінансів* : збірник тез наукових робіт VI Міжнар. наук.-практ. конф. (30 червня 2016 р.) / Фінансово-

економічна наукова рада. Київ-Відень, 2016. С. 39-42.

48. Гоголь Т. В. Економічні аспекти розвитку соціальної інфраструктури села : автореф. дис. канд. екон. наук. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК». Луганськ, 2003. 19 с.

49. Гоголь Т. В., Мельничук Л. М. Трансформація територіальних громад в умовах децентралізації в Україні. *Право та державне управління*. 2022. № 1. С. 216-225.

50. Головня Ю. І. Соціальна інфраструктура регіону: еволюція поняття в контексті сучасних економічних змін. *Вісник Черкаського університету. Серія : Економічні науки*. 2017. Вип. 4 (2). С. 24-28. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuE_2017_4\(2\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuE_2017_4(2)_6).

51. Гринько О. В. Стратегічне управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій : автореф. дис. канд. екон. наук. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». Полтава, 2013. 21 с.

52. Гринько О. В. Формування методики оцінки рівня розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. *Ефективна економіка*. 2012. № 7. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1290>.

53. Демографічні дані по Харківській області у 2020 році : Стат. Бюлетень / Головне управління статистики у Харківській області. Харків, 2021. 9 с. URL : <http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/st-ka-naselennia>.

54. Державна служба статистики України : офіційний веб-портал. URL : <https://ukrstat.gov.ua/>.

55. Державне інвестування в соціальний розвиток (інфраструктурний аспект) / Новіков В. М., Макарова О. В., Откидач М. В. / тех. ред. Герасименко І. В. ; Нац. акад. наук Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. Київ, 2020. Об'єм даних 1,18 МБ. URL : https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/dis_kachur.pdf.

56. Державне управління: Словн.-довід. / Уклад.: В. Д. Бакуменко (кер. творчого кол.), Д. О. Безносенко, І. М. Варзар, В. М. Князєв, С. О. Кравченко, Л. Г. Штика ; за заг. ред. В. М. Князєва, В. Д. Бакуменка. Київ : Вид-во УАДУ,

2002. 225 с.

57. Державне управління та державна служба: Словник-довідник. Уклад. О. Ю. Оболенський. Київ: КНЕУ, 2005. С. 147.

58. Децентралізація. URL : <https://decentralization.gov.ua/about>.

59. Деякі питання об'єктів критичної інфраструктури : постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 р. № 1109. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1109-2020-%D0%BF#Text>.

60. Дегтярь А. О., Бублій М. П. Теоретико-методологічні основи категорії «соціальна інфраструктура». *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2017. № 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2017_1_7.

61. Дегтярь А. О., Серьогіна-Берестовська О. В. Теоретичні аспекти управління розвитком соціальної інфраструктури регіону. *Публічне урядування*. 2018. № 5 (15). С. 233-243.

62. Дегтярь О. А. Державно-приватне партнерство у розвитку соціальної інфраструктури в умовах розбудови громадянського суспільства. *Економіка та держава*. 2014. № 1/2014. С. 98-101.

63. Динаміка, структура та проблеми інвестування в соціальну інфраструктуру : кол. моногр. / В. М. Новіков, Ю. О. Карягін, А. Г. Гвелесіані / за наук. ред. д.е.н., проф. В. Новікова ; Нац. акад. наук Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи ; Ін-т укр.-польск. співпрац.; Вищ. школ. тур. та ін.-х мов у Варшаві. Київ, 2021. 94 с.

64. Диха М. В., Диха В. В. Соціальна інфраструктура: класифікація та роль у системі досягнення цілей сталого розвитку. *Україна у світових глобалізаційних процесах: культура, економіка, суспільство* : тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (24-25 берез. 2021 р.). Київ : КНУКіМ, 2021. Ч. 1. С. 65-68.

65. Довгаль О. В. Важливість соціальної інфраструктури в розвитку демографічного потенціалу сільських територій. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Т. 4. № 2. С. 60-66.

66. До Росії вивезли понад 700 тисяч українських дітей – Львова-Белова.

Радіо Свобода. 31 липня 2023. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosija-ponad-700-tysyach-ukrajinskyh-ditej-lvova-belova/32527463.html>.

67. Дорохова Л. П. Метод SWOT. *Фармацевтична енциклопедія* / голова ред. ради та автор передмови В. П. Черних; Нац. фармац. ун-т України. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : МОРІОН, 2016. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/1421/metod-swot>.

68. Дубницький В. І., Комірна В. В., Ганжела І. П. Стратегія розвитку соціальної інфраструктури регіону: модель, закономірності, аргументи, актуальність, результат. *Соціальна економіка*. 2016. № 1. С. 30-38.

69. Дубницький В. І., Федулова С. О., Василюк О. В. Соціальна інфраструктура в умовах розвитку регіональних соціально-економічних систем. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2017. № 2 (2). С. 28-33. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_2\(2\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_2(2)_6).

70. Дунаєв І. В., Мельниченко О. А. Сучасні концептуальні погляди на розвиток сільських периферійних територій у галузі просторового планування. *Державне будівництво : Електронне фахове видання*. 2019. № 2. URL: <http://db.journal.kharkiv.ua/index.php/db/article/view/54/48>.

71. Дунаєв І. В. Теоретичні моделі розвитку сільських територій в ЄС – *Державна політика розвитку сільських територій в Україні в умовах децентралізації: механізми формування та реалізації* : монографія / за заг. ред. д. держ. упр., проф. М. А. Латиніна. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2020. – С. 108-136.

72. Економічна енциклопедія. У 3-х т. (2000). Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Вид. центр «Академія». Т. І. С. 702

73. Економічний словник / Й. С. Завадський, Т. В. Осовська, О. О. Юшкевич. Київ : КОНДОР, 2006. 355 с.

74. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.

75. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при

Президентів України ; наук.-ред. кол. Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ НАДУ, 2011. Т. 2 : Методологія державного управління / наук.-ред. кол. : Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. Київ, 2011. 692 с.

76. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге видання / за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. 536 с.

77. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки : Послання Президента України до Верховної Ради України № n0001100-02 від 30 квітня 2002 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-02#Text>.

78. Євсєєва О. О. Формування і розвиток соціальної інфраструктури муніципальних утворень. *Траектория науки*. 2016. Т. 2. № 6 (11). С. 1.18-1.35. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/trna_2016_2_6_5.

79. Житлові умови населення: чинники, сучасний стан і політика регулювання / Л. М. Черенько, С. В. Полякова, В. С. Шишкін, В. С. Заяць, Ю. Л. Когатько, О. А. Васильєв, А. Г. Реут, Ю. А. Клименко, Т. В. Новосільська ; Нац. акад. наук Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. Київ, 2020. Об'єм даних 3,91 Мб. URL : https://idss.org.ua/arhiv/living_conditions.pdf.

80. Жук О. Б. Теоретичні підходи до визначення дефініції «соціальна інфраструктура» як вагової складової соціальної сфери. *Економіка і регіон*. 2017. № 4. С. 71-75. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2017_4_13.

81. Заблодська І. В., Рогозян Ю. С. Досвід розбудови території Хорватії після збройного конфлікту: умови, пріоритети та інструментарій. *Економіка та право*. 2022. № 3. С. 72-84.

82. Заклади культури, фізичної культури і спорту України у 2017 році. Статистичний збірник. *Державна служба статистики України*. Відпов. за випуск О. О. Кармазіна. Київ, 2018. 95 с.

83. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2017 році. Статистичний збірник. *Державна служба статистики України*. Відпов. за випуск О. О. Кармазіна. Київ, 2018. 109 с.

84. Закоморний С. М. Соціальна інфраструктура підприємства: проблеми і

перспективи розвитку. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент.* 2012. Вип. 11. С. 206-209. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2012_11_49.

85. Залізко В. Д. Фінансове забезпечення функціонування сільської соціальної інфраструктури: проблеми та перспективи. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Економіка».* 2013. Вип. 24. С. 148-155.

86. Звіт: забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в Україні проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року : Фондація «Відкритий Діалог», липень 2015 р. URL : www.odfoundation.eu.

87. Іванова Н. В. Генезис економічної категорії «інфраструктура» та її роль у суспільному поділі праці. *Ефективна економіка.* 2010. № 11. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=392>.

88. Іванишин В. В., Дудзяк О. А. Застосування в Україні досвіду розвитку сільських територій європейських країн та США. *Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Економічні науки.* 2016. Вип. 24. Частина 3. С. 5-10.

89. Ігнатенко М. М. Оцінка стандартів рівня життя сільського населення та функціонування соціальної інфраструктури аграрної сфери. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу.* 2013. № 2 (22). С. 59-62.

90. Інфраструктура регіонів України. Пріоритети модернізації. Аналітичне дослідження // ГО «Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень», Фонд імені Фрідріха Еберта. Київ, 2017. 108 с.

91. Інфраструктура соціальна // Соціологія: словник термінів і понять. Упорядники : Біленький Є. А., Дебой В. М., Козловець М. А., Котвицький А. А., Саух І. В., Федоренко В. О., Цибульський В. О., Жаловага В. О. / за заг. ред. Біленького Є. А. і Козловця М. А. Київ : Кондор, 2006. С. 130-131.

92. Іртищева І. О., Стройко Т. В. Концептуальні основи відродження соціальної інфраструктури агропродовольчої сфери на засадах сталого розвитку.

Економіка природокористування і охорони довкілля : зб. наук. пр. Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. С. 22-28.

93. Кардаш В. І. Регулювання інвестицій у розвиток соціальної інфраструктури регіону : автореф. дис. канд. екон. наук. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка». Львів, 2000. 20 с.

94. Кернасюк Ю. Основа агробізнесу в Польщі – фермери, які використовують від 1 до 20 гектарів. *GrowHow.in.ua*. URL : <https://www.growhow.in.ua/osnova-ahrobiznesu-v-polshchi-fermery-i-aki-vykorystovui-ut-vid-1-do-20-hektariv/>.

95. Киристюк С. В. Організаційні засади підтримки неаграрної діяльності у сільській місцевості: імплементація досвіду ЄС. *Український соціум*. 2016. № 1 (56). С. 130-137.

96. Кириченко С. О. Використання світового досвіду задля розвитку соціальної інфраструктури в регіонах України. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2016. № 13. С. 48-55.

97. Кириченко С. О. Класифікація соціальної інфраструктури в регіонах за функціонально-спеціалізованим підходом. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2015. № 53. С. 53.

98. Кириченко С. О. Підходи до визначення сутності поняття «соціальна інфраструктура» та її функціональне призначення. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2016. Вип. № 1 (55). С. 56-60. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2016_1_12.

99. Кінаш І. П. Склад і структура соціальної інфраструктури. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. Вип. 3 (46), Ч. 2. С. 172-175.

100. Кінаш І. П. Суть та зміст поняття «соціальна інфраструктура». *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2012. № 2, Т. 1. С. 202-204.

101. Кінаш І. П. Фактори впливу на формування соціальної інфраструктури сталого розвитку України. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2012.

№ 3. С. 48-51.

102. Кіреєва Е. А., Костюченко Д. Л. Політика розвитку сільських територій у країнах Європейського Союзу. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і політики*. 2017. № 8. С. 68-79.

103. Клокар О. О. Розвиток соціальної інфраструктури як чинник формування трудових ресурсів аграрного сектора економіки. *Сталий розвиток економіки*. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. 2012. № 1 (11). С. 31-37.

104. Кобилін П. О. Підходи до визначення поняття «соціальна інфраструктура». *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Геологія. Географія. Екологія*. 2013. № 1084. Вип. 39. С. 137-142. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhG_2013_1084_39_23.

105. Ковальська Л. Л., Салівончик О. М. Соціальна інфраструктура регіону та механізми забезпечення її розвитку. *Економічні науки. Серія : Регіональна економіка*. 2013. Вип. 10. С. 106-114. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnre_2013_10_13.

106. Ковбасюк Ю. Наука державного управління в умовах системних державно-управлінських реформ і суспільних трансформацій. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. № 1. С. 5-20.

107. Козлова Л. В. Проблеми фінансового забезпечення розвитку соціальної інфраструктури міст в умовах децентралізації. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 2 (49). С. 166-172.

108. Колесник Т. М., Байов О. С. Соціальна інфраструктура в умовах трансформаційної економіки України. *Научно-технический сборник. Коммунальное хозяйство городов*. 2006. № 70. С. 85-88.

109. Коломієць І. Ф. Соціальна інфраструктура регіону в умовах розвитку ринкових відносин : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Львів, 1993. 128 с.

110. Коломієць С. С. Соціальна інфраструктура сільської місцевості України: проблеми ринкової трансформації (1990-ті – поч. ХХ ст.). *Вісник аграрної історії*. 2013. Вип. 4-5. С. 140-151. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vai_2013_4-

5_20.

111. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР : із змін. і допов. : станом на 01 січ. 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

112. Король М. М., Атаманчук В. В. Аналіз європейського досвіду організації зеленого туризму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 7, Ч. 2. С. 30-33.

113. Костецька І. І. Розвиток Smart Villages в управлінні сільськими територіями в Польщі з використанням локального партнерства. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2022. № 2 (81). С. 164-169.

114. Костюк І. В. Державне регулювання розвитку соціальної інфраструктури України : дис. канд. екон. наук. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Львів, 2015. 265 с.

115. Краївська І. А. Моніторинг економічної безпеки підприємств та установ соціальної інфраструктури в системі національної безпеки держави : дис. канд. екон. наук. 21.04.02 «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності». Харків, 2021. 27 с.

116. Круковський А. М. Розвиток соціальної інфраструктури села в умовах аграрних трансформацій: автореф. дис. канд. екон. наук. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК». Миколаїв, 2006. 21 с.

117. Куліш І. М., Максименко А. О., Чемерис В. А. Соціальна інфраструктура сільських територій Карпатського регіону. *Регіональна економіка*. 2012. № 3. С. 159-168.

118. Куценко В. І. Соціальна інфраструктура – важливий чинник стійкого функціонування сільської економіки (концептуальні підходи). *Агросвіт*. 2009. № 9. С. 7-11. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2009_9_3.

119. Кучеренко В. Р., Макуха С. М. Національна економіка: відтворення соціальної інфраструктури села. Одеса: Друкарський дім, Друк Південь, 2012. 108 с.

120. Лавренюк Є. С. Організаційно-економічні фактори регулювання

розвитком соціальної інфраструктури села (на матеріалах Закарпатської області) : автореф. дис. канд. екон. наук. 08.02.03 «Організація управління, планування та регулювання економікою». Ужгородв, 2005. 20 с.

121. Лавренюк Є. С. Роль держави у розвитку соціальної інфраструктури села. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія економіка*. 2005. Вип. 17. С. 71-75.

122. Левін П. Б. Інноваційні підходи до розвитку соціальної інфраструктури та людського потенціалу. *Україна: аспекти праці*. 2007. № 2. С. 21-26.

123. Левін П. Б. Інституціоналізм як теоретична основа функціонування соціальної інфраструктури. *Економіка та держава*. 2010. № 2. С. 27-29.

124. Левін П. Б. Теоретичні питання функціонування соціальної інфраструктури на етапі формування постіндустріальної економіки. *Демографія та соціальна економіка*. 2007. № 2. С. 104-115.

125. Лесів М. М. Організаційно-економічні механізми забезпечення розвитку сільських територій країн-членів Європейського Союзу : дис. канд. екон. наук. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини». Львів, 2015. 224 с.

126. Летуновська Н. Є. Зарубіжний та вітчизняний досвід участі підприємств у розвитку соціальної інфраструктури регіону. *Вісник Запорізького нац. ун-ту. Економічні науки*. 2013. № 3 (19). С. 43-49.

127. Летуновська Н. Є. Соціальна інфраструктура промислового підприємства та її значення в системі мотивації персоналу. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2014. № 1 (27). С. 259-269. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2014_1_27.

128. Летуновська Н. Є. Управління ефективністю соціальної інфраструктури промислових підприємств у сучасних умовах. *Економічний вісник Донбасу*. 2014. № 1 (35). С. 139-147.

129. Лизогуб В. А., Перов О. В. Можливості впливу сільського зеленого туризму на функціонування соціальної інфраструктури агропромислового комплексу. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава*

Мудрого. 2010. № 3. С. 64-72.

130. Лисенко І. Соціальна інфраструктура як основа формування людського потенціалу в системі європейських координат. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 2. С. 13-23. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppeu_2018_2_4.

131. Логачова Л. М. Інвестиційні підходи до розвитку соціальної інфраструктури. *Економіка промисловості*. 2009. № 2. С. 197-202.

132. Людський розвиток в Україні. Інноваційні види зайнятості та перспективи їх розвитку (кол. моногр.) / за ред. Е. М. Лібанової ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2016. 328 с.

133. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект (кол. моногр.) / за ред. Е. М. Лібанової ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2015. 356 с.

134. Людський розвиток в Україні: інституційне підґрунтя соціальної відповідальності : кол. моногр. / за ред. Е. М. Лібанової ; відпов. за випуск О. В. Макарова, О. М. Хмелевська ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2017. 368 с.

135. Людський розвиток в Україні: пріоритети розвитку сільських поселень у контексті децентралізації управління / за ред. Е. М. Лібанової ; відп. за вип. О. В. Макарова, Т. А. Заяць ; Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи НАН України. Київ : Академперіодика, 2020. 354 с.

136. Ляшенко О. Розвиток соціальної інфраструктури та підвищення якості життя на сільських територіях : автореф. дис. канд. екон. наук. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)». Дніпропетровськ, 2010. 20 с.

137. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. Київ : Атіка, 2005. 240 с.

138. Матвіїшин Є. Г., Дзюрах Ю. М. Прогнозування демографічних змін на сільських територіях в областях України. *Аграрна економіка*. 2021. Т.14. №1-2. С. 91-102.

139. Матвіїшин Є. Г. Підхід до оцінювання результативності управління

розвитком територіальних громад. *Демократичне врядування*. 2022. № 1 (29). С. 13-25.

140. Мельничук О. Ю., Дзюбинська О. В. Соціальна інфраструктура та її вплив на формування вартості рекреаційних територій. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Технічні науки»*. 2011. Вип. 4 (56). С. 221-226.

141. Метод правового регулювання. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. Ю. С. Шемшученко (голова ред.) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 3. С. 617.

142. Михайленко О. В. Розвиток соціальної інфраструктури на радіоактивно забруднених сільських територіях : автореф. дис. канд. екон. наук. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика». Київ, 2006. 21 с.

143. Міщенко Д. А., Міщенко Л. О. Удосконалення фінансування соціальної інфраструктури в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 22. С. 13-16.

144. Молнар О. С., Важинський Ф. А., Микулянець В. І. Стимулювання розвитку несільськогосподарської зайнятості в сільській місцевості України. *Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка* : зб. наук. пр. / редкол.: В. П. Мікловда (гол. ред.), В. І. Ярема, Н. Н. Пойда-Носик та ін. Ужгород, 2018. Вип. 2 (52). С. 26-31.

145. Моніторинг процесу децентралізації. Децентралізація дає можливості. URL : <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/755/07.10.2021.pdf>.

146. Мудрак Р. П. Соціальна інфраструктура сільських територій. *Вісник черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія : Економічні науки*. 2019. Вип. 1. С. 11-19. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuE_2019_1_4.

147. Населення України: демографічні складові людського розвитку / за ред. О. М. Гладуна. Умань : Видавець «Сочінський», 2015. 180 с.

148. Недбалюк О. П. Міжнародний досвід організації розвитку сільських територій та можливості його застосування в Україні. *Економіка та суспільство* : електр. наук. фахове видання. 2017. Вип. 9. С. 89-94.

149. Нейтер Р., Богонос М., Нів'євський О., Макаренко О., Литвинов В. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень. Другий випуск. 10 листопада 2022 р. Центр досліджень продовольства та землекористування Київської школи економіки. URL : https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/11/Damages_report_issue2_ua-1.pdf.

150. Нечай О. О., Кравець К. О. Досвід Польщі у розвитку агропромислового комплексу. *Современная наука. Новый взгляд*. Вроцлав, 2015. Ч. 2. С. 28-32.

151. Немець К., Кобилін П. До питання суспільно-географічних досліджень соціальної інфраструктури. *Часопис соціально-економічної географії*. 2012. Вип. 13 (2). С. 97-101.

152. Немець Л., Гусева Н., Сегіда К., Ключко Л. Інноваційна інфраструктура Харківської області: сучасний стан та перспективи. *Часопис соціально-економічної географії*. 2016. Вип. 21 (2). С. 41-52.

153. Немець Л. М., Кобилін П. О., Сегіда К. Ю. Аналіз траєкторії розвитку соціальної інфраструктури Харківської області. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 11 (161). С. 409-418.

154. Новий український тлумачний словник. Близько 20 000 слів і словосполучень / укл. Н. Д. Кусайкіна, Ю. С. Цибульник ; за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2008. 608 с.

155. Новіков В. М. Бюджетний ризик: зміст та регулювання у соціальній інфраструктурі. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 1 (32). С. 73-86.

156. Новіков В. М. Політика розвитку соціальної інфраструктури: підсумки та проблеми. *Демографія та соціальна економіка*. 2005. № 1. С. 125-133.

157. Новіков В. М. Соціальна інфраструктура як фактор збереження демографічного потенціалу країни. *Демографія та соціальна економіка*. 2004. № 1-2. С. 27-36.

158. Новіков В. М. Соціальна інфраструктура як фактор становлення інноваційної економіки. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. № 102. С. 155-

156.

159. Новікова О. Ф., Логачова Л. М. Особливості фінансування соціальної інфраструктури в процесі бюджетної децентралізації. *Економічний вісник Донбасу*. 2017. № 1 (47). С. 4-12.

160. Огоньок В. О. Архітектурно-планувальна реорганізація та розвиток соціальної інфраструктури сільських поселень в умовах інтенсивних трансформацій : автореф. канд. архітектури : 18.00.01 «Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури». Львів, 2013. 26 с.

161. Організація освітнього процесу в школах України в умовах карантину: аналітична записка / Л. Гриневич, Л. Ільч, Н. Морзе, В. Прошкін, І. Шемелинець, К. Линьов, Г. Рій. Київ: Київський ун-т ім. Бориса Гринченка, 2020. 76 с.

162. Оробей В. В. Аналіз сучасного стану здійснення публічного управління соціально-культурною складовою інфраструктури сільських територій в Україні. *Аспекти публічного управління*. Дніпро : Вид-во «Грані», 2023. Т. 11, № 2. С. 111–119.

163. Оробей В. В. Висвітлення проблеми публічного управління соціальною інфраструктурою сільських територій в дисертаційних дослідженнях українських учених. *Публічне управління: український вимір* : зб. наук. праць за матеріалами наук.-практ. конф. до 75-річного ювілею Г. І. Мостового, 22 жовтня 2021 р. м. Харків ; електронне видання. Харків: ННІ «Інститут державного управління» ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. С. 77-81. URL : https://ipa.karazin.ua/wp-content/themes/education/filesforpages/science/zbirnyk_mostovoy_2021.pdf.

164. Оробей В. В. Метод правового регулювання розвитку соціальної інфраструктури сільських територій в Україні. *Місьцеве самоврядування в Україні: теорія та практика* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 07 грудня 2022 р. / за заг. ред. Т. М. Лозинської, О. В. Дорофєєва, Н. Л. Панасенко. Полтава : ПДАУ, 2022. С. 20–23.

165. Оробей В. В. Наукові підходи до класифікації соціальної інфраструктури сільських територій. *Публічне управління: освіта, наука, практика* : збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 18 березня

2022 р. Харків : НУЦЗУ, 2022. С. 96-99.

166. Оробей В. В. Основні тенденції розвитку соціально-побутової складової сільської інфраструктури України: публічно-управлінський аспект. *Наукові перспективи: журнал. (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Медицина», Серія «Психологія»)*. Київ, 2023. № 9 (39). С. 156–167.

167. Оробей В. В. Особливості надання соціальних послуг сільським мешканцям під час воєнного стану. *Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я* : тези доповідей XXXI міжнар. наук.практ. конф. MicroCAD-2022, 17-20 травня 2023 р. / за ред. проф. Сокола Є. І. Харків : НТУ «ХП». С. 960.

168. Оробей В. В. Правове регулювання публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій в Україні. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2022. Вип. 2 (17). С. 254–260.*

169. Оробей В. В. Розбудова соціальної інфраструктури сільських територій в умовах формування спроможних територіальних громад. *Публічне управління XXI століття: погляд у майбутнє* : зб. тез XXI Міжнар. наук. конгресу. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2021. С. 226-228. URL : https://ipa.karazin.ua/wp-content/themes/education/filesforpages/science/zbirnik_kongress_2021.pdf#page=226.

170. Оробей В. В. Стан соціальної інфраструктури сільських територій: загрози та виклики. *Глобалізація та розвиток інноваційних систем: тенденції, виклики, перспективи* : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., 3-4 листопада 2022 р. / Держ. біотехнологічний ун-т. Харків, 2022. С. 464-466.

171. Оробей В. В. Туризм як ресурс розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. *Теорія і практика розвитку туризму: досвід, проблеми, інновації* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 21 лютого 2023 р. Харків: НУЦЗУ, 2023. С. 169-172.

172. Оробей В. В. Функції публічного управління соціальною інфраструктурою сільських територій. *Публічне управління у сфері цивільного*

захисту: освіта, наука, практика : збірник матеріалів міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Харків, 16 березня 2023 р. / за заг. ред. С. М. Домбровської. Харків : НУЦЗУ, 2023. С. 212-214.

173. Оробей В. В. SWOT-аналіз в системі публічного управління розвитком інфраструктури життєзабезпечення сільських територій в Україні. *Наукові інновації та передові технології (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»): журнал.* Київ, 2023. № 12 (26). С. 146–155.

174. Осипенко М. В. Соціальна інфраструктура як чинник відтворення людського капіталу. *Наукові праці НДФІ.* 2016. Вип. 3. С. 149-158. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npdfi_2016_3_12.

175. Оцінка ефективності програм соціальної підтримки за даними спеціального опитування населення / Черенько Л. М., Полякова С. В., Шишкін В. С., Заяць В. С., Когатько Ю. Л., Васильєв О. А., Реут А. Г., Клименко Ю. А. ; Нац. акад. наук Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. Київ, 2020. Об'єм даних 805 КБ. URL : https://idss.org.ua/arhiv/mono_rate.pdf.

176. Панасюк В. М., Бакум І. В. Ефективність розвитку соціальної інфраструктури регіону з орієнтацією на її пріоритетність. *Бізнес Інформ.* 2017. № 12. С. 144-147.

177. Панасюк В. М. Значення соціальної інфраструктури регіону у формуванні інноваційної політики. *Вісник Волинського інституту економіки і менеджменту.* 2018. № 21/2018. С. 231-220.

178. Панасюк В. М., Щелкунов В. І., Гаман Н. О. Методичні підходи до оцінки ефективності реалізації цільових програм розвитку соціальної інфраструктури регіону. *Вчені записки таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління.* 2018. Т. 29 (68). № 3. С. 123-128.

179. Панасюк В. М. Методологічні принципи формування стратегії розвитку об'єктів соціальної інфраструктури регіонів України. *Економічний*

вісник Запорізької державної інженерної академії. 2018. Вип. 3 (15). С. 167-171.

180. Панасюк В. М. Механізм оцінки ефективності реалізації програм розвитку соціальної інфраструктури. *Науковий вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка «Економіка та регіон»*. 2018. № 8. С. 65-70.

181. Панасюк В. М. Механізми та інструменти удосконалення і модернізації соціальної інфраструктури регіону. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 45. С. 95-100.

182. Панасюк В. М. Міжрегіональні диспропорції розвитку соціальної інфраструктури в умовах ринкової трансформації. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2018. С. 78-84.

183. Панасюк В. М. Підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу для стабілізації інфраструктурного забезпечення соціально-економічного розвитку регіону. *Науковий вісник ужгородського національного університету серія міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 17. Ч. 1. С. 29-33.

184. Панасюк В. М. Ризики соціальної інфраструктури регіону під час її розвитку та становлення. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2020. Вип. 1 (75). Ч. 2. С. 7-12.

185. Панасюк В. М., Білоус С. П., Горник В. Г. Роль соціальної інфраструктури та її основних елементів у розвитку регіону. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент»*. 2018. С. 63-68.

186. Панасюк В. М. Систематизація факторів впливу на стан та розвиток соціальної інфраструктури регіону. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 17. Ч. 2. С. 214-221.

187. Панасюк В. М. Соціальна інфраструктура регіону в системі національного соціально-економічного простору. *Бізнес-навігатор*. 2018. Вип. 1 (2). С. 52-58. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav_2018_1\(2\)__11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav_2018_1(2)__11).

188. Панасюк В. М. Соціальна інфраструктура регіону: сучасний формат та інформаційні інструменти розвитку : монографія. Черкаси : Третяков О. М. [вид.], 2018. 258 с.

189. Панасюк В. М. Соціальна інфраструктура регіонів України: сучасний інструментарій інформаційного забезпечення : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». Київ, 2019. 39 с.

190. Пасека С. Р., Демко В. С. Сільський зелений туризм як запорука розвитку сільських територій. *Вісник Черкаського університету. Серія Економічні науки*. 2017. № 4 (1). Ч. 1. С. 80-86.

191. Петрова І. Л. Інновація. *Енциклопедія Сучасної України* / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Ін-т енциклопед. досліджень НАН України, 2011. URL : <https://esu.com.ua/article-12321>.

192. Пігуль Н. Г. Соціальна інфраструктура: функціональне призначення та особливості розвитку. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 16. № 1. С. 117-122. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/esan_2014_16\(1\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/esan_2014_16(1)_19).

193. Пігуль Н. Г. Сутність і значення соціальної інфраструктури. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2013. № 2 (58). С. 37-41.

194. Поліцейський офіцер громади. *Національна поліція України. Офіційний вебпортал. Реформи Поліції*. URL : <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/reforma-policiyi/policejskij-oficer-gromadi>.

195. Поступна О. В. Гомогенний регіон як тип територіальної структури. *Державне будівництво*. Харків, Вид-во ХарРРІ НАДУ «Магістр», 2011. № 1. URL : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2011-1/index.html>.

196. Поступна О. В. Публічне управління регіональними освітніми системами в Україні : монографія. Харків : ТОВ «Оберіг», 2021. 400 с.

197. Поступна О. В., Тамм А. Є. Сучасні підходи до реалізації державної соціальної політики на регіональному рівні. *Реалізація державної соціальної політики сталого розвитку регіону органами публічної влади України* : монографія / Л. О. Белова, Д. В. Карамішев, Л. В. Набока та ін. ; за заг. ред.

д.держ.упр., проф. Д. В. Кармишева, к.держ.упр., доц. Л. В. Набоки. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2016. С. 122 – 135.

198. Приліпко С. Багаторівневе публічне управління комплексним розвитком сільських територій України. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при президентові України*. Спецвипуск. 2020. С. 118–121.

199. Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України в умовах повномасштабної війни : аналіт. доп. / О. В. Собкевич, А. В. Шевченко, В. М. Руслан, Л. А. Жураковська ; за ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2023. 49 с.

200. Пріоритети модернізації інфраструктури життєдіяльності сільських територій. Аналітична записка. Відділ регіонального розвитку (І. В. Валюшко, О. В. Шевченко). № 16, Серія «Регіональний розвиток». Київ : НІСД, 2014. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/regionalniy-rozvitok/prioriteti-modernizacii-infrastrukturi-zhittediyalnosti-silskikh>.

201. Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» : Закон України від 19 жовтня 2022 р. № 2700-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2700-20#Text>.

202. Про внесення зміни до статті 3 Закону України «Про податок на додану вартість» (щодо передачі об'єктів соціальної інфраструктури)» : Закон України від 29 червня 2004 р. № 1924-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1924-15#Text>.

203. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05 лютого 2015 р. № 157-VIII : із змін. : станом на 01 січ. 2017 р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.

204. Про зайнятість населення : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5067-VI // ВВР України. 2013. № 24. С. 243. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.

205. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>.

206. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#n11>.

207. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо забезпечення якості та безпеки товарів і послуг підприємств ресторанного господарства : наказ Міністерства економіки України від 22 липня 2008 р. № 295. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0295665-08#Text>.

208. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>.

209. Про затвердження Правил надання послуги з управління побутовими відходами та типових договорів про надання послуги з управління побутовими відходами : постанова Кабінету Міністрів України від 08 серпня 2023 р. № 835. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2023-%D0%BF#n96>.

210. Про Концепцію Національної програми відродження села на 1995 – 2005 роки : постанова Верховної Ради України від 04 лютого 1994 р. № 3924-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3924-12#Text>.

211. Про методологічні засади вимірювання людського розвитку для регіонів України : постанова колегії Державного комітету статистики України, президії Національної академії наук України від 14 березня / 05 квітня 2001 р. № 76/182. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_182202-01#Text.

212. Про місцеве державні адміністрації : Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>.

213. Про місцеве самоврядування : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

214. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві : Закон України від 17 жовтня 1990 р. № 400-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-12#Text>.

215. Про Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2002-2006 роки : постанова Кабінету Міністрів України № 1586 від 25 жовтня 2002 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1586-2002-%D0%BF#Text>.

216. Про соціальні послуги Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

217. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

218. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2014 р. № 333-р. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.

219. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій: розпорядження Кабінету Міністрів України № 995-р від 23 вер. 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80#Text>.

220. Публічне управління : термінол. слов. / уклад. : В. С. Куйбіда, М. М. Білинська, О. М. Петроє та ін. ; за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ : НАДУ, 2018. 224 с.

221. Резнік В., Резнік О. Соціологічна наукова спільнота в Україні після 1990 року: фахова структура, соціальна інфраструктура та тенденції відтворення. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2014. № 2. С. 157-179. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/stmm_2014_2_12.

222. Рекуненко І. І. Науково-методичні аспекти дослідження поняття «інфраструктура» як економічної категорії. *Економіка и управление*. 2012. № 3. С. 57-62.

223. Реформа децентралізації : Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi>.

224. Рівень життя населення України / НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України ; за ред. Л. М. Черенько. Київ : ТОВ

«Видавництво «Консультант», 2006. 428 с.

225. Розвиток соціальної сфери територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» ; за ред. С. Л. Шульц. Львів, 2018. 140 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

226. Робоча сила України 2019: Стат. збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2020. 194 с. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

227. Розвиток сільських територій: монографія / Л. М. Газуда, Н. М. Готько, М. Ю. Лалакулич. Ужгород: Видавництво ФОП Сабов А.М., 2015. 204 с.

228. Рябоконт В. П., Рарок Л. А. Розвиток соціальної інфраструктури сільських територій. *Економіка АПК*. 2016. № 4. С. 56-65.

229. Рязанцева Н. О. Підвищення ефективності управління підприємствами соціальної інфраструктури : автореф. дис. канд. екон. наук. 08.06.02 «Підприємництво, менеджмент та маркетинг». Луганськ, 1998. 25 с.

230. Савченко О. В., Ольшевський В. Й., Барановська І. В., Тетіор О. Н., Ковалів І. Р., Стегній О. Г., Куценко В. І. Інфраструктура // Енциклопедія Сучасної України: енциклопедія [електронна версія] / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. Т. 11. URL : <https://esu.com.ua/article-12489> (дата перегляду: 05.11.2022).

231. Садчикова І. Концептуальні положення обґрунтування сутності категорії «інфраструктура». *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 4 (24). С. 155-169.

232. Салій О. М. Функціональне призначення та основні завдання соціальної інфраструктури. *Наука і економіка*. 2010. № 2. С. 215-218.

233. Самойлик Д. О. Організаційно-правове забезпечення розвитку інформаційно-комунікаційної складової соціальної інфраструктури сільської місцевості України : автореф. канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2015. 23 с.

234. Сафронова О. М. Антикризове управління. *Велика українська*

енциклопедія. URL : <https://vue.gov.ua/>.

235. Серьогіна-Берестовська О. В. Державне регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури : дис. канд. наук з держ. упр. 25.00.02 «Механізми державного управління». Харків, 2019. 223 с.

236. Сільське господарство України за 2020 р. Статистичний збірник. *Державна служба статистики України*. Київ, 2021. 232 с. URL : https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/09/zb_sg_20.pdf.

237. Сільські території в Україні: практика ідентифікації та інструменти розвитку: науково-аналітична доповідь / Сторонянська І. З., Залуцький І. Р., Патицька Х. О. Львів, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. Долішнього НАН України», 2021. 137 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

238. Ситуація на ринку праці та діяльність Служби зайнятості Харківської області у січні 2021 року / Державна служба статистики України. URL : <https://kha.dcz.gov.ua/analitics/68>.

239. Слабінська О. Інвестиційні ресурси фінансування соціальної інфраструктури адміністративно-територіальних одиниць. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія : Державне управління*. 2012. Т. 208. Вип. 196. С. 135-140.

240. Славкова О. П. Особливості розвитку соціальної інфраструктури села в умовах реформування сільськогосподарських підприємств (на матеріалах Сумської області) : автореф. дис. канд. екон. наук. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК». Харків, 2001. 20 с.

241. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потябні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наукова думка, 1970-1980. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001612>.

242. Соляр В. В. Державна підтримка і стимулювання розвитку соціальної інфраструктури регіону : автореф. дис. канд. екон. наук. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Харків, 2011. 20 с.

243. Соляр В. В. Обґрунтування перспективних напрямів розвитку

соціальної інфраструктури регіону. *Регіональна економіка*. 2012. № 1. С. 200-207.

244. Сорочан Т. М. Інфраструктура навчального закладу в теорії та практиці управління освітою. *Theory and methods of educational management*. 2016. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2016_2_12.

245. Соціальна інфраструктура на шляхах реформування місцевого самоврядування : кол. моногр. / В. М. Новіков, Н. М. Деєва, А. Г. Гвелесіані [та ін.] ; за наук. ред. д.е.н., проф. В. М. Новікова ; д.е.н. (хабілітованого), проф. Здіслава Сіройча. Київ-Варшава, 2018. 431 с.

246. Соціальна інфраструктура сучасних підприємств і територій : монографія / О. С. Телетов, Н. Є. Летуновська, М. В. Провозін ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О. С. Телетова. Суми : Триторія, 2019. 240 с.

247. Соціальний захист населення 2021. *Державна служба статистики України*. 2022. 129 с. URL : https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/zb_szn_2021.pdf.

248. Соціологія: словник термінів і понять / упоряд.: Біленький Є. А., Дебой В. М., Козловець М. А., Котвицький А. А., Саух І. В., Федоренко В. О., Цибульський В. О., Жаловага В. О. / за заг. ред. Біленького Є. А. і Козловця М. А. Київ : Кондор, 2006. 372 с.

249. Статівка Н. В., Бабаєва І. О. Основні складові державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. 2023. Вип. 37. С. 131–136.

250. Статівка Н. В., Бублій М. П. Державно-приватне партнерство у процесі розвитку соціальної інфраструктури регіону. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2019. № 3 (5). С. 208–2017.

251. Статівка Н. В. Соціальні інвестиції у людський капітал як ресурсна основа менеджменту корпоративної соціальної відповідальності. Наукові інновації та передові технології: Серія («Економіка») 2023. № 3 (17). С. 223–231.

252. Статистична інформація : офіційний ве-сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

253. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року. Харків,

2015. 177 с.

254. Стратегія розвитку Харківської області на 2021 – 2027 роки. Харків. 127 с.

255. Ступень М., Хомич Н. Стратегія розвитку сільського зеленого туризму в умовах функціонування об'єднаних територіальних громад. *Економічний дискурс*. Міжнар. наук. журнал. 2018. Вип. 4. С. 73-81.

256. Ступень М., Шпік Н. Основні механізми розвитку соціальної сфери сільської місцевості. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Економіка АПК*. 2014. № 21 (1). С. 385-388. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2014_21\(1\)_73](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2014_21(1)_73).

257. Талавирия М., Косач І. Сучасні аспекти розвитку інфраструктури сільських територій. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2022. № 2 (30). С. 85-92.

258. Термінологічний словник-довідник з будівництва та архітектури. Р. А. Шмиг, В. М. Боярчук, І. М. Добрянський, В. М. Барабаш; за заг. ред. Р. А. Шмига. Львів, 2010. С. 104-105.

259. Теслюк Р. Т., Максименко А. О. Соціальна інфраструктура як чинник реалізації демопотенціалу прикордонних сільських територій Львівської області. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Вип. 4. С. 82-90. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2014_4_11.

260. Тимошенко М. Ідентифікація проблем і перспективи розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2008. Vol. 4. №. 2. С. 129-143.

261. Тимошенко М. М. Теоретичні засади розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. *Ефективна економіка*. 2014. № 11. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3501>.

262. Ткачук А. П'ятий форум Європейського Сільського Парламенту. Записки у Блокноті. Частина 1. *Інститут Громадянського суспільства*. 13.09.2022. URL : <https://www.csi.org.ua/news/pyatyj-forum-yevropejskogo-silskogo-parlamentu-zapysky-u-bloknoti-chastyna-1/>.

263. Трансформація сільського розселення в Україні : кол. моногр. / за ред. Т. А. Заяць ; Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2017. 298 с.

264. Третяк В. П. Комплексна оцінка ефективності інвестиційного проекту розвитку соціальної інфраструктури організації залізничного транспорту з урахуванням його впливу на соціально-економічний розвиток регіону. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2013. № 2. С. 107-112.

265. Третяк В. П. Розвиток соціальної інфраструктури України в умовах глобалізації : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Харків, 2015. 35 с.

266. Третяк В. П. Управління інноваційними процесами розвитку залізничного транспорту України та його соціальної інфраструктури. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2014. Вип. 45. С. 232-238.

267. Третяк В. П. Управління розвитком соціальної інфраструктури України в умовах глобалізації : монографія. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. 317 с.

268. Тригубенко О. С. Досвід економічно розвинутих країн у формуванні соціальної сфери сільських територій. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. Умань, 2011. Вип. 76. Ч. 2 «Економіка». С. 354-363.

269. Трофименко М. Ю. Фінансові ресурси розвитку соціальної інфраструктури України : дис. канд. екон. наук. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». Львів, 2018. 248 с.

270. Тульчинська С. О., Кириченко С. О. Дослідження методичних підходів до оцінювання розвитку соціальної інфраструктури в регіонах. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»* : зб. наук. пр. 2017. № 14. С. 67-75.

271. Унаслідок збройної агресії Російської Федерації в Україні 494 дитини. *Укрінформ*. 09.07.2023 р. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3733390-unaslidok-rosijskoi-agresii-v-ukraini-zaginuli-494-ditini.html>.

272. Фінансово-економічний словник : у 3 т. / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк ; Нац. ун-т «Львівська політехніка». 4-те вид., доопрац. та допов. Львів : Вид-во

Львівської політехніки, 2021. URL : <https://cyclop.com.ua/content/view/1497/1/>.

273. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції : практич. посіб. / за ред. П. Т. Саблука. Київ : ІАЕ УААН, 2000. 556 с.

274. Хаджинов І. В. Методолгічні особливості вивчення поняття «інфраструктура» та її функції. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2013. № 10. С. 38-41. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2013_10_9.

275. Харківська область. Центр розвитку самоврядування : Прес-центр ініціативи «Децентралізація». URL : <https://decentralization.gov.ua/areas/0572/lgdc>.

276. Хрящевська Л. Демографічна криза та руйнація соціальної інфраструктури в українському селі у 1991-2001 роках. *Емінак*. 2017. № 1(4). С. 91-95. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/eminak_2017_1\(4\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/eminak_2017_1(4)_17).

277. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2004. 240 с.

278. Черенько Л. М. Модель рівня життя в умовах соціально-економічної нестабільності : монографія. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2021. 423 с.

279. Чернюк Л. Г. Методи планування місцевих бюджетів як основи розбудови соціальної інфраструктури. *Ефективна економіка*. 2013. № 3. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_3_79.

280. Чисельність та структура наявного населення за типом місцевості / Державна служба статистики України. URL : <http://db.ukrcensus.gov.ua/> (дата звернення: 28.10.2022).

281. Шаптала К. О. Використання європейського досвіду розвитку сільських територій. *Культура народів Причорномор'я*. 2012. № 229. С. 7-9.

282. Шибаніна О. В. Демографічна ситуація і соціальна інфраструктура села вимагають зміцнення. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2006. № 1 (33). С. 18-225.

283. Шляхова М. І., Гігін О. В. Соціальна інфраструктура як об'єкт регіонального управління. *Інтелект, особистість, цивілізація*. 2017. Вип. 14.

С. 94-100. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/intelekt_2017_14_16.

284. Шпак Л. О. Соціальна інфраструктура як складова соціально-економічного розвитку регіону. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Серія : Економіка і менеджмент*. 2016. № 1. С. 5-8.

URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsuem_2016_1_3.

285. Шпильова Ю. Б. Основні напрями розвитку і розміщення соціальної інфраструктури в умовах транзитивної економіки : автореф. дис. канд. екон. наук. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка». Київ, 2006. 20 с.

286. Шпик Н., Ступень Н. Державне регулювання розвитку соціальної інфраструктури в регіонах. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Економіка АПК*. 2013. № 20 (1). С. 411-414.

URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2013_20\(1\)_71](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2013_20(1)_71).

287. Шпик Н., Микула О. Основні показники розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Економіка АПК*. 2013. № 20 (2). С. 34-37.

URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2013_20\(2\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2013_20(2)_8).

288. Шугай Л. Г. Соціальна інфраструктура першоцілинників у Казахстані (1954-1956 рр.). *Український селянин*. 2014. Вип. 14. С. 240-243. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrsel_2014_14_86.

289. Шуст О. А. Принципи та методи просторової організації соціальної інфраструктури села в умовах економічної трансформацій : автореф. дис. канд. екон. наук. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка». Львів, 2004. 19 с.

290. Щодо проблем розвитку соціальної інфраструктури сільських населених пунктів. Аналітична записка / Відділ соціальної політики (Авчухова А. М., Кочемировська О. О.). Київ : НІСД, 2013. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/schodo-problem-rozvitku-socialnoi-infrastrukturi-silskikh>.

291. Юрченко С. О. Соціальна інфраструктура як фактор сталого розвитку

регіону. *Географія та туризм*. 2011. Вип. 15. С. 22-28. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2011_15_6.

292. Як вплинули удари по енергетичній інфраструктурі на рішення українців залишитися на зиму в Україні – опитування. Gremi Personal. URL : <https://gremi-personal.com.ua/ua/yak-vplinuli-udari-po-energetichnij-infrastrukturi-na-rishennya-ukrainciv-zalishatisya-na-zimu-v-ukraini-opituvannya/>.

293. Як медична система України пристосувалася до війни. Розповідає очільник МОЗ / О. Павлюк. *Суспільне Новини*. 27 квітня 2022. URL: <https://suspilne.media/549043-trizub-na-batkivsini-materi-znisena-cerkva-v-zaporizzi-raketna-ataka-na-pokrovsk-tizden-vijni-u-foto/>.

294. Якість життя населення України та перші наслідки війни / Черенько Л. М., Полякова С. В., Шишкін В. С., Реут А. Г., Крикун О. І., Когатько Ю. Л., Заяць В. С., Клименко Ю. А.; Нац. акад. наук Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. Київ, 2023. Об'єм даних 4,42 МБ. URL: <https://idss.org.ua/arhiv.pdf>.

295. Ambrosius G., Henrich-Franke C. Integration of Infrastructures in Europe in Historical Comparison. Cham : Springer International Publishing, 2016. VII, 210 p.

296. A Short Guide to the EU. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023. 32 p. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9bee2406-dff5-11ed-a05c-01aa75ed71a1/language-en>.

297. Blaiklock M. The infrastructure finance handbook: principles, practice and experience. London : Euromoney Books, 2014. xvii, 237 p.

298. Bulba V., Orobey V. Study of methodological approaches to assessing the development of social infrastructure in rural areas. *«Global Scientific Trends: Economics and Public Administration»*. 2023. Vol. 5/2023. P. 5-20.

299. Bulba V., Orobey V. SWOT analysis of public administration in the development of social infrastructure in rural areas of Ukraine by sectors. *Public administration and state security aspects*. 2023. Vol. 2. P. 218–228. URL : <http://doi.org/10.52363/passa-2023.2-22>.

300. Countries in the world by population (2023). Population by Country.

Worldometers. URL: <https://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/>.

301. Dubyna M. The scientific approach to the identification of the essence of the category «infrastructure». *Problems and prospects of economics and management*. 2015. № 1(1). Pp. 31-36.

302. *Ekonomika i zarządzanie miastem / Red. R. Bról*. Wrocław, 2004.

303. Eurostat. An official EU website. NUTS. URL: https://ec.europa.eu/comm/eurostat/ramon/nuts/home_regions_en.html.

304. Frischmann B. M. *Infrastructure: the social value of shared resources*. New York : Oxford University Press, 2013. 436 p.

305. Infrastructure / British Dictionary. URL: <https://www.dictionary.com/browse/infrastructure>.

306. Infrastructure / Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/infrastructure>.

307. Infrastructure / John Berenyi. *The Modern American Business Dictionary*. William Morrow & Co. 2001. P. 134.

308. Jochimsen, R., Ed. *Theorie der Infrastruktur: Grundlagen der marktwirtschaftlichen Entwicklung*. Tübingen, J.C.B. Mohr, 1966.

309. Kroszel J. *Infrastruktura społeczna w polityce społecznej*. Opole, 1990.

310. Kupiec, L., Gołębiowska A., Wyszowska D. *Gospodarka przestrzenna. Tom IV. Infrastruktura społeczna*. Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004. 246 s.

311. Lewis W. A. *The Theory of Economics Growth*. London, 1955.

312. Libanova E., Osaulenko O. & Cherenko L. *Assessment of Quality of Life in Ukraine on the Basis of Subjective Indicators of Well-being: monograph = Оцінка якості життя в Україні на основі суб'єктивних показників добробуту: монографія*. Warsaw. RS Global Sp. z O.O., 2020. 361 p.

313. Mark A. Benedict, Edward T., McMahon, J. D. *Green Infrastructure: Smart Conservation for the 21st Century* Washington, D.C., 2010. 36 p.

314. Melnychuk L., Hohol T., Gorinov P. *Implementation of innovations in the*

public administration system for the social sphere: reform of the deinstitutionalization process in Ukraine. *Public Policy and Accounting*. 2021. № 2 (4). С. 9–16.

315. National Strategy for Critical Infrastructure Protection (CIP Strategy). 17.06.2009. URL: <https://www.kritis.bund.de/SharedDocs/Downloads/Kritis/EN/CIP-Strategy.pdf>.

316. Overview of CAP Reform 2014–2020. URL: http://ec.europa.eu/agriculture/policy-perspectives/policy-briefs/05_en.pdf.

317. Oyedele O. A. The Challenges of Infrastructure Development in Democratic Governance. *FIG Working Week 2012. Knowing to manage the territory, protect the environment, evaluate the cultural heritage*. Rome, Italy, 6-10 May 2012. URL: https://www.researchgate.net/publication/228098249_The_challenges_of_infrastructure_Development_in_Democratic_Governance.

318. Panasjuk V. M. Influence of territorial – industrial entities to the development social infrastructure. *Innovative solutions in modern science*. Dubai, 2020. №1 (37). P. 5-27.

319. Panasjuk V. M. Law of formation and development of social production forces of a region Innovative solutions in modern science. *Innovative solutions in modern science*. Dubai, 2017. № 10 (19). P. 22-38.

320. Panasjuk V. M. Management of territorial – industrial entities and influence to the development social infrastructure. *Innovative solutions in modern science*. Dubai, 2019. 7 (34). P. 51-59.

321. Rosenstein-Rodan P. Notes on the Theory of the «Big Push». *Economic Development for Latin America*. 1961. № 4. P. 60.

322. Rudenko O., Bulba V., Orobey V., Polyakova O., Kulinich O. Project management as a technology for optimizing resources in terms of reforming socio-economic relations. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2021. Vol. 11, issue 02. P. 45-51. URL : <http://www.magnanimitas.cz/archive>.

323. Rural population (% of total population). *The World Bank Group*. URL : <https://databank.worldbank.org/>.

324. See the Smart Villages toolkit that compile all the Briefings produced by the

Thematic Group on Smart Villages. URL : https://enrd.ec.europa.eu/smart-and-competitive-rural-areas/smart-villages/smart-villages-portal_en.

325. Smart Villages in Poland: ideas for designing support in the future CAP Strategic Plans. European Network for Rural Development. URL : https://ec.europa.eu/enrd/sites/default/files/enrd_publications/smart-villages_brief_poland-cap-sp.pdf.

326. Strategy Spotlight: 8 Common Strategic Planning Mistakes You're Making. Batimes. URL : <https://www.batimes.com/articles/strategy-spotlight-8-common-strategic-planning-mistakes-you-re-making.html> (accessed 12 March 2020).

327. Witkowski, K., Starościc, D. System infrastruktury społecznej w gminie. *PWSZ IPiA Studia Lubuskie*. 2008. T. IV. S. 177-194.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у наукових фахових виданнях України

1. Оробей В. В. Правове регулювання публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій в Україні. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2022. Вип. 2 (17). С. 254–260. DOI: <http://doi.org/10.52363/2414-5866-2022-2-29>.

2. Оробей В. В. Аналіз сучасного стану здійснення публічного управління соціально-культурною складовою інфраструктури сільських територій в Україні. *Аспекти публічного управління*. Дніпро : Вид-во «Грані», 2023. Т. 11, № 2. С. 111–119. DOI: <https://doi.org/10.15421/152326>.

3. Оробей В. В. Основні тенденції розвитку соціально-побутової складової сільської інфраструктури України: публічно-управлінський аспект. *Наукові перспективи: журнал. (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Медицина», Серія «Психологія»)*. Київ, 2023. № 9 (39). С. 156–167. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-9\(39\)-156-167](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-9(39)-156-167).

4. Оробей В. В. SWOT-аналіз в системі публічного управління розвитком інфраструктури життєзабезпечення сільських територій в Україні. *Наукові інновації та передові технології (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»)*: журнал. Київ, 2023. № 12 (26). С. 146–155. DOI: [http://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-12\(26\)-146-155](http://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-12(26)-146-155).

5. Бульба В. Г., Оробей В. В. Європейська практика забезпечення розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2023. Вип. 2 (19). С. 353–365. DOI: <http://doi.org/10.52363/2414-5866-2023-2-40>.

Особистий внесок добувача: здійснено аналіз досвіду країн-членів ЄС стосовно реалізації програм і форм соціальної сфери, розвитку соціальної

інфраструктури сільських територій.

6. Bulba V., Orobey V. SWOT analysis of public administration in the development of social infrastructure in rural areas of Ukraine by sectors. *Public administration and state security aspects*. 2023. Vol. 2. P. 218–228. DOI: <http://doi.org/10.52363/passa-2023.2-22>.

Особистий внесок здобувача: за допомогою методу SWOT-аналізу визначено можливості й загрози в системі публічного управління розвитком сільської соціальної інфраструктури за галузями.

Наукові праці у міжнародних періодичних виданнях

7. Rudenko O., Bulba V., Orobey V., Polyakova O., Kulinich O. Project management as a technology for optimizing resources in terms of reforming socio-economic relations. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2021. Vol. 11, Is. 02. P. 45–51. <http://www.magnanimitas.cz/archive>. (Web of Science).

Особистий внесок здобувача: розглянуто поняття «управління проектами», визначено його зміст і сутність у контексті управління ресурсами.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Оробей В. В. Розбудова соціальної інфраструктури сільських територій в умовах формування спроможних територіальних громад. *Публічне управління XXI століття: погляд у майбутнє* : зб. тез XXI Міжнар. наук. конгресу. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2021. С. 226-228. URL : https://ipa.karazin.ua/wp-content/themes/education/filesforpages/science/zbirnik_kongress_2021.pdf#page=226.

9. Бульба В. Г., Оробей В. В. Освітні чинники впливу на формування лідерського потенціалу сільського населення України. *Лідери XXI століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій* : Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. 28-29 жовтня 2021 р. / За заг. ред. Романовського О. Г. Харків : НТУ «ХПІ», 2021. С. 86-88.

Особистий внесок здобувача: визначення інструментарію формальної і неформальної освіти у процесі розвитку лідерських якостей у мешканців сільської

місцевості на підставі аналізу практичного досвіду територіальних громад.

10. Оробей В. В. Висвітлення проблеми публічного управління соціальною інфраструктурою сільських територій в дисертаційних дослідженнях українських учених. *Публічне управління: український вимір* : зб. наук. праць за матеріалами наук.-практ. конф. до 75-річного ювілею Г. І. Мостового, 22 жовтня 2021 р. м. Харків ; електронне видання. Харків : ННІ «Інститут державного управління» ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. С. 77-81. URL : https://ipa.karazin.ua/wp-content/themes/education/filesforpages/science/zbirnyk_mostovoy_2021.pdf.

11. Оробей В. В. Наукові підходи до класифікації соціальної інфраструктури сільських територій. *Публічне управління: освіта, наука, практика* : збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 18 березня 2022 р. Харків : НУЦЗУ, 2022. С. 96-99.

12. Оробей В. В. Стан соціальної інфраструктури сільських територій: загрози та виклики. *Глобалізація та розвиток інноваційних систем: тенденції, виклики, перспективи* : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф., 3-4 листопада 2022 р. / Держ. біотехнологічний ун-т. Харків, 2022. С. 464-466.

13. Бульба В. Г., Оробей В. В. Вимушена міграція українських громадян внаслідок військової атаки на об'єкти соціальної інфраструктури: попередні висновки. *Сучасна парадигма публічне управління* : Збірник тез IV Міжнар. наук.-практ. конф. (10-12 листопада 2022 р.) / За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А. В. Львів : ЛНУ імені Івана Франка. Львів, 2022. С. 927-932.

Особистий внесок здобувача: визначення та характеристика життєво важливих послуг, що надаються населенню, відповідно до секторів і підсекторів, що відносять до критичної інфраструктури території.

14. Оробей В. В. Метод правового регулювання розвитку соціальної інфраструктури сільських територій в Україні. *Місьцеве самоврядування в Україні: теорія та практика* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 07 грудня 2022 р. / за заг. ред. Т. М. Лозинської, О. В. Дорофєєва, Н. Л. Панасенко. Полтава : ПДАУ, 2022. С. 20–23.

15. Оробей В. В. Туризм як ресурс розвитку соціальної інфраструктури

сільських територій. *Теорія і практика розвитку туризму: досвід, проблеми, інновації* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 21 лютого 2023 р. Харків : НУЦЗУ, 2023. С. 169-172.

16. Оробей В. В. Функції публічного управління соціальною інфраструктурою сільських територій. *Публічне управління у сфері цивільного захисту: освіта, наука, практика* : збірник матеріалів міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Харків, 16 березня 2023 р. / за заг. ред. С. М. Домбровської. Харків : НУЦЗУ, 2023. С. 212-214.

17. Оробей В. В. Особливості надання соціальних послуг сільським мешканцям під час воєнного стану. *Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я* : тези доповідей XXXI міжнар. наук.-практ. конф. MicroCAD-2022, 17-20 травня 2023 р. / за ред. проф. Сокола Є. І. Харків : НТУ «ХПІ». С. 960.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації

18. Бульба В. Г., Оробей В. В. Наукові підходи до визначення поняття «соціальна інфраструктура сільських територій» та його публічно-управлінський зміст. *«Global Scientific Trends: Economics and Public Administration»*. 2021. Vol. 2/2021. P. 75-92. DOI: <http://doi.org/10.31110/2789-6536/2021-2/006>.

Особистий внесок здобувача: систематизовано та узагальнено наукові погляди учених щодо сутності соціальної інфраструктури сільських територій.

19. Bulba V., Orobey V. Study of methodological approaches to assessing the development of social infrastructure in rural areas. *«Global Scientific Trends: Economics and Public Administration»*. 2023. Vol. 5/2023. P. 5-20. DOI: <http://doi.org/10.31110/2789-6536/2023-5/001>.

Особистий внесок здобувача: систематизовано наукові напрацювання з проблеми дослідження методичних підходів до оцінювання розвитку соціальної інфраструктури сільських територій та зроблено висновки; визначено послідовність проведення оцінювання рівня розвитку сільської соціальної інфраструктури.

Довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІКИ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

майдан Свободи 5, Держпром, 3 під., 8 пов., м. Харків, 61022, тел.: (057) 705-10-17, факс: 705-10-29
e-mail: uek@kharkivoda.gov.ua, код ЄДРПОУ 38157940

20.12.2023 № 06.01-13/2783 на № _____ від _____

ДОВІДКА

про практичне впровадження результатів дисертаційного дослідження
Оробея Віктора Вікторовича за темою «Публічне управління розвитком
соціальної інфраструктури сільських територій України» на здобуття
наукового ступеня доктора філософії з публічного управління та
адміністрування за спеціальністю 281 – публічне управління та
адміністрування

Результати дисертаційного дослідження Оробея В.В. на здобуття наукового ступеня доктора філософії з публічного управління та адміністрування, присвяченого дослідженню теоретичних і практичних аспектів публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій України, знайшли відображення і практичний розвиток в діяльності Департаменту економіки і міжнародних відносин Харківської обласної державної (військової) адміністрації, зокрема в підготовці методичних матеріалів щодо формування стратегії антикризового управління розвитком сільської соціальної інфраструктури в умовах воєнного стану, оголошеного в Україні.

Довідка видана без фінансових зобов'язань перед автором.

Заступник директора Департаменту-
начальник управління аналітики,
прогнозування та розвитку підприємництва _____ Ірина КОНОВАЛОВА

001365

УКРАЇНА
ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ
ХАРКІВСЬКИЙ РАЙОН
ДЕРГАЧІВСЬКА МІСЬКА РАДА

площа Перемоги, 5, м. Дергачі, Харківський район, Харківська область, 62300,
тел. (067) 807-28-67, (05763) 3-01-15,

E-mail: derradadergachi@ukr.net, сайт: dermiskrada.dosvit.org.ua, код згідно з ЄДРПОУ 04059496

від 13.12.2023 № 3266-02/03-31

ДОВІДКА

**про практичне впровадження результатів дисертаційного дослідження
Оробея Віктора Вікторовича за темою «Публічне управління розвитком
соціальної інфраструктури сільських територій України» на здобуття
наукового ступеня доктора філософії з публічного управління та адміністрування
за спеціальністю 281 – публічне управління та адміністрування**

Результати дисертаційного дослідження Оробея В.В. на здобуття наукового ступеня доктора філософії з публічного управління та адміністрування, присвяченого дослідженню теоретичних і практичних аспектів публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій України, знайшли відображення і практичний розвиток в діяльності Дергачівської міської територіальної громади Харківської області, зокрема в підготовці методичних матеріалів щодо застосування методу SWOT-аналізу в публічному управлінні як передумови антикризового управління розвитком та відновленням сільської соціальної інфраструктури в умовах воєнного стану та у період післявоєнної відбудови.

На особливу увагу заслуговують новаторські ідеї автора щодо застосування GAP-аналізу у публічному управлінні як методу вибору стратегічних напрямів інноваційного розвитку (інноваційних стратегій) сільських територіальних громад.

Заступник міського голови
з питань діяльності
виконавчих органів ради

Інга ТОКАРЕНКО

офіс 19-20, вул.Плеханівська, 10
м.Харків, 61001, Україна
ЕДРПО : 26282958
e-mail crd.kharkiv@gmail.com

07 грудня 2023 р.

№ 1/07-12

ДОВІДКА

про практичне впровадження результатів дисертаційного дослідження
Оробея Віктора Вікторовича за темою

«Публічне управління розвитком соціальної інфраструктури сільських
територій України»

на здобуття наукового ступеня доктора філософії з публічного
управління та адміністрування, спеціальність 281 – публічне управління та
адміністрування

Результати дисертаційного дослідження Оробея Віктора Вікторовича з
питань удосконалення публічного управління розвитком соціальної
інфраструктури сільських територій України, які відображені в наукових
публікаціях автора, мають наукову та практичну цінність, зокрема для
здійснення аналітично-описового дослідження стану та розвитку соціальної
інфраструктури сільських територій України, визначення особливостей
публічного управління сільським розвитком в умовах децентралізації.
Висновки, основні положення та рекомендації дисертаційного дослідження
Оробея В.В. були використані в роботі Громадської організації «Комітет
регіонального розвитку» під час проведення тематичних тренінгів,
присвячених розгляду методичних підходів до оцінювання рівня розвитку
сільської соціальної інфраструктури.

Виконавчий директор

М.Яценко

Категорії та їх визначення з теми дослідження, наведені українськими авторами
у наукових працях

Автор, джерело	Категорія	Зміст поняття
1	2	3
Бондар С. [22]	соціальна інфраструктура села	економічна категорія, що включає в собі сукупність об'єктів, які опосередковано впливають на ефективність виробництва в залежності від типу ролі, яку вони відіграють в задоволенні потреб населення
Гринько О. [51]	соціальна інфраструктура сільських територій	складна організаційно-економічна система, функціонування якої спрямовано на забезпечення оптимальних умов життєдіяльності сільської громади та виступає основою формування просторового розвитку регіону, створює передумови для формування, відтворення та збереження людського капіталу в сільській місцевості
Круковський А. [116]	соціальна інфраструктура сільського поселення	певна сукупність об'єктів і закладів, що знаходяться на території даного сільського поселення і надають послуги у задоволенні життєвих потреб мешканцям, працюючих як в аграрному виробництві, так і в інших сферах, що розташовано на цій території
Куліш І., Максименко А., Чемерис В. [117]	соціальна інфраструктура села	складається з відповідного набору складових елементів: житлових приміщень та їх будівництва; об'єктів соціально-культурного призначення; закладів охорони здоров'я, освіти, торгівлі, сфери послуг, зв'язку; мережі об'єктів пасажирського транспорту та ін. Характер функціонування цих елементів залежить від розмірів населеного пункту, місця його розташування (близькість сіл до великих міст, розміщення населених пунктів поблизу державного кордону), наявності важливих транзитних магістралей (наприклад, автодоріг державного значення), чисельності та вікового складу населення, яке проживає у них
Рябокоть В., Рарок Л. [228]	соціальна інфраструктура сільських територій	матеріально-речова база соціальної сфери села, сукупність об'єктів, що належать сфері обслуговування сільського населення (житлове, комунальне господарство, транспорт, зв'язок,

1	2	3
		торгівля, громадське харчування, побутове обслуговування, охорона здоров'я, соціальне забезпечення обслуговування, освіта, культура, мистецтво та спорт), функціонування яких спрямоване на задоволення його потреб, оскільки забезпечує оптимальні умови раціональної діяльності, передусім самої людини
Серьогіна-Берестовська О. [235]	сільська соціальна інфраструктура	система галузей, розташованих на певній території, які виконують різні соціальні функції, що створюють умови для ефективного функціонування людини і виробництва, соціальні умови відтворення працівників і гармонійного розвитку членів їх сім'ї

Джерело: складено автором

Дисертації, захищені у спеціалізованих вчених радах України, у яких предметом дослідження є «соціальна (соціально-економічна) інфраструктура», за галузями науки та відповідними спеціальностями (станом на серпень 2023 р.)*

№ з/п	Автор	Тема дисертації	Тип дисертації	Спеціальність	Рік захисту
1	2	3	4	5	6
07 – Історичні науки					
<i>Спеціальність 07.00.01 – Історія України</i>					
1	Єсюнін С. М.	Міста Подільської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст.: соціальна інфраструктура, адміністративний та економічний аспекти	К	07.00.01	2011
08 – Економічні науки					
<i>Спеціальність 08.00.03 – Економіка та управління національним господарством</i>					
2	Костюк І. В.	Державне управління розвитку соціальної інфраструктури України	К	08.00.03	2015
3	Соляр В.В.	Державна підтримка і стимулювання розвитку соціальної інфраструктури регіону	К	08.00.03	2011
<i>Спеціальність 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)</i>					
4	Коломієць І. Ф.	Соціальна інфраструктура регіону в умовах розвитку ринкових відносин	К	08.00.04	1993
5	Ляшенко О. А.	Розвиток соціальної інфраструктури та підвищення якості життя на сільських територіях	К	08.00.04	2010
6	Тернавський Ю. І.	Ефективні механізми управління об'єктами соціальної інфраструктури	К	08.00.04	2011
<i>Спеціальність 08.00.05 – Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка</i>					
7	Гринько О.В.	Стратегічне управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій	К	08.00.05	2013
8	Кришталь Т. М.	Соціальна інфраструктура регіону в ринкових умовах господарювання: проблеми та перспективи	Д	08.00.05	2013
9	Панасюк В. М.	Соціальна інфраструктура регіонів України: сучасний інструментарій інформаційного забезпечення	Д	08.00.05	2019
<i>Спеціальність 08.00.07 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика</i>					

Продовження табл. Г.1

1	2	3	4	5	6
10	Бойченко В.С.	Соціальна інфраструктура в системі забезпечення людського розвитку міста	К	08.00.07	2021
11	Фімяр С. В.	Соціальна інфраструктура регіону: механізми ринкової трансформації	К	08.00.07	2010
<i>Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит</i>					
12	Трофименко М.Ю.	Фінансові ресурси розвитку соціальної інфраструктури України	К	08.00.08	2018
<i>Спеціальність 08.01.01 – Економічна теорія</i>					
13	Каменева Н. М.	Соціальна інфраструктура в умовах ринкової економіки	К	08.01.01	1995
14	Ципліцька О. О.	Соціально-економічна інфраструктура як фактор зростання трансформаційної економіки України	К	08.01.01	2005
<i>Спеціальність 08.02.03 – Організація управління, планування і регулювання економікою</i>					
15	Лавренюк Є. С.	Організаційно-економічні фактори регулювання розвитком соціальної інфраструктури села (на матеріалах Закарпатської області)	К	08.02.03	2005
16	Опрітова К. А.	Державне регулювання розвитку соціальної інфраструктури	К	08.02.03	2005
<i>Спеціальність 08.06.01 – Економіка підприємства і організація виробництва</i>					
17	Грицишин В. О.	Організаційно-економічне забезпечення управління підприємствами соціально-економічної інфраструктури міста	К	08.06.01	2004
<i>Спеціальність 08.06.02 – Підприємство, менеджмент та маркетинг</i>					
18	Рязанцева Н. О.	Підвищення ефективності управління підприємствами соціальної інфраструктури	К	08.06.02	1998
<i>Спеціальність 08.07.02 – Економіка сільського господарства і АПК</i>					
19	Бондар С.І.	Розвиток соціальної інфраструктури села в ринкових умовах	К	08.07.02	2005
20	Гоголь Т.В.	Економічні аспекти розвитку соціальної інфраструктури села	К	08.07.02	2003
21	Круковський А.М.	Розвиток соціальної інфраструктури села в умовах аграрних трансформацій	К	08.07.02	2006
22	Славкова О.П.	Особливості розвитку соціальної інфраструктури села в умовах реформування сільськогосподарських підприємств (на матеріалах Сумської області)	К	08.07.02	2001
<i>Спеціальність 08.09.01 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика</i>					
23	Михайленко О. В.	Розвиток соціальної інфраструктури на радіоактивно забруднених сільських територіях	К	08.09.01	2006
<i>Спеціальність 08.10.01 – Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка</i>					
24	Кардаш В. І.	Регулювання інвестицій у розвиток соціальної інфраструктури регіону	К	08.10.01	2000
25	Шпильова Ю.Б.	Основні напрями розвитку і розміщення соціальної інфраструктури в умовах	К	08.10.01	2006

Продовження табл. Г.1

1	2	3	4	5	6
		транзитивної економіки			
26	Шуст О.А.	Принципи та методи просторової організації соціальної інфраструктури села в умовах економічних трансформацій	К	08.10.01	2004
12 – Юридичні науки					
<i>Спеціальність 12.00.07 – Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право</i>					
27	Самойлик Д.О.	Організаційно-правове забезпечення розвитку інформаційно-комунікаційної складової соціальної інфраструктури сільської місцевості України	К	12.00.07	2015
18 – Архітектурні науки					
<i>Спеціальність 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури</i>					
28	Огоньок В.О.	Архітектурно-планувальна реорганізація та розвиток соціальної інфраструктури сільських поселень в умовах інтенсивних трансформацій	К	18.00.01	2013
21 – Національна безпека					
<i>Спеціальність 21.04.02 – Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності</i>					
29	Краївська І. А.	Моніторинг економічної безпеки підприємств та установ соціальної інфраструктури в системі національної безпеки держави	К	21.04.02	2021
25 – Державне управління					
<i>Спеціальність 25.00.02 – Механізми державного управління</i>					
30	Алфьорова І. Є.	Механізми державного управління розвитком соціально-економічної інфраструктури регіону	К	25.00.02	2008
31	Серьогіна-Берестовська О.В.	Державне регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури	К	25.00.02	2019
<i>Спеціальність 25.00.04 – Місцеве самоврядування</i>					
32	Гарькавий І.Б.	Діяльність органів місцевого самоврядування у сфері розвитку виробничої та соціальної інфраструктури в містах	К	25.00.04	2010
Доктор філософії					
03 – Гуманітарні науки					
<i>Спеціальність 032. Історія та археологія</i>					
33	Ховтура А. С.	Становлення та модернізація соціальної інфраструктури губернських міст Лівобережної України (кінець XVIII – початок XX ст.)		032	2022

Джерело: складено автором (результати власних досліджень)

Основні наукові результати, висновки та положення дисертаційних досліджень, захищених у спеціалізованих вчених радах України, у яких висвітлено аспекти управлінського процесу соціальною інфраструктурою сільських територій (станом на серпень 2023 р.)

№ з/п	Автор, тема дисертації	Положення наукової новизни		
		уперше	удосконалено	дістало подальший розвиток
1	2	3	4	5
1	Гринько О.В. «Стратегічне управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій» [51]	– сформовано інформаційно-аналітичну систему вибору моделі стратегічного управління розвитком соціальної інфраструктури на рівні регіону, сільської території адміністративно го району, окремого сільського населеного пункту, що включає комплексний підхід щодо оцінювання рівня розвитку сільської інфраструктури	– методологічні підходи щодо дослідження розвитку соціальної інфраструктури сільських територій як достатньо автономної цілісної системи; – принципи управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій; – концептуальні засади стратегічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій	– методичні підходи щодо оцінювання рівня розвитку соціальної інфраструктури; – форми, методи та інструменти реалізації соціальних інновацій як основи забезпечення модернізації соціальної інфраструктури сільських територій; – напрями вдосконалення фінансових, правових та організаційних механізмів управління соціальною інфраструктурою сільських територій
2	Серьогіна-Берестовська О.В. «Державне	– теоретично обґрунтовано концептуальний	– науковий підхід до реалізації комплексного	– понятійний апарат державного

1	2	3	4	5
	регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури» [235]	підхід до опрацювання стратегії розвитку сільської соціальної інфраструктури, що передбачає застосування таких методів і засобів, як програмно-цільове планування, індикативне планування, соціальні стандарти, державно-приватне партнерство в межах визначених напрямів державної політики розвитку сільських територій	механізму державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури; – прогнозні сценарії з розвитку соціальної інфраструктури сільських територій Харківської області	управління шляхом уточнення сутності поняття «державне регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури»; – шляхи вдосконалення економічної складової комплексного механізму державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури; – напрями застосування світового досвіду функціонування механізмів державного регулювання розвитку сільських територій в Україні

Джерело: складено автором

Основні соціальні показники оцінки рівня розвитку соціальної інфраструктури
сільських територій

Галузь	Статистичні показники
1	2
Освіта	<ul style="list-style-type: none"> - кількість закладів освіти (за рівнями); - чисельність здобувачів освіти у закладах; - чисельність педагогічних працівників; - охоплення дошкільнят закладами освіти (у %); - кількість учнів на 1 вчителя; - кількість комп'ютерної техніки на 1 учня (учителя)
Охорона здоров'я	<ul style="list-style-type: none"> - кількість амбулаторно-поліклінічних закладів; - кількість лікарняних ліжок; - кількість медичних працівників; - обсяг надання медичних послуг на 1 особу
Фізична культура і спорт	<ul style="list-style-type: none"> - кількість стадіонів; - кількість тренажерних та спортивних закладів; - кількість спортивних майданчиків; - кількість дитячо-юнацьких спортивних шкіл; - питома вага дітей у дитячо-юнацьких спортивних школах у загальній чисельності населення; - охоплення населення спортивними секціями (у %)
Культура	<ul style="list-style-type: none"> - кількість будинків культури; - кількість бібліотек; - кількість музеїв; - кількість кінотеатрів; - кількість проведених культурних заходів; - кількість місць у залах демонстрування фільмів на 100 жителів; - кількість місць у закладах культури клубного типу на 100 жителів; - книжковий фонд бібліотек (кількість примірників на 100 жителів)
Туризм і рекреація	<ul style="list-style-type: none"> - кількість об'єктів природи; - кількість об'єктів культури та історії; - кількість закладів готельного господарства; - коефіцієнт використання місткості готелів; - кількість закладів ресторанного господарства; - кількість закладів дозвілля;
Житлово-комунальне господарство	<ul style="list-style-type: none"> - забезпеченість населення житлом; - загальний жилий фонд; - ввід у дію індивідуальних жилих будинків на 100 осіб;

1	2
	<ul style="list-style-type: none"> - кількість місць для тимчасового проживання; - коефіцієнт використання місткості місць тимчасового проживання; - площа житла у розрахунку м² на 1 особу; - благоустрій житла водопроводом, газом, каналізацією (у %)
Побутове обслуговування	<ul style="list-style-type: none"> - кількість будинків побуту; - кількість пунктів прокатів особистого користування та побутових товарів; - кількість пунктів ремонту взуття, одягу, побутової техніки, транспорту; - кількість перукарень; - кількість лазень;
Соціальне забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> - кількість санаторно-курортних і оздоровчих закладів; - кількість дитячих таборів відпочинку; - кількість спеціалізованих інтернатів; - кількість центрів реабілітації; - відношення кількості місць у санаторно-курортних і оздоровчих закладах до чисельності населення; - чисельність осіб, які були оздоровлені у санаторно-курортних і оздоровчих закладах
Транспортне забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> - вантажооборот за усіма видами транспорту; - кількість рейсових пасажирських перевезень; - пасажирооборот за усіма видами транспорту; - щільність автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям; - щільність залізничних колій загального користування
Торгівля	<ul style="list-style-type: none"> - кількість кафе; - кількість магазинів; - кількість пунктів стаціонарної дрібнороздрібної торговельної мережі (кіоски, палатки, ларі, ларьки, павільйони, торговельні автомати); - кількість пунктів пересувної дрібнороздрібної торговельної мережі (автомагазини, автокафе, авторозвозки, автоцистерни, візки та ін.); - обсяг реалізованих послуг на душу населення; - роздрібний товарообіг підприємств на душу населення; - забезпеченість населення торговими площами магазинів
Зв'язок	<ul style="list-style-type: none"> - кількість поштових відділень; - кількість операторів зв'язку;
Екологія	<ul style="list-style-type: none"> - потужність очисних споруд; - скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти; - викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від

1	2
	стаціонарних та пересувних джерел забруднення; - викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення у розрахунку на одну особу

Джерело: складено автором

Основні закони, що регулюють суспільні відносини у складових (галузях)
соціальної інфраструктури сільських територій

Галузь	Закони
1	2
Освіта	<ul style="list-style-type: none"> - «Про освіту» (2017 р.); - «Про дошкільну освіту» (2001 р.); - «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.); - «Про позашкільну освіту» (2000 р.); - «Про професійно-технічну освіту» (1998 р.); - «Про фахову передвищу освіту» (2019 р.) - «Про охорону дитинства» (2001 р.);
Охорона здоров'я	<ul style="list-style-type: none"> - «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (1993 р.); - «Про забезпечення санітарного й епідемічного благополуччя населення» (1994 р.); - «Про лікарські засоби» (1996 р.); - «Про захист населення від інфекційних хвороб» (2000 р.); - «Про психіатричну допомогу» (2000 р.); - «Про імплантацію електрокардіостимуляторів» (2000 р.); - «Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз» (2001 р.); - «Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення» (2011 р.); - «Про екстрену медичну допомогу» (2013 р.); - «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» (2018 р.); - «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» (2018 р.); - «Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові» (2022 р.)
Фізична культура і спорт	<ul style="list-style-type: none"> - «Про фізичну культуру і спорт» (1994 р.); - «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (2006 р.)
Культура	<ul style="list-style-type: none"> - «Про культуру» (2011 р.); - «Про інформацію» (1992 р.); - «Про музеї та музейну справу» (1995 р.); - «Про видавничу справу» (1997 р.); - «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» (1997 р.); - «Про кінематографію» (1998 р.); - «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» (1999 р.);

1	2
	<ul style="list-style-type: none"> - «Про охорону культурної спадщини» (2000 р.); - «Про художні народні промисли» (2001 р.); - «Про охорону археологічної спадщини» (2004 р.); - «Про театри і театральну справу» (2005 р.); - «Про бібліотеки та бібліотечну справу» (2009 р.); - «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (2015 р.); - «Про Український культурний фонд» (2017 р.); - «Про медіа» (2022 р.)
Туризм і рекреація	<ul style="list-style-type: none"> - «Про туризм» (1995 р.); - «Про захист прав споживачів» (1991 р.); - «Про підприємництво» (1991 р.); - «Про природно-заповідний фонд України» (1992 р.); - «Про інформацію» (1992 р.); - «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» (1994 р.); - «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» (1994 р.); - «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» (1995 р.); - «Про державне регулювання виробництва і обороту спирту етилового, коньячного та плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» (1995 р.); - «Про рекламу» (1996 р.); - «Про страхування» (1996 р.); - «Про курорти» (2000 р.); - «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» (2005 р.); - «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (2011 р.); - «Про ліцензування видів господарської діяльності» (2015 р.); - «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» (2015 р.); - «Про медіа» (2022 р.)
Житлово-комунальне господарство	<ul style="list-style-type: none"> - «Про житлово-комунальні послуги» (2018 р.); - «Про захист прав споживачів» (1991 р.); - «Про інформацію» (1992 р.); - «Про природні монополії» (2000 р.); - «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення» (2002 р.); - «Про теплопостачання» (2005 р.); - «Про благоустрій населених пунктів» (2005 р.); - «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців

1	2
	<p>гуртожитків» (2008 р.);</p> <ul style="list-style-type: none"> - «Про ринок природного газу» (2015 р.); - «Про ринок електричної енергії» (2017 р.); - «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання» (2017 р.); - «Про платіжні послуги» (2021 р.)
Побутове обслуговування	<ul style="list-style-type: none"> - «Про захист прав споживачів» (1991 р.); - «Про інформацію» (1992 р.); - «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» (1995 р.); - «Про звернення громадян» (1996 р.); - «Про видавничу справу» (1997 р.); - «Про захист економічної конкуренції» (2001 р.); - «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» (2007 р.); - «Про ліцензування видів господарської діяльності» (2015 р.); - «Про платіжні послуги» (2021 р.)
Соціальне забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> - «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (1991 р.); - «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» (1991 р.); - «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (1991 р.); - «Про пенсійне забезпечення» (1992 р.); - «Про інформацію» (1992 р.); - «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (1992 р.); - «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (1993 р.); - «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (1993 р.); - «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» (1994 р.); - «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (1995 р.); - «Основне законодавство України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (1998 р.); - «Про прожитковий мінімум» (1999 р.); - «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (1999 р.); - «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (2000 р.); - «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (2000 р.);

1	2
	<ul style="list-style-type: none"> - «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» (2000 р.); - «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною» (2000 р.); - «Про курорти» (2000 р.); - «Про охорону дитинства» (2001 р.); - «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» (2001 р.); - «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001 р.); - «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (2003 р.); - «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю» (2004 р.); - «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей» (2004 р.); - «Про соціальний захист дітей війни» (2005 р.); - «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (2006 р.); - «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» (2005 р.); - «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2005 р.); - «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (2006 р.); - «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (2011 р.); - «Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» (2011 р.); - «Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення» (2011 р.); - «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» (2012 р.); - «Про протидію торгівлі людьми» (2012 р.); - «Про зайнятість населення» (2013 р.); - «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою» (2014 р.); - «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2015 р.); - «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2018 р.);

1	2
	<ul style="list-style-type: none"> - «Про соціальні послуги» (2019 р.); - «Про основні засади молодіжної політики» (2021 р.)
Транспортне обслуговування	<ul style="list-style-type: none"> - «Про транспорт» (1994 р.); - «Про джерела фінансування дорожнього господарства України» (1991 р.); - «Про захист прав споживачів» (1991 р.); - «Про інформацію» (1992 р.); - «Про дорожній рух» (1993 р.); - «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» (1995 р.); - «Про залізничний транспорт» (1996 р.); - «Про страхування» (1996 р.); - «Про видавничу справу» (1997 р.); - «Про транзит вантажів» (1999 р.); - «Про автомобільний транспорт» (2001 р.); - «Про міський електричний транспорт» (2004 р.); - «Про транспортно-експедиторську діяльність» (2004 р.); - «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» (2007 р.); - «Про метрологію та метрологічну діяльність» (2014 р.); - «Про автомобільні дороги» (2005 р.); - «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» (2015 р.); - «Про ліцензування видів господарської діяльності» (2015 р.); - «Про платіжні послуги» (2021 р.); - «Про медіа» (2022 р.)
Торгівля	<ul style="list-style-type: none"> - «Про захист прав споживачів» (1991 р.); - «Про інформацію» (1992 р.); - «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» (1995 р.); - «Про державне регулювання виробництва і обороту спирту етилового, коньячного та плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» (1995 р.); - «Про звернення громадян» (1996 р.); - «Про видавничу справу» (1997 р.); - «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» (2005 р.); - «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» (2007 р.); - «Про банки і банківську діяльність» (2001 р.); - «Про фінансові послуги а державне регулювання ринків фінансових послуг» (2002 р.); - «Про ліцензування видів господарської діяльності» (2015 р.);

1	2
	<ul style="list-style-type: none"> - «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» (2015 р.); - «Про платіжні послуги» (2021 р.)
Зв'язок	<ul style="list-style-type: none"> - «Про захист прав споживачів» (1991 р.); - «Про інформацію» (1992 р.); - «Про видавничу справу» (1997 р.); - «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» (2007 р.); - «Про ліцензування видів господарської діяльності» (2015 р.); - «Про електронні комунікації» (2020 р.); - «Про поштовий зв'язок» (2022 р.); - «Про медіа» (2022 р.)
Екологія	<ul style="list-style-type: none"> - «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.); - «Про інформацію» (1992 р.); - «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» (1995 р.); - «Про пестициди і агрохімікати» (1995 р.); - «Про поводження з радіоактивними відходами» (1995 р.); - «Про видобування і переробку уранових руд» (1998 р.); - «Про рослинний світ» (1999 р.); - «Про тваринний світ» (2002 р.); - «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення» (2002 р.); - «Про хімічні джерела струму» (2006 р.); - «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» (2007 р.); - «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» (2012 р.); - «Про оцінку впливу на довкілля» (2017 р.); - «Про медіа» (2022 р.)

Джерело: складено автором

Проблеми, що пов'язані з доступом до освіти людей з тимчасово окупованих територій і територій, на яких ведуться активні бойові дії, та рекомендації щодо їх розв'язання

Визначення проблеми	Зміст проблеми	Рекомендації щодо розв'язання проблем
1	2	3
Забезпечення доступу до дошкільної освіти	Впроваджений дитячий онлайн-садок НУМО (помічник для батьків, опікунів дошкільнят) не адаптований для дітей з ТОТ, інформація та доступ до цього ресурсу має обмежене поширення чи недоступний із-за блокування українських ресурсів	Розміщення відеозанять для дітей віком від 3 до 6 років на доступних для ТОТ ресурсах
Забезпечення доступу до загальної середньої освіти	Педагогічний склад українських ЗЗСО повною мірою не готовий надавати послуги у формі дистанційної чи екстернатної освіти учням, які тривалий час перебувають в окупації та піддаються російській пропаганді. Такі учні потребують не тільки усунення прогалин в освіті, але й психологічної допомоги і підтримки	Визначення особливостей включення учнів до освітнього процесу в українських ЗЗСО. Визначення засад відновлення освітнього процесу після деокупації як учням, так і вчителям. Організація надання учасникам освітнього процесу психологічної допомоги
Підтвердження здобуття загальної середньої освіти	Учні на окупованих територіях отримують знання поза освітніми стандартами України. Документи про закінчення загальної середньої освіти, видані окупаційною владою, не визнаються Україною	Створити механізм для підтвердження результатів навчання та проходження періодів навчання за курс загальної середньої освіти, отриманих на ТОТ для продовження навчання у тому числі за кордоном
Реалізація системи вступу до професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти	Відсутня інформація про вичерпний перелік документів, необхідних для вступу. Відсутній єдиний порядок подання документів та складання співбесіди (у деяких ЗВО відмовляли у проведенні співбесіди без направлення атестата про середню освіту	Розробити та впровадити освітню концепцію стосовно жителів ТОТ, яка визначатиме особливості залучення таких громадян до української освіти на різних рівнях та у різних формах. Створити можливості для студентів з ТОТ продовжити

1	2	3
	<p>українського зразка, переміщені ЗВО допускали до співбесіди без такого документа).</p> <p>Обмежені можливості виїзду з ТОТ до України (лише з документами російської окупаційної влади).</p> <p>Відсутність належної інформаційної кампанії.</p> <p>Неможливість отримання паспортних документів для продовження навчання (отримання паспортного документа можливе тільки на підконтрольній території України)</p>	<p>навчання у ЗВО, розташованих на підконтрольній уряду України території, в дистанційній формі, оскільки можливість виїзду з таких територій заблокована окупаційними військами або/та становить загрозу життю, здоров'ю та свободі громадян</p>
<p>Забезпечення доступу до інформації щодо можливостей та процедури вступу з ТОТ</p>	<p>«Гаряча лінія» Міністерства освіти і науки України для вступу студентів з ТОТ працює лише в період вступної кампанії.</p> <p>Консультація за телефоном урядової гарячої лінії здійснюється за тарифами оператора.</p> <p>Дзвінки з ТОТ на підконтрольну Україні територію за загальнонаціональними номерами фактично неможливі.</p> <p>Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України містить застарілу інформацію щодо вступної кампанії, не визначено покрокового алгоритму дій та немає зрозумілого пояснення як для абітурієнтів, так і для працівників українських ЗВО.</p> <p>Абітурієнти не можуть отримати повну інформацію завчасно – до початку вступної кампанії</p>	<p>Забезпечити отримання актуальної інформації на сайті Міністерства освіти і науки України щодо спрощеного порядку вступу через Центри «Крим-Україна», «Донбас-Україна», зокрема: терміни та форми отримання заявниками документів про базову середню освіту або повну загальну середню освіту в умовах, терміни та форми прийому для здобуття вищої або фахової передвищої освіти, порядок онлайн подання документів.</p> <p>Надання достатньої інформації щодо вибору закладу освіти, процедури подачі документів та самої процедури дистанційного навчання.</p>
<p>Переведення на бюджет студентів, які перемістилися</p>	<p>Суперечність основних вимог у постанові Кабінету Міністрів України № 1224, де студенти мають надати документи про</p>	<p>Проведення інформаційно-роз'яснювальної кампанії щодо порядку переведення на бюджет студентів, які</p>

1	2	3
з ТОТ до України, до 24 лютого 2022 р.	освіту, здобуту у закладі освіти (до 2021р.), розташованому на ТОТ, але законом України ці документи не визнаються. На практиці переведенню на бюджет підлягають лише студенти з територій, які були окуповані після 24 лютого 2022 р.	перемістилися з ТОТ
Підтвердження освітніх кваліфікацій, результатів навчання та періодів навчання в системі вищої освіти, здобутих на ТОТ	Освіта, здобута на ТОТ, та документи про здобуття відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, які видані на цих територіях, є недійсними і не створюють правових наслідків. Відповідно, особи, які отримали такі документи, не мають змоги працевлаштуватися на підконтрольній Україні території. Багато студентів ЗВО на ТОТ направляють для складання випускних екзаменів до російської держави, внаслідок чого отримують диплом російського зразка, який також не визнається Україною (у дипломі зазначається, що очну частину студент прослухав у закладі, що розташований на ТОТ)	Розробити законопроект, який передбачатиме можливість визнання здобутих кваліфікацій, результатів навчання та періодів навчання громадян України з ТОТ, які почали здобуття вищої освіти чи здобули її на ТОТ. Внести зміни до Порядку проходження атестації для визнання здобутих кваліфікацій, результатів навчання та періодів навчання в системі вищої освіти

Складено автором за джерелом [4]

SWOT-аналіз публічного управління розвитком соціальної інфраструктури сільських територій в Україні

Складові соціальної інфраструктури	SWOT-аналіз за функціональними блоками соціальної інфраструктури			
	Сильні сторони	Слабкі сторони	Можливості	Загрози
1	2	3	4	5
Соціальна інфраструктура за галузями				
Освіта	<ul style="list-style-type: none"> - наявність інфраструктури дошкільної і загальної середньої освіти (не у всіх населених пунктах, у деяких зруйновані повністю або частково); - наявність педагогічних кадрів; - функціонування груп у закладах освіти з інклюзивним навчання; - функціонування опорних шкіл; - робота з талановитою молоддю; - організація підвезення дітей до закладів освіти; - запроваджено заходи для тих жителів з тимчасово окупованих територій, які бажають здобувати освіту в українських закладах 	<ul style="list-style-type: none"> - зменшення чисельності дітей у сільській місцевості (демографічна криза); - низька забезпеченість мережею сільських закладів освіти; - відсутність у більшості громад на їх території закладів професійно-технічної освіти; - прикордонні з російською державою сільські території є небезпечними для навчання (постійно обстрілюються) та практично втратили споруди закладів освіти; - низький рівень охоплення дітей сільськими закладами дошкільної освіти; - низька наповнюваність дітьми закладів загальної середньої освіти; - низький рівень підготовки випускників 	<ul style="list-style-type: none"> - оптимізація закладів освіти з метою економії коштів громади для реалізації більш важливих проектів; - співпраця закладів освіти з громадою, місцевими підприємствами, владою з метою залучення коштів на розвиток матеріально-технічної бази закладів; - проведення інформаційно-роз'яснювальної кампанії для жителів з тимчасово окупованої території щодо можливостей порядку та особливостей здобуття освіти в українських закладах; - висвітлення актуальної інформації про вступну кампанію до закладів освіти професійного спрямування 	<ul style="list-style-type: none"> - зростання еміграції: неповернення молоді в населений пункт, відтік молодих кадрів кваліфікованих спеціалістів; - відтік випускників закладів загальної середньої освіти до закордонних університетів; - байдужість до матеріально-технічних проблем закладів освіти сільської громади; - зростання кількості правопорушень, наркоманії, алкоголізму серед молоді

		<p>закладів загальної середньої освіти;</p> <ul style="list-style-type: none"> - вимушена внутрішня та зовнішня міграція педагогічного складу, нестача кваліфікованих педпрацівників; - не всі заклади освіти мають центральне опалення або власну котельню, водогін, їдальню (буфет) з гарячим харчуванням, фізкультурну залу тощо); - низький рівень забезпеченості дітей закладами позашкільної освіти; - не всі заклади освіти підключені до мережі Інтернет (неможливість проводити освітній процес дистанційно); - діти витрачають багато часу в дорозі, щоб дістатися до закладу освіти у разі його відсутності в своєму населеному пункті; - відсутність інтеграції бізнесу та професійної освіти; - проблемним питанням є доступ до освіти осіб з тимчасово окупованих територій 		
--	--	--	--	--

<p>Культура, фізична культура і спорт</p>	<ul style="list-style-type: none"> - наявність закладів культури й спорту (не у всіх населених пунктах, у деяких застарілі, зруйновані повністю або частково); - функціонування мистецьких і спортивних шкіл; - наявність професійних кадрів; - проведення виставкової діяльності музеями; - організація і проведення концертів, театральних вистав, демонстрація кінострічок; - наявність творчих колективів, що популяризують громаду в Україні; - підтримка розвитку спорту, наявність спортивних команд з ігрових видів спорту 	<ul style="list-style-type: none"> - низький рівень реалізації потреб селян у культурному дозвіллі та відпочинку; - низька забезпеченість мережею сільських закладів культури; - не всі заклади культури мають центральне опалення або власну котельню; - незадовільна матеріально-технічна база закладів культури й спорту (більшість потребують капітального ремонту); - непопулярність професій галузі культури й спорту, замала зарплата, відсутність системи сприяння відповідних кадрів до села; - практично всі сільські бібліотеки не підключені до мережі Інтернет, не мають необхідної техніки; - недостатня кількість (відсутність) спортивних майданчиків, спортивних закладів загального користування; - недостатня кількість (відсутність) клубів, центрів розвитку підлітків / молоді; - незначні можливості для змістовного дозвілля і розвитку сільських 	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток фестивалей на території громади; - розвиток молодіжних творчих центрів; - створення локацій із сценою; - створення сучасних інтерактивних музеїв; - запровадження нових форм і сучасних технологій в роботі бібліотек; - спорудження та обладнання ігрових майданчиків, спортивних залів 	<ul style="list-style-type: none"> - політична нестабільність; - недостатній рівень знань у просуванні сильних сторін у діджитал-напрямах; - відтік кваліфікованих кадрів до міста
---	---	--	--	---

		мешканців		
Охорона здоров'я	<ul style="list-style-type: none"> - наявність амбулаторій та фельдшерсько-акушерських пунктів (не у всіх населених пунктах); - потенціал для розширення надання медичних послуг; - позитивні відгуки від пацієнтів; - знання медиками потреб пацієнтів 	<ul style="list-style-type: none"> - природне скорочення населення, невчасне надання медичних послуг селянам, високий рівень захворюваності й травмованості; - відсутність системи профілактики та ранньої діагностики захворювань у населення; - недоступність до якісних послуг медичного обслуговування, відсутність лікарень і поліклініки на території громади; - низький рівень забезпеченості медичними кадрами (активний перетік кваліфікованих фахівців до міст, низька укомплектованість лікарями, більшість з яких передпенсійного та пенсійного віку); - низька оснащеність медичних закладів; - вплив пацієнтів до обласного центру через кращу якість там медичних послуг; - відсутність служби невідкладної допомоги поблизу населеного пункту; 	<ul style="list-style-type: none"> - організація мобільних медичних бригад (регулярні виїзди) до тих населених пунктів, що знаходяться на далекій відстані від стаціонарного медичного закладу; - розвиток страхової медицини; - поширення моди на здоровий спосіб життя; - розроблення програми залучення медичних фахівців до сільських територій; - розвиток телемедицини; - підтримка медзакладів у натуральній формі від мешканців громади (благодійність); - альтернативні медичні послуги / лікування; - оснащення сільських територій пересувними стоматологічними кабінетами; - розширення мережі аптек і аптечних кіосків, збільшення асортименту медичних препаратів 	<ul style="list-style-type: none"> - погіршення демографічної ситуації, зменшення чисельності населення, високі темпи його старіння; - зростання рівня захворюваності населення; - незбалансованість медичної реформи; - скорочення лікарського складу; - зростання конкуренції серед сільських (районних) медзакладів за пацієнтів та медперсонал; - посилення вимог до медичних закладів від державних органів влади та відповідно припинення фінансування; - зниження доходів пацієнтів

		<ul style="list-style-type: none"> - наявність неформальних платежів від пацієнтів; - низький рівень забезпеченості (відсутність) сільських територій аптеками; - нестача автомобілів медичної допомоги; - за період військового стану зафіксовано різний ступень руйнування медичних закладів; - від'їзд медичних працівників до більш безпечних регіонів країни; - відсутність центрів здоров'я в частині населених пунктів 		
Туризм і рекреація, екологія	<ul style="list-style-type: none"> - сприятливі кліматичні умови; - багатий природний ландшафт; - відсутність екологічно забруднюючих виробництв та промислових об'єктів поряд, переважно чисте й безпечне довкілля; - гарні краєвиди, багаті флора і фауна; - наявність рекреаційних та природно-заповідних територій і об'єктів; - наявність музеїв, історичних, архітектурних 	<ul style="list-style-type: none"> - неналежне утримання та недостатнє фінансування більшості об'єктів історико-архітектурної, культурної спадщини; - нерозвиненість туристичної інфраструктури; - не сформованість туристичних пропозицій на рівні громад; - незначна кількість діючих об'єктів туристичної і рекреаційної сфери на сільських територіях; - недостатній рівень 	<ul style="list-style-type: none"> - створення та розвиток рекреаційно-туристичної зони, розширення мережі закладів дозвілля; - розвиток агротуризму, сільського зеленого туризму, екотуризму, зростання їх популярності серед громадян України та за кордоном; - розробка та впровадження туристичних маршрутів темного туризму на деокупованих територіях; - відновлення та розвиток автентичних промислів 	<ul style="list-style-type: none"> - введення категоризації нічліжної бази може спричинити зменшення якості послуг; - відсутність координації між організаціями, що займаються промоцією сільського туризму, заважає впровадженню єдиних стратегічних цілей розвитку туризму на сільських територіях; - високий рівень безробіття на селі створює основу для збільшення злочинності, що відлякує

	<p>пам'яток та об'єктів культурної спадщини,</p> <ul style="list-style-type: none"> - невелика ціна проживання і харчування; - гостинність населення; - збережені сільські традиції 	<p>інноваційного розвитку туристичних продуктів;</p> <ul style="list-style-type: none"> - високий рівень засміченості території через низьку екологічну культуру мешканців; - низька якість нічліжної бази; - практично відсутня інформація про туристичну цінність території громади; - незнання селянами іноземних мов; - відсутність системи резервування / бронювання місць; - низький рівень знакування туристичних атракцій та маршрутів 	<p>(ковальство, різблярство, вишивання, плетіння, виготовлення виробів зі шкіри та вовни тощо);</p> <ul style="list-style-type: none"> - створення бренду території та системи промоцій для підвищення конкурентоспроможності громад; - зростання попиту на послуги туризму в сільській місцевості на зовнішньому і внутрішньому ринках; - збільшення зайнятості сільських мешканців за рахунок розвитку туризму; - підвищення екоосвідомості селян та залучення їх до заходів екологічного спрямування (відновлення лісосмуг, створення зелених зон, сортування сміття, розробка та реалізація екопроектів) 	<p>потенційних туристів;</p> <ul style="list-style-type: none"> - політична і економічна нестабільність, відсутність правового поля для розвитку сільського туризму заважають організації відпочинку на селі; - надмірне використання добрив та засобів захисту рослин, що негативно впливає на стан довкілля та життя населення; - забруднення території громади (пластиком, спалюванням сміття тощо)
Інфраструктура життєзабезпечення сільських територій				
Житлово-комунальне господарство	<ul style="list-style-type: none"> - наявність вільних земельних ділянок для забудови; - наявність житлових недобудов; - наявність вуличного електроосвітлення на основних вулицях сільських населених пунктів; 	<ul style="list-style-type: none"> - незадовільна якість сільського житлового фонду (старі будівлі, низький рівень комфортності (відсутність водопроводу, каналізації, центрального або індивідуального опалення, природного та скрапленого 	<ul style="list-style-type: none"> - державна підтримка реконструкції житлово-комунального господарства, енергозбереження, водопостачання; - розвиток альтернативної енергетики та виробництва альтернативних видів палива (пелети, сонця, 	<ul style="list-style-type: none"> - зменшення ресурсів питної води за рахунок погіршення стану поверхневих вод та їх якості, а також зниження рівня ґрунтових вод, що призведе до проблеми водопостачання на селі та посилить міграційні

	<ul style="list-style-type: none"> - наявність комунального підприємства для надання комунальних послуг по водопостачанню, благоустрою та вивезенню твердих побутових відходів; - наявність водних очисних споруд (у невеликій кількості громад); - наявність паспортизованих сміттєзвалищ на території громади (у невеликій кількості громад) 	<ul style="list-style-type: none"> газу, ванни або душу та ін.)); - відсутність економічних стимулів будівництва нового житла; - незадовільний технічний стан об'єктів комунальної інфраструктури, зокрема стану житлового фонду, інженерних комунікацій та комунікацій соціального благоустрою, що потребують капітального ремонту; - низька якість питної води; - низький рівень води у приватних колодязях, необхідність долучення дворів до централізованого водопостачання; - в результаті активних бойових дій у деяких сільських територіях зруйновані повністю або пошкоджені лінія електропередач, водопостачання, газопостачання; - відсутність сортувальної лінії та заводу з переробки твердих побутових відходів; - значна кількість 	<ul style="list-style-type: none"> вітру, води, енергії біомаси); - розвиток підприємств комунальної власності; - наявність приміщень комунальної власності для продажу або здачі в оренду; - створення нових робочих місць для населення у комунальних підприємствах громади 	<ul style="list-style-type: none"> процеси й депопуляцію сіл; - наростання техногенних ризиків (ризиків відключень електроенергії) внаслідок зношеності основних фондів житлово-комунального господарства; - залежність сільських територій від імпортованих енергоносіїв призводить до розбалансованості енергосистеми; - встановлення високих тарифів на комунальні послуги при низькій ресурсоефективності економіки впливає на зростання неплатежів населення за отримані послуги; - відсутність місцевих ресурсів для кардинального вирішення проблеми сміття
--	---	---	---	---

<p>Транспорт, автомобільні шляхи</p>	<ul style="list-style-type: none"> - відносно добрий стан автомобільного шляху регіонального значення; - наявність пасажирського автобусного транспорту; - близькість деяких населених пунктів до залізничних станцій 	<p><u>стихійних звалищ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - віддаленість населених пунктів один від одного та від центру громади; - незадовільний технічний стан доріг міжсільського сполучення, відсутність твердого покриття; - недостатньо розвинута дорожня інфраструктура (тротуари, вуличне освітлення); - відсутність налагодженого міжсільського регулярного транспортного сполучення; - технічно несправний, застарілий автобусний пасажирський транспорт; - віддаленість автозаправок з якісним паливом; - невідповідність розкладу руху транспортному попиту; - занедбаність чи відсутність автобусних станцій, кінцевих зупинок пасажирського транспорту; - нерозвиненість на вокзалах торговельно-сервісної інфраструктури та системи сповіщення пасажирів; 	<ul style="list-style-type: none"> - державна підтримка реконструкції доріг; - розвиток комунального пасажирського транспорту; - інтеграція транспортно-логістичної інфраструктури на регіональному рівні; - впровадження європейських екостандартів щодо транспортних засобів; - збільшення пасажиропотоку; - розширення спектру додаткових транспортних послуг 	<ul style="list-style-type: none"> - високий рівень монополізму транспортної сфери України; - неспроможність сільської влади самостійно вирішити питання щодо реконструкції автодоріг та забезпечення сільських мешканців якісним транспортом для вантажного й пасажирського перевезення; - обмеження фінансування збитковості пасажирського сполучення за рахунок прибутковості перевезень вантажу; - ризики аварій внаслідок зношення основних фондів
--------------------------------------	--	---	--	---

		<ul style="list-style-type: none">- практично відсутні автоматизовані системи продажу та бронювання квитків на пасажирський транспорт;- відсутність автотранспортних зупинок та приміщень для відпочинку на віддалених маршрутах;- відсутність освітлення, технологічного зв'язку, дорожніх знаків руху у межах під'їзних шляхів до сіл;- невеликі обсяги вантажних і пасажирських перевезень;- відсутність дорожнього ремонту (понад 30 років) та ліквідації ямковості на автошляхах місцевого значення, особливо тих, що ведуть до віддалених сільських населених пунктів;- безконтрольність та нерегульованість інституційно-правового забезпечення функціонування автостанцій, процедури їх відкриття та закриття;- формування		
--	--	--	--	--

		<p>взаємовідносин між суб'єктами дорожньо-транспортного руху, їх соціальної відповідальності;</p> <ul style="list-style-type: none"> - не організовано взаємодію органів управління на всіх рівнях з організації та контролю пасажирських перевезень тощо 		
Соціальне забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> - наявність комунальної установи з надання соціальних послуг вразливим категоріям населення (у незначній кількості населених пунктів); - наявність соціальних робітників / працівників; - наявність укладених угод про соціальне партнерство (спонсорство); - функціонування центрів соціально реабілітації різних груп населення; - наявність мережі соціальних закладів для дітей-сиріт, напівсиріт та ін.; - організація міжнародної гуманітарної допомоги селян на деокупованій території; - зусилля громад 	<ul style="list-style-type: none"> - недостатній спектр соціальних послуг; - наявна інфраструктура не відповідає сучасним потребам людини; - внаслідок російської військової агресії інфраструктура значно постраждала 	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб до суспільного життя громади; - модернізація матеріально-технічної бази установ та закладів сфери соціального захисту населення; - розвиток сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, запобігання дитячій бездоглядності; - збереження мережі інтернатних установ для людей похилого віку й інвалідів, зміцнення їх матеріально-технічної бази; - запобігання та протидія домашньому насильству або насильству за ознакою статі; 	<ul style="list-style-type: none"> - перекладання на місцеве самоврядування державних фінансових зобов'язань щодо забезпечення соціальних стандартів; - високий рівень потреб населення в наданні соціальної допомоги

	спрямовується на формування нової або модернізацію наявної інфраструктури		- підвищення якості обслуговування селян соціальними службами, забезпечення їх транспортними засобами, необхідними приміщеннями	
Побутове обслуговування, громадське харчування, торгівля	<ul style="list-style-type: none"> - наявність закладів побутового обслуговування (передавлена в деяких населених пунктах); - наявність інфраструктури громадського харчування (їдальні, кафе, бари); - наявність роздрібної торгівлі продуктами харчування, алкогольними напоями, тютюновими виробами, промисловими товарами 	<ul style="list-style-type: none"> - недостатній рівень розвитку сфери побутових послуг; - недостатність фінансової підтримки розвитку закладів (фізичних осіб), що надають побутові послуги; - невеликий спектр побутових послуг; - недостатній рівень розвитку закладів громадського харчування (відсутність їх у значній кількості населених пунктів); - невеликий асортимент товарів 	<ul style="list-style-type: none"> - удосконалення правового регулювання діяльності суб'єктів господарської діяльності, які надають побутові послуги; - створення умов для скорочення тіньового сектору у сфері побутового обслуговування; - задоволення потреб населення в якісних побутових послугах, розширення спектру послуг; - організація виїзного побутового обслуговування сільського населення; - підтримка малого підприємництва у сфері побутового обслуговування; - виробництво та продаж сувенірної туристичної продукції; - зростання попиту на екологічно чисту сільськогосподарську продукцію; 	<ul style="list-style-type: none"> - погіршення загальної економічної ситуації в країні; - негативні зміни у національному законодавстві, зокрема податковому; - нестабільність національної валюти, інфляція; - трудова міграція

			<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення розвитку інфраструктури роздрібної торгівлі; - розширення асортименту товарів та збільшення обсягів продажу; - створення системи замовлень на закупівлю сільськогосподарської продукції в особистих селянських господарствах 	
Система зв'язку, телефонія	<ul style="list-style-type: none"> - наявність поштових відділень «Укрпошти»; - наявність сучасних комунікаційних систем і мереж (мобільний зв'язок, інтернет) 	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність відділень «Нової пошти» на території громади; - відсутність швидкісного інтернету в окремих населених пунктах; - висока вартість підключення до мережі інтернет для селян; - не всі селяни мають необхідну комп'ютерну техніку вдома; - не всі селяни мають мобільні телефони, не у всіх вони підключені до інтернету 	<ul style="list-style-type: none"> - впровадження покриття 3G і 4G в сільських районах; - тенденція збільшення кількості смартфонів, комп'ютерів у власності селян; - розвиток нових послуг мобільного зв'язку; - підтримка державою розвитку сфери інформаційних технологій 	<ul style="list-style-type: none"> - інтенсивна конкуренція на ринку мобільного зв'язку в Україні
Управління, служби охорони праці та безпеки	<ul style="list-style-type: none"> - у результаті реформи децентралізації до комунальної власності громад перейшли практично всі об'єкти соціальної інфраструктури; - функціонування центрів 	<ul style="list-style-type: none"> - дотаційність місцевих бюджетів, висока залежність від державного бюджету; - низький рівень маркетингової активності територій; 	<ul style="list-style-type: none"> - збереження та збільшення державної допомоги бюджетної підтримки розвитку сільських територій; - залучення коштів міжнародної допомоги для 	<ul style="list-style-type: none"> - делегування повноважень органами державної влади громадам без забезпечення відповідних фінансових ресурсів на їх виконання; - недостатній рівень знань щодо сучасних методів

	<p>надання адміністративних послуг на території населених пунктів (не працюють лише у 30 % громад);</p> <ul style="list-style-type: none"> - налагоджений діалог влади з представниками бізнесу, громадськістю з метою вирішення проблемних питань 	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність системи управління відходами; - недостатнє застосування підходу прийняття управлінських рішень на основі даних; - незначний досвід громад залучення позабюджетних (грантових) коштів; - низький рівень активності селян в управлінні громадою; - відсутність громадських і молодіжних організацій 	<p>створення (відновлення) об'єктів соціальної інфраструктури;</p> <ul style="list-style-type: none"> - функціонування мобільних центрів надання адміністративних послуг; - спрощення застосування та поширення доступності електронного врядування; 	<p>менеджменту у представників місцевої влади та працівників підприємств;</p> <ul style="list-style-type: none"> - труднощі в передачі повноважень і ресурсів від району до громади; - зростання недовіри жителів громади до представників сільської влади
--	---	---	--	--

Джерело: складено автором

GAP-аналіз інноваційних підходів, що використовуються у публічному управлінні сільськими територіями,
відповідно до стратегічних напрямів щодо розвитку соціальної інфраструктури

Наявні інноваційні підходи	Прогалини	Рекомендації щодо вдосконалення
1	2	3
<i>Розвиток безпечного середовища в громаді</i>		
Концепція «Безпечна громада»	<p>Нечіткий розподіл повноважень у сфері безпеки між державою та громадами, застарілі механізми взаємодії суб'єктів забезпечення безпеки громади</p> <p>Відсутність стандартів і методик оцінювання рівня безпеки громад</p>	<p>На законодавчому рівні чітко розмежувати повноваження держави і територіальної громади в сфері безпеки – щодо безпеки: публічних послуг; інфраструктури; в сім'ї і житлі; ведення бізнесу; праці; дозвілля; природного середовища тощо.</p> <p>Розробити механізми взаємодії суб'єктів забезпечення безпеки громади, враховуючи сучасні потреби, визначити можливості щодо залучання бізнесу до участі в розвитку безпекового середовища громади</p> <p>Розробити концептуальні засади, стандарти та критерії функціонування безпекового середовища в громаді, прийняти відповідні документи (наприклад, методичні рекомендації (інструкції) щодо алгоритму проведення та критеріїв оцінювання). Впровадити критерії оцінювання рівня безпеки громади, які б охоплювали всі види й рівні безпечного середовища, наприклад: комплексність (рівень безпеки об'єктів, наявність і готовність безпекових управлінських структур, обізнаність жителів); збалансованість (заходи та досягнутий рівень безпеки є економічно обґрунтованими); результативність (рівень нанесених або уникнутих збитків, своєчасність надання безпекових послуг); доцільність (баланс між безпекою та свободою; обґрунтованість запровадження обмежень, які викликані безпековими заходами)</p>
Створення поліцейських станцій	Відсутність у законодавстві положень про поліцейського офіцера громади, не враховано сучасний стан країни (воєнний та післявоєнний стан)	<p>В Законі України «Про Національну поліцію» окремо прописати положення про поліцейського офіцера громади. Крім того, розширити функціональні обов'язки поліцейського офіцера на час введення воєнного стану та на післявоєнний період, зокрема такими положеннями:</p> <ul style="list-style-type: none"> - у співпраці з територіальною громадою сприяти забезпеченню енергетичної безпеки населеного пункту, роботи системи сповіщення та упорядкування укриттів, роботи системи опалення та водопостачання, електричних мереж; - проводити спільне з місцевими мешканцями патрулювання території з метою виявлення

1	2	3
		<p>ворожих диверсійно-розвідувальних груп та розслідування воєнних злочинів;</p> <ul style="list-style-type: none"> - проводити профілактичні бесіди з мешканцями громади з метою виявлення осіб, які вороже ставляться до української незалежності та здатні діяти в інтересах іншої держави; - проводити бесіди з мешканцями громади з метою налагодження їх взаємовідносин із ВПО, прийнятих у громаду; - організовувати роботу блокпостів та евакуацію мирних жителів до більш небезпечних районів країни; - у співпраці з громадою організувати пункти незламності в приміщенні поліцейської станції з відповідним їй облаштуванням для організації обігріву для людей, які цього потребують у разі тотальної економії електроенергії, підзарядки гаджетів та іншої допомоги; - співпрацювати з рятувальниками, закладами освіти, учнівського та батьківського врядування, населенням громади для проведення інформаційно-просвітницьких та навчальних заходів з безпечного поведіння; організувати «класи безпеки» для навчання дітей правилам безпеки життєдіяльності, пожежної, мінної, особистої безпеки, надання домедичної допомоги в умовах надзвичайних ситуацій
	<p>Низький рівень співпраці поліції з владою сільських територій</p>	<p>Організувати групи «Сусідської варти» як програми взаємодії поліцейського офіцера з місцевою владою громад та самими її мешканцями, залучивши місцеве населення до виконання правоохоронних функцій з метою підвищення безпеки в громаді. Створити відповідну групу в одному з месенджерів для інформування правоохоронців, рятувальників, місцевої влади про проблеми, виявлені мешканцями села, стосовно освітлення на вулицях та в під'їздах; замків на дверях; розбитих вікон; захаращених проїздів; несправних пожежних гідрантів; покинутих тварин; втрачених речей; старих дерев, що можуть впасти; людей, які опинилися в небезпечному стані і потребують допомоги; підозрілих осіб; підозрілих транспортних засобів тощо).</p> <p>Запровадити план «Чужий в селі». Відповідно до цього плану жителі сільських територій зобов'язані інформувати поліцейського офіцера про сторонніх осіб, протиправні дії, конфліктні ситуації серед мешканців, появу в селі автотранспорту, який не належить мешканцям села, та іншу інформацію, яка може бути корисною для працівника поліції</p>
	<p>Слабка активізація громади у використанні соціальних технологій, зокрема такого інструменту як діалог</p>	<p>Організувати навчання сільських мешканців щодо їх участі в діалогових зустрічах. Розробити методичку проведення діалогових заходів, спрямованих на порозуміння і врахування потреб різних соціальних груп населення в громаді.</p> <p>Організувати публічне звітування поліцейського офіцера за результатами виконання його</p>

1	2	3
		функціональних обов'язків під час діалогової зустрічі. Визначення кількості та якості реалізації спільних з громадою проєктів
Надання електронних послуг	Недосконала практика правозастосування та правовий нігілізм сільських мешканців, місцевих органів влади, бізнесу	Удосконалення наявної системи законодавчого регулювання сфери надання електронних послуг в частині використання механізмів державно-приватного партнерства з метою додаткового фінансування розвитку електронних адміністративних послуг. Запровадження правових програм з метою подолання правового нігілізму серед мешканців сільських територій, представників місцевої влади й бізнесу
	Низький рівень доступності до електронних послуг мешканців сільських територій	Організувати приміщення із сучасними мобільними та/або комп'ютерними пристроями з консультантом (наприклад, в приміщенні закладу освіти, клубу), у якому сільські мешканці можуть отримати консультацію і допомогу в отриманні електронних послуг, у тому числі здійснювати оплату за надання комунальних послуг
	Низький рівень цифрової грамотності населення	Організація навчання цифрової грамотності мешканців громади, наприклад, створення «Університету третього віку»
Впровадження концепції Zero waste	Відсутність знань (поверхневі знання) у мешканців сільських територій про дану концепцію	Організація та проведення просвітницької діяльності. Формування культури відповідального споживання та поводження з відходами. Створення кейсів кращих практик, знайомство з ними та їх поширення в практичну діяльність для прискорення переходу до «нуль відходів» на рівні населеного пункту. Ознайомлення населення з досвідом впровадження центрів роздільного збору та повторного використання сировини, схем збору платежів, системи «сплачу, коли викидаєш» та повернення депозитів
Захист навколишнього середовища	Проблема із забезпеченням енергетичної незалежності	Створення екологічних технопарків як ефективний шлях впровадження інноваційних технологій у сфері енергозбереження
	Високий рівень забруднення території	Створення регіональних кластерів з управління відходами. Підтримка повторного використання та переробки вторинної сировини. Організація вивозу сміття з населеного пункту. Організація і проведення екологічних заходів з метою очищення території у населеному пункту та за його межами, підвищення екосвідомості сільських жителів
	Незаконна вирубка дерев та будівництва, нераціональне використання водних ресурсів	Збереження ландшафтного і біотичного різноманіття. Популяризація належного ставлення до наявних об'єктів і територій природних ресурсів, у тому числі задля розвитку туризму на власній території. Розробка локальних екологічних мереж, проведення екопросвітницької діяльності. Підтримка сприятливого гідрологічного режиму водних ресурсів та їх санітарного стану.

1	2	3
		Будівництво / реконструкція очисних споруд і систем водовідведення
Підвищення рівня диверсифікації економічної зайнятості мешканців сільських територій		
Концепція смарт-спеціалізацій	Низький рівень впровадження проєктів смарт-спеціалізацій	Розвиток переробних виробництв, залучення селян до формування і реалізації стратегій, проєктів, планів розвитку власного населеного пункту у частині смарт-спеціалізації. Організація та проведення конкурсів на запропонований найкращий проєкт / пропозицію для отримання коштів з метою його реалізації у подальшому, зокрема розвиток нового бізнесу, залучення кваліфікованої робочої сили тощо
Діяльність соціально-побутових сервісних служб	Відсутність оптимальної мережі суб'єктів, які надають соціально-побутові послуги	Створення сервісних служб (філіалів, відділень, мобільних груп) у сільських населених пунктах для швидкого оформлення всіх необхідних документів для реєстрації бізнесу; сприяння відкриттю (збереження існуючої) банківської інфраструктури (відділень, платіжних терміналів); організація виїзного побутового обслуговування сільського населення / підтримка малого підприємництва у сфері побутового обслуговування; розширення / створення мережі торгівлі та закладів громадського харчування; розвиток нових послуг мобільного зв'язку тощо
Туризм і рекреація	Відсутність законодавчої бази для розвитку нових видів туризму	Прийняти закон «Про сільський та сільський зелений туризм» Розробити проєкт закону «Про темний військовий туризм» Розвиток таких видів туризму, як агротуризм, екотуризм, сільський зелений туризм у тих регіонах, які мають таку можливість та є більш-менш небезпечними під час активної фази війни. Розробка та впровадження туристичних маршрутів і турів на деокупованих територіях у рамках темного військового туризму.
	Слабка підтримка фермерських господарств та місцевих підприємців	Сприяння посиленню спроможності фермерських господарств та місцевих підприємців у туристичній галузі з метою підвищення власної ефективності й продуктивності та можливості збуту власної продукції туристам. Створення системи замовлень на закупівлю сільськогосподарської продукції в особистих селянських господарствах. Виробництво та продаж сувенірної продукції, організація творчих майстерень для туристів (гончарство, різблярство, вишивання, плетіння, виготовлення виробів зі шкіри та вовни, ковальство тощо)
Транспортна логістика	Низький рівень транспортної розв'язки між населеними пунктами	Підтримка реконструкції / будівництва доріг між населеними пунктами. Розвиток комунального пасажирського транспорту. Інтеграція транспортно-логістичної інфраструктури на регіональному рівні. Збільшення пасажиропотоку за рахунок розширення спектру додаткових транспортних послуг

Джерело: складено автором

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 12:48:05 09.04.2024

Назва файлу з підписом: Orobei V.V._dis_.2024 (3.pdf.asice
Розмір файлу з підписом: 3.0 МБ

Перевірені файли:

Назва файлу без підпису: Orobei V.V._dis_.2024 (3.pdf
Розмір файлу без підпису: 3.1 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: ОРОБЕЙ ВІКТОР ВІКТОРОВИЧ

П.І.Б.: ОРОБЕЙ ВІКТОР ВІКТОРОВИЧ

Країна: Україна

РНОКПП: 3006708794

Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 12:48:01
09.04.2024

Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"

Серійний номер: 5E984D526F82F38F0400000004EE5A018E240205

Алгоритм підпису: ДСТУ 4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)

Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)

Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2024.03.14 13:00